

І. П. БЕРЕЗОВСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКА
РАДЯНСЬКА
ФОЛЬКЛО-
РИСТИКА

А К А Д Е М І Я Н А У К У Р С Р

ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА,
ФОЛЬКЛОРУ ТА ЕТНОГРАФІЇ
ІМ. М. Т. РИЛЬСЬКОГО

І. П. БЕРЕЗОВСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКА
РАДЯНСЬКА
ФОЛЬКЛОРИСТИКА

ЕТАПИ РОЗВИТКУ
І ПРОБЛЕМАТИКА

«НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1968

Книга І. П. Березовського «Українська радянська фольклористика (етапи розвитку і проблематика)» — серйозне дослідження важливої ділянки соціалістичної культури. На основі марксистсько-ленінської методології тут висвітлюються найважливіші явища розвитку української радянської фольклористики від її зародження до наших днів в органічному зв'язку з піднесенням народної освіти, науки і літератури, боротьба радянських вчених з ворожими теоріями за утвердження матеріалістичної концепції в українському народознавстві пожовтневого періоду.

Автор монографії розглядає розвиток української фольклористики в радянський час за основними його періодами, охоплює основні проблеми теорії народної творчості, подає багатий історіографічний матеріал, широко висвітлює фольклористичну діяльність головних наукових осередків, дає відповідну оцінку внескові видатних вчених у розвиток науки про народну творчість на Україні після Великого Жовтня.

Праця має підсумковий характер. Розрахована на студентів, викладачів літературознавчих і мистецтвознавчих факультетів вузів, дослідників народної творчості та широкі кола читачів.

Відповідальний редактор

доктор філологічних наук професор

О. І. ДЕЙ

ВСТУП

Українська фольклористика зародилась порівняно пізно. Лише на початку XIX ст. з'являються окремі збірки народнопоетичної творчості, а разом з тим і спроби наукового підходу до її збирання та вивчення. І все ж, незважаючи на це, за якихось сто п'ятдесят років своєї історії фольклористика на Україні з поодиноких аматорських студій розгорнулася у важливу галузь знань, що має свій об'єкт дослідження, свою історію і своє коло теоретичних питань. Такому швидкому розвитку сприяло те, що останні півстоліття він відбувається уже за радянської влади, в умовах, дуже відмінних від тих, за яких вона робила свої перші кроки.

Початковий період становлення цієї галузі науки на Україні пов'язаний з іменами М. Цертелева, М. Максимовича, О. Бодяньського, І. Срезневського, П. Лукашевича, М. Костомарова, П. Куліша, а на західноукраїнських землях — М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилевича та ін. Важливу роль у посиленні фольклористичних інтересів на Україні тоді відігравали культурні діячі й інших, насамперед сусідніх, народів.

Активну участь в становленні фольклористики брали письменники Наддніпрянської України — І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка. Винятково важливе значення мав виступ на українській культурній ниві такого велетня, як Тарас Шевченко. Його пристрасне поетичне слово, щедро запліднене фольклором, вся діяльність великого Кобзаря благотворно впливали на розвиток як народної поезії, так і науки про неї. Шевченко й сам, особливо в молоді роки, любовно збирав народну творчість, прагнуч практично розвивати вітчизняну фольклористику і закликав інших до цього. Ідеї російської революційної демократії, печаттю якої було позначене все прогресивне в країні, знайшли в особі Шевченка свого палкого прихильника й пропагандиста.

Фольклористична робота на Україні захоплює все ширші кола письменників, різних культурних діячів — А. Свидницького, С. Руданського, Марка Вовчка, Ю. Федьковича, І. Манжуру, М. Лисенка, П. Чубинського, М. Драгоманова, П. Житецького, П. Мирного, Лесю Українку, М. Коцюбинського та багатьох інших. Продовжуючи кращі традиції, плідно збирають народну творчість А. Димінський, Л. Жемчужников, М. Номис, І. Рудченко, О. Маркович, П. Єфименко, Б. Грінченко, Я. Новицький.

Глибокий слід в науці про народну творчість залишила діяльність І. Франка. Невтомний Каменяр не лише гідно продовжував шевченківські традиції, а й успішно їх розвивав. Він збагатив українське народознавство багатьма важливими, принципово новими положеннями, які відіграли вирішальну роль у його дальшому розвитку.

Серед українських фольклористів пізнішого покоління ми бачимо визначних вчених — професорів О. Потебню, М. Сперанського, академіків М. Сумцова, А. Кримського, В. Гнатюка, А. Лободу, В. Перетца, Ф. Колессу, М. Возняка, Д. Яворницького. Багато хто з них продовжував свою діяльність і після Жовтня. У радянський час розробкою питань українського фольклору і фольклористики займається багато працівників спеціальних наукових установ та вищих учбових закладів. Серед них слід назвати передусім академіків Ю. М. Соколова, М. Т. Рильського, О. І. Білецького, члена-кореспондента АН УРСР П. М. Попова, професорів К. В. Квітку, М. О. Грінченка, Р. М. Волкова, М. П. Андрєєва, П. О. Козицького, І. І. Пільгука, О. І. Дея, докторів наук М. М. Плісецького, Г. С. Сухобрус, М. Ф. Матвійчука.

Говорячи про виникнення та розвиток української фольклористики, не було б більшої помилки, як розглядати її в плані єдиного національного потоку, без чіткого розмежування в ній різних суспільно-політичних тенденцій. Усна художня творчість ніколи не була пасивною, безсторонньою силою в житті народу. Навпаки, вона завжди відігравала роль гострої зброї, була активним чинником суспільного розвитку, і представники різних політичних напрямів намагалися своєрідно, у відповідності до своїх ідеалів, використати цю силу, що

позначалося й на характері підходу до народної творчості та тлумаченні її суті.

В дожовтневій фольклористиці були різні наукові школи, виявлялися різні тенденції, проте усе це кінець кінцем зводилося до двох основних напрямів — прогресивного, демократичного й реакційного, консервативного, що визначалося особливостями розгортання суспільної боротьби та розстановкою класових сил. Кожен з них намагався по-своєму відповісти на питання: що таке фольклор, яке його суспільне й естетичне значення, яке його місце в культурному процесі, в якій мірі він є народним мистецтвом за походженням і загальним характером, за всім своїм змістом і спрямуванням. Реакційний табір складали головним чином представники дворянської науки (що розвивалася в дусі горезвісної монархічної теорії «офіційної народності»), а пізніше — діячі ліберально-буржуазного та буржуазно-націоналістичного напрямку.

Буржуазна фольклористика, яка породила ряд наукових шкіл і висунула багатьох видатних вчених, залишила у науці помітний слід. Ці школи піднімали порівняно широке коло питань і, здавалось, вирішували їх порізно, кожна у відповідності з своїми теоретичними настановами.

Проте основного питання — про роль трудового народу в створенні та збереженні протягом століть художніх цінностей — буржуазна наука не могла правильно поставити, а тим більше розв'язати, оскільки базувалась на хибних уявленнях про суспільний процес. Висунуті нею теорії об'єднувала ідеалістична позиція в самому погляді на історичний процес, ненаукове, антиісторичне висвітлення того чи іншого факту як якогось іманенту поза його природними зв'язками й розвитком, що не давало можливості глибоко проникнути в суть фольклорного процесу, виявити основні закономірності його розвитку. Ігнорування трудового начала в культурному процесі, заперечення вирішальної ролі колективу в створенні й збереженні художніх зразків, погляд на фольклор як на загалом регресуючий процес, реліктове явище, що ніби цілком належить минулому, як на продукцію невисокої художньої вартості, недооцінка пізнавального значення народної творчості — такі характерні риси буржуазної фольклористики.

Більшості її дослідників художня творчість народу уявлялася стихійним, неусвідомленим процесом, фактично не пов'язаним з конкретною суспільною практикою людей. У працях багатьох буржуазних вчених широко відбивалися песимізм щодо перспектив розвитку фольклору, заперечення новотворчості в масовому мистецтві, а особливо в поезії нового класу — пролетаріату, нерозуміння складності взаємодії в народній творчості таких елементів, як національне й інтернаціональне, колективне й індивідуальне, суспільне й особисте.

З інших позицій підходили до фольклору представники демократичного напрямку. Уже для декабристів була зрозумілою важлива роль народних мас в історичному процесі. Звідси їх виключна увага до всього народного, намагання якомога глибше проникнути в психологію, світогляд трудових мас, перейнятися думами та настроями простої людини. Це безпосередньо витікало з прагнення дворянських демократів «служити народові».

Вищим етапом розвитку прогресивного крила дожовтневої науки стала революційно-демократична фольклористика, що базувалася на ґрунті матеріалістичного розуміння історичного процесу, на визнанні вирішальної ролі в ньому широких верств трудового народу. Близько підійшли революційні демократи і до усвідомлення діалектики суспільного життя, до виявлення закономірностей культурного процесу, хоч їм ще й не вдалося повністю з'єднати в цілій системі філософську теорію й метод.

Правильне, справді наукове розв'язання проблеми народу, яка є вихідною проблемою фольклористики, прийшло в науку з появою марксистсько-ленінського вчення. Це дало можливість по-новому поставити й вирішити корінні, а також ряд похідних питань вивчення народної творчості і знаменувало собою вищий етап розвитку фольклористики.

Могутньою зброєю пізнання світу та його революційного перетворення став марксистський метод діалектичного матеріалізму, що синтезував у цільній, стрункій науковій системі кращі досягнення філософської думки людства.

Марксисти висунули на перший план тезис про матеріальність навколишнього світу та закономірність його

змін у залежності від умов місця й часу. Застосована до характеристики суспільних явищ, ця теорія (історичний матеріалізм) привела учених до висновку про вирішальну роль трудящих мас в історичному процесі, уперше дала можливість «з природничо-історичною точністю дослідити суспільні умови життя мас і зміни цих умов»¹. Отже, умотивованим і зрозумілим є інтерес марксистів до багатогранної історичної творчості трудового народу. В. І. Ленін у самий розпал Великої Жовтневої соціалістичної революції відзначав: «Тільки той переможе і вдержить владу, хто вірить у народ, хто порине в джерело живої народної творчості»².

Конкретно-історичний, класово чіткий, соціально диференційований підхід до розкриття суті широкого поняття «народ» дозволив марксистам видалити з фольклору все наносне, випадкове, антихудожнє, антиреалістичне, як нетипове для його творця — трудівника, і наголосити на найхарактерніших ознаках народної творчості — її високій художності, ідейності, оптимізмі, соціальній цілеспрямованості.

Принципово важливе методологічне значення для нового, марксистського розуміння фольклору має тезис про нерозривний зв'язок художньої й трудової практики мас, про пріоритет колективного начала над індивідуальним у всіх ланках суспільного життя, у тому числі і в «духовному виробництві».

Фольклор розглядається як, перш за все, колективна реалістична творчість трудівників, як глибоко усвідомлений процес, як вияв суто народного, матеріалістичного в своїй основі, погляду на життя, визнається як високохудожнє, глибоко оптимістичне й дійове мистецтво мас, як важливий демократичний елемент національної культури. А звідси — визнання за фольклором здатності активно впливати на життя, формувати ідейні переконання, свідомість мас, задовольняти їх естетичні запити, виховувати й розвивати їх художні смаки, бути джерелом розвитку професіонального мистецтва.

Важливе значення для дальшого розвитку фольклористики мало обґрунтування марксистами тезису про безперервність художньої традиції мас. Це дозволило

---

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 21, стор. 38.

² В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 254.

визначити фольклор не лише як відгомін минулих епох, а й як голос сучасності, як безпосередній відгук народу на сьогочасну дійсність. Звідси злободенність тематики фольклору, його реалізм, дієвість.

Марксисти поклали край нігілістичному, зневажливому ставленню до людини праці (що, зокрема, проявлялося з боку багатьох буржуазних дослідників фольклору), недооцінці творчих сил трудового народу. Як і кожне історичне явище, фольклор марксисти розглядають та оцінюють насамперед з соціального погляду. К. Маркс та Ф. Енгельс незмінно підкреслювали й виділяли в ньому прогресивні тенденції, революційний зміст, акцентували на органічному зв'язку художньої творчості мас з їх суспільним буттям.

Палкими шанувальниками фольклору були вже перші російські марксисты, зокрема Г. В. Плеханов. Особливий інтерес до народної поезії виявляв В. І. Ленін та його найближчі соратники — А. В. Луначарський, Н. К. Крупська, М. І. Калінін.

Саме життя, вся практика революційного російського пролетаріату кінця ХІХ — початку ХХ ст. давали матеріал для визнання за фольклором важливої суспільної функції. Поряд з іншими чинниками революційна поезія робітничого класу активно формувала в цей час політичну свідомість мас, стимулювала розвиток професійної літератури та мистецтва в дусі ідей визвольної боротьби пролетаріату, благотворно впливала на весь сучасний процес масової художньої творчості.

Марксисты творчо, по-новому розв'язують корінні проблеми теорії фольклору. Так, розуміння народної поезії як передусім колективної творчості в їх концепції органічно поєднується з визнанням винятково важливої ролі індивідуальних творців, окремих обдарованих осіб. Звідси увага радянських дослідників до конкретних майстрів народної поезії, їх творчості, репертуару, стилю виконання.

Повне втілення у життя основних принципів марксистської фольклористики стало можливим лише за радянського часу, після завоювання пролетаріатом політичної влади в країні. Проте їх чіткі й ясні положення утвердились не відразу. Нова наука міцніла в атмосфері гострої класової боротьби, в умовах шаленого опору з боку повалених пролетарською революцією експлуата-

торських класів, долаючи різні ворожі тенденції і підносячи все передове, що народжувалось у вирі цієї боротьби.

Засвоюючи та розвиваючи кращі традиції фольклористики дожовтневої доби, зокрема її нерозривний зв'язок з суспільним життям, радянські дослідники уже в перші пожовтневі роки прагнуть розкрити соціальну природу народної творчості, на конкретному матеріалі довести її важливу суспільну функцію.

В епоху революційного перетворення життя актуальним стало опанування всього кращого з наукової спадщини минулого, критичний перегляд і переоцінка усіх її фондів. Одночасно фольклористи повинні були звертати пильний погляд на явища, породжені новою дійсністю, підтримувати прогресивне й викорінювати реакційне, чуже марксистсько-ленінській ідеології та робітничо-селянській культурі. В складних умовах методологічного переозброєння радянським вченим потрібно було осмислювати та узагальнювати на новій основі досить неоднорідні процеси. Шлях, пройдений нашою наукою за роки радянської влади, позначений активними пошуками нових форм та методів дослідження. Природно, що поряд з безперечними досягненнями, очевидними успіхами, як у всякій великій справі, були й невдачі.

Висвітлення історії фольклористики з діалектико-матеріалістичних позицій становить значний теоретичний і практичний інтерес і розглядається радянськими вченими як одно з першочергових завдань. Дослідити й правильно витлумачити історичну закономірність появи цієї науки, показати причини її особливого піднесення в умовах радянської влади — це насамперед означає розкрити джерела, суть, соціальний зміст різноманітної колективної творчості мас і тим самим підтвердити справедливості марксистського положення про їх вирішальну роль в історичному процесі. В період розгорнутого будівництва комунізму, коли особливо виразно розквітла масова історична творчість, таке дослідження мало б і важливе політичне значення.

Одним з невідкладних завдань є також осмислення основних теоретичних проблем науки про народну творчість, що дає можливість розкрити закономірності розвитку фольклору як специфічної ланки духовної куль-

тури мас, збагнути його художню природу й соціальну функцію.

Актуальними, зокрема, є проблеми теорії радянського фольклору, який, як відомо, розвивається в специфічних обставинах, характеризується своїми особливостями. В умовах, коли марксистська ідеологія все більше оволодіває масами, в атмосфері формування соціалістичних націй та їх взаємного зближення, при небаченому раніше розширенні кола культурних чинників, масовому розгортанні художньої самодіяльності в її різноманітних проявах суттєвих змін зазнає й сама народна поезія. Це ставить перед істориками й теоретиками народної творчості ряд нових питань, впливає і на методiku її вивчення, вимагає перебудови дослідної роботи.

Нова фольклористика з самого початку розвивалася як невід'ємна складова частина наукової, філософської, публіцистичної, літературно-критичної діяльності марксистів¹. Ця традиція знаходить своє продовження і в повоєнний час. Для радянських дослідників характерним є намагання тісно поєднувати суто наукову роботу з завданнями виховання нової людини, з процесом культурного будівництва в країні. Це, в свою чергу, викликає появу нових ділянок в науці, вносить корективи і в методiku збирання та популяризації народної поезії, нарешті, в саму теорію фольклору.

Проблема історії радянської фольклористики до останнього часу була порівняно вузьким місцем у роботі наших дослідників. На жаль, і зараз ще немає окремої монографії, де б широко аналізувався — в тісному зв'язку з основними проблемами теорії фольклору — фактичний матеріал і розглядалися питання становлення та етапи розвитку української радянської науки про народну творчість. Проте не можна сказати, що в цьому напрямку нічого не зроблено.

Значну цінність для дослідника мають опубліковані в останні роки статті українських вчених, де підсумовується розвиток фольклористики на Україні після Жовтня, а також формулюються завдання на ближчий час. Серед них потрібно насамперед згадати огляди П. М. Попова

---

¹ Див. В. Е. Гусев. Марксизм и русская фольклористика конца XIX — начала XX века. М.— Л., Изд-во АН СССР, 1961, стор. 173.

про фольклористичну роботу в Академії наук УРСР¹. Він опублікував окрему розвідку², яка допомагає з'ясуванню багатьох теоретичних проблем фольклористики.

Важливі настановчі положення знаходимо в передових статтях журналу «Народна творчість та етнографія» — «Чергові завдання нашої роботи» (1957, № 1, стор. 3—10) та «Історичні рішення ХХІ з'їзду КПРС і завдання фольклористики та етнографії» (1959, № 2, стор. 3—12). В такому ж плані написана й стаття акад. М. Т. Рильського «Стан і завдання радянської фольклористики в світлі рішень ХХІІ з'їзду КПРС»³.

Дві підсумкових статті й окрему брошуру з історії української радянської науки про народну творчість опублікував П. Д. Павлій⁴. Характеристику рукописних фольклорних матеріалів, що зберігаються у фондах ІМФЕ, дала М. С. Родіна у статті «Народні скарби»⁵.

Ряд питань історії розвитку української фольклористики після Жовтня порушується у працях В. Д. Довженка⁶, в ювілейних статтях, брошурах і монографіях про таких видатних діячів нашої науки, як Ф. М. Колесса⁷, А. М. Лобода⁸, А. Ю. Кримський⁹, Д. І. Яворни-

---

¹ Див. Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки, т. I—II. К., 1947, стор. 60—80, 288—294; «Вісник Академії наук УРСР», 1947, № 2 (130), стор. 43—51; Народна творчість та етнографія. Наукові записки, т. III. К., 1954, стор. 165—172.

² П. М. Попов. Про деякі питання теорії народнопоетичної творчості.— Філологічний збірник КДУ, № 7, 1955, стор. 145—198.

³ Журн. «Народна творчість та етнографія» (далі скорочено — НТЕ), 1962, № 1, стор. 3—13

⁴ П. Д. Павлій. Збирання та публікація зразків народної творчості.— НТЕ, 1957, № 2, стор. 16—30; його ж. Досягнення української радянської фольклористики за сорок років.— НТЕ, 1958, № 3, стор. 7—16; його ж. Вопросы истории развития и изучения украинского фольклора (исследования по истории украинского фольклора и фольклористики). К., Изд-во АН УССР, 1962. 50 с.

⁵ НТЕ, 1957, № 2, стор. 41—50

⁶ В. Д. Довженко. Нариси з історії української радянської музики, ч. I. К., 1957. 236 с.; ч. II, К., 1967. 318 с.; його ж. Українська радянська музична фольклористика передвоєнних років.— НТЕ, 1960, № 1, стор. 19—29.

⁷ Я. Шустр. Ф. М. Колесса. К., «Мистецтво», 1955; С. Й. Грица. Ф. М. Колесса. К., Держ. вид-во образотв. мист. і муз. л-ри, 1962.

⁸ П. М. Попов. Академік А. М. Лобода як фольклорист.— НТЕ, 1959, № 2, стор. 42—50.

⁹ П. М. Попов. Академік А. Ю. Кримський як дослідник народної поетичної творчості.— НТЕ, 1961, № 3, стор. 77—82.

цький¹, Ю. М. Соколов², П. М. Попов³, а також у працях сучасних фольклористів-славистів⁴.

В останні роки робляться спроби цілісного осмислення розвитку радянської науки про народну творчість. Це знайшло своє відображення в стислих енциклопедичних статтях О. І. Дея⁵. Ширший нарис — «Радянська фольклористика» — опублікував П. Д. Павлій у підручнику «Українська народна поетична творчість» (К., «Рад. школа», 1965, стор. 50—60).

Фольклористика з самого початку свого зародження розвивалася в тісних зв'язках з етнографією. Природно, що й проблематика та завдання обох наук здавна міцно переплітаються, органічно поєднуються між собою. Тому для дослідника історії науки про фольклор значний інтерес становлять і праці радянських етнографів, насамперед статті М. Т. Рильського «Стан і перспективи етнографії на Україні»⁶, К. Г. Гуслистого «Всесоюзна етнографічна нарада 1956 р. і питання розвитку української етнографії»⁷, «Стан і завдання розвитку етнографічної науки в Українській РСР»⁸, «Українська радянська етнографія (підсумки і перспективи розвитку)»⁹ та Г. Ю. Стельмаха «Розвиток української етнографії за роки радянської влади»¹⁰, «Етнографічні дослідження в Академії наук Української РСР за 40 років»¹¹.

¹ М. М. Олійник. Д. І. Яворницький — фольклорист. — Научні записки Днепропетровського державного університету, т. 179, вип. 19, 1963, стор. 79—84; іі ж. Д. І. Яворницький. — «Радянське літературознавство», 1963, № 6, стор. 103—112; іі ж. Фольклористично-етнографічна діяльність Д. І. Яворницького. — НТЕ, 1965, № 6, стор. 40—47.

² П. М. Попов. Видатний радянський фольклорист Ю. М. Соколов. — НТЕ, 1958, № 3, стор. 23—32; Ф. І. Лавров. Діяльність Ю. М. Соколова на Україні. — НТЕ, 1964, № 5, стор. 61—63.

³ О. І. Білецький, Г. С. Сухобрус, Ф. Я. Шолом. Павло Миколайович Попов. К., Вид-во АН УРСР, 1961.

⁴ М. М. Гайдай. Чехословацько-українські взаємини в сучасній фольклористиці (1918—1960). К., Вид-во АН УРСР, 1963. 88 с.; О. О. Мордвинцев. Збирання і вивчення болгарського фольклору в Українській РСР. — В зб. Міжслов'янські фольклористичні взаємини. К., Вид-во АН УРСР, 1963, стор. 7—55.

⁵ УРЕ, т. 15, стор. 320—322; т. 17, стор. 459—461.

⁶ «Вісник АН УРСР», 1954, № 7, стор. 22—27.

⁷ НТЕ, 1957, № 1, стор. 67—72.

⁸ НТЕ, 1958, № 4, стор. 9—20.

⁹ НТЕ, 1967, № 1, стор. 7—18.

¹⁰ НТЕ, 1958, № 2, стор. 46—57.

¹¹ НТЕ, 1959, № 4, стор. 14—23.

Вдячним джерелом для дослідника при вивченні історії української радянської науки про народну творчість є праці російських вчених М. К. Азадовського, В. І. Чичерова, С. П. Толстова, А. М. Астахової, В. Г. Базанова, М. І. Кравцова, Б. М. Путілова, В. К. Соколової, В. Є. Гусєва, Б. П. Кирдана, Е. В. Померанцевої, К. В. Чистова, В. М. Сидельникова, В. П. Анікіна, які часто аналізують спільні для всього східнослов'янського фольклору процеси та явища, порушують важливі проблеми теорії народної творчості.

Значну цінність для історика й теоретика фольклористики становлять матеріали про діяльність різних наукових осередків, про збирацьку роботу місцевих аматорів народної поезії, краєзнавчий рух тощо, які друкувалися на сторінках преси, а також багатий рукописний матеріал, що зберігається в архівах.

Створення повної історії української радянської фольклористики на широкому фактичному матеріалі, з охопленням основних проблем, під силу лише колективу дослідників. Завдання ж даної роботи вужчі. Систематизувати найбільш яскраві, насамперед загальновідомі чи забуті факти з історії української радянської фольклористики, по можливості, у зв'язку з деякими важливими питаннями теорії, намітити, бодай приблизно, основні етапи розвитку фольклористики в повоєнний період — таку мету поставив перед собою автор даного нарису.

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ НАУКИ ПРО НАРОДНУ ТВОРЧИСТЬ

Соціалістична перебудова життя — головне джерело формування нових традицій фольклористики.— Піднесення народознавчих інтересів у зв'язку з розвитком народної освіти.— Краєзнавчий рух — яскрава сторінка історії радянської науки про народну творчість.— Стан та організація української фольклористики в перші роки Радянської влади.— Вивчення фольклору в Академії наук УРСР.— А. М. Лобода. К. В. Квітка.— Західноукраїнська фольклористика. Діяльність Ф. М. Колесси.— Основні проблеми та лінії розвитку радянської фольклористики 20-х — початку 30-х років.

Період становлення радянської науки про народну творчість обіймає час від Великої Жовтневої соціалістичної революції до середини 30-х років. Саме тоді молода радянська фольклористика, переборюючи шкідливі впливи буржуазних концепцій, шукаючи нових шляхів розвитку, все більше звільнялася від хибних настанов дожовтневої науки, підхоплювала її кращі традиції та виробляла свою принципіальну лінію, аж поки цілком не стала на твердий ґрунт марксистсько-ленінської методології.

Для з'ясування специфіки розвитку радянської фольклористики в її початковій стадії необхідно насамперед розкрити загальні історичні умови, в яких виникали й утверджувалися нові традиції науки і печаттю яких вони, природно, були тоді позначені.

Якими ж особливостями відзначається цей період життя радянського народу?

Це були роки загального пробудження й піднесення кращих сил трудового народу в різних ділянках життя. Революція викликала зрушення в усіх сферах діяльності людини, поставила на черзі дня великі завдання в галузі господарського і культурного будівництва. Для здійснення накресленої Комуністичною партією і радянською державою програми перебудови необхідно було

активізувати широкі трудящі маси, залучити їх до безпосередньої участі в цій перебудові. Особливо актуальними стають питання освіти, піднесення загального культурного рівня будівників нового суспільства.

Це було закономірним наслідком соціального перевороту, початок якому дала Велика Жовтнева соціалістична революція, і повністю узгоджувалося з марксистським розумінням вирішальної ролі мас в історичному процесі. Природно, що й культурна революція, потребу в якій найбільше відчували широкі кола трудящих, мала бути здійснена їх власними силами. В. І. Ленін відзначав, що «ніде народні маси не зацікавлені так справжньою культурою, як у нас; ніде питання цієї культури не ставляться так глибоко і так послідовно, як у нас»¹.

В обстановці гострої класової боротьби складаються і міцніють нові форми господарського життя, утверджується нова, соціалістична культура, мистецтво, створюється густа сітка культосвітніх закладів, розвивається нова, радянська преса. Культурне будівництво в країні вимагало посиленої підготовки кадрів для радянської літератури і мистецтва. Множаться ряди письменників, композиторів, журналістів, набагато збільшується кількість культпрацівників різного профілю. З перших років радянської влади активну роль у залученні мас до літературної діяльності, в пошукванні робселькорівського руху, в піднесенні творчої діяльності місцевих культурних сил відіграє громадсько-політична, партійна і культурно-освітня преса.

Ще в 1918 р. газета «Вісник Української Народної Республіки», закликаючи трудящих надсилати їй твори, дописи, нариси про їх життя і працю, в № 20 (січень) повідомляла, що вона звертає особливу увагу на творчість українських пролетарських письменників і «рада буде вітати перші кроки, непевні, можливо, молодих літераторів». У газеті широко публікувалися твори початківців.

Із сторінок багатьох газет і журналів лунали тоді заклики виявляти і плекати здібних, талановитих людей з народу, скеровувати їх діяльність на створення нових духовних цінностей. Ось, наприклад, як писала про це київська газета «Вісті» від 27. IV 1919 р. в редакційній статті «Дорогу талановитим»: «Коли ми ще так бідні на

¹ В. І. Л е н і н. Твори, т. 33, стор. 408.

культурні сили, радянська влада повинна кожному таланту забезпечити абсолютний простір для його розвитку й діяльності. Треба розворушити та підняти непочату товщу сільської Росії і узяти у неї всі коштовності, які в неї є... Треба знайти, допомогти їй усвідомити саму себе і відкрити широкий шлях для її зросту та розвитку. Жоден талант не повинен загинути без сліду».

Виявлення й пробудження в масах здібностей і обдарувань, залучення їх до активної участі в створенні духовних цінностей мало в цей час не лише культурне, суто практичне, а й величезне політичне значення. Давно відомо, що з виступом на історичній арені пролетаріату буржуазія особливо активізує наступ на його ідеологію, культуру, намагається оббрехати робітничий клас, поширює вигадки про його духовну вбогість, культурну неспроможність. Довести повну абсурдність таких тверджень, на конкретних прикладах показати, що в країні, де пролетаріат взяв владу до своїх рук, вперше в історії людства створилися найсприятливіші умови для всебічного, в тому числі культурного, розвитку людини, було одним з актуальних завдань часу. Саме тому радянська преса так гаряче в ці роки закликає широкі кола народу розвивати нову, соціалістичну культуру, заохочує масові виступи робселькорів, початкуючих письменників, композиторів на сторінках журналів та газет, підкреслюючи особливу важливість цього в даний момент.

Липовецька повітова газета «Вісті» від 15. VIII 1920 р. зверталася до читачів: «Не закопуйте... свої таланти, несіть ваше слово в друк, цей могутній чинник культури, і ми докажем ворогам більшовизму, що культура з більшовизмом не вмирає, як вони кажуть, а підходить до самого пишного періоду свого розвитку. Давайте свої думки, свої пісні, працюючі, — цим ми утворимо пролетарську культуру, культуру не гнилі і лінивства, а культуру праці, бадьорості і радості життя».

Газета «Галицький комуніст», що друкувалася в Києві, з 16. V 1919 р. запроваджує постійну рубрику «Пролетарські твори», де публікуються зразки художньої творчості «колишніх духовно пригнічених». Подібні рубрики з'являються в багатьох інших газетах («Селянська правда», «Молоде село»), журналах («Коммунарка України», «Молодий більшовик», «Селянський буди-

нок»), де друкуються також огляди творчості початківців, порушуються питання літературного навчання та його пропаганди серед мас¹.

На початку 30-х років з метою зміцнення радянської літератури було оголошено масовий призов у ряди письменників найбільш обдарованих, талановитих робітників і селян. Кращі літературні спроби цих вихідців з трудового народу почали систематично друкуватися на сторінках журналів «Гарт», «Красное слово», «Критика», «Стапелі», а також «Літературної газети». Видавався навіть спеціальний журнал «Літературний призов», який популяризував твори літературної молоді та заохочував широкі кола трудящих до художньої творчості. Тут же висвітлювалось багато питань практичної роботи літератора-початківця, подавались поради щодо піднесення художнього рівня творів.

Атмосфера загальної уваги до питань культурного (і, зокрема, літературного) будівництва сприятливо впливала й на розвиток масової народної творчості. Фольклор стає дійовою зброєю соціальної перебудови життя. Він звертає на себе увагу письменників, журналістів, культосвітніх працівників, аматорів, дослідників, які збирають, популяризують кращі зразки народної поезії, прагнуть збагнути характер її якісних змін та поставити цю творчість на службу соціалізму.

Чимало уваги приділяється робітничому фольклору, що був важливим засобом інтернаціонального єднання пролетаріату. Преса одним із своїх першочергових завдань вважає збирання української пролетарської творчості в УРСР та за її межами. Редактор харківської газети «Вісті» В. Блакитний звернувся також через канадську газету «Українські робітничі вісті» (від 16. IX 1922 р.) до українців Канади із закликом збирати місцевий робітничий фольклор та надсилати його на Радянську Україну. Зразки нової пролетарської творчості надходили з різних куточків республіки та з-за кордону і часто з'являлися на сторінках газет.

Для радянської фольклористики, як справедливо відзначають дослідники, з самого початку її зародження генеральною була теоретична лінія Белінського, Добро-

---

¹ Див., напр., А. Панів. Літгурток на селі та його завдання. — «Селянський будинок», 1925, № 4, стор. 37—39.

любова, Чернишевського (а для української науки — Шевченка, Франка, Лесі Українки), класиків марксизму-ленінізму і Горького (бо саме вона ідейно визначала розвиток науки) і лише в другу чергу — лінія академічної фольклористики, де виявилися живучими настанови буржуазних шкіл, що гальмували розвиток наукової думки¹. Це виразно відбивалося в тогочасній громадсько-політичній пресі.

Продовжуючи традиції революційної демократії, діячі радянської науки звертаються до вивчення сучасної поезії революційних мас, заохочують створення соціально загострених художніх зразків, орієнтують творців фольклору і на опанування кращих надбань класичної спадщини з метою зробити сучасну творчість якомога дійовішим засобом впливу на маси, сприяють широкому розвитку самодіяльності в галузі духовної культури.

Радянській фольклористиці в період її становлення довелося вести боротьбу на два фронти: проти шкідливих тенденцій, успадкованих від буржуазної науки, і проти «лівої небезпеки» — ідей Пролеткульту. Теоретики цієї культурно-освітньої організації, що продовжувала свою діяльність аж до 1932 р., поширювали ворожі марксистські погляди, ніби пролетаріат, взявши владу до своїх рук, повинен створити «свою», «суто пролетарську», культуру, без будь-якого зв'язку з культурними надбаннями попередніх поколінь. Ці шкідливі настанови значною мірою дезорієнтували і творців народної поезії, штовхали їх на манівці суб'єктивних збочень. Передові діячі культурного фронту відстоювали марксистську позицію. Вони скеровували енергію творчих працівників, у тому числі й творців фольклору, по шляху раціонального, вмілого засвоєння та розвитку кращих художніх надбань різних епох, підкоряючи це завданням сучасного культурного будівництва.

Дороговказом для радянських дослідників стали ленінські положення про наявність двох культур в кожній національній культурі, про класовий характер мистецтва в класовому суспільстві, про необхідність чіткої позиції митця при оцінці та освоєнні ним культурної спадщини.

Важливе настановче значення в боротьбі проти ідей Пролеткульту мала промова В. І. Леніна 2 жовтня 1920 р.

---

¹ Див. «Советская этнография», 1948, № 3, стор. 151.

на III Всеросійському з'їзді Комуністичної Спілки Молоді. «Пролетарська культура, — відзначав тоді Ілліч, — не є культура, що вискочила невідомо звідки, не є вигадка людей, які називають себе спеціалістами по пролетарській культурі. Це все цілковита нісенітниця. Пролетарська культура повинна стати закономірним розвитком тих запасів знання, які людство виробило під гнітом капіталістичного суспільства...»¹

Таку ж точку зору щодо шляхів розвитку пролетарської культури пропагувала й українська партійна преса. Так, київська газета «Вісті» від 6. IV 1919 р. в передовій статті «День культури — вік культури» наголошувала на тому, що пролетарська культура повинна зростати не на голому місці, а на основі органічного засвоєння кращих досягнень минулого, бо вона — законний спадкоємець культурних багатств людства. Газета писала: «Ми внесемо до переданої нам культури дух бадьорості, оптимізму, невпинної творчості, радощі вільної праці, шир визволеного чоловіка. Ми сховаємо все цінне з того, що нам передано, й умножимо...»

Партія провадила рішучу боротьбу проти хибних настанов Пролеткульту, викриваючи їх реакційну суть, ідеалістичну основу².

Слід, проте, відзначити, що на Україні ідеї й практика Пролеткульту часом набували своєрідного колориту. Дехто з пролеткультівців (як В. Коряк, І. Кулик, В. Блакитний та ін.) був вірною опорою партії в організації й проведенні культурного будівництва, хоча в цілому ідеї Пролеткульту і тут завдавали значної шкоди розвитку культури.

У період становлення радянської науки про народну творчість були остаточно сформульовані її марксистські принципи, які особливо яскраво відбилися в доповіді О. М. Горького на Першому з'їзді радянських письменників (1934 р.). Це мало вирішальний вплив і на розвиток української фольклористики, яка в цей час дедалі більше розширює свої наукові горизонти, ставить і прагне вирішувати важливі, часом цілком нові проблеми.

---

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 251.

² Див. Известия Крымского педагогического института им. М. В. Фрунзе, т. XXXVI, 1961, стор. 129—143; «Радянське літературознавство», 1962, № 1, стор. 38—54.

Однією з основних передумов успішної побудови нового суспільства, невідкладним завданням часу було ідейне виховання мас. В. І. Ленін у промові на Всеросійській нараді політосвіт губернських та повітових відділів народної освіти 3 листопада 1920 р. говорив, що треба постійно виховувати широкі кола народу в дусі пролетарської ідеології й поступово підготовляти маси до соціалістичного будівництва¹. «Наше завдання, — підкреслював Ілліч, — побороти весь опір капіталістів, не тільки военний і політичний, але й ідейний, найглибший і наймогутніший»².

Для кращого забезпечення ідейного виховання трудящих на Україні, як і в інших республіках Союзу, було проведено ряд заходів. У березні 1921 р. X з'їзд РКП(б) виніс постанову утворити орган «державної пропаганди комунізму» — Головполітосвіти³. Рада Народних Комісарів УРСР у своїх постановках від 28. IV 1920 та 19. IV 1921 р. зобов'язала місцеві Ради організувати мережу селянських будинків з метою утворення «єдиного центру політосвітньої роботи в селах»⁴. В березні 1925 р. для забезпечення здійснення політосвітньої роботи на селі «на принципах культурно-творчої самодіяльності» спеціальним розпорядженням Уряду УРСР створено республіканське товариство «Селянський будинок». Йому надано право організації своїх районних спілок⁵. Пізніше регулярно провадяться республіканські, обласні, районні наради і конференції з питань масової політико-виховної роботи, де відповідальні партійні й радянські працівники виступають з доповідями про ідеологічну роботу серед мас⁶.

Дійовим засобом впливу на маси, одним з могутніх знарядь пропаганди марксистсько-ленінських ідей стала в руках робітничо-селянської влади преса, яка відіграла значну роль у розвитку нової народної творчос-

---

¹ Див. В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 324.

² Там же, стор. 330.

³ Див. «Селянський будинок», 1926, № 3, стор. 1—3.

⁴ «Селянський будинок», 1925, № 5, стор. 10—11.

⁵ Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. Відділ перший, ч. 12. 8 квітня 1925 р., стор. 207—210.

⁶ Напр., М. Скрипник. Організуймо ентузіазм і порив мас до комуністичної освіти. — «За масову комуністичну освіту», 1932, № 4, стор. 10—13.

ті¹, а разом з тим і в формуванні молоді радянської фольклористики, що була в цей час важливою ділянкою боротьби за нову людину.

Особливо великої уваги надавала тогочасна преса активізації масової пісенної творчості. Так, полтавська газета «Голос комуніста» від 13. IV 1919 р. підкреслювала, що нові часи вимагають і нових героїчних пісень, які б гідно прославили творця нового суспільства — пролетаріат. Газета висловлювала впевненість у тому, що епоха соціалістичного будівництва неминуче внесе в пісенну творчість народу свої інтонації, нові ритми та образи.

Політосвітня преса тих років стає пропагандистом нової пісенної творчості, орієнтує маси на створення злободенної високохудожньої поезії, залучає до цього самодіяльних співців, оповідачів, гумористів, закликає до збирання і вивчення цієї поезії. Уже в перші позовтневі роки газети дають високу оцінку усному художньому слову як активному засобу впливу на маси. У зв'язку з цим гостро ставиться питання про створення повноцінних з ідейно-художнього погляду, класово спрямованих творів. Так, автор статті «Панские песни» («Селянська правда» від 9. III 1920 р.), що підписався криптонімом Н. Ф., на яскравих прикладах показував, як скинуті революцією класи використовували народне слово з метою впливу на селян, залучення їх на свій бік. Газета підказувала, як треба використовувати пролетаріатові народну творчість для пропаганди своєї ідеології в масах. З'являються й інші статті, які розглядають сучасну народнопоетичну творчість як засіб ідейного виховання мас, порушують питання про шляхи та перспективи її розвитку².

Про потребу використання масової пісні як знаряддя політичного виховання широких кіл трудящих висловлювалися також молоді українські композитори та інші культ- і політосвітні працівники³. «Пісня, — відзначали К. Богуславський та П. Козицький, — мусить увійти в

¹ Див. П. І. В о р о б е й. З історії української радянської культури. — Праці Одеського університету, т. 147. Серія суспільних наук, вип. 2, 1957, стор. 258.

² Див., напр., «Молоде село» від 25. VIII 1922 р.

³ Див. «Освіта Проскурівщини», 1928, № 2-3, стор. 38—39; «Комсомолец України» від 2. X 1926 р.

нові форми побуту, лунати на революційних святах, вечірках, при спочинкові, забавах і всюди нести за собою новий світогляд»¹.

Широко популяризувалися в пресі революційні пісні, в яких виразно відбивалася класова ідеологія пролетаріату. В роки Жовтня і громадянської війни ця творчість, органічно вплетена в громадське життя народу, була колективним організатором мас, активним чинником формування їх класової свідомості. Липовецька газета «Вісті» від 18 серпня 1920 р. відзначала, що тоді всюди «бриніли звуки «Інтернаціоналу», піснею budouчого лунали революційні пісні, а живе слово ораторів домальовувало... повну краси боротьбу... і новим тихим сумом світилися очі слухачів, коли тужила жалібна пісня — марш над борцями, що загинули...»

Розгортання політосвітньої роботи серед населення стимулювало масову художню творчість, сприяло її ідейному загостренню та тематичному урізноманітненню. На сторінках преси з'являється чимало пісенних зразків, сповнених ідей інтернаціонального єднання пролетарів усіх країн, перейнятих пафосом ствердження нового, радянського ладу. В них народ висловлював свою підтримку заходів нової влади в галузі господарського будівництва². Друкуються і зразки народної творчості про вождя революції Леніна, а також оглядові статті про образ Ілліча у творчості народів СРСР³.

Політосвітня преса орієнтувала творців нового фольклору на висвітлення повсякденного життя мас, їх дум і сподівань. Значної популярності набувають «незаможницькі пісні», «незаможницькі щедрівки», які пропагували «комунівські» ідеї, закликали селян об'єднуватися в комуні, колективні господарства.

Характерним для творців масової поезії цих років було прагнення відобразити риси нового в повсякденному житті народу, осмислювати дійсність з позицій

¹ «Селянський будинок», 1925, № 9-10, стор. 30.

² Див. «Селянська правда» від 7. X 1921 р. та від 28. VIII 1924 р.; «Комунарка України», 1922, № 13, стор. 41; «Червоний юнак» від 1. VI 1923 р.; «Комунарка України», 1927, № 17, стор. 23; «Селянський будинок», 1927, № 4, стор. 67—68; № 7-8, стор. 84—86; 1928, № 12, стор. 68—69; «Культфронт», 1934, № 10, стор. 38—41; «Музика масам», 1930, № 7-8, стор. 49.

³ Агітзбірник. Одеса, 1925, ч. 2, стор. 37—39; «Знання», 1929, № 2, стор. 4—5.

сьогоднішнього дня, давати політичну оцінку характерним явищам життя і побуту сучасного міста і села. Друкувались пісні на сучасну тематику з використанням засобів традиційної творчості, на відомі мотиви. Разом з тим створювались і цілком нові пісні. Значний внесок у розвиток масової пісенної творчості цих років зробили молоді українські поети та композитори І. Шевченко, А. Панів, О. Кучеренко, М. Кожушний, К. Богуславський, В. Верховинець, П. Козицький та ін.

Значного розмаху набуває в цей час молодіжний рух. Мільйони комсомольців разом з комуністами включились у боротьбу за ідейне перевиховання народу. В цьому процесі й сама молодь перевиховувалася в дусі нового, марксистського світогляду. Важливим виховним чинником були тоді комсомольські пісні та частушки, які оспівували романтику комсомольських буднів, відгукувались на все нове, чим хвилювалася, захоплювалася молодь. Перейняті творчим пафосом перебудови, вони кликали маси до кращого життя, прищеплювали їм нові погляди, допомагали боротися з шкідливими пережитками. Політосвітня преса систематично популяризує такі твори¹.

Важливою ділянкою ідеологічної роботи серед мас була антирелігійна пропаганда. В епоху масового ідейного перевиховання народу виникла необхідність широкого, розгорнутого наступу на релігійні пережитки в свідомості мас. Одним з дійових засобів боротьби проти релігійного дурману стало народнопоетичне слово, яке дістало нові можливості для розширення і загострення антирелігійної тематики. Преса підхоплює й популяризує сатиричні пісні та частушки про різні вигадки церковників, висміює поширювані ними чутки про «божі чуда» («оновлення ікон» тощо)², вміщує огляди народного мудрослів'я антирелігійного спрямування³ та ін.

¹ «Червоний юнак» від 14. XII 1923 р., від 6. I та 30. III 1924 р.; «Комсомолец України» від 16. II 1926 р.; «Молодий більшовик», 1925, № 11, стор. 19; 1926, № 7-8, стор. 23; 1927, № 3, стор. 10.

² «Селянська правда» від 27. V 1923 р.; «Червоний юнак» від 9. III 1924 р.; «Селянський будинок», 1925, № 3, стор. 58; «Коммунарка Украины», 1925, № 3, стор. 29; «Безвірник», 1925; № 11-12, стор. 5.

³ «Безвірник», 1928, № 6-7, стор. 6-14; № 8-9, стор. 37-45; № 10, стор. 48; 1929, № 1, стор. 10-16; «Селянський будинок», 1928, № 11, стор. 54-56.

Укладалися навіть спеціальні збірки антирелігійної творчості¹, які були вдячним джерелом агітації проти церкви.

Усе це свідчило про бойовий характер народної творчості, про її активну роль в суспільному житті, чого не визнавала більшість буржуазних вчених. Такий підхід до оцінки та практичного використання поезії мас у світлі завдань часу, з метою впливу на самих її творців та носіїв для корінної переробки їх свідомості, психології, моралі був принципово новим у фольклористиці.

Культурно-освітня робота захопила найрізноманітніші ділянки життя. Прищеплювався інтерес до книги, знань, до засвоєння культурних надбань людства, пробуджувалися художні сили трудівника, і найширші кола народу включалися в процес «духовного виробництва».

Актуальним було залучення мас до театральної самодіяльності. Культармійці орієнтували аматорів на активне засвоєння традицій народної драми, схилили їх до влаштування масових сценічних дійств та видовищ. При цьому визнавалося за доцільне широко використовувати зразки народної поетичної творчості².

Широко практикувалися тоді, особливо серед молоді, **вечори саморозваги**, на яких виступали народні розповідачі-жартівники, загадчики, співаки, народні музиканти, танцюристи, та **вечори спогадів** про минуле³. Саме тут, як відзначала преса, була можливість виявити і записати з народних уст цікавий фольклорний матеріал, який відразу ж міг бути використаний з метою політичної й культурної освіти мас⁴.

Політосвітні установи орієнтували культпрацівників при проведенні подібних вечорів опиратися на ініціативу, творчу винахідливість мас. Так, орган одеської губполітосвіти «Агітзбірник» (1925, ч. 3), закликаючи

---

¹ Розбиті дзвони. Х., «Рух», 1932; Безбожний пісенник. Х., «Плужанин», 1929.

² «Селянський будинок», 1926, № 7-8, стор. 15—17; «Нове мистецтво», 1926, № 14, стор. 2; «Культура і побут» від 2. VIII 1927 р.; «Мистецька трибуна», 1930, № 4, стор. 13.

³ «Селянський будинок», 1927, № 4, стор. 46—47; № 9-10, стор. 39—40; № 11, стор. 45—47.

⁴ «Коммунистическое просвещение», 1927, № 2, стор. 177—179.

частіше організовувати серед населення вечори спогадів червоноармійців, що брали участь у громадянській війні, писав: «Взагалі всі матеріали треба зробити цікавими для місцевого селянства; де можливо, вставити якісь сценки з місцевого життя, з часів громадянської війни, з життя Червоної Армії, що може була у вашому селі, з боротьби з бандитизмом, з життя місцевих самогонщиків і т. ін. Потрібно проявити більше самодіяльності й власної творчості» (стор. 3—4).

Популярною формою пропаганди нової культури, активним ідейно-виховним чинником була жива газета, де широко використовувалися зразки масової художньої творчості — пісні, частушки (часто на місцеві теми), гострі, злободенні «усмішки» тощо. Матеріали, а також методичні поради щодо їх організації часто друкувалися в пресі, стаючи таким чином надбанням читачів¹.

Культосвітня преса була палким пропагандистом нового побуту. Вчителі, активісти, культосвітні працівники виступали за широке залучення всіх видів мистецтва, зокрема образотворчого, до агітації за новий побут², пропагували кращі зразки традиційної творчості народних умільців³, наводили цікаві приклади, як нові форми побуту все міцніше утверджуються в житті⁴.

Преса постійно порушувала питання про нові свята і порядок їх проведення⁵, закликала активно використовувати при цьому традиційні звичаї та обряди. Так, «Селянська правда» від 24. VI 1923 р. виступила з великою редакційною статтею «Червоний купало», в якій роз'яснювала походження народних обрядових пісень, пов'язаних з цим святом, підкреслювала необхідність

---

¹ «Молодий більшовик», 1926, № 1, стор. 13; № 7-8, стор. 21; № 11-12, стор. 16—17; 1927, № 18, стор. 12—14; № 19, стор. 13—14; «Селянський будинок», 1926, № 3, стор. 24—36; 1927, № 3, стор. 56—62.

² «Радянський книгар», 1930, № 11, стор. 20.

³ «Робітничий журнал», 1928, № 4, 13-14 та ін.

⁴ «Селянська правда» від 22—24. III 1925 р.; «Селянський будинок», 1927, № 2, стор. 66—67; «Молодий більшовик», 1927, № 2, стор. 15; 1929, № 17, стор. 16—17.

⁵ «Селянська правда» від 7. IV 1923 р.; «Молодий більшовик», 1925, № 8-9, стор. 26—28; див. також: П. Б а т ю к. Червоні свята. ДВУ, 1927 р.

творчого використання в радянський час традиційних обрядів та пісень.

Релігійним святам та обрядам з їх містикою та забобонністю, що відвертали увагу віруючих від повсякденних, суто земних інтересів, культармійці протиставили «Свято врожаю», «Свято першого снопа» та ін., де на перший план було висунуто трудову основу, матеріалістичний зміст звичаєвої обрядовості¹.

Впровадження нових свят у побут викликало корінні зміни в ідейно-політичних поглядах, психології радянських людей, зміцнювало їх віру у власні сили, примушувало глибше замислюватись над суттю величезних перетворень, що відбувалися в житті. Такі свята звичайно супроводжувалися новими піснями, частушками, що потрапляли і на сторінки преси². Заохочувалося проведення й інших радянських свят, впровадження нових звичаїв та обрядів; широко популяризувалася й художня творчість, яка виникала у зв'язку з цим, організовувала й виховувала маси в новому дусі³.

Актуальним було також створення і пропаганда нового весільного обряду. Тогочасні газети і журнали⁴ зверталися до читачів із закликом активніше шукати нових обрядових форм при влаштуванні заручин, підкреслювали важливість постійного обміну досвідом у цій справі. З'являлися докладні описи нового весільного обряду, подавався орієнтовний репертуар народної творчості (нові прислів'я, загадки, пісні — революційні й обрядові — та ін.), який міг бути використаний при цьому⁵.

---

¹ «Селянська правда» від 3. VIII 1923 р.; «Радянський селянин», 1925, № 15-16, стор. 1—4; № 19, стор. 41; «Безвірник», 1925, № 6-7, стор. 16; 1928, № 8-9, стор. 33—36; «Селянський будинок», 1925, № 7-8, стор. 9—12; 1926, № 7-8, стор. 11—14; 1929, № 11-12, стор. 46—50; 1930, № 9, стор. 9—11; «Комсомолец України» від 12. VIII 1927 р.

² Див., напр., «Масовий театр», 1931, № 5-6, стор. 8.

³ «Знаття», 1924, № 19-29, стор. 22—23; № 21-22, стор. 20; «Червоний юнак» від 2. III 1924 р.; «Безвірник», 1928, № 6, стор. 37; «Культробітник», 1929, № 5, стор. 29; «За масову комуністичну освіту», 1931, № 2-3, стор. 72—73.

⁴ «Червоний юнак» від 27. I та 5. VII 1924 р.; «Молодий більшовик», 1928, № 3-4, стор. 24; 1925, № 8-9, стор. 32—33.

⁵ «Молодий більшовик», 1926, № 17, стор. 10—13.

Для успішного опанування пролетаріатом культурної скарбниці потрібно було рішуче розширити рамки культосвітньої роботи, надати цьому рухові масового характеру. Народний комісар освіти УРСР В. П. Затонський у своїй промові на першому Всеукраїнському з'їзді пролетарських письменників (1927 р.), розвиваючи ленінське положення про необхідність освоєння пролетаріатом культурної спадщини, справедливо відзначав, що запорука успіху такого руху саме в його масовості. «Культура, її розвиток, її зріст,— підкреслював він,— це є безперервний вселюдський процес. Кожен історичний клас користується з тієї спадщини, яку він одержує від попередніх класів. І пролетаріат повинен взяти всі досягнення, що має людство, і посувати ці досягнення далі, пристосовуючи їх до своїх потреб. І це ми можемо зробити лише тепер, бо пролетарська революція створила можливість притягти до користання з цієї культури широкі маси й поширила культурну базу до нечуваних раніше розмірів»¹.

Вся культурна, науково-освітня робота в цей час провадилась під гаслом якомога ширшого залучення до неї мас, якнайактивнішого просування в маси різноманітних знань, культурних здобутків людства².

Життя вимагало від фольклористів активного втручання в процес масової художньої творчості з метою його оновлення, спрямування у відповідне русло і цілковитого підпорядкування завданням соціалістичного будівництва.

Помітний вплив на розвиток фольклору в новому дусі мала в ті роки пропаганда музичних знань серед мас. Перетворюючи в життя поставлене тоді на черзі дня гасло «Музика — масам», культосвітні працівники — вірні союзники новонародженої радянської науки про фольклор і значною мірою безпосередні виконавці її настанов — розгорнули активну діяльність в галузі музичної освіти широких кіл трудового народу. Вони сприяли просуванню в маси кращих художніх скарбів, зокрема бойової пролетарської пісні, всіляко намагалися наблизити музику до найширших верств трудящих міста

---

¹ «Червона преса», 1927, № 1, стор. 18.

² «Комунарка України», 1929, № 17-18, стор. 13—14; «Мистецька трибуна», 1930, № 1, стор. 18; 1931, № 1, стор. 3—5.

і села. В багатьох статтях, що з'явилися в пресі¹, порушувалися важливі питання розвитку масової музичної культури, наголошувалося на тому, що нові пісні (з новим текстом) вимагають і відповідного музичного трактування. Преса відзначала, що для успішного просування музики в маси необхідно провести ряд заходів (здійснити масові видання нот, налагодити виробництво достатньої кількості народних музичних інструментів тощо).

Активно пропагувало музику серед мас Всеукраїнське музичне товариство ім. М. Леонтовича в Києві, що мало численні філії в різних містах України². У лютому 1928 р. воно було перейменоване на Всеукраїнське товариство революційних музик (ВУТОРМ)³.

Ще 1923 р. Всеукраїнське музичне товариство ім. Леонтовича з метою широкої пропаганди музичних знань запропонувало встановити День української музики⁴. Таке всенародне свято під лозунгом «Музика — масам!» було вперше проведене 25—26 грудня 1926 р. У зв'язку з цим гостро постало питання удосконалення доступних для мас музичних інструментів — бандури, домри, гармошки, балалайки та ін.⁵

В наступні роки подібні свята систематично влаштовуються в багатьох селах і містах республіки⁶.

Товариство ім. Леонтовича мало свій журнал «Музика», де систематично друкувалися огляди нових фольклорних видань. Члени його (К. Богуславський, П. Демущкий та ін.) брали активну участь у поширенні серед мас народних пісень, а також творів українських поетів та композиторів.

В іншому журналі — «Радянське мистецтво» — час від часу з'являється рубрика «Музика — масам». Тут ви-

---

¹ «Нове мистецтво», 1926, № 32, стор. 1—5; газ. «Культура і побут», 1927, № 7, 22, 23, 24; «Політосвіта», 1927, № 6, стор. 93—96; «Радянське мистецтво», 1928, № 1, стор. 4; 1931, № 13-14, стор. 20, 31; № 17-18, стор. 21—22; «Мистецька трибуна», 1930, № 2, стор. 14—15.

² «Музика», 1925, № 9-10; 1927, № 4. Ширше про це т-во див. В. Д. Д о в ж е н к о. Нариси з історії української радянської музики, ч. I. К., 1957, стор. 63—70, 132—134.

³ «Нове мистецтво», 1928, № 9, стор. 14.

⁴ «Музика», 1923, № 8-9, стор. 22.

⁵ «Культработник», 1927, № 1, стор. 6—7.

⁶ «Нове мистецтво», 1927, № 1, стор. 15; № 2, стор. 3.

ступують культосвітні працівники з різних питань розвитку масової музичної творчості¹; друкувалися також інші матеріали. В ці роки виходив і окремий журнал «Музика масам». На його сторінках порушувалося широке коло питань художньої, зокрема музичної, творчості мас: про музично-самодіяльну роботу на місцях (1928, № 10-11, стор. 39), про діяльність капел бандуристів (1928, № 12, стор. 28); про роботу з оркестрами народних інструментів; друкувалися систематичні покажчики музичної літератури до різних громадських свят (1929, № 1, 7-8, 10-11, 12); подавалися методичні поради щодо організації хорових гуртків (1929, № 1). Журнал вів спеціальну рубрику «На червону дошку», куди заносилися кращі хори з міст, сіл, військових частин. Майже до кожного номера подавалося додатком кілька нових пісень з нотами — твори самодіяльних і професійних поетів та композиторів.

Закономірним є той інтерес, що його виявляють у цей час широкі кола трудящих до кобзарського мистецтва, його видатних майстрів.

Вивчення стану і перспектив розвитку кобзарства було настільки актуальним, що Перша художня капела кобзарів на своїх зборах винесла рішення про потребу скликати в травні 1927 р. Всеукраїнську нараду кобзарів для обговорення назрілих питань кобзарського мистецтва².

Інтереси розвитку соціалістичної культури на основі демократичних національних традицій диктували необхідність широкої пропаганди і творчого освоєння кобзарського мистецтва. У зв'язку з цим особливої ваги набуває вивчення та просування в маси музичних інструментів, якими здавна користувалися народні співці. Журнал «Шляхи мистецтва» ще 1922 р. (№ 1, стор. 57) відзначав: «Треба уважніше поставитися до народних інструментів, бо за їх допомогою швидше створимо ми потрібних пролетаріатові революційних робітників музичної культури».

Радянська преса стає активним пропагандистом народних музичних інструментів. З'являється багато статей, що висвітлюють історію розвитку кобзарського

---

¹ «Радянське мистецтво», 1930, № 3, стор. 11.

² «Нове мистецтво», 1927, № 5, стор. 17.

інструментарію, наголошують на потребі його дальшого удосконалення й популяризації в радянський час¹. Спеціальна ухвала Наркомосу УРСР за підписом М. О. Скрипника рекомендувала всіляко пропагувати і поширювати у масових виконавських колективах бандуру та інші музичні інструменти. Це було негайно підхоплене пресою².

Одним з важливих результатів перетворення в життя гасла «Музика — в маси!» було значне поширення хорів, різних самодіяльних капел, як однієї з форм наближення музики до народу. Друкувалося чимало статей про стан, значення, завдання і перспективи розвитку масового хорового співу в республіці³.

Культосвітня преса систематично висвітлює роботу музично-хорових гуртків у різних куточках республіки, орієнтує їх на те, щоб вони стали справжніми громадськими осередками художньої творчості мас⁴, друкує методичні поради щодо змісту і форм музично-хорової роботи серед мас⁵. З'являються рекомендовані списки музичної літератури, репертуари для масових хорових гуртків тощо⁶.

Велике значення в розвитку масової народної творчості цих років мало розгортання художньої самодіяльності, яка розглядалася як головна передумова загального культурного піднесення народу⁷. В червні 1932 р. ЦК ЛКСМУ, Всеукраїнська рада професійних спілок та

¹ «Музика», 1925, № 9-10; 1927, № 2; «Знання», 1926, № 22; 1929, № 24; «Музика масам», 1928, № 10-11, 12; 1931, № 9.

² «Зоря», 1930, № 5, стор. 20; «Нове мистецтво», 1925, № 9, стор. 2.

³ «Путь просвещения», 1924, № 4-5, стор. 329—331; «Література, наука, мистецтво» від 2. X 1924 р.; «Сільський театр», 1927, № 10, стор. 30; «Музика», 1927, № 3, стор. 35—39; № 4, стор. 11—19.

⁴ «Музика», 1925, № 5-6, стор. 242; «Політосвіта», 1929, № 3-4 (9-10), стор. 77—78; «Селянський будинок», 1926, № 2, стор. 1—8 (додаток); 1930, № 15-16, стор. 58—59.

⁵ К. Богуславський, П. Козицький. Масовий спів. ДВУ, 1926; «Музика», 1924, № 10-12, стор. 215—218; «Сільський театр», 1926, № 5-6, стор. 50—54; 1927, № 1, стор. 31; № 3, стор. 28—29; «Комсомолец України» від 27. X 1926 р.; «Культура і побут» від 17. XII 1927 р.; «Селянський будинок», 1928, № 3, стор. 20—28; «Самоосвіта», 1930, № 14, стор. 21—24; «Музика мас», 1931, № 5, стор. 47; «Масовий театр», 1931, № 9, стор. 28—31.

«Культработник», 1927, № 11, 15-16, 21; «Селянський будинок», 1928, № 2, стор. 72—73; № 10, стор. 83—84, та ін.

⁷ «Селянський будинок», 1927, № 2, стор. 42—44.

Наркомос УРСР звернулися до громадськості республіки з листом, у якому закликали посилити розвиток масового самодіяльного руху, як виключно важливої ділянки культурного будівництва¹.

У безпосередньому зв'язку з усім цим слід розглядати і підготовку заспівувачів (зокрема з числа молоді), які були основою, ініціативним ядром таких масових гуртків.

На жовтень — листопад 1932 р. було заплановано організувати «Всеукраїнську естафету масового самодіяльного мистецтва», присвячену XV річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції. В ході естафети практикувалися масові рейди самодіяльних гуртків на підприємства, в колгоспи, де критикувалися недоліки і провадилась культурно-масова, виховна робота, спрямована на викорінення хиб².

Широкий розмах художньої самодіяльності, пропаганда кобзарського мистецтва, хорового співу, пошквалювання гурткової роботи, наближення музики, культури до мас — усе це було якнайтісніше пов'язане з питанням масового репертуару, з потребою його збагачення і поширення серед виконавців. Народні співці, кобзарі, самодіяльні та професіональні поети і композитори приступили до створення нових пісень, частушок, які систематично друкувались на сторінках журналів та газет.

Усе це також було виявом нових якостей радянської фольклористики, закономірним наслідком практичного втілення в життя основних теоретичних положень марксистської науки про необхідність культурної перебудови життя в інтересах широких кіл трудящих і при безпосередній участі самих мас. Дослідники вже не задовольняються малопочесною роллю простих реєстраторів фактів, нерідко досить випадкових і таких, що мало про що могли свідчити. Вони й самі активно включаються в культурне будівництво, організують, спрямовують художню діяльність народу в загальне русло соціалістичних перетворень, видобуваючи з бурхливого потоку життя новий матеріал, що давав щедру поживу для наукових роздумів і теоретичних висновків. Надійним помічником фольклористів і на цей раз стає радянська

---

¹ «Літературна газета» від 5. VI 1932 р.

² «Масовий театр», 1932, № 5-6, стор. 2.

преса, яка постійно тримає в полі свого зору розвиток самодіяльних форм мистецтва, агітує за широке проведення олімпіад, що були своєрідними турнірами творчих сил мас, закликає культармійців допомагати розвиткові художньої самодіяльності на місцях¹.

Нове поживлення фольклористичної роботи в країні було викликане постановою ЦК ВКП(б) від 10 жовтня 1931 р. про підготовку видання «Історії фабрик і заводів СРСР», яке здійснювалося на пропозицію О. М. Горького з політосвітньою й ідейно-виховною метою. Вивчення минулого на конкретних прикладах з історії того або іншого заводу чи фабрики служило б справі ідейного загартування, соціально-класового виховання молодих робітників, мобілізувало б їх на будівництво комунізму².

Радянська преса розпочала широку кампанію за збирання матеріалів до цього багатотомного видання³. Значна увага виявлялася до спогадів старих робітників, до фольклору часів революційної боротьби пролетаріату; друкувалися поради, як краще організувати збирання матеріалів (у тому числі творчості робітничого класу)⁴. Розгортання цієї роботи на Україні висвітлювалося й на сторінках всесоюзної преси⁵.

Періодична преса взагалі широко інформувала читачів про стан фольклористичної роботи в республіці. В численних замітках, що часто публікувалися у розділі біжучої хроніки, в статтях, рецензіях тощо висвітлювалася збирацька і науково-дослідна діяльність Етнографічної комісії Академії наук УРСР⁶, розкривалися творчі плани видатних фольклористів — П. Демуцького⁷,

---

¹ «Культура і побут» від 3.IX 1927 р.; «Нове мистецтво», 1927, № 24, стор. 14; «Мистецька трибуна», 1930, № 8-9, стор. 6; 1931, № 7-8, стор. 20—21; «Літературна газета» від 23. VIII і 14. XII 1932 р.; «Знання», 1934, № 10, стор. 16—18.

² «Культфронт», 1932, № 2-3, стор. 8.

³ «Гарт», 1931, № 11, стор. 130—131; «Культфронт», 1931, № 27, стор. 11; «Літературна газета» від 5. XI 1931 та 16. VI 1932 р.

⁴ «Знання», 1933, № 24, стор. 10—13; «За масову комуністичну освіту», 1932, № 9, стор. 28—34.

⁵ «Советское краеведение», 1931, № 11-12, стор. 54—58.

⁶ «Плужанин» («Плуг»), 1927, № 9-10, стор. 88; 1929, № 4, стор. 77; «Красное слово», 1928, № 1-2, стор. 147; «Гарт», 1930, № 7-8, стор. 210.

⁷ «Мистецтво», 1919, № 1, стор. 36.

Ф. Колесси¹ та інших, ставилося питання про необхідність організації спеціального інституту, який би займався вивченням різноманітних форм народної творчості² тощо. Цікаві факти з історії розвитку української радянської фольклористики цих років друкувалися також на сторінках російських журналів та газет³. Усе це, безперечно, теж сприяло піднесенню фольклористичних інтересів у республіці, згуртовувало збирачів і дослідників на вирішення актуальних питань науки про фольклор.

Так в умовах широкого піднесення духовних сил народу, в атмосфері загальної уваги до народної творчості у її різноманітних проявах, при активній допомозі громадської і партійно-політичної преси склалися нові традиції, формувалися нові якості фольклористики.

Піднесення серед мас збирацької роботи значною мірою завдячувало також розвитку народної освіти. Саме в цей час організаційно й матеріально зміцнюється радянська школа, розвивається педагогічна думка, посилюється навчально-виховна робота серед різних верств трудящих, зокрема серед молоді. Усе це було щільно пов'язане з розгортанням масового фольклористичного руху на місцях і позитивно впливало на розвиток молоді радянської фольклористики.

Перед Комуністичною партією та робітничо-селянською державою з перших років її існування гостро постало завдання поліпшити справу виховання молоді. Це було головною передумовою успішного будівництва соціалізму. Пропаганда серед дорослих, хоч би як високо вона була поставлена, «не в змозі переробити душу народу», відзначав у жовтні 1918 р. Народний комісар освіти СРСР А. В. Луначарський⁴. Щоб формувати справді нову людину, необхідно систематично цілеспрямовано виховувати її з дитячих років.

Великого значення розвиткові народної освіти надавав В. І. Ленін. Він підкреслював, що «поки у нас є в країні

¹ «Література й мистецтво» від 8. XII 1929 р.

² «Червоний шлях», 1925, № 8, стор. 138.

³ «Советская этнография», 1932, № 1, стор. 107—110; «Вечерняя Москва» від 23. VII 1935 р.

⁴ А. В. Луначарский о народном образовании. М., 1958, стор. 538.

таке явище, як неписьменність, про політичну освіту надто важко говорити»¹. «Тільки перетворюючи докорінно справу навчання, організацію і виховання молоді, — відзначав Ілліч, — ми зможемо досягти того, щоб результатом зусиль молодого покоління було створення суспільства, не схожого на старе, тобто комуністичного суспільства»².

Ленін говорив про необхідність глибокого засвоєння основ усіх галузей знань, здобутих попередніми поколіннями. «Комуністом стати можна тільки тоді, — підкреслював вождь пролетаріату, — коли збагатиш свою пам'ять знанням всіх тих багатств, які виробило людство»³.

Планомірне виховання молодого покоління в душі відданості ідеям Жовтня стало в ці роки першочерговим завданням. По всій країні створюється густа сітка початкових, неповних середніх та середніх шкіл, різних училищ, курсів для дітей і молоді. Крім того, провадиться активна робота по ліквідації неписьменності серед дорослих, які також прагнули до освіти, до знань. У промові на I Всеросійському з'їзді в справі освіти (1918 р.) В. І. Ленін відзначав, що «трудящі тягнуться до знання, тому що воно необхідне їм для перемоги.., вони бачать, наскільки освіта необхідна для переможного закінчення тієї боротьби, яку вони ведуть»⁴.

19 червня 1920 р. створено Всеросійську надзвичайну комісію по ліквідації неписьменності. Вже на кінець року в країні налічувалося 40 тисяч шкіл ліквідації неписьменності, які охопили понад 1 млн. чоловік. Виникло багато робітничих курсів, народних і селянських університетів⁵.

Серед працівників школи та учнів пробуджувала та підтримувала інтерес до фольклору педагогічна преса, яка закликала збирати кращі зразки народної творчості. Так, редколегія тижневика «Просвещение», що виходив у Чернігові, ще під час громадянської війни (1919 р.) вмістила на титульній сторінці другого номера журналу

---

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 52.

² В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 248.

³ Там же, стор. 251.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 28, стор. 68.

⁵ Див. История советской школы и педагогики. (Для обсуждения и отзывов). М., 1954, стор. 10.

заклик свого співробітника С. Іванова: «Збирайте народні пісні». «Робітник і селянин, що бере участь в соціальному перевороті, — зазначав він, — по-своєму реагує на все, що відбувається довкола, і відображує це в новій пісні, де чується його переможний клич, де виливаються його заповітні мрії й думи. Він і раніше багато співав, але новий час приніс йому і нові пісні. Вони тим більш цікаві, що співаються в епоху, коли ще не забуте минуле, коли примара недавніх днів тисне змучені груди, а сонце свободи так яскраво кидає йому свої промені». Автор скеровував увагу збирачів на нову творчість. «Мине цей перехідний момент, — відзначалося в заклику, — настане новий час, будуть і пісні інші. А ті, що співаються зараз, помруть і не воскреснуть знову. Наш обов'язок зберегти їх для майбутнього, не дати їм загинути безповоротно, поки ми живемо і чуємо ці пісні в устах народу. Тому ми звертаємось до всіх, до кого дійдуть ці рядки, з закликом записувати все те, що співається, де б то не було, народом на тему війни і революції. Записуйте все, починаючи від маленької двочотирирядкової пісеньки (частушки) і кінчаючи могутніми революційними гімнами. Записуйте так, як воно вимовляється на місцях, не звертаючи уваги на усталену орфографію».

Тоді ж ставилося питання про необхідність тісного поєднання етнографічного вивчення певної місцевості з практикою шкільної роботи, з потребами розвитку народної освіти¹.

Педагогічна преса закликала ширше залучати учнів до записування фольклору й активніше використовувати ці матеріали в навчально-виховному процесі². Нерідко фольклористична робота серед школярів пов'язувалася з краєзнавчим рухом³.

Особливо значну роботу в галузі збирання та вивчення народної поезії провадив у цей час журнал «Просвещение Донбасса» (пізніше — «Радянська освіта»). З 1922 р. він мав постійну рубрику «Отдел краеведения», де друкувались українські та російські народ-

¹ Див., напр., Б. Бутник-Сіверський. Етнографія в школі. — «Виховання в праці», Чернігів, 1919, № 1.

² «Шлях освіти», 1928, № 2-3, стор. 79—89.

³ «Шлях освіти», 1925, № 11, стор. 111—128. (Про роль краєзнавчого руху в історії радянської фольклористики див. далі).

нопоетичні твори і описи поширених на Донеччині народних звичаїв та обрядів. Ці матеріали щоразу відкривалися зверненням редакції до читачів уважно записувати різноманітні твори народної поезії й надсилати їх для друку. Давалися методичні поради, що і як записувати, орієнтація на збирання фольклору широким фронтом, підкреслювалась необхідність збереження усіх мовних особливостей твору. «Вміщуючи на сторінках журналу насамперед те, що позначене печаттю або вимирання, або сучасності,— говорилося в одному із звернень,— редакція не відмовляється від надрукування всякого іншого матеріалу, передбачаючи надалі приділяти увагу всім записам, що відображають в неприкрашеному і неспотвореному вигляді народну творчість»¹.

Спочатку в журналі друкувався матеріал, записаний вчителями. Пізніше в збирання фольклору включилися учні шкіл Донеччини. Таким чином, збирацька робота набрала масового характеру.

Протягом кількох років на сторінках «Просвещения Донбасса» було надруковано значну кількість різноманітних творів народної поезії, опубліковано цілий ряд цікавих статей, що містили багато етнографічних спостережень, цінних даних про особливості фольклорного процесу на Донеччині, а також чимало матеріалу до народного календаря.

Серед численних публікацій, здійснених журналом, певний інтерес становлять записи дитячого фольклору, зокрема лічилки. Фольклористи підкреслювали, що такої кількості творів цього жанру досі не зустрічалось в жодному з етнографічних збірників². Крім того, як відзначали рецензенти, надрукування записів учнів мало й велике захоплююче значення: посилило зацікавленість школярів фольклором, активізувало збирання його на місцях³.

Фольклористичний рух захопив широкі кола радянських педагогів. У російській пресі також підкреслювалась важливість зв'язку фольклористичної роботи

---

¹ «Просвещение Донбасса», 1924, № 7, стор. 102.

² Див. «Етнографічний вісник», 1930, кн. 9, стор. 276.

³ Рукописні фонди Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР (далі скорочено — р. ф. ІМФЕ), ф. 1, од. зб. 194, арк. 2.

з практикою радянської школи¹. Керуючись закликом О. М. Горького до I з'їзду радянських письменників збирати і вивчати народну творчість, газета «Пионерская правда» активно залучала своїх читачів до записування фольклору, систематично друкувала зібрані ними матеріали. До речі, за пропозицією цієї ж газети Горький написав відому статтю про казки², на якій виховувалось не одно покоління фольклористів.

Гостро ставилось питання і про використання народної творчості в навчально-виховному процесі. Цьому російська педагогічна преса приділяла постійну увагу³. Важливе місце в практиці радянської школи посів фольклор як дидактичний матеріал. Це було певною мірою продовження традицій дожовтневої педагогіки. Букварі, шкільні читанки цього часу рясніють народними казками, притчами, анекдотами, прислів'ями тощо⁴. В деяких букварях (напр., С. Титаренка — «Сонечко», К., 1921) до абетки було подано ілюстрації з народних прислів'їв як своєрідний художній матеріал до класного читання.

Широко була представлена народнопоетична творчість також у читанці А. Кушніренка «Навколо нас» (Харків, 1922), майже третину матеріалу якої становили народні казки, анекдоти, байки, притчі та інші фольклорні твори.

Одним з першочергових завдань, що постали тоді перед працівниками радянської школи, було посилення соціального струменя в роботі з учнями. Це диктувалося потребами виховання в них класової, пролетарської свідомості. І тут педагогам ставала в пригоді народна поезія, зокрема ті художні зразки, у яких відбивалися

---

¹ Див., напр., Ю. М. Соколов. Фольклор и школа.— «За коммунистическое просвещение» від 23. IX 1934 р.

² Див. М. Азадовский. Советская фольклористика за 20 лет.— «Советский фольклор», 1939, № 6, стор. 9.

³ Див., напр., «Педагогическая мысль», 1918, кн. 3-4; «Родной язык в школе», 1923, № 3; 1927, № 2, 3; «Русский язык в советской школе», 1929, № 5; 1931, № 6-7, та ін.

⁴ Див., напр., Читанка для школи. Перша книжка після букваря. Кам'янець-Подільський, 6. р.; Я. Чепіга. Веселка. К., 1922; читанки, надруковані 1922 р. в Умані: Хата (кн. 1); Рідня. Приятелі (кн. 3); Між людьми. Наука (кн. 4); Праця. Село (кн. 5); Серед природи. Дитячі оповідання (кн. 6); О. Скворода. Первоцвіт. Початкова книжка для дітей. ДВУ, 1925; В. Дога. Наше життя. Книжка для читання. Частина перша. ДВУ, К., 1926.

події Жовтневої революції та громадянської війни. Так, у «Букварі для дорослих» Д. Елькін (К., 1921) вмістив нові афоризми, лозунги, радянські народні прислів'я: «Не гине той, хто гине за велику справу», «Що міцніша Червона армія, то ближче кінець війни» та ін.

Чимало матеріалу з народнопоетичної творчості, що пов'язувався з основними соціально-економічними темами шкільної програми, було подано в трьох читанках, об'єднаних спільною назвою «Шляхами життя» (Г. Іваниця та ін., Книгоспілка, 1925).

Та чи не найбільше відзначалася з цього погляду книга Ф. Садківського¹, що вийшла 1919 р. в Кам'янці-Подільському, а в 1921 р. прийнята як підручник для всіх шкіл республіки. Вона майже повністю укладена з народнопоетичних творів різноманітних жанрів і лише частково — з літературних зразків. У кінці читанки вміщено кілька наукових статей з різних галузей знань, серед них статті Ф. Колесси «Українські народні пісні і їх зв'язок з життям народу», М. Сумцова «Вага і краса українських народних пісень», етнографічний нарис Е. Борисова «Чумаки» та ін.

Важливе місце відводилось народній творчості у спеціальних виданнях (курсах, хрестоматіях, посібниках), що друкувалися для потреб школи. Уже в перші пожовтневі роки дослідники прагнуть видати окремий посібник з українського фольклору. Однією з таких ранніх спроб була укладена проф. М. Сумцовим хрестоматія, яка вийшла 1918 р. у Харкові² і в 1919 та 1922 рр. перевидана з деякими змінами. Сюди увійшли кращі зразки народних дум, казок, легенд, прислів'їв та колядок. До кожного розділу подано коротку довідку про характерні особливості й історію розвитку того або іншого жанру. Народнопоетичний матеріал супроводжувався різними коментарями.

На жаль, в ряді моментів шкідливо позначилися впливи націоналістичних та інших буржуазних шкіл дожовтневої науки. Автор не розумів соціальної природи

---

¹ Ф. Садківський. Читанка для вищих початкових і середніх шкіл. Частина III. Кам'янець-Подільський, 1919; К., Всеукраїнське державне видавництво, Подільська філія, 1921.

² М. Сумцов. Хрестоматія по українській літературі, ч. 1. Народна словесність і стара література. Харків, вид-во «Союз», 1918.

фольклору, ігнорував його трудову основу, не бачив діалектики цілого процесу. У хрестоматії була вміщена стаття, що мала назву «Псування пісень». Тут М. Сумцов, віддаючи данину буржуазним теоріям, намагався довести «занепад» української пісні¹. Окрема стаття присвячувалася творцям та носіям української народної поезії.

Значно цікавішою і вдалішою була видана пізніше книга Л. Білецького та О. Дорошкевича². Особливо цінним було те, що автори прагнули висвітлити фольклорний процес у його історичному розвитку. Весь художній матеріал у хрестоматії вони намагалися розташувати так, «аби була ясна картина історії народної поезії від часів життя первісних людей до останніх часів» (стор. IV).

В першому розділі подано фольклор, пов'язаний з народним весіллям, що, на думку авторів, був найдавніший за походженням. Як зразок поезії перехідного періоду — диференціації фольклору — подавалися замовляння. Потім наводились похоронні плачі (голосіння) як творчість третього етапу — відокремлення лірики. Окремо подавалися зразки традиційної лірики.

Загалом визнаючи матеріалістичну і трудову основу фольклору, підкреслюючи утилітарний³ характер первісної народної поезії, автори, проте, були непослідовними. Часом вони скочувалися на позиції антропологічної школи, для якої характерним було висування на перший план біологічної, а не соціальної природи людини. На книзі Л. Білецького та О. Дорошкевича позначалися впливи і деяких інших буржуазних теорій, зокрема тих, що намагалися довести походження народної поезії з трудового ритму, з обряду, з первісної міфології тощо. Надто буквально розуміли і спрощено, примітивно витлумачували автори «первісний синкретизм» народного

---

¹ М. Сумцов. Хрестоматія по українській літературі. Народна словесність. Харків, «Рух», 1919, стор. 60.

² Л. Білецький і О. Дорошкевич. Хрестоматія по історії української літератури. (Народна поезія). Т. II, вип. 1. Кам'янець-Подільський, 1920.

³ Так, автори стверджували, що «первісна пісня була або робітничою (тобто трудовою.— І. Б.), або обрядовою, цебто мала практичну мету» (див. стор. 23 хрестоматії). Як відомо, про утилітарний характер первісного фольклору ще раніше писав Плеханов.

мистецтва, що нібито був вихідною формою розвитку фольклору.

З початку 20-х років огляди української народної творчості систематично вміщуються в шкільних курсах літератури. Однією з перших книг такого плану був підручник О. Дорошкевича¹. Книга відкривалася широким нарисом історії українського фольклору. Дотримуючись в цілому схеми виданої раніше (спільно з Л. Білецьким) хрестоматії, О. Дорошкевич якоюсь мірою продовжував розпочатий у ній огляд українського фольклорного процесу. Він зупинявся і на зразках народної прози (зокрема казках, байках, новелах), а також на поезії пізнішої доби (побутовій ліриці, народних думках та історичних піснях). Чимало уваги приділив автор характеристиці символіки, образності, художньої форми народної творчості, трактуючи, однак, цілий ряд моментів розвитку фольклору з позицій буржуазної «школи запозичення». Соціально загострену народну лірику кінця ХІХ — початку ХХ ст. О. Дорошкевич намагався розглядати паралельно з розвитком літературного процесу, в тісному зв'язку з суспільним життям народу.

У наступних виданнях підручника автор особливо відзначав важливу роль усної поезії «в освідомленні мас»², підкреслюючи разом з тим її велике мистецьке значення, зокрема в пізнішу добу³.

Значне місце посів фольклор і в книзі В. Коряка⁴. Але широкий, різноманітний матеріал про народну творчість був поданий тут безсистемно, фрагментарно, в суміші з фактами літературного життя на Україні. До того ж, в основу своєї праці автор поклав антинауковий, вульгарносоціологічний принцип періодизації українського літературного процесу, що призводило до викривлення загальної картини розвитку народної творчості, як і всієї української літератури та культури в цілому. Певну данину віддавав В. Коряк ідеалістичним теоріям (зокрема, вченню німецького філософа-ідеаліста Вундта), різним формалістичним школам, надто пере-

---

¹ О. Дорошкевич. Українська література. К., 1922.

² О. Дорошкевич. Підручник історії української літератури. Вид. 3. «Книгоспілка», 1927, стор. 71.

³ Там же, стор. 72—73.

⁴ В. Коряк. Нарис історії української літератури. (Література передбуржуазна). ДВУ, [Харків], 1925.

оцінював роль психологічного фактора в культурному процесі. Він намагався встановити генеалогію казкових сюжетів та образів за формальними ознаками і по суті весь давній фольклор генетично пов'язував з первісною магією. Зустрічаються в його книзі і формулювання буржуазно-націоналістичного характеру.

З таких же вульгарносоціологічних позицій розглядав В. Коряк український фольклор і в другій частині свого нарису, де історія народної творчості пізнішої доби викладена в окремому розділі¹.

Стислий огляд української народної творчості зробив А. Шамрай у своєму підручнику з літератури². При цьому автор порушував і важливі теоретичні питання, як-от: походження фольклору, його взаємини з літературою, історичний розвиток народної поезії та її доля в пізніші часи тощо. Він поділяв буржуазну теорію аристократичного походження фольклору, твердив про цілковиту залежність усної народної творчості від письмової традиції, підкреслював, що головну роль у створенні фольклору (особливо пізніших часів) відігравали дяки та інші письменні люди, проте визнавав і деякий вплив його на літературу (зокрема, романтичного напрямку). Як і в згаданих вище підручниках, вся увага тут зосереджувалася на дожовтневому фольклорі. Автор надто песимістично дивився на можливість розвитку народної творчості в радянський час, не заперечував наявності деяких сучасних частушок, хоч і невисоко їх оцінював, а в цілому стверджував як безперечний факт, що «народна поезія в наші дні переживає кризу: досить звернути увагу на пісні червоноармійські, робочі і в такому роді» (стор. 44). Усе це він фактично повторив і в другому виданні свого підручника (1929 р.).

Так або інакше була представлена народнопоетична творчість і в інших тогочасних шкільних підручниках з літератури.

Розглядові української народнопісенної творчості присвятив свій нарис (виданий як посібник для педагогічних учбових закладів та музичних шкіл) молодий

---

¹ В. Коряк. Нарис історії української літератури. (Буржуазне письменство). ДВУ, 1929, стор. 147—159.

² А. Шамрай. Українська література. Стислий огляд. Вид-во «Рух», Харків, 1927.

харківський композитор і педагог В. Костенко¹. Він висвітлював походження та еволюцію пісні в цілому, чимало уваги приділяв характеристиці національних і жанрових особливостей українських пісень, розглядав розвиток української пісні в аспекті міжнародних культурних взаємин, аналізував її в єдності слова й мелодії, порушував питання взаємозв'язку між народною і професійною музикою, подавав методичні поради щодо вивчення народнопісенної творчості тощо.

Підкреслюючи соціальний зміст, трудову основу мистецтва, автор акцентував на великому пізнавальному значенні народної пісні, говорив про неї, як про важливе історичне джерело. Подекуди в книзі В. Костенка виявляється вульгарноматеріалістичне розуміння автором суті та характеру розвитку мистецтва. Певну данину віддавав він теорії К. Бюхера, що, як відомо, виводив пісню з ритму трудових рухів.

Слід відзначити, що таке широке висвітлення народної творчості в читанках, підручниках, хрестоматіях та різноманітних посібниках для школи цілком витікало з настанов Наркомосу УРСР, що орієнтували педагогів усіх профілів на посилення соціального і трудового виховання дітей та молоді, на впровадження комплексної системи навчання тощо. Звичайно, не всі з цих настанов були потім прийняті життям. Рішуче засуджена пізніше і відкинута геть лівацька теорія відмирання школи, розкритикований комплексний метод, що висував на перший план синтез різних галузей знань; не витримала іспиту часом і псевдонаука педологія, що мала тоді значний вплив на практичну діяльність багатьох працівників народної освіти.

Комплексний метод, що базувався на активності, ініціативі самого учня, був передусім спрямований на виховання самостійності в школяра при вивченні ним того або іншого предмета. Звідси ж і переобтяженість, «універсальність» тогочасних шкільних програм, які, нерідко ігноруючи вікові особливості дітей, орієнтували на «максималізм» в опануванні різноманітного матеріалу, на цілісне сприйняття дійсності.

Хоч цей метод в цілому мав багато негативних рис,

---

¹ В. Костенко. Народна пісня та музика українська. (Стислий огляд). Харків, «Рух», 1928.

проте він до деякої міри забезпечував можливість широкого ознайомлення учнів з різноманітними галузями діяльності трудового народу, в тому числі і з народною поезією у її взаєминах з іншими формами художньої творчості, допомагав чіткіше усвідомити місце фольклору в загальному культурному процесі. Це сприяло зацікавленню широких кіл шкільної дітвори народною творчістю, залученню багатьох учнів до безпосередньої фольклористичної роботи.

Значне місце народній поезії як виховному матеріалові відводилось у виданому Наркомосом УРСР спеціальному пораднику по соціальному вихованню¹. Вивчення фольклору в школі рекомендувалося починати з казок, що доступні для дітей і розвивають їх уяву (стор. 109). Порадник орієнтував педагогів на ознайомлення учнів з різними формами народної творчості — піснями, казками, загадками (стор. 112).

Чимало уваги тут приділялося комплексному вивченню народної й літературної творчості. «Від казки, — зазначалося в пораднику, — поволі переходити до пісні народної, а ще далі — до легеньких зразків індивідуальної поетичної творчості, зазначивши цей перехід поясненням, що таке народна творчість і письменницька й чому спочатку була колективна поезія» (стор. 112).

Комплексний метод навчання передбачав широке висвітлення взаємин та зв'язків національної й світової культури. Це знайшло своє відображення і в пораднику. «Для установлення зв'язку між українською народною поезією й творчістю загальнолюдською, — відзначалося тут, — необхідно пояснити дітям теорію ходячих сюжетів, показавши паралелі з народної творчості слов'янського миру, Заходу й древнього Сходу (рапсодії Гомера й українські думи). Поруч зі студіюванням народної поезії знайомити дітей з творами письменників, котрі користувалися сюжетами і формою народної поезії» (стор. 112). Особливо рекомендувалося в цьому плані вивчати поеми Шевченка, казки Грінченка, байки Глібова та Гребінки, а також твори інших письменників — Котляревського, Щоголева, Квітки-Основ'яненка (стор. 113).

---

¹ Порадник по соціальному вихованню дітей. Вип. 1. Харків, 1921.

Усе це, безумовно, сприяло посиленню фольклористичних інтересів серед учнів, зміцнювало базу для розгортання систематичної збирацької й дослідницької роботи на місцях.

Крім шкільних підручників народна поезія (казки різних народів, байки, загадки, ігри, шаради тощо) пропагувалася в цей час на сторінках багатьох журналів для дітей: «К свету и труду», «Тук-тук», «Жовтень», «Червоні квіти», «Будь наготові», «Октябрьские всходы», «Весела бригада», «Більшовиченята», «На роботі», «Красная звездочка», «Дружна ватага» та ін.

Чимало різних добірок фольклору, зокрема дитячих ігор, лічилок, коліскових пісень та інших зразків народної творчості, розрахованих переважно на дітей шкільного віку, друкується також в педагогічних журналах¹. Виходять окремі фольклорні збірники, методичні посібники на допомогу вчителям, піонервожатим². Особливо цінною була збірка композитора В. Верховинця «Весняночка» (ДВУ, 1925), в якій вміщено 226 пісень з нотами і наведено описи 210 дитячих ігор. Багато уваги приділяв автор аналізу хореографічного матеріалу останніх.

Серед творів різноманітних жанрів фольклору важливе місце в педагогічному процесі здавна посідала казка. З великим інтересом ставилися до народної казки, як виключно вдячного виховного матеріалу, освітні діячі демократичного напрямку в дожовтневий час (К. Ушинський, Б. Грінченко, М. Загірня та ін.). По-своєму, тенденційно намагалися використовувати казку українські буржуазні націоналісти³.

Для радянських учителів казка становила інтерес насамперед як дійовий чинник соціального виховання і загального розвитку учня. Педагогічна преса популяризує досвід прогресивних діячів культури дожовтневого періоду, які використовували казки з виховною метою⁴,

---

¹ «Трудова освіта» (Охтирка), 1921, № 14-15; Игры. Сб. первый. Одесса, 1922; «Наша школа» (Одесса), 1924, № 1; «Виробнича думка», 1928, № 18; «Дитячий рух», 1928, № 11, 12; 1934, № 2, 3.

² Див. Митрусь. Розвага на дозвіллі. Харків, Книгоспілка, 1925; Розвага. Книга української поезії. Упорядкував М. Лебединський. К., вид-во «Сяйво», 1927; Ряс. Альманах для дітей. Упорядкували Н. Борисов, Ю. Вухналь, О. Донченко. Харків—Київ, 1931.

³ Див., напр., «Гасло» (Прилуки), 1919, ч. 1, стор. 25—28.

⁴ «Новими стежками», 1923, № 1 (4-5), стор. 34—36.

і настійно пропонує запроваджувати цей досвід у практику роботи радянської школи¹.

У виховному процесі того часу казка знаходила різноманітне використання: як матеріал для читання в класі з метою розумового виховання учнів, як продукт колективної дитячої творчості, нарешті, як художня основа дитячої гри, сценічного дійства в самодіяльному шкільному театрі². Педагоги та фольклористи укладали спеціальні збірники українських казок для дітей. Активно працював у цій галузі одеський фольклорист Р. Волков. Друкувалися також збірники казок інших народів³.

Рівнобіжно з посиленням інтересу до народної казки працівників освіти зростає зацікавленість нею в колі письменників. Саме в ці роки формується і радянська література для дітей. Українські дитячі письменники (О. Іваненко, Н. Забіла, М. Трублаїні, О. Донченко та ін.), продовжуючи традиції класиків, пишуть чимало літературних казок, Ю. Будяк, І. Сав'як та інші створюють віршовані загадки, лічилки для дітей. Значного поширення набувають також переробки для дитячих театралізованих вистав народних і класичних літературних казок. Ці матеріали охоче друкували деякі дитячі й педагогічні журнали («Новими стежками», «Тук-тук», «Весела бригада», «Дружна ватага» та ін.).

Слід зауважити, що серед радянських педагогів не було одностайності в оцінці народної казки як виховного матеріалу. Дехто з працівників народної освіти виявляв настороженість, зайву підозрілість, а то й відверто вороже ставлення до казки, яка, мовляв, є художнім продуктом давньої доби розвитку людства, а тому ніби не має нині ніякої цінності, навіть шкідлива в умовах радянського ладу.

¹ Я. Чепіга. Азбука трудового виховання й освіти. К., 1922, стор. 106—108; В. Кор'як. До дитячої комуни. Харків, 1921, стор. 32; Э. Яновская. Сказка как фактор классового воспитания. — «Путь просвещения», 1923, № 4 (12), стор. 55—95; В. Арнаутов, Н. Миронов, И. Соколянский и Э. Яновская. Игра, сказки и романтика в работе с детьми. 36 статей. Держвидав України, 1927; Програми для українських сільських шкіл I ступеня. [М., 1928], стор. 88—91. Див. також: «Трудова освіта» (Охтирка), 1922, № 19-20, стор. 11; «Наша школа», 1924, № 3, стор. 97; «Путь просвещения», 1924, № 9, стор. 221—225, та ін.

² «Путь просвещения», 1922, № 7-8, стор. 97—115; Е. Яновская. Праця та гра. Буквар. 1925; «Весела бригада», 1935, № 9.

³ Казки далеких народів. Вип. 1. Київ—Харків, 1925.

Виразно проявився вульгарносоціологічний підхід до казки у працях українського педагога Е. Яновської. 1925 р. у Харкові з'явилася її книга «Нужна ли сказка пролетарскому ребенку» (доповнене і перероблене видання опублікованої ще в 1923 р. статті «Сказка как фактор классового воспитания»). Як і в статті, Е. Яновська тут визнавала, що казка є одним із засобів, який викликає у дітей активні емоції, і водночас намагалася довести, ніби в цілому казки, особливо фантастичні, сприяють вихованню, формуванню в дітей релігійності, страху, забобонності. На думку автора, письменникам слід створити нові, глибоко ідейні казки, які були б вільними від художньої фантазії. Такі твори потім можна буде рекомендувати як матеріал для соціального, класового виховання дитини. Подібні думки вона висловлювала й пізніше¹.

З Е. Яновською солідаризувалися також деякі російські педагоги, що виступали тоді у всесоюзній пресі². Навіть такий авторитетний діяч народної освіти, як Н. К. Крупська, виявляє в цей час до казки надмірну підозрілість і настороженість³.

Слід сказати, що подібні погляди проявлялися й раніше. Так, ще 1919 р. російський педагог С. Полтавський у книзі «Новому ребенку новая сказка» (Саратов, 1919) настирливо радив батькам та вихователям не чекати, поки письменники створять нові казки, а самим їх імпровізувати в соціологічному дусі.

Фактично суперечка про місце казки у навчально-виховному процесі виходила за рамки одного жанру народної творчості і так або інакше стосувалася всього фольклору. Крайнім, однаково помилковим, висновкам, що випливали в ході цієї дискусії, життя протиставило марксистський, діалектичний погляд, який вимагав вдумливого, уважного ставлення педагогів до класичної спадщини та її творчого освоєння.

Активно поширювала вульгарносоціологічні погляди в педагогіці так звана харківська педагогічна школа. Працівники Харківської дослідної педагогічної станції (І. Соколянський, О. Залужний, О. Попов та ін.), про-

¹ «За комуністичне виховання дошкільника», 1933, № 4, стор. 14–22.

² «На путях к новой школе», 1924, № 1; 1926, № 11.

³ «На путях к новой школе», 1927, № 4, стор. 156.

пагуючи лівацьку теорію «відмирання школи», провадили всю свою роботу під гаслом: «Дитячої літератури не потрібно!»¹. Вони цілком відкидали казку, гру як виховний матеріал у роботі з дітьми, висуваючи на перший план грубі, примітивні абстрактно-соціологічні агітки, як начебто найбільш впливовий засіб класового виховання дитвори.

Найгірше було те, що такі хибні погляди захопили в цей час багатьох відповідальних працівників народної освіти, які мали безпосередній вплив на практичну організацію всього навчального процесу в школі. З теоретичними висновками харківських учених не погоджувалися педагоги-практики, що високо цінували багаті виховні можливості казки й успішно використовували твори цього жанру в повсякденній роботі з учнями. Вони дедалі більше усвідомлювали необхідність проведення з цього приводу дискусії. В кінці 20-х років питання про місце казки у виховному процесі широко дебатовалося на сторінках педагогічної преси.

Особливо гострого характеру набула ця дискусія в 1929 р. у зв'язку з появою на книжковому ринку книги казок датського письменника Г. Х. Андерсена, що була видана приватним видавництвом «Космос». 8 червня 1929 р. опубліковано спеціальну постанову Президії Центрального бюро Кабінету дитячого руху при ЦК ЛКСМУ, а 3—5 серпня 1929 р. — постанову Колегії НКО УРСР, в яких засуджувалося видання казок Андерсена і взагалі пропонувалося провести широке громадське обговорення питання про можливість використання казки в педагогічному процесі. На сторінках преси розпочалась полеміка, яка вийшла за межі фахових, суто педагогічних рамок, захопивши багатьох культурних діячів². Дехто з педагогів вважав тепер зовсім недоцільним використання казки в практиці радянської школи³; інші, навпаки, підкреслювали, що казка є вдячним

¹ На фронті культури. К., «Радянська школа», 1935, стор. 10.

² Див. «Література і мистецтво» від 29. VI та 13. VII 1929 р.; «Дитячий рух», 1929, № 6, стор. 49—52; № 7, стор. 43—49; № 8-9, стор. 82—84; № 10-11, стор. 83; 1930, № 1, стор. 44—50; № 4, стор. 7—8; «Літературна газета» від 12. IX 1932 р.

³ М. Миронів та Р. Гуревич. Ми проти казки. (Матеріали Центрального бюро Кабінету дитячого руху, грудень 1929). Харків—Київ, ДВУ, 1930. 72 с.; С. Литвинів. Геть казку! — «За комуністичне виховання дошкільника», 1931, № 3, стор. 36.

виховним матеріалом, а тому повинна посісти значне місце в шкільній роботі¹.

Велике значення в подоланні хибних поглядів харківських педагогів мав виступ у 1934 р. на Всеукраїнській партнаradі у справах дитячої літератури Народного комісара освіти УРСР В. П. Затонського², який засудив їх вульгарносоціологічні настанови. Після цього навіть щирі прихильники і шанувальники харківської педагогічної школи почали спішно перебудовуватись і гостро критикувати теоретичні положення, перед якими ще недавно схилялися³. У пресі з'являється багато статей, які рекомендують широко використовувати не лише казки, а й пісні, прислів'я, загадки в роботі з школярами та дошкільниками⁴.

Такі хитання у ставленні до казки, що панували деякий час серед педагогів, позначились негативно на розвитку цього жанру в тогочасній літературі, а також на збиранні фольклору (особливо оповідальної творчості). Однак це не могло серйозно загальмувати розгортання в системі народної освіти масової збирацької роботи, що набувала дедалі більшого розмаху.

З перших років радянської влади посилюється увага до безпритульних дітей, дітей-сиріт. Робітничо-селянська держава в тяжких умовах голоду і розрухи бере на себе їх матеріальне забезпечення та виховання. 1921 р. по всій країні було проведено «Тиждень дитини», що проходив під гаслом «Нагодуймо дітей». Створюються дитячі будинки, школи-інтернати для безпритульних.

В листі-обіжнику ЦК КП(б)У (осінь 1922 р.) до всіх губпарткомів говорилося про потребу «вирвати пролетарських дітей з-під впливу вулиці», організувати і «притягти їх до широкої самодіяльності, збудити й розвинути їхню активність»⁵. Трудове й соціальне виховання колишніх безпритульних рекомендувалося провадити

¹ «За комуністичне виховання дошкільника», 1933, № 8, стор. 36; 1934, № 3, стор. 59—64; № 4, стор. 38—52.

² «За комуністичне виховання дошкільника», 1934, № 6, стор. 1—10

³ «За комуністичне виховання дошкільника», 1934, № 7.

⁴ «За комуністичне виховання дошкільника», 1934, № 9, 10; 1935, № 8, 11; 1936, № 11.

⁵ М. Миронів. Хрестоматія з дитячого руху. ДВУ, 1926, стор. 195.

«в дусі романтики революційно-класової боротьби»¹. Вихователі, вчителі, вивчаючи інтереси, психологію вихованців, звертали увагу й на їх творчість, публікували пісні, частушки, поширені в їх середовищі², намагалися з'ясувати характерні особливості усної поезії, що побутувала серед безпритульних, та визначити її місце в житті «дітей з вулиці»³.

Здебільшого це була творчість декласованих елементів, а не фольклор, і педагоги та фольклористи, занадто багато виявляючи їй уваги, може, відступали від кращих, демократичних традицій дожовтневої фольклористики, об'єктом вивчення якої була насамперед творчість трудового народу. Проте вивчення поезії безпритульних збуджувало інтерес вчителів та учнів і до справжніх творів народної поезії, штовхало їх на записування та вивчення їх з уст народу.

Значного розмаху набула в школі гурткова робота. На сторінках педагогічних і дитячих журналів друкувалися методичні поради, як краще організувати заняття хорового, музичного та інших шкільних гуртків⁴.

Активну роботу провадили етнографічні та фольклористичні гуртки. Працівники народної освіти підкреслювали актуальність вивчення особливостей матеріальної, суспільної та духовної культури рідного краю⁵. Гуртківці записували чимало зразків народної творчості. Так, цінні фольклорні матеріали — казки, перекази, анекдоти, пісні, щедрівки, загадки, прислів'я — були зібрані членами етнографічного гуртка Озаринецької семирічної трудшколи Могилів-Подільської округи; подано етнографічний нарис «Хата» (план, закладини, начиння, піч, прикраси, страви) та ін.⁶

В ряді шкіл гуртківці вели рукописні журнали, куди нерідко потрапляло також чимало записів народної поезії. Так, в журналі етнографічного гуртка Коднянської

---

¹ М. Миронів. Хрестоматія з дитячого руху. ДВУ, 1926, стор. 196.

² «Шлях освіти», 1924, № 3; «Наша школа», 1925, № 1-2; «Друг дітей», 1926, № 3, 4-5; 1928, № 1, 2.

³ «Іновець». Полтава, 1927—1928, № 2-3; 1929, № 5.

⁴ «Виробнича думка», 1928, № 4; «Весела бригада», 1932, № 22; 1933, № 2, 4.

⁵ «Путь просвещения», 1924, № 4-5, стор. 145—152.

⁶ Р. ф. ІМФЕ, ф. 33—3, од. зб. 12.

трудшколи, нині Житомирського р-ну, «Побут людей» (за 1927 р.) знаходимо народні пісні (історичні, ліричні, весільні, купальські, веснянки, щедрівки), прислів'я, по-вір'я, загадки, голосіння тощо ¹.

Нарешті, важливим осередком збирання, вивчення і популяризації народної творчості була в ці роки вища школа (зокрема інститути народної освіти) і середні спеціальні учбові заклади (технікуми, педагогічні курси та ін.). При окремих вузах ще до Жовтня існували наукові товариства, які займалися і студіюванням фольклору. В післяреволюційний час деякі з них пожвавили свою роботу, перебудовуючись відповідно до нових вимог. Як і раніше, значне місце в колі інтересів членів цих товариств посідали питання народної творчості.

Так, на початку 1921 р. відновило тимчасово свою роботу Історико-філологічне товариство при Одеському університеті. На одному з його засідань молодий ще тоді радянський фольклорист Р. М. Волков зробив доповідь на тему «Про методи вивчення казок». В листопаді 1921 р. товариство влаштувало концерт слов'янської народної поезії; П. А. Бузук виголосив також доповідь про народні пісні у слов'ян ².

Багато уваги вивченню народної творчості приділялося і в лекційній роботі викладачів вузів та середніх спеціальних шкіл. Так, 1920 р. в Одесі вперше на Україні (за прикладом Москви і Петрограда) було відкрито робітничі факультети. Курс історії української літератури, який тут читали, починався з широкої теми про українські народні думи ³. Студіювали народну поезію на Вінницьких педагогічних курсах ⁴. Таке ж важливе місце відводилось етнографії та фольклору на вчительських курсах в ряді областей Російської Федерації, зокрема на Кубані ⁵.

На сторінках наукових записок інститутів народної освіти публікувалися зразки народної поезії. Так, в другому томі «Записок Волинського ІНО» за 1927 р. надруковано цінні етнографічні матеріали, записані на Воли-

---

¹ Р. ф. ІМФЕ, ф. 16, од. зб. 90.

² «Народное просвещение», 1922, № 6-10, стор. 71.

³ «Народное просвещение», 1923, № 6, стор. 82.

⁴ «Шлях освіти», 1925, № 12, стор. 9.

⁵ «Новим шляхом» (Краснодар), 1929, № 5-6, стор. 55.

ні ще в 1912—1913 рр.¹ В «Записках Полтавського ІНО» (1926—1927, т. IV, стор. 157—188) була спеціальна рубрика «Матеріали до історичної хрестоматії з краєзнавства», де друкувалися фольклорні записи (пісні про турбаївське повстання та ін.).

Працівники вищої школи звертали свій погляд і на сучасний фольклор. Викладач Ніжинського інституту народної освіти О. О. Карпеко, наприклад, підготував і видав у м. Донецьку (1929 р.) фольклорний збірник «Революція в піснях»².

Частішають спроби наукової розробки важливих проблем фольклористики. Увагу працівників вузів привертала фольклорно-літературні взаємини. Викладач Полтавського інституту народної освіти В. О. Щепотьев опублікував спеціальне дослідження на тему: «До питання про вплив народної словесності на Шевченкові поезії»³. Це — одна з перших у радянський час спроб вивчення народних джерел творчості великого Кобзаря.

Поряд з дослідженням української народної поезії викладачі вузів займалися також вивченням фольклору інших народів. На сторінках наукових записок інститутів з'явився тоді ряд спеціальних статей⁴.

Значного розмаху в цей час набув фольклористичний рух серед студентів вузів, курсантів тощо. В деяких вищих школах існували спеціальні гуртки по збиранню та вивченню народної творчості⁵. Активну роботу проводив, зокрема, етнографічний гурток (до 40 чол.) при Житомирських педагогічних курсах. Протягом 1922—1924 рр. гуртківці підготували 13 номерів рукописного журналу «Етнограф». Поряд з іншим етнографічним матеріалом сюди було включено багато народнопоетичних творів різноманітних жанрів. До переважної більшості пісенних зразків наводились мелодії. В журналі активно виступали відомі фольклористи — викладач курсів В. Г. Кравченко (керівник гуртка), який ще в

¹ Ці матеріали були позитивно оцінені на сторінках журн. «Україна» (1928, кн. 4, стор. 152).

² Див. Записки Ніжинського ІНО, 1930, кн. 10, стор. 296.

³ Про це згадувалося в Записках Полтавського ІНО (1925—1926), т. III, стор. 110.

⁴ Див. Записки Одеського інституту народної освіти, 1927, т. I, стор. 97—122; Записки Київського ІНО, 1930, кн. IV, стор. 137—146, та ін.

⁵ Див. «Іновець», Полтава, 1927—1928, № 2-3, стор. 60.

дожовтневий час друкував свої записи в «Трудах общества исследователей Волини», М. П. Гайдай, котрий щедро постачав для журналу матеріал з поля музичної творчості. Більшість вступних статей у журналі була написана Н. Дмитруком. Гуртківці, як відзначалося в передмові до одного з його номерів, вважали, що фольклористична робота в школі є могутнім засобом соціального виховання учнів, а тому майбутнім педагогам слід всіляко розвивати в собі і прищеплювати іншим смак до записування та вивчення фольклору. Тут же підкреслювалася необхідність викладання в педшколі етнографії, відзначалося як відрадий факт, що в Житомирському інституті народної освіти студентам щотижня читається з етнографії дві лекції, а в Звягельській педшколі ця дисципліна викладається вже другий рік¹.

Таким чином, розвиток народної освіти значною мірою активізував фольклористичну роботу в республіці. Це знайшло своє виявлення насамперед у пропаганді фольклору як цінного виховного чинника, у пошуків збирацької роботи учнів, яка набула тоді масового характеру.

Тісно зв'язана з життям народу, радянська школа всією практикою своєї роботи скеровувала увагу збирачів та дослідників народної творчості на вирішення актуальних питань фольклористики, закликала їх до вивчення та узагальнення процесу масової творчості.

Важливе значення у розвитку радянської фольклористики періоду її становлення відіграв масовий краєзнавчий рух, викликаний потребами господарського і культурного будівництва.

В роки докорінної перебудови всього народного господарства, здійснення культурної революції по-новому склалися економічні й культурні зв'язки між окремими областями в середині країни, вводився новий адміністративний поділ, виникало нове районування. Життя вимагало точного обліку всіх продуктивних сил, різноманітних матеріальних і духовних ресурсів країни. Вивчення умов соціалістичного будівництва на місцях набуло тоді особливої актуальності.

¹ Р. ф. ІМФЕ, ф. 16, од. зб. 70, арк. 2—3.

Величезні зрушення в усіх сферах життя народу поставили вперше з небувалою широтою питання про відношення народних мас до знань і науки¹. Успішне комплексне вивчення протягом короткого часу місцевих умов господарського та культурного будівництва на величезній території країни могло бути здійснене лише при активній і постійній участі в ньому широкої громадськості. Це згодом і знайшло свій вияв у краєзнавчій роботі, що набула масового характеру.

По всій країні створюється велика кількість краєзнавчих гуртків і товариств — при музеях, школах, технікумах, при районних, окружних і обласних радянських установах, при наукових та культосвітніх осередках тощо. Вже 1927 р. в СРСР налічувалося 2400 таких організацій², з них на Україні — 166 осередків³. Число їх збільшувалося з кожним роком. У 1934 р. лише на одній Київщині нараховувалося біля 40 краєзнавчих музеїв і товариств⁴.

Краєзнавчий рух захопив також відомих громадських діячів, літераторів, учених, які своїми виступами в пресі (а іноді й безпосередньою роботою) сприяли його піднесенню та поширенню. Серед ентузіастів ми бачимо в ці роки Г. М. Кржижановського, П. Г. Смідовича, С. В. Обручева, О. М. Горького, С. Ф. Ольденбурга, Ю. М. Соколова, М. К. Азадовського, М. К. Піксанова та багатьох інших.

Всю краєзнавчу роботу в країні очолювало всесоюзне Центральне бюро краєзнавства (ЦБК), що було засноване 1921 р. при Російській Академії наук в Ленінграді й мало свої періодичні органи — «Краеведение» (пізніше — «Советское краеведение») та «Известия Центрального бюро краеведения».

На Україні в 1925 р. при Головнауці (Харків) створений республіканський Комітет краєзнавства, який і спрямовував роботу всіх осередків республіки.

З метою популяризації ідеї вивчення рідного краю систематично провадилися всесоюзні, республіканські,

¹ «Учитель», 1924, № 3, стор. 39.

² А. И. Козаченко. Великое семилетие и задачи краеведения. М., «Знание», 1961, стор. 6.

³ Краеведные учреждения СССР. Справочник. Изд. Центрального бюро краеведения. Л., 1927, стор. 122—136, 168.

⁴ Київський обласний державний архів (далі скорочено — КОДА), ф. 144, оп. 1, од. зб. 1401, арк. 12.

обласні та районні наради і конференції, влаштовувалися декадниці краєзнавства тощо.

Масова участь трудящих в комплексному вивченні свого краю, першочергові завдання та перспективи його розвитку в СРСР і УРСР широко висвітлювалися на сторінках українських журналів та газет¹.

Багато краєзнавчих гуртків та товариств мало в своєму складі спеціальні етнографічні відділи, де звичайно і зосереджувалася фольклористична робота на місцях.

Краєзнавство розвивалося в органічному зв'язку і з політико-виховним та культурно-освітнім рухом, і з діяльністю спеціальних наукових установ, і з практикою радянської школи. У вивчення рідного краю включилися вчителі та учні багатьох шкіл республіки. Радянська преса агітувала за масовість цього руху серед школярів, ставила конкретні завдання перед працівниками народної освіти щодо дальшого розгортання краєзнавства в республіці².

В шкільних програмах, порадниках Соцвиху все виразніше ставилося питання про потребу пов'язувати викладання в школах деяких загальноосвітніх дисциплін з даними про місцевий край. У статтях, монографіях українських і російських дослідників відзначалось, що краєзнавство повинно посісти в школі визначне місце³; дехто з них взагалі вважав, що вивчення рідного краю повинно бути покладене в основу всієї шкільної роботи⁴. В багатьох педагогічних журналах («Просвещение Донбасса», «Виробнича думка» та ін.) з'являються рубрики «Краєзнавство», «Краєзнавство — до школи!» та ін. У статтях та окремих працях радянських працівників культури йшлося про потребу активізації вчителями та учнями шкіл краєзнавчої (а в зв'язку з цим і фолькло-

---

¹ Див. «Більшовик» від 27. III 1923 р.; «Червоний шлях», 1923, № 3, стор. 186; 1925, № 6-7, стор. 224; «Життя й революція», 1925, № 6-7, стор. 109.

² «Радянська освіта», 1929, № 11, стор. 54—63.

³ «Просвещение», 1922, № 1; «Коммунистическое просвещение», 1923, № 6 (12); «Культура і побут» від 26. III 1925 р; зб. Вопросы краеведения в школе. Л., 1925; Ф. П. Новоселов. Изучение местного края в городской школе. М., 1925; «Новим шляхом», 1929, № 4, 5; Краєзнавство на Коростенщині, І. Коростень, 1930; Декадник краєзнавства, ДВОУ, 1932.

⁴ Див., напр., Л. Миловидов. Краєзнавство в школі. ДВУ, 1929.

ристичної) роботи в масштабі району, села чи окремого колгоспу¹. На допомогу їм публікуються покажчики спеціальної літератури, видаються підручні книги, посібники з місцевої історії, нариси розвитку культури того або іншого міста, села, району, області².

Дехто з педагогів пропонував створити для шкіл різних областей республіки спеціальні підручники з краєзнавства (для кожної області — окремо), де передбачалося також широке висвітлення місцевого фольклору³. Згодом на сторінках педагогічної преси розгорілася дискусія про доцільність таких підручників⁴.

Питання збирання, популяризації та вивчення народної творчості посіли в краєзнавчій роботі багатьох шкіл республіки провідне місце. Про це свідчать численні виступи працівників радянської школи в тогочасній пресі⁵. Однак деякі окружні інспектури народної освіти були проти надмірної уваги до фольклору в краєзнавчій роботі. Вони агітували за виробничий ухил при вивченні учнями місцевого краю⁶.

Значний вплив на розвиток краєзнавства на Україні мала в ці роки діяльність спеціальних наукових осередків республіки, зокрема академічних установ.

У кінці листопада 1922 р. при Всеукраїнській Академії наук (ВУАН) у Києві було засновано окрему Комісію краєзнавства, яку очолив академік А. М. Лобода (він же водночас був і головою Етнографічної комісії ВУАН). До складу київської Комісії увійшли й російські вчені — академік С. Ф. Ольденбург (Ленінград) та проф. В. В. Богданов (Москва). В свою чергу українські вчені — академіки А. М. Лобода і М. В. Птуха — були введені до складу всесоюзного Центрального бюро краєзнавства, що працювало при Російській Академії наук⁷.

---

¹ «Виробнича думка», 1928, № 36; К. Червян і П. Салій. Краєзнавча робота в колгоспі. Харків, 1933.

² Напр., Д. Чернявський. Катеринославщина. Катеринослав, 1919; П. Постоев. Волинська округа. Житомир, 1926.

³ «Шлях освіти», 1928, № 10, стор. 71.

⁴ «Шлях освіти», 1929, № 1-2, стор. 34—47.

⁵ «Просвещение Донбасса», 1922, № 8; «Шлях освіти», 1925, № 5-6; «Радянська школа», 1928, № 10; 1929, № 9.

⁶ Див., напр., План краєзнавчої роботи для сільських трудшкіл першого концентру. Глухів, 1927, стор. 3.

⁷ Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві за 1923 рік. К., 1924, стор. 36—37.

Київська комісія відразу приступила до складання карти існуючих на Україні краєзнавчих гуртків та товариств, до організації своєї бібліотеки, встановила зв'язки з краєзнавцями Житомира, Чернігова, Полтави, Лубен та інших культурних центрів республіки, видавала спеціальний науковий бюлетень. В її складі працювало багато різних секцій, в тому числі й секція етнографії (з підсекціями матеріальної етнографії, фольклору, пластичного народного мистецтва, народної музики та ін.)¹.

Згодом, з метою активізації цього руху на Слобідській та Степовій Україні, в академічній сітці були організовані Харківська та Одеська комісії; остання мала свій орган — «Вісник Одеської комісії краєзнавства при УАН».

Особливо активну участь в розвитку краєзнавства брала, поряд з іншими академічними установами, Етнографічна комісія при ВУАН, де тоді зосереджувалися солідні наукові сили. Її працівники, а також активні кореспонденти в різних районах України часто виступали з статтями та інформаційними повідомленнями, агітували за масовість краєзнавчого руху, закликали культармійців створювати музеї, наукові гуртки для вивчення місцевого краю, збирати фольклор та надсилати його до Академії наук, зміцнювати зв'язок академічних установ з місцевими гуртками та товариствами². При цьому підкреслювалася важлива роль народного вчителя в організації етнографічно-краєзнавчої роботи на місцях³. Комісія опублікувала в пресі спеціальну відозву⁴.

Важливу організаційну роботу в цій галузі провадили периферійні комісії та товариства (в Запоріжжі, Ніжині, Білій Церкві та ін.)⁵. Разом з центральними осередками вони теж керували місцевими краєзнавцями, спрямовували громадськість на комплексне вивчення господарства, історії, культури, побуту народу певного

---

¹ Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві за 1923 рік. К., 1924, стор. 38.

² Див. «Зірка» (Дніпропетровськ) від 12, 21, 28. VII та 4 і 18. VIII 1925 р.; «Селянський будинок», 1926, № 12; «Селькор України», 1927, № 2.

³ Див. «Зоря» (Дніпропетровськ), 1925, № 3.

⁴ Див. «Селянський будинок», 1925, № 11-12, стор. 54—55.

⁵ Див. Краеведные учреждения СССР. Справочник. Л., 1927, стор. 122—136.

району, висували першочергові завдання розвитку краєзнавства на місцях¹.

Так, значна робота провадилася Харківською науково-дослідною кафедрою історії української культури, працівники якої виступали з спеціальними розвідками про історію, завдання та перспективи розвитку краєзнавства на Україні² тощо. Активно працювало Волинське наукове товариство краєзнавства, організоване в 1925 р. в Житомирі при місцевому музеї з головним ядром — етнографічно-історичною секцією, яка керувала багатьма шкільними краєзнавчими гуртками на Волині³.

Слід відзначити, що в атмосфері загального посилення уваги громадськості до місцевої історії, культури, географічних, господарсько-економічних та інших особливостей різних районів республіки, при масовій участі широких кіл трудящих у вивченні різноманітних сторін життя народу самі рамки краєзнавчої роботи розширилися майже до безмежності. Краєзнавство в цей час мало надто загальний, універсальний характер і тому було органічно пов'язане з багатьма галузями людських знань. Однак чи не найбільше воно наближалось до такої багатопланової дисципліни, як етнографія, невід'ємною складовою частиною якої була і фольклористика.

Краєзнавство та етнографія багатьма вченими, працівниками науково-дослідних установ і місцевими аматорами розглядалися як значною мірою споріднені, майже рівнозначні поняття. Це, зокрема, відбилось і в статті керівничого Етнографічної комісії УАН В. Петрова «Сучасні завдання краєзнавства й етнографії»⁴. Автор приділяв велику увагу радянській народній творчості, що мала посісти в колі інтересів краєзнавців одно з чільних місць, підкреслював значну історико-пізнавальну цінність сучасного фольклору, зокрема частушок, де «відбилася вся історія революції». Важливі завдання тут ставилися перед працівниками школи, а особливо перед

¹ Див., напр., В. О т а м а н о в с ь к и й. Краєзнавство на Поділлі, найближчі його завдання та потреби й роль в краєзнавчій праці Кабінету виучування Поділля. Вінниця, 1926.

² Науковий збірник Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури, 1927, VII, стор. 31—52; стор. 149—165; стор. 175—176.

³ Р. ф. ІМФЕ, ф. 16, од. зб. 19, арк. 21—41.

⁴ Див. «Життя й революція», 1925, кн. 1-2, стор. 86—90.

робселькорами та аматорами народної поезії, місцевими фольклористами-збирачами, на яких «лежить обов'язок зберегти для нас і для майбутніх поколінь народну творчість сучасного села і міста».

Значний інтерес становить праця В. Петрова «Місце фольклору в краєзнавстві» (К., 1926), де автор намагався висвітлити співвідношення двох суміжних ланок науки.

На сторінках краєзнавчої періодики порівняно широко була представлена народна творчість. Серед різноманітних фольклорно-етнографічних записів було чимало зразків обрядової поезії, історичних пісень, легенд, казок, замовлянь, народних віршів тощо¹. Деякі краєзнавчі товариства видавали навіть окремі збірники фольклору певної місцевості². В республіканському журналі «Краєзнавство», що виходив у Харкові, систематично друкувалася широка інформація про фольклористичну роботу на Україні.

Добрим прикладом для українських дослідників були в цей час російські фольклористи та краєзнавці, в діяльності яких органічно сполучалися фольклористичні інтереси з завданнями широкого, комплексного вивчення окремих районів радянської країни. Вони виступили у пресі з рядом статей, де намагалися визначити місце народної поезії в краєзнавчому русі, культосвітній роботі, в практиці радянської школи³, давали методичні поради про способи і завдання збирання та вивчення фольклору краєзнавцями⁴, ставили важливі питання дослідження робітничого фольклору⁵, підкреслювали необхідність студіювання масової поезії часів революції⁶.

У російських дослідників дедалі більше посилювався інтерес до етнографічного вивчення інших народів

---

¹ Див. Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській Академії наук, 1925, ч. 2—3; «Краєзнавство», 1928, № 5; 1929, № 3-4; 1930, № 1-5.

² Напр., Білоцерківщина. Пісні, гуморески, прислів'я. Білоцерківське краєзнавче т-во, т. II, вип. 1. Біла Церква, 1929.

³ Див. зб. Вопросы краеведения. Нижполиграфиздат, 1923, стор. 101—113; «Советское краеведение», 1933, № 10, стор. 13—28; 1934, № 8, стор. 12—23; 1935, № 5, стор. 14—17; № 10, стор. 98—99.

⁴ «Краеведение», 1925, т. II, № 3-4; «Советское краеведение», 1934, № 1, 2; 1935, № 1, 2, 5, 6, 11.

⁵ «Советское краеведение», 1935, № 11, стор. 100—104.

⁶ «Советское краеведение», 1935, № 9, стор. 21—29.

Союзу РСР, що відбилося в ряді статей¹. Журнал «Советское краеведение» у спеціальній рубриці «Творчество народов СССР» систематично вміщує огляди розвитку фольклору різних народів радянської країни². Багато уваги в російських журналах приділялося висвітленню краєзнавчого і фольклористичного руху на Україні³.

Робота в цій галузі захопила тоді й широкі кола літературної громадськості країни. Поети і прозаїки, літературознавці й критики скликають спеціальні наради, на яких обговорюють назрілі проблеми вивчення масової народної творчості, питання розвитку літературного руху на місцях. 15 грудня 1933 р. відбулася поширена нарада з питань фольклору при оргкомітеті Спілки радянських письменників у Москві. Відомо, яке важливе місце посіли питання народної поезії на Першому з'їзді радянських письменників (1934 р.), зокрема у виступах О. М. Горького⁴. Російські дослідники пропонували створити єдину наукову асоціацію літературознавців та фольклористів⁵. У президії ЦБК існувала спеціальна комісія художньої літератури і фольклору, яка закликала краєзнавців активно збирати та вивчати масову народну літературну творчість⁶.

Усе це певною мірою позначалося на характері розгортання та загальному спрямуванні краєзнавчої (в тому числі й суто фольклористичної) роботи на Україні, скеровувало увагу дослідників на вирішення актуальних завдань часу.

Масовий краєзнавчий рух 20-х — початку 30-х років — одна з яскравих сторінок історії радянської науки в цілому. З середовища аматорів пізніше вийшло чимало

---

¹ «Известия Центрального бюро краеведения» (далі скорочено — ЦБК), 1929, № 9, стор. 12—16; «Советское краеведение», 1931, № 1, стор. 1—7; 1935, № 7, стор. 16—24.

² «Советское краеведение», 1935, № 1, стор. 49; 1936, № 2, стор. 86—90; № 3, стор. 98—99; № 4, стор. 58—61; № 8, стор. 54—56.

³ «Краеведение», 1926, т. III, стор. 376—378; «Известия ЦБК», 1925, № 4, стор. 122—123; 1926, № 3, стор. 82—84; «Советское краеведение», 1931, № 2, стор. 19—29.

⁴ «Советское краеведение», 1934, № 1, стор. 68—69; № 10, стор. 4—7.

⁵ «Советское краеведение», 1933, № 6, стор. 67—71.

⁶ «Советское краеведение», 1933, № 7, стор. 65—66.

справжніх серйозних дослідників різного профілю — етнографів, фольклористів, мовознавців, літературознавців, істориків, економістів.

Особливо благотворно вплинув цей рух на молоду радянську фольклористику. Він активізував збирацьку роботу на місцях, надавши їй масового характеру, сприяв утвердженню передових тенденцій в науці про фольклор. Кращі традиції краєзнавства тих років (комплексне вивчення при допомозі широких мас народу різноманітних фактів культурного життя краю, визнання важливої ролі місцевих збирачів народної творчості та намагання керувати їх роботою, увага до сучасного фольклору та ін.) були потім підхоплені й розвинуті далі численними дослідниками народної поезії.

Вирішальну роль у становленні радянської фольклористики на Україні відіграли спеціальні наукові заклади, насамперед установи Академії наук. Саме тут удосконалювалася методика дослідної роботи, вироблялися принципи збирання та систематизації різноманітного фольклорного матеріалу, складалися нові традиції його наукового опрацювання. Хоч в той час добре була налагоджена політико-виховна і культосвітня робота серед мас, високо поставлена справа народної освіти, значного розмаху набрав масовий краєзнавчий рух, що загалом значно активізувало фольклористичну роботу в республіці, усе це не могло замінити планомірного, справді наукового вивчення народної творчості, як того вимагало життя. Скоріше то було лише прикметною рисою часу, характерною обставиною, виключно сприятливою для розвитку науки.

Забезпечити цілеспрямоване і глибоке, всебічне вивчення художньої творчості народу, поєднати широку збирацьку роботу з постійним теоретичним осмисленням всього фольклорного процесу і накреслити конкретну перспективу подальших наукових студій було під силу лише академічній¹ науці, яка саме тепер дістала значні можливості для свого піднесення.

---

¹ Тут і далі означення «академічна» (в застосуванні до понять: наука, фольклористика, періодика та ін.) вживаємо не в його негативному значенні (як синонім слів «кабінетна», «вузько фахова», «відірвана від життя» тощо), а лише на означення приналежності того або іншого факту чи поняття до ділянки роботи, виконуваної працівниками установ Академії наук.

По-перше, в ці роки ще жили (і в переважній більшості плідно працювали) такі видатні дослідники народної творчості, як М. Сумцов, А. Лобода, Д. Яворницький, А. Кримський, С. Савченко, В. Данилов, К. Квітка, Я. Новицький, а на західноукраїнських землях — В. Гнатюк, Ф. Колесса, М. Возняк, О. Роздольський. Багатий досвід старшої генерації вчених, чимало з яких здобули світове визнання, був тим неоціненним скарбом, яким могли широко користуватися молоді радянські фольклористи.

По-друге, докорінно змінилися умови праці дослідників. Замість невеликих, напівлегальних товариств, які, не маючи відповідної матеріальної бази, нерідко ледве животіли, тримаючись часто лише на ентузіазмі аматорів, після Великої Жовтневої соціалістичної революції створювалися й розширювалися при заохоченні й допомозі держави спеціальні наукові заклади. Лише за радянської влади стали можливими організація на кошти держави спеціальних наукових центрів фольклористики та залучення до роботи в них кращих наукових сил.

На Україні вперше створилися сприятливі умови для проведення на новій, плідній методологічній основі систематичного і глибокого вивчення народної творчості з охопленням широкого комплексу наукових проблем.

Та шлях, пройдений академічною фольклористикою до середини 30-х років, не був легким і прямим. Перетворення в життя широких можливостей для розвитку науки було пов'язане з рядом труднощів.

У перші пожовтневі роки на розвитку фольклористичних студій в академічних установах негативно позначалися деяка структурна рихлість самої Академії, відсутність стабільності наукових інституцій. Це зумовлювалось особливостями перехідного періоду. Установи УАН, які займалися вивченням народної творчості, на перших порах працювали без єдиного наукового плану. Між ними мов би точилась прихована боротьба за роль керівника фольклористичною роботою в республіці. Особливо відзначалася в цьому Історична секція УАН.

Як відомо, в Українському науковому товаристві, що виникло і працювало в дореволюційний період, була широко представлена етнографія. Все це ніби давало Історичній секції, утвореній на базі товариства, якесь право на монополію в даній галузі науки. Секція дед.лі

більше втручалася в етнографічні студії інших академічних осередків, а ті, в свою чергу, ще більше прагнули до самостійності, намагалися провадити вивчення народної творчості та побуту лише за своїми планами. На практиці це призводило до паралелізму, нічим не виправданого дублювання наукової тематики.

Дослідження фольклору на наукових засадах крім академічних установ провадилося і в ряді місцевих товариств, у музеях, на кафедрах вузів та інших закладів, які формально не підлягали Академії наук, хоча й підтримували з нею постійні зв'язки. Це теж не могло не вносити певного різнобою і зайвого паралелізму в розробку питань народної творчості.

За таких умов особливо гостро відчувалася потреба в координаційному осередку, єдиному науковому центрі, який би очолив усю фольклористичну роботу в республіці.

Великі труднощі переборювалися при переведенні фольклористики на рейки марксистської методології. Хоч наявність висококваліфікованих кадрів дослідників була суттєвою обставиною, яка в цілому позитивно впливала на масштаби та загальне піднесення фольклористичної роботи в Академії наук, проте слід мати на увазі, що значна частина дослідників старшого покоління, вихована на неоднорідних традиціях дореволюційної науки, після Жовтня перебудовувалась надто поволі, не досить активно засвоювала марксистські принципи, які мали бути покладені в основу всієї наукової роботи. Більше того, дехто з учених відстоював і навіть пробував поширювати хибні концепції. Адже Українське наукове товариство, в якому до Жовтня проявлялися буржуазно-націоналістичні тенденції, після революції фактично продовжувало свою діяльність, влившись майже в повному складі до Історичної секції Академії наук.

Саме звідси головним чином і виходили потім деякі праці буржуазно-націоналістичного спрямування¹. Були й інші прояви ворожої марксистської ідеології, рецидиви буржуазних фольклористичних концепцій та шкіл, які сформувалися і процвітали в дореволюційний час. Усе

¹ П. М. Попов. Вивчення фольклору в Академії наук УРСР за 25 років її існування (1919—1944).— Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки, т. I—II. К., 1947, стор. 65.

це, звісно, гальмувало процес методологічного переозброєння нашої науки.

І все ж, незважаючи на складні умови класової боротьби в країні, переборюючи труднощі зростання, відкидаючи все вороже, шкідливе і утверджуючи нове, передове, радянська фольклористика хоч і поволі, але неухильно простувала новими шляхами, що були осяяні ідеями Великого Жовтня, — шляхами служіння трудовому народу.

Всеукраїнська Академія наук (ВУАН)¹ була утворена на початку 1919 р. і вже тоді включила в програму своєї діяльності як одно з актуальних, відповідальних державних завдань збирання та студіювання народної творчості й побуту трудящих мас².

В системі УАН існувало кілька наукових осередків, де в тій або іншій мірі вивчалася народна творчість. Це насамперед установи Історико-філологічного відділу: Етнографічна комісія (в складі якої — щоправда, на автономних началах — працював і Кабінет музичної етнографії), Кафедра української словесності (яку 1919 р. очолив акад. М. Ф. Сумцов, а пізніше — акад. А. М. Лобода), Культурно-історична комісія, Комісія історичної пісенності, Кабінет примітивної культури та її пережитків у побуті й фольклорі України при науково-дослідній кафедрі історії України, Кабінет національних меншостей (був утворений пізніше при Етнографічній комісії), Кабінет дослідження дитячої творчості, Музей (а з 1922 р. — Кабінет) антропології та етнології ім. Хв. Вовка, Історична секція (до якої, як згадувалося, влилося головним чином Українське наукове товариство в Києві, за винятком його етнографічної секції; на її базі виникла Етнографічна комісія).

У 1934 р. структура Академії була змінена. Замість кафедр, кабінетів та комісій почали створюватися спеціальні інститути³. Тоді ж організовано Інститут історії матеріальної культури, куди влилися й деякі осередки, що займалися студіюванням фольклору.

¹ Паралельно жила і назва: Українська Академія наук (УАН). Пізніше назву було уточнено: Академія наук УРСР.

² «Україна», 1925, кн. 5, стор. 3—13.

³ «Вісті АН УРСР», 1946, № 3, стор. 68.

Яскравим показником того, якого розмаху набрала тоді в установах Академії фольклористична робота, може бути наукова періодика УАН¹ — спеціальні журнали, вісники, наукові записки, бюлетні тощо, а також різні неперіодичні видання — ювілейні, тематичні наукові збірники та ін. Тут широко публікувалися відозви-заклики до збирачів, програми для записування різноманітного фольклорно-етнографічного матеріалу, висвітлювалася робота гуртківців та окремих фольклористів-аматорів, що працювали в різних куточках республіки. Друкувалися серйозні наукові розвідки, а також широкі бібліографічні огляди, інформація про вихід у світ важливих праць з питань фольклору та етнографії². Усе це мало виключно важливе значення для роботи дослідників за єдиним науковим планом і проведення систематичного вивчення народної творчості в межах цілої республіки.

Значна фольклористична робота під проводом Академії наук провадилася також у багатьох периферійних центрах республіки — в Одесі, Дніпропетровську, Харкові, Полтаві, Вінниці, Кам'янці-Подільському та інших містах, де було утворено так звані наукові товариства при УАН, а також організовано ряд науково-дослідних кафедр, частина з яких існувала при вузах. Ці осередки нерідко видавали і свої бюлетні, журнали, збірники, де друкувалися теж статті з питань фольклору та народного побуту.

Безперечним досягненням фольклористики в цей час було те, що до студіювання української народної творчості залучалися відомі радянські дослідники, які жили й працювали поза межами України, — такі, як В. М. Перетц, В. В. Данилов, Є. Г. Кагаров, Ю. М. Соколов, М. П. Андрєєв, О. І. Нікіфоров, Д. К. Зеленін та ін. До речі, в Ленінграді з 1921 р. активно діяло Товариство дослідників української історії, письменства та мови, з яким українські вчені працювали в постійному науковому контакті. Воно видавало (в Києві, у видавництві Академії наук) окремий науковий збірник. Тут друку-

---

¹ Напр., «Етнографічний вісник», Бюлетень етнографічної комісії ВУАН, Записки Історико-Філологічного Відділу ВУАН, Записки Історичної секції ВУАН, «Україна», «Первісне громадянство та його пережитки на Україні», Наукові записки Інституту історії матеріальної культури, «Вісті ВУАН».

² Див., напр., «Україна», 1929, кн. 9, стор. 120—130.

валися і статті з питань фольклору. Між іншим, у першому випуску його (1928) вперше була надрукована розшукана в архівах стаття І. Франка «Студії над українськими історичними народними піснями XV ст.»

Чимале місце посів фольклор у дослідженнях співробітників Історичної секції УАН, яка була створена в 1921 р. формально при Історико-філологічному Відділі УАН¹, насправді ж користувалася всіма правами самостійної наукової одиниці у межах цілої Академії «як організація науково-громадського характеру, під завідуванням виборного бюро, служачи зв'язком між історичними установами Академії з ширшими, позаакадемічними кругами дослідників і любителів історичного знання»². Уже в 1927 р. вона контролювала роботу 14 різних історичних установ УАН³.

В щільному зв'язку з Історичною секцією і фактично під її керівництвом працювали Науково-дослідна кафедра історії України, при якій був Кабінет примітивної культури та її пережитків у побуті й фольклорі народу, Культурно-історична комісія, Комісія історичної пісенності та інші історичні осередки, де так або інакше студіювалася й народна творчість. Секція видавала свій журнал «Україна» і періодичний науковий збірник «Наукові записки Історичної секції УАН». На їх сторінках поряд з іншими матеріалами були представлені й розвідки, присвячені різним питанням збирання та вивчення фольклору.

У 1924 р. в Історичній секції утворені територіальні комісії: Комісія Старого Києва (історія Правобережжя), Комісія історії Лівобережжя (з Слобідською Україною), Комісія історії Запоріжжя і Степової України, а пізніше — й Комісія Західної України⁴. Це забезпечувало планомірність вивчення культури українського народу на більш-менш широкій території його розселення, давало змогу вченим провадити експедиції («екскурсії») в заздалегідь визначені райони, зміцнювати зв'язки з місцевими дослідниками і збирати важливі відомості з різних галузей культурного життя України, в тому числі з етнографії.

¹ «Україна», 1929, кн. 1, стор. 160.

² Там же.

³ «Україна», 1927, кн. 3, стор. 192.

⁴ «Україна», 1924, кн. 1-2, стор. 97—109.

Керівник Історичної секції УАН акад. М. С. Грушевський (він, до речі, очолював і ряд інших історичних установ Академії) на засіданні секції (травень 1924 р.) зробив доповідь на тему: «П'ятдесят літ «Исторических песен малорусского народа» Антоновича і Драгоманова»¹, в якій закликав науковців завершити працю своїх попередників і подати повну історію українського народу в його власних піснях. Доповідач зупинився й на жанрових особливостях дум, висував завдання публікації окремими корпусами народних дум, історичних пісень і балад, у зв'язку з чим підкреслював необхідність широкого збирання фольклору і вивчення архівних матеріалів, а також вивчення досвіду І. Франка, Ф. Колесси в галузі студіювання історичної поезії.

У червні 1925 р. пленум Укрголовнауки затвердив «Положення про охорону пам'яток мистецтва, старовини та природи». З цієї нагоди М. Грушевський надрукував статтю «Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання»². Він виступав за якомога повніше збирання і збереження культурних пам'яток, підкреслюючи, що в міру розвитку наукової методики і розширення горизонтів науки фольклористи потім зможуть студіювати зібраний матеріал у найрізноманітніших аспектах. Тимто, зазначав автор, «треба зберегти для будучого досліду якнайбільше фольклорного матеріалу, взятого якнайширше, з різних точок погляду, можливо, найчисленніших». Проте він не був послідовним і тут же орієнтував збирачів широко фіксувати насамперед архаїчні форми народної творчості, «те, що може відбивати в собі пережите, старе: вимираючу психіку, мораль, уяву».

У жовтні 1927 р. з ініціативи Історичної секції було широко відзначено 100-річчя першого збірника українських пісень, опублікованого М. Максимовичем. М. Грушевський виголосив на засіданні секції доповідь «Малороссийские песни» Максимовича і століття української наукової праці», де наводив дані з історії української етнографії XVIII ст., широко зачіпав історію українського романтизму і намагався представити Максимовича типовим українським народником, а передмову його

¹ «Україна», 1924, кн. 1-2, стор. 97—109.

² «Україна», 1925, кн. 5, стор. 3—13.

до збірника пісень (1827 р.) характеризував як своєрідний маніфест українського народництва.

Висвітлюючи культурний розвиток українського народу з позицій єдиного національного потоку (як, до речі, і в доповіді про збірник Антоновича і Драгоманова), Грушевський прагнув довести, ніби Київська Русь була лише українською державою, а не спільною кошикою трьох східнослов'янських народів. «Стара Київська Русь, — відзначав він, — була українською і в новім українськiм руху знаходила своє продовження і завершення»¹.

Цінну розвідку «Перший збірник українських пісень Максимовича» опублікував у цей час Ф. Савченко². Тут фактично вперше було дано розгорнуту характеристику фольклористичної діяльності М. Максимовича, широко висвітлювалось історичне тло, на якому розвивалася тогочасна фольклористика. Значну наукову вартість становлять текстологічні розшуки автора в ділянці українських пісень. Проте в розвідці Ф. Савченка подекуди прозирає націоналістична тенденція замовчати загальноросійське значення діяльності Максимовича і представити його як українофіла, що ніби відмежувався від діячів російської науки й культури.

Своєрідним відгуком на цю працю (а почасти і її доповненням) була цікава стаття лєнінградського професора В. Данилова «До історії «Малоросійських пісень» М. Максимовича»³. Вчений глибоко розкривав культурні передумови появи в світі збірника Максимовича і підкреслював його велике значення не лише для української, а й для загальноросійської культури в цілому.

На сторінках видань Історичної секції взагалі широко публікувалися фольклористичні матеріали. В журналі «Україна» було вперше надруковано докладний нарис М. Мочульського про І. Манжуру як поета й етнографа (1926, кн. 5); опубліковано думу кобзаря М. Кравченка про революційні події 1906 р. — «Чорна неділя в Сорочинцях» (1924, кн. 1-2); наводилась бібліографія фольклористичної літератури (1927, кн. 3, стор. 159—162); рецензувалися нові книги з питань народної творчості;

¹ «Україна», 1927, кн. 6, стор. 5.

² Там же, стор. 25—79.

³ «Україна», 1928, кн. 4, стор. 23—33.

друкувалися нариси про діячів українського народознавства та ін. Велику статтю про фольклористичну діяльність В. Горленка в «Записках Історичної секції УАН» (1929, т. 32) опублікувала К. Грушевська. Про народні перекази як історичне джерело йшлося в статті О. Рябініна-Склярєвського («Записки Історичної секції УАН», 1928, т. 28).

Те, що над Історичною секцією УАН в ці роки сильно тяжіли традиції буржуазної науки, які підтримувались і підносились багатьма вченими старшого покоління, насамперед М. Грушевським, позначалося й на характері та спрямуванні фольклористичної роботи ряду установ Академії наук УРСР, зумовлювало односторонність осмислення наукових фактів та помилковість висновків. Ряд заходів, здійснюваних у цей час Академією, сприймався й оцінювався такими вченими з огляду на настанови українського буржуазного націоналізму. При висвітленні історії українського народу часом надто різко розмежовувались, штучно відокремлювались, а іноді й протиставлялися споріднені між собою явища української й російської культури, підносились якісь малоцікаві факти місцевої історії і замовчувалося або перекручувалося в націоналістичному дусі те, що становило спільне культурне надбання українського й російського народів. Навіть сам характер організації й ведення дослідної роботи на Україні розглядався деякими вченими насамперед як процес консолідації національних наукових сил, що начебто мав протистояти великодержавницьким тенденціям у науці і т. д. Основною метою, яку ставила в цей час перед собою Історична секція, була «маніфестація відродженої української наукової праці на широкому полі українознавства»¹.

В дослідженнях працівників секції відлунювалися й інші шкідливі традиції буржуазної фольклористики. Нерідко фольклор витлумачувався як цілком пережиткове явище. Початки художньої творчості шукалися дослідниками не в глибинах різноманітної історичної практики трудівника, не в конкретних умовах життя людей, а в різних містичних уявленнях, підсвідомих комплексах, у міфології, «прелогічному мисленні» дикунів і т. д. То був вплив популярної на той час у Західній Європі

---

¹ «Україна», 1924, кн. 4, стор. 190.

французької буржуазної соціологічної школи, яку так заповідливо пропагував тоді М. Грушевський та його однодумці.

Усе це позначалось на характері здійснюваних досліджень народної творчості, відбилось і на програмах збирання фольклорного матеріалу, що були опубліковані в той час Історичною секцією та іншими історичними осередками УАН¹. Збирачів переважно орієнтували на виявлення й фіксацію реліктових явищ, на виявлення підсвідомих джерел художньої творчості і т. ін.

Студіювалась народна творчість і в інших історичних установах УАН, насамперед в Комісії історичної пісенності, Культурно-історичній комісії і в Кабінеті примітивної культури та її пережитків у побуті й фольклорі України Науково-дослідної кафедри історії України, який з 1926 по 1929 р. видавав свій науковий щорічник у трьох випусках «Первісне громадянство та його пережитки на Україні», де широко друкувались і фольклорні матеріали та розвідки про народну творчість. Згадані осередки постійно кооперувалися між собою, провадили спільні засідання² тощо, і водночас всі вони фактично працювали під керівництвом Історичної секції УАН.

У вступі до першої книги щорічника (1926, вип. 1-2) М. Грушевський відзначав, що діяльність цих трьох установ УАН становила частину плану утворення Українського соціологічного інституту, де, за його задумом, повинна була широко вивчатися (в дусі ідей англійського буржуазного соціолога Фрезера і особливо французьких — Леві-Брюля й Дюркгейма) «примітивна культура» з метою «виявлення українських пережитків та висвітлення соціальної преісторії України» (стор. IV). Тут же було вміщено й окрему статтю Грушевського «Відродження французької соціологічної школи», де автор підносив школу Дюркгейма і ставив її за взірць «нашій молодій науці» (стор. 117).

Теоретичною базою, на якій мали розгорнутися дослідження в такому напрямку, були опубліковані ним раніше книги «Початки громадянства (генетична соціологія)» (1921 р.), «Історія української літератури

¹ «Україна», 1925, кн. 1-2, стор. 237—238; кн. 3, стор. 183—186; кн. 4, стор. 183—187.

² «Первісне громадянство», 1926, вип. 1-2, стор. 145—146; вип. 3, стор. 205—206.

(початки і розвій словесного мистецтва)», т. I (1923 р.) та збірник статей К. Грушевської «З примітивної культури. Розвідки і доповіді» (1924 р.). Цій же меті служила також стаття Ф. Савченка «Обрядовість найпримітивніших (Пігмеї та Бушмени)»¹, де автор підкреслював, що етнологія повинна розвиватися на основі теорії Дюркгейма і Леві-Брюля та їх послідовників на Заході — німецьких вчених Єрузалема й Фірканда.

Пропагуючи ідеї буржуазної науки, М. Грушевський та його однодумці витлумачували з ідеалістичних позицій суть творчого процесу, силкувалися довести незмінність художніх форм, які в своїй основі нібито остаточно склалися ще в первісні часи і пізніше підлягали лише різним комбінаціям, не зазнаючи серйозних якісних змін. «Первісна, примітивна підоснова, — відзначав Грушевський, — яка живе в різних переживаннях серед явищ культурнішого життя, і служить тою просторою, більш-менш спільною і загальною для всього людства коморою, в котрій містяться архетипи всієї пізнішої різноманітності варіантів і комбінацій»².

Усе це органічно в'язалося з буржуазно-націоналістичними уявленнями Грушевського про націю як якусь одвічну і постійну категорію. Формування української нації він відносив до найдавніших періодів життя людства. Силкуючись досягнути всю історію її розвитку (від «первісних» часів до сучасності), Грушевський прагнув поєднати осмислення історії українського народу «згори» (тобто виходячи з даних, здобутих при вивченні стану української нації в найпізнішому періоді її розвитку) і вивчення її «знизу», (тобто починаючи з найдавнішої доби). «Сею дорогою з н и з у, — підкреслював він, — таких переживань відкриється незмірно більше, ніж коли будемо йти тільки з г о р и, від українського побуту й творчості, і тільки сею роботою згори і знизу здобудемо тверду підставу для української преісторії»³.

У відповідності з цим як одне з найближчих завдань вчених Грушевський висував систематичне дослідження українського фольклору і побуту, особливо в найбільш законсервованих частинах України, щоб узяти все, що ще можна, для дослідження пережитків старого світогля-

¹ Записки Історичної секції УАН, 1925, т. 19, стор. 216—229.

² «Первісне громадянство», 1926, вип. 1-2, стор. VI.

³ Т а м ж е.

ду і побуту, підкреслював необхідність «реконструкції старого світогляду і соціальних принципів за поміччю літературного і побутового матеріалу»¹, закликав вивчати український фольклор (зокрема «примітивну творчість») у порівнянні з аналогічними формами творчості інших народів світу, різних диких племен і т. д.

Згідно з цими настановами уже в одному з перших значних досліджень, що з'явилися на сторінках «Первісного громадянства», — в статті К. Грушевської «Дума про пригоду на морі поповича»² — дев'ятнадцять варіантів української думи фактично розглядалися поза конкретною історією народу. Головну увагу К. Грушевська зосередила на особливостях давніх звичаїв, відшукувала аналогії в побуті різних народів давнього часу, пов'язані з подорожуванням по морю тощо. В гонитві авторки за різними формальними мотивами, неістотними елементами побуту, що й справді могли мати місце в житті давніх народів, зовсім загубилася національна специфіка конкретних художніх зразків та їх функціональне значення в культурному житті народу.

В такому ж дусі була написана і стаття Ф. Савченка «Парубоцькі та дівоцькі громади на Україні»³. Деякі явища сучасного побуту молоді (вечорниці, вулиця, до-світки, складки та ін.) він намагався генетично пов'язати з «подібними» явищами первісної доби, коли в багатьох «диких» народів існували різні «чоловічі організації», «союзи», що об'єднували осіб певної статі або віку, і т. д. Тут же автор подавав і програму збирання цих «пережитків» на Україні.

Виразно відбилися впливи ідеалістичних концепцій Леві-Брюля та Вундта і в упорядкованому К. Грушевською збірнику «Примітивні оповідання. Казки і байки Африки та Америки» (Київ — Відень, 1923. 192 с). У передмові К. Грушевська, ідучи за Вундтом, абсолютизувала поняття казкового мотиву, розглядаючи кожен мотив у його ізольованому, «самостійному» розвитку. Вона переоцінювала значення міфічного елемента в розвитку фольклору і фактично характеризувала казку, що виникала в первісному середовищі, як «локальний міф», а всякі повтори, загальні місця в казковій творчості

¹ «Первісне громадянство», 1926, вип. 1-2, стор. VII.

² Там же, стор. 1—35.

³ «Первісне громадянство», 1926, вип. 3, стор. 85—92.

намагалася пояснити схильністю людини «до говорення задля говорення». Авторка пропонувала свій досить схематичний поділ світової казки на окремі «роди», які нібито «наступають, один по одному, від найпримітивніших взірців до щораз вищих і пізніших форм». Отже, К. Грушевська фактично повторювала і пропагувала положення теорії Леві-Брюля про певні стадії розвитку людського мислення — від примітивного до більш складного «процесу думання», що ніби безпосередньо відбивалось і на характері народної творчості.

Прагнучи будь-що законсервувати архаїчні форми побуту, не допустити їх змін, працівники Кабінету примітивної культури пильно дбали про те, щоб навіть демонстрування зібраного в глухих закутках України фольклорного матеріалу відбувалося «в усій етнографічній безпосередності»¹, милувалися посередніми, справді примітивними зразками, якщо вони бодай якоюсь мірою «підтверджували» їх теоретичні тези.

К. Грушевська, Ф. Савченко та інші співробітники цих осередків, розвиваючи ідеї буржуазних соціологів, говорили про первісний колектив як «підвалину пам'яті», як носія якихось колективних уявлень людей тієї доби, прагнули вивчати побут, психологію, традиції різних соціальних груп (у тому числі й жебраків²), що були, на їх погляд, пережитками первісних «громад».

Це відповідало хибним, ідеалістичним уявленням М. Грушевського про рушійні сили історичного процесу. Як відомо, Грушевський твердив, що в суспільному житті людства нібито споконвіку виявляється постійна конкуренція індивідуалістичних і колективістичних тенденцій. Періодична перевага то одного, то другого елемента створює певний ритм соціальної еволюції. Звідси випливала — як основне завдання дослідника народної культури — необхідність вивчення характеру, форми та сфери вияву колективістичних тенденцій у масовій художній творчості певної історичної доби з рівнобіжним освітленням шляхів виділення з колективу людської особи та з'ясування її впливу на історичний процес.

Проте на сторінках «Первісного громадянства» було опубліковано й чимало цінного матеріалу, зокрема про

¹ «Україна», 1928, кн. 5, стор. 186.

² «Первісне громадянство», 1926, вип. 3, стор. 125—145.

життя й побут українських лірників, їх репертуар тощо. Друкувалися архівні матеріали, теоретичні розвідки К. Квітки про музику українських пісень¹, про історію, завдання та методику збирання музичної творчості², інформації й публікації, замітки Ф. Колесси, М. Возняка, Д. Зеленина, М. Сперанського, Ф. Савченка, К. Копержинського та інших дослідників з різних питань народної творчості й побуту. Цінну статтю «На бічних стежках кобзарського мистецтва» опублікувала К. Грушевська³. Тут фактично вперше в українській фольклористиці широко ставиться проблема пародії в народній творчості. Багато уваги приділила вона й вивченню українського героїчного епосу, опублікувала корпус «Українські народні думи» у двох томах. Значну роботу в галузі збирання української історичної поезії провів у цей час Ф. Савченко, готуючи до друку корпус українських історичних пісень.

Отже, незважаючи на хибність своїх позицій, працівники установ Історичної секції зробили певний внесок у тогочасне народознавство (опрацювали значний фактичний матеріал, прагнули вивчати фольклор у зв'язках з побутом мас, активізували вивчення історії фольклористики тощо).

Найважливішим фольклористичним осередком в УАН була Етнографічна комісія, що почала працювати 20. IV 1920 р. під керівництвом проф. В. Клінгера. У листопаді 1920 р. головою комісії був обраний професор Київського університету А. М. Лобода (з 1922 р. — академік).

Оскільки питаннями матеріальної етнографії активно займалася в цей час інша академічна установа — Кабінет антропології та етнології ім. Хв. Вовка, то Етнографічна комісія основним своїм завданням поставила збирання та вивчення фольклору. З самого початку свого існування вона розгорнула активну організаторську роботу. Вже через рік комісія мала в різних місцях республіки, не рахуючи Києва, понад 180 кореспондентів⁴. У 1927 р. їх налічувалося 419⁵, а за іншими даними —

¹ «Первісне громадянство», 1929, вип. 1, стор. 34—60.

² «Первісне громадянство», 1928, вип. 1, стор. 119—144.

³ «Первісне громадянство», 1929, вип. 2, стор. 13—50.

⁴ «Етнографія», 1926, кн. 1-2, стор. 202.

⁵ «Шлях освіти», 1927, № 10, стор. 137.

700 чол.¹ Пізніше число місцевих краєзнавців, збирачів народної творчості, що підтримували зв'язок з Етнографічною комісією, збільшилось до 4000 чол.² Сприяло цьому зростанню і те, що згідно з спеціальною постановою Раднаркому СРСР від 26. XII 1922 р. та Раднаркому УРСР від 9. III 1923 р. все листування і пересилка зібраних матеріалів здійснювалися безкоштовно.

В числі тодішніх кореспондентів Етнографічної комісії були Г. Танцюра³, І. Гурін⁴ та ряд інших, що проявили себе пізніше не лише як пристрасні збирачі, а й як дослідники народної творчості.

Багато в справі створення широкої кореспондентської мережі важили згадані вже звернення Етнографічної комісії до культпрацівників, вчителів з закликом очолити збирання фольклорного матеріалу на місцях та організувати його надсилання до комісії⁵. Розвиваючи їх, радянська преса орієнтувала місцевих збирачів на виявлення та записування також сучасного фольклору, відзначала необхідність вивчення художньої творчості мас в соціологічному аспекті⁶.

Так, здійснюючи своє основне гасло — «працювати для мас і через маси»⁷, спираючись на численні гуртки та місцевих аматорів народної творчості, Етнографічна комісія за порівняно короткий час збрала величезну кількість зразків народної творчості⁸. Крім того, у її фондах зосередилось чимало рукописних матеріалів (записів народної поезії й ненадрукованих у свій час розвідок про неї) видатних українських фольклористів С. Носа, Б. Грінченка, І. Рудченка, Я. Новицького, П. Мартиновича та ін. Так створювалася солідна наукова база для широкого вивчення пережитків минулого та вияснення того, що є відображенням сучасності. Це

---

¹ Звідомлення Української Академії наук у Києві за 1927 р. К., 1928, стор. 21.

² НТЕ, 1958, № 2, стор. 48.

³ Р. ф. ІМФЕ, ф. 1, од. зб. 389, 487; ф. 6, од. зб. 120.

⁴ Там же, од. зб. 305, 548.

⁵ «Знання», 1925, № 44, стор. 25; «Радянська освіта» (Харків), 1925, № 10, стор. 88.

⁶ «Селькор України», 1927, № 2, стор. 12; «Наше слово» (Полтава), 1928, № 1, стор. 34—36.

⁷ «Етнографія», 1926, кн. 1-2, стор. 203.

⁸ Р. ф. ІМРЕ, ф. 1, од. зб. 355—871.

було головним завданням, яке ставили тоді перед собою працівники комісії¹.

Відрадным було прагнення працівників цього наукового осередку до плановості у вивченні фольклору. І хоч у самій методиці збирання та наукового опрацювання зібраного матеріалу було ще чимало недосконалого, не завжди послідовно здійснювалося вивчення фольклору в соціальній площині, проте планомірність проведення досліджень була важливим захисним засобом від випадкових, покvapних узагальнень і до певної міри гарантувала наукову вартість висновків.

Значну науково-організаційну й дослідну роботу в галузі фольклористики провів у цей час голова Етнографічної комісії академік А. М. Л о б о д а. Серед працівників Академії наук УРСР він одним з перших звернув увагу на сучасний фольклор, пильно збирав його, вивчав і закликав до цього інших дослідників. Розвиваючи свої давні погляди на фольклор як важливе історичне джерело, А. Лобода підкреслював неприпустимість підробок «під фольклор», що мали місце в минулому, вимагав критичного перегляду опублікованих у дожовтневий час фольклорних матеріалів. Академік опублікував дві статті про етнографічну діяльність П. Куліша², де відзначав наявність фальсифікатів у Кулішевих «Записках о Южной Руси» і доводив, що Куліш часто з власної ініціативи переробляв у націоналістичному дусі народнопоетичні зразки, які потрапляли йому до рук.

А. Лобода неодноразово підкреслював, що збирання й вивчення народних звичаїв, обрядів, пісень у їх непідробленому вигляді може дати багато цінного матеріалу для розкриття «психології працюючих мас»³, гаряче пропагував ідеї краєзнавства, заохочував збирачів записувати народну творчість якомога повніше і точніше. Він був автором передмов до багатьох фольклорних та етнографічних збірників, написав ряд оглядових ста-

¹ Див. «Этнография», 1926, кн. 1-2, стор. 203.

² Див. «Книгарь», 1919, № 23-24; Записки Історико-філологічного відділу УАН, кн. II-III, 1923.

³ Бюлетень № 8 Організаційного Комітету з'їзду в справі дослідження продукційних сил та народного господарства України, 1925, стор. 16.

тей і рецензій на нові книги, де порушував важливі питання фольклористики.

Програмне значення для української фольклористики мала в цей час стаття А. Лободи «Сучасний стан і чергові завдання української етнографії»¹.

Автор прагнув визначити завдання, межі та обсяг етнографії, порушував питання про співвідношення різних ділянок народознавчої науки, підкреслював необхідність вироблення широкої, деталізованої програми збирання і студіювання фольклору на Україні з максимальним урахуванням особливостей виучуваного матеріалу, що забезпечило б систематичне, цілеспрямоване, планове розгортання фольклористичної роботи.

Кроком вперед у розвитку академічної фольклористики цього часу було визнання А. Лободою великої ваги сучасної народної творчості й підкреслення потреби її вивчення. «Програма така, — відзначав він, — повинна бути докладна, гнучка, а разом конкретизована, себто з певними вказівками, які саме матеріали по різних галузях сучасної етнографії найцікавіші і бажані. При цьому треба з двох критеріїв виходити: 1) стежити за сучасною долею давніх форм народного життя та мистецтва, але 2) не минати й того, що утворилося й утворюється тільки під теперішній час... Нехтувати новим, нехай воно навіть ще й не сформувалось остаточно, тепер тим більше не випадає, що наші часи — це доба, коли змінюється... стан і світогляд народний; а такі зміни варті уваги в усіх моментах їхнього розвитку»².

Однією з найважливіших передумов успішного розвитку фольклористики в радянський час академік Лобода вважав підсумування всього, що зроблено дослідниками у дожовтневий період, опанування всієї суми фактів, від якої можна було б відштовхнутися радянським фольклористам для дальших досліджень народної творчості з нових методологічних позицій. У зв'язку з цим автор ставив завдання критичного перегляду наукової спадщини, підкреслював потребу перевидання найцінніших джерел, що вже стали бібліографічною рідкістю, закликав широко практикувати систематичні критико-бібліографічні огляди наукової літератури, розвивати масовий краєзнавчий рух, поширювати програми для

¹ «Етнографічний вісник», 1925, кн. 1, стор. 1—11.

² Там же, стор. 4.

збирання народної творчості, укладати бібліографічні покажчики фольклорних видань, скликати періодичні етнографічні з'їзди і взагалі всіляко підносити рівень організації народознавчої науки.

Учений підкреслював величезне практичне значення студювання різних сторін народного побуту, націлював дослідників на вивчення найменш висвітлених ділянок народної культури. Важливого значення він надавав вивченню народної музики, музичних інструментів, творців і носіїв пісенної культури, закликав до теоретичного осмислення їх творчих принципів та використання всього цього у музиці професійній з метою піднесення її виховної ролі. «Широкі студії над народною музикою, — відзначав Лобода, — це одна з найпотрібніших підвалин для виховання нового громадянства й будівництва нового ясного життя. Видима річ, щоб широко впливати на маси, нову культивовану музику треба зростити на елементах народної музики, близьких масам і добре їм зрозумілих; а щоб композитори могли творити, надто далеко від цих елементів не відбігаючи і не ризкуючи, що їх народ не зрозуміє, необхідна велика теоретична робота над з'ясуванням принципів народної музичної творчості»¹.

Уся робота Етнографічної комісії майже з самого початку її організації фактично й провадилася в дусі прогресивних поглядів А. Лободи.

Комісією були складені й розповсюджувалися серед збирачів програми для записування пісенної, оповідальної творчості, дитячого фольклору, прислів'їв, матеріалів до народного календаря. Розроблялися спеціальні, диференційовані програми для збирання творів певного циклу (напр., пісень про гайдамачину), а часом і варіантів одного твору (напр., пісні «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці») тощо². Як відзначав у 1926 р. акад. А. Лобода, Етнографічна комісія розповсюдила на цей час серед збирачів понад 6000 примірників різноманітних програм (повних і скорочених) та методичних інструкцій³.

Співробітники комісії організовували наукові експедиції для ознайомлення з сучасним побутом і збирання

¹ «Етнографічний вісник», 1925, кн. 1, стор. 11.

² Див. р. ф. ІМФЕ, ф. 1, од. зб. 895.

³ «Етнография», 1926, кн. 1-2, стор. 202.

народної творчості. Лише в 1924 р. ними було здійснено 5 таких виїздів (зокрема на Поділля, Північний Кавказ, Курщину, Чернігівщину та в інші місця). Внаслідок цього було записано, крім українського, також чимало зразків молдавського та болгарського фольклору¹. Усе це зміцнювало зв'язки дослідників з творцями й носіями народної поезії на місцях, збагачувало фактичну наукову базу фольклористів.

Не менш важливим для молодшої радянської фольклористики був досвід Етнографічної комісії в налагодженні постійного спостереження фахівців (при допомозі широко розгалуженої кореспондентської мережі) над живим фольклорним процесом, в організації на плановій основі збирання та вивчення широким фронтом різноманітних видів і жанрів народної творчості.

Працівниками комісії було підготовлено й надруковано ряд цінних наукових видань², опубліковано багато різноманітних статей про народну творчість та історію її збирання й вивчення.

Безперечним досягненням комісії було видання наукового збірника «Етнографічний вісник» (з 1925 по 1932 р. вийшло в світ 10 книг), в якому друкувалося багато цінних матеріалів (розвідок і публікацій) з різних галузей народознавства і досить широко й систематично рецензувалися книги радянських і зарубіжних фольклористів та етнографів, видання різних наукових товариств і т. д. Він є багатим джерелом вивчення основних проблем фольклористики 20-х років.

Важливе значення для підтримання фольклористичних інтересів на місцях, популяризації методики збирання народної творчості відіграв «Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН», що виходив у вигляді невеликого (іноді лише на кілька сторінок) «метелика». Він орієн-

---

¹ Звідомлення Української Академії наук у Києві за 1924 рік. К., 1925, стор. 37.

² Напр., упорядкований М. Левченком зб. «Казка та оповідання з Поділля» (К., 1928), що й досі є найповнішим зводом української народної прози; книга Є. Марковського «Український вертеп» (К., 1929), де розглядалась народна драма. До речі, питання розвитку українського народного театру широко зачепив О. І. Білецький в монографії «Старинный театр в России. I. Зачатки театра в народном быту и школьном обиходе южной Руси-Украины» (М., 1923. 103 с.), а також Л. Дмитрова у своїй монументальній праці «З історії всесвітнього театру. Підручна книга». Вип. 1. (ДВУ, 1929. 467 с.).

тував збирачів на типовий фольклорний і побутовий матеріал, на точність, повноту його фіксації, належну паспортизацію тощо¹. Часом на сторінках Бюлетня друкувалися цікаві спостереження над побутуванням певного виду народної творчості і тут же подавалися методичні поради щодо його збирання й вивчення. Такою фактично стислою розвідкою був нарис Ф. Сенгалевича «Гаївки»², де автор розглядав народнопоетичні зразки у їх природному оточенні, у зв'язку з різними побутовими іграми, танцями (наводились мелодії танців) і закликав збирати цей матеріал та надсилати його до Етнографічної комісії.

В роки шукання радянською фольклористикою нових шляхів розвитку передові форми й методи роботи вироблялися нелегко і не завжди швидко знаходили визнання навіть серед прогресивних вчених. До того ж, значної шкоди молодій радянській науці про фольклор завдавали поширені серед деякої частини дослідників хибні теоретичні настанови різних буржуазних шкіл, які збивали її з магістрального шляху, відштовхували дослідників від справді передових методів, дезорієнтували їх, схиляли до вивчення несуттєвих, випадкових явищ. І це часом знаходило певний відгомін навіть у такому передовому осередку, як Етнографічна комісія. Так, витлумачуючи фольклор як дійовий суспільний чинник, деякі працівники Етнографічної комісії разом з тим пробували студіювати й пережиткові культурні форми, мовби поділяючи погляди буржуазних вчених на фольклор як на передусім реліктове явище. Вивчаючи справжні перлини масової творчості, що зросли на ґрунті трудової практики народу, співробітники цього наукового центру часом збирали й намагалися вивчати те, що фактично не було фольклором (перекази про завмиральників, різні церковні «чуда», пісні декласованих елементів). Поряд з програмами збирання й вивчення обрядового фольклору, пісень на трудову тематику і подібних матеріалів Етнографічна комісія поширювала й програми для збирання народних повір'їв про веселку, про kota тощо³.

¹ Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН, 1928, № 9.

² Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН, 1930, № 12.

³ Див. Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН, 1928, № 10; 1929, № 11.

Однак не ці окремі хиби (що, зрештою, легко можуть бути пояснені умовами перехідної доби в розвитку українського народознавства) визначали діяльність Етнографічної комісії. Основним у роботі даної установи було прагнення розворушити маси, залучити численних місцевих аматорів фольклору до систематичної збирацької роботи, організувати і цілеспрямовано здійснювати на належному науковому рівні широке вивчення явищ духовної культури мас з позицій діалектичного матеріалізму. Постійно розширювалось коло спостережень над живим фольклорним процесом, удосконалювалась методика дослідної роботи, дедалі більше наближалась до життя і тематика досліджень, що особливо виразно почало проявлятися в кінці 20-х років.

Треба сказати, що кінець 20-х — початок 30-х років взагалі був дуже важливим періодом у розвитку радянської фольклористики й етнографії. Саме тепер помічається рішучий злам у бік наближення етнографічних студій до практики соціалістичного будівництва. У квітні 1929 р. в Ленінграді відбулося поширене спільне засідання ленінградських і московських етнографів, яке мало стати відправною точкою підготовки майбутнього всесоюзного з'їзду. Основними завданнями його були: намітити шляхи, якими повинна розвиватися радянська етнографія; впровадити марксистсько-ленінську методологію в етнографічні дослідження; вияснити роль і місце етнографії в радянському будівництві¹. Прийнята резолюція зобов'язувала етнографів провадити вивчення всієї народної культури та побуту з позицій історичного матеріалізму. Про це ж головним чином йшлося і на всеросійській нараді археологів та етнографів у Ленінграді (1932 р.). У пресі з'являються статті, які викривають реакційну суть буржуазних теорій в етнографії², закликають зміцнити народознавчу науку відповідними кадрами працівників і повністю підпорядкувати її завданням соціалістичного будівництва³.

Радянські дослідники, опановуючи марксистсько-ленінську теорію, наполегливо шукали конкретних форм втілення в науку основних її положень з урахуванням

¹ «Этнография», 1929, № 2, стор. 110.

² «Советская этнография», 1932, № 2, стор. 97—136; № 4, стор. 90—107.

³ «Советская этнография», 1932, № 3, стор. 86—90.

А. М. Лобода (1871–1931).

Періодичні етнографічні видання 20-х років.

специфіки вивчуваного матеріалу. Як один з перших кроків у цьому напрямку рекомендувалося провадити широке, комплексне вивчення процесів народної творчості й побуту, бо якраз при такому підході розкривалися можливості всебічно висвітлити те або інше явище в його генезисі й розвитку, в функціональному значенні й широких взаємозв'язках з суспільним базисом. Про це, зокрема, йшлося в статті відомого російського етнографа проф. В. Г. Тан-Богораза «До питання про застосування марксистського методу до вивчення етнографічних явищ»¹, що була опублікована в дискусійному порядку. «Марксистський метод в етнографії, — як відзначав автор, — є більш поглибленим, ніж елементарні методи, що передували йому. Він вимагає вивчення етнографічного комплексу, тобто одночасного аналізу складових частин цього комплексу, а також синтезу, що зв'язує в єдине ціле окремі частини... Кожне етнографічне явище повинно визначатися трояко: поперше, описово, в своєму природному комплексі, по-друге, пояснювально, у своїй соціальній значимості, по-третє, генетично, у своєму походженні, переважно в вигляді проєкції на виробничу базу»².

Усе це знаходило відповідний відгук і в Етнографічній комісії УАН. Дослідники народної творчості та побуту, шукаючи шляхи наукового освоєння з нових позицій сучасних процесів, пильно вивчають і творчо використовують досвід російських вчених у цій галузі, прагнуть якомога повніше опанувати й впровадити в життя основні принципи марксистського народознавства, захищають його положення від нападок буржуазних вчених³.

З кінця 20-х років при Етнографічній комісії було утворено Кабінет монографічного дослідження радянського села, на який покладалися завдання вивчати соціально-економічні та культурні процеси в сільському житті⁴. На початку 1930 р. при УАН виникла Комісія науково-культурної пропаганди, що була покликана популяризувати здобутки науки серед мас, зміцнювати її

¹ «Этнография», 1930, № 1-2, стор. 3—56.

² Там же, стор. 4.

³ Див. «Україна», 1932, кн. 3, стор. 145—152.

⁴ А. Я. Артемський й. Що таке Всеукраїнська Академія наук (ВУАН). К., 1931, стор. 69.

зв'язок з практикою¹. Це позитивно відбивалось і на дальшому розгортанні в новому руслі фольклористичних студій. Перед працівниками Етнографічної комісії відкривалися нові можливості для безпосереднього широкого спілкування з масами і спостережень над сучасним побутом, для виявлення найбільш доцільних і актуальних напрямків наукової роботи.

Прагнення широко, комплексно вивчати процеси народної творчості й побуту, як того вимагало життя, відбилися й на характері окремих наукових праць, здійснених у цей час працівниками Етнографічної комісії, зокрема тих досліджень, що були присвячені вивченню пережитків професійних об'єднань на Україні. Ще в середині 20-х років учені починають студіювати різні форми духовної культури в їх органічному зв'язку з економічним базисом. Об'єктом комплексного вивчення з цього погляду в Етнографічній комісії стають дві соціальні інституції — лоцманство і чумацтво. Внаслідок цього з'явилися оригінальні збірники досліджень², де питання духовного життя лоцманів та чумаків розглядалися в безпосередньому зв'язку з їх повсякденним побутом. До речі, цінну розвідку про чумаків у такому ж плані створив тоді, студіюючи чумацькі пісні, й працівник Одеської комісії краєзнавства Н. Букатевич³. Незважаючи на деяку переобтяженість фактами, надмірний документалізм та ілюстративність, ці дослідження мали велике значення як перші спроби широкого підходу й комплексного вирішення в матеріалістичному дусі проблем генезису й розвитку окремих форм народної культури, вияснення характеру їх зв'язку з конкретною трудовою практикою, реальним життям її творців та носіїв. Праці Етнографічної комісії про виробничі об'єднання особливо вигідно вирізнялися на фоні тогочасних видань Історичної секції, автори яких, виходячи з ідеалістичних позицій, намагалися шукати джерела художньої творчості у різного роду підсвідомих комплексах, містичних уявленнях, традиціях первісних громад і т. п.

¹ А. Я. Артемський. Що таке Всеукраїнська Академія наук (ВУАН). К., 1931, стор. 73.

² Матеріали до вивчення виробничих об'єднань. Вип. I. Дніпровські лоцмани. К., 1929; вип. II. Чумаки. К., 1931.

³ Н. І. Букатевич. Чумацтво на Україні. Історико-етнографічні нариси. Одеса, 1928.

Повністю сприйнявши резолюцію квітневої наради (1929 р.) ленинградських та московських етнографів про свідоме й послідовне застосування в наукові дослідження принципів діалектичного матеріалізму, працівники Етнографічної комісії УАН одним з найважливіших своїх завдань вважали виявлення класового підходу при тлумаченні народної творчості й побуту, розробку методологічних питань народознавства, комплексне обстеження важливих з етнографічного погляду об'єктів, зв'язок наукових досліджень з практикою соціалістичного будівництва. «Чергові завдання, що стоять перед Комісією, — втягнути марксистських дослідників до роботи в Комісії і найтісніше зв'язатися з ними. На порядку денному стоятиме класова диференціація збираного матеріалу, монографічне вивчення фабрик, побуту й фольклору пролетаріату, пов'язання науково-дослідної роботи установи з виробничою практикою, з потребами соціалістичного будівництва, з завданнями колективізації, з класовою практикою культурної революції»¹. Критично переглядаючи традиції вітчизняного народознавства, Етнографічна комісія разом з тим засуджувала сучасні буржуазні школи в етнографії і, зокрема, відмежовувалась від школи Дюркгейма, Леві-Брюля та їх послідовників, хоча раніше й сама, як ми бачили, зазнавала деяких її впливів.

Таким чином, у порівнянні з іншими фольклористичними осередками академічної сітки Етнографічна комісія, безумовно, вигідно вирізнялася як загальними масштабами, розмахом фольклористичної роботи, так і глибиною, науковим рівнем досліджень. Вона фактично об'єднала майже всю фольклористичну роботу, що провадилася тоді численними аматорами, місцевими дослідниками і збирачами, спрямувавши її в наукове русло.

Визнаючи досягнення українських вчених у вивченні народної творчості й побуту, Всесоюзне географічне товариство ще в 1927 р. присудило голові Етнографічної комісії акад. А. М. Лободі золоту, а її керівничому В. П. Петрову — срібну медалі².

Значна фольклористична робота провадилася Етнографічним товариством, організованим 13 січня 1925 р.

¹ «Етнографічний вісник», 1930, кн. 9, стор. 1—2.

² Звідомлення Української Академії наук у Києві за 1927 р. К., 1928, стор. 21.

на громадських засадах при Кабінеті антропології та етнології ім. Хв. Вовка. У 1928 р. воно було перейменоване на Всеукраїнське Етнографічне товариство (ВУЕТ)¹. Активну участь у заснуванні та роботі товариства брали А. Онищук, О. Малинка, Л. Шульгіна, Н. Малеча, Н. Заглада, Д. Щербаківський, Є. Дзбановський та ін. Почесними членами було обрано академіків В. Гнатюка та А. Лободу². Вже на 1 червня 1925 р. товариство нараховувало 108 членів³, а в лютому 1926 р. — 160⁴.

До вивчення народного побуту, звичаїв, фольклору товариство залучало як відомих фахівців, так і широкі кола інтелігенції, зокрема народних вчителів. У програмі своєї діяльності рада товариства ставила одним з першочергових завдань широко залучати місцеві сили до активної наукової роботи в галузі етнографії. «Трудові маси напевне підтримають Т-во, котре хоче зафіксувати для науки і нащадків та науково висвітлити старі форми побуту, щоб видніше було, як будувати нове життя»⁵.

Хоч вся робота товариства провадилася виключно на громадських засадах, цей осередок ставив перед собою завдання вивчати народну творчість та побут на цілком науковій основі. Його метою було об'єднати роботу фахівців і місцевих аматорів народної творчості, винести науку в саму гущу сучасного життя мас. «Праця над дослідженням народного побуту, — підкреслювала його рада, — повинна мати систематичний, цілком науковий характер, і є надія, що вчені, дослідники, спеціалісти та наукові інституції, які цікавляться народним життям, перші приступлять до праці в Етнографічному т-ві, вийдуть з тісних мурів кабінетної праці на села, наблизяться до трудових мас, щоб всесторонне пізнати їх життя там, на місцях, серед природних обставин»⁶.

Уже в 1928 р. товариство майже цілком об'єднало роботу всіх етнографічних гуртків республіки⁷. Воно встановило регулярні зв'язки і постійний обмін науко-

---

¹ «Побут», 1928, ч. 1, стор. 13.

² Записки Етнографічного товариства, 1925, кн. 1, стор. 61.

³ Там же, стор. 62.

⁴ «Пролетарська правда» від 26. II 1926 р.

⁵ Записки Етнографічного товариства, 1925, кн. 1, стор. 5.

⁶ Там же, стор. 6.

⁷ НТЕ, 1958, № 2, стор. 48.

вою літературою з рядом наукових осередків і видатними вченими як в СРСР, так і за кордоном, приступило до організації своєї бібліотеки і збору матеріалів для українського етнографічного музею. Члени ВУЕТ організували вечори нової етнографічної книги¹, безкоштовні місячні курси для збирачів етнографічних матеріалів. У перший же рік існування товариства їх прослухало 26 чол. Було ухвалено створити при ВУЕТ хор, де б широко студіювалася народна пісня². Статутом товариства передбачалися організація його філій в різних центрах України і сприяння створенню нових етнографічних гуртків.

Незважаючи на короткий час існування, товариство провело значну науково-організаційну роботу. Воно видало «Записки Етнографічного товариства» (кн. 1, 1925). Виходив також «Бюлетень Етнографічного товариства» (1927—1928). З 1928 р. видавався спеціальний журнал «Побут» (до 1930 р. вийшло 7 номерів).

У 1930 р. було створено харківську філію товариства. Її активними працівниками стали проф. О. Ветухов, проф. А. Ковалівський, В. Білецька, В. Дашкевич та ін.³

Слід відзначити роботу товариства в галузі методики збирання фольклору. Ще на початку 1926 р. воно почало видавати програми для збирання матеріалів до народного календаря. Пізніше працівники Кабінету антропології та етнології ім. Хв. Вовка, які фактично і здійснювали все наукове керівництво роботою ВУЕТ, розробили й активно розповсюджували серед краєзнавців спеціальні програми для записування народних казок, байок, дитячих лічилок, що орієнтували на систематичність збирання фольклорного матеріалу та повноту, вичерпність відомостей про нього. «Випадковості в збиранні народознавчих матеріалів треба уникати... Всяка етнографічна праця мусить мати систематичний, вичерпуючий характер. Значить, в даній місцевості треба записати все, що по даному питанню знають»⁴. Окрему програму було складено до збирання народної музики⁵.

¹ «Народний учитель» від 10. III 1926 р.

² Записки Етнографічного товариства, 1925, кн. 1, стор. 61.

³ «Побут», 1930, ч. 6-7, стор. 39—40.

⁴ Р. ф. ІМФЕ, ф. 33, од. зб. 10, арк. 4.

⁵ Там же, од. зб. 8.

У всіх своїх наукових починаннях Всеукраїнське Етнографічне товариство знаходило постійну підтримку як з боку науково-дослідних установ, так і з боку широкої громадськості. Його діяльність часто висвітлювалася в пресі ¹.

Помітно активізувалась у цей час музична фольклористика. Важливим осередком вивчення народної музики на Україні стає в цей час Кабінет музичної етнографії, створений у 1922 р. на автономних засадах при Етнографічній комісії. Засновником і керівником його був видатний український вчений-музикознавець К. В. Квітка. Кабінет працював у тісному контакті з Музичним товариством ім. Леонтовича, в роботі якого Квітка брав діяльну участь. Активними співробітниками Кабінету, крім його керівника, були М. П. Гайдай, В. Й. Харків, а з кінця 1929 р. — і професор музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка М. Грінченко ².

Незважаючи на невеликий штат працівників, кабінет провадив широкі експедиції (іноді й за межі України) для записування музики українського та інших народів. Так, лише в 1924 р. працівниками кабінету було записано 160 українських, 8 білоруських, 110 болгарських, 12 кабардинських і 26 айсорських народних мелодій ³. У збиранні їх з народних уст добрий приклад працівникам Кабінету подавав сам К. Квітка, який поєднував роботу в Академії з постійною участю в заходах, що їх провадило Музичне товариство ім. Леонтовича в галузі збирання і пропаганди народної музики. В кінці 1923 р. за відрядженням товариства він їде на Чернігівщину для записування народних мелодій. Протягом короткого часу ним було зафіксовано 130 народних пісень і записано на фонограф два варіанти старовинної думи «Про трьох братів Азовських» ⁴. А в цілому К. Квітка протягом 1922—1933 рр. згідно з планом Кабінету та інших установ здійснив поїздки в Київську, Житомирську, Вінницьку, Кам'янець-Подільську, Чер-

---

¹ Крім уже згадуваних джерел див. також: «Життя й революція», 1925, № 9, стор. 95—96; «Літературна газета» від 1. II 1929 р.

² «Побут», 1930, ч. 6-7, стор. 4.

³ Звідомлення Української Академії наук у Києві за 1924 р. К., 1925, стор. 38.

⁴ «Музика», 1923, № 8-9, стор. 34.

нігівську, Одеську області УРСР, у Вітебську та Мінську області БРСР, в Орловську область РРФСР, а також в Молдавію та Крим¹. При цьому ним особисто було записано велику кількість мелодій українських та інших народних пісень.

Крім цього, до кабінету надходило чимало матеріалів від індивідуальних та колективних збирачів. У його фонди пізніше поступила і багата колекція записів народної музики П. Демуцького. Тут була й своя бібліотека, що складалася переважно з фахової, в тому числі рідкісної, літератури; провадилося колекціювання народних музичних інструментів; виготовлялася карта, яка мала відбити дослідженість народної музики на українській етнічній території та географію поширення окремих пісенних родів і типів².

Крім дослідної, кабінет провадив і значну науково-організаційну та культурно-освітню роботу. Працівники його розробляли й поширювали спеціальні диференційовані програми для збирання народної музики, уклали збірники народних мелодій, популяризували народну пісню³. При активній участі його працівників влаштовувалися музично-етнографічні вечірки, метою яких було зацікавити широку громадськість народною музикою та залучити маси до її збирання й вивчення. Наукові журнали схвально відгукувались про такі вечірки, підтримували їх і пропагували серед фольклористів республіки.

Кабінет музичної етнографії провів велику науково-організаційну й дослідну роботу і зробив чималий внесок у вивчення народної музики на Україні. І тут наперед повинні бути відзначені праці самого К. Квітки.

Ще в 1922 р. К. Квітка опублікував фундаментальний збірник «Українські народні мелодії», що був своєрідним підсумком його 25-річної діяльності як фольклориста-збирача. Сюди увійшло 743 народнопісенні мелодії, з них 685 зразків було записано ним особисто. До збірника включено мелодії українських колядок і щедрівок, веснянок, купальських та петрівчаних, зажнивних,

¹ НТЕ, 1958, № 4, стор. 57.

² «Побут», 1930, ч. 6-7, стор. 10.

³ Звіти про діяльність кабінету див.: «Побут», 1930, ч. 6-7, стор. 5—22; р. ф. ІМФЕ, ф. 6, од. зб. 6—10.

весільних, ліричних, побутових, танцювальних та інших пісень. У передмові до книжки упорядник характеризував зібрані ним матеріали з погляду форми й жанрових особливостей, висловлював свої міркування щодо методики запису й паспортизації фольклорних творів. У кінці книги упорядник подав географічний покажчик записів. Збірник є одним з найзначніших видань українських народних мелодій.

Активно розробляв К. Квітка питання історії української музичної фольклористики, зачіпаючи при цьому важливі теоретичні проблеми. В кінці 1922 р. на об'єднаному засіданні Етнографічної комісії та Кабінету музичної етнографії з нагоди 10-річчя з дня смерті М. Лисенка він прочитав доповідь «Лисенко як збирач народних пісень», що була потім опублікована окремою брошурою (К., 1923). Автор, спростовуючи твердження деяких вчених, що оцінювали лисенківські записи як надто «європеїзовані», «тенденційні» і через те начебто позбавлені наукової вартості, дав розгорнутий аналіз музики зібраних М. Лисенком народних пісень і переконливо довів їх велике наукове значення. Він говорив про необхідність урахування при оцінці того або іншого діяча загальної атмосфери і рівня розвитку науки та вивчення передусім того, як, наскільки йому вдалося піднятися у порівнянні з тогочасним рівнем фольклористики. «Кожне джерело, — підкреслював учений, — треба розглядати й оцінювати з увагою на час, осередок і загальний рівень розвою наукових понять і поглядів у тім осередку і в тім часі». На основі глибокої характеристики записаних М. Лисенком пісень він прийшов до висновку, що «проти загального рівня музично-етнографічних понять у тогочасному українському осередку Лисенко був велетнем».

Перу К. Квітки належить фактично перший просторий нарис про наукову діяльність видатного дослідника української музики Ф. М. Колесси¹. Докладну характеристику дав він і фольклористичній діяльності П. Д. Демуцького². В широкій, насиченій багатим фактичним матеріалом статті «Максимович і Аляб'єв в історії збирання українських мелодій»³ К. Квітка порушував та-

¹ «Музика», 1925, № 11-12, стор. 408—417.

² «Етнографічний вісник», 1928, кн. 6, стор. XXXV—LXVII.

³ «Первісне громадянство», 1928, вип. 1, стор. 119—144.

кож питання збирання народної музики в сучасний момент, підкреслював необхідність кваліфікованого записування пісенних мелодій. В Етнографічному товаристві він виступив з доповіддю «Музично-етнографічна діяльність Івана Колесси»¹.

Багато важливих питань зачіпав К. Квітка в доповідях, оглядових статтях, де, зокрема, йшлося про характер, основні лінії й завдання розвитку музичної фольклористики на Україні в сучасний момент. У доповіді, проголошеній на виставці «7 років музичної культури на Україні», він поділився, крім того, планами роботи керованого ним Кабінету на ближчий час, підкреслював необхідність збирання також творів національних меншостей на Україні, закликав не лише пильно студіювати зібрані матеріали, а й всіляко підтримувати, популяризувати живу виконавську традицію².

Ці та ряд інших важливих положень розвинув Квітка в статті «Потреби в справі дослідження народної музики на Україні»³. Тут автор, зокрема, критикував недосконалі записи народної музики, доводив хибність поширеного серед ряду вчених погляду, ніби першочерговим завданням часу є лише збирання народних мелодій, а теоретичне їх осмислення — справа майбутнього. К. Квітка ставив питання про належне технічне оснащення збирацької роботи фольклориста-музикознавця, закликав широко переймати передовий досвід зарубіжних вчених у цій галузі, влаштувати масові видовища і при цьому комплексно вивчати форми життя народної музики, пісні й танцю. Вчений виступав за широку популяризацію музично-етнографічних знань і як одну з важливих передумов цього відзначав потребу введення спеціального курсу української народної музики в програму музичних шкіл, підкреслював необхідність розвитку на Україні порівняльного музикознавства.

Багато важливих положень було викладено К. Квіtkoю про розвиток музичної фольклористики на Україні у його статті «Вступні уваги до музично-етнографічних студій»⁴. Тут автор теж багато уваги приділив проблемі

¹ Див. «Побут», 1930, ч. 6-7, стор. 19.

² «Музика», 1925, ч. 1, стор. 38—42.

³ «Музика», 1925, ч. 2, стор. 67—73; ч. 3, стор. 115—120.

⁴ Див. Записки Етнографічного товариства, кн. 1. К., 1925, стор. 8—27.

порівняльного студіювання народної музики. Як одно з першочергових завдань дослідників Квітка вважав вивчення її генезису й еволюції. Музична етнографія, відзначав він, якщо «вона має зоставатися наукою, то не може бути інакшою, як тільки порівняльною та еволютивною».

К. Квітці була чужою всяка ідеалізація народної творчості. Розглядаючи професіональну та народну музику як два паралельних процеси, він насамперед відзначав їх взаємозв'язок і взаємовплив. «Народна творчість,— писав він,— є течія, паралельна штучній, і не тільки впливала на останню, а й сама зазнавала впливів від неї». Разом з тим К. Квітка відзначав особливу вагу музичної етнографії в історії загального музикознавства, підкреслюючи, що «музична етнографія покликана замінити музичну праісторію та протоісторію; тільки народна музика може до якоїсь міри придатися до реконструкцій стадій, від яких не зосталося зафіксованих тонописьмом та реєструвальними апаратами пам'ятників». Розвиток музики кожного народу К. Квітка розглядав крізь призму її історичного поступування, з погляду взаємодії різних стилів і традицій, в широкому, постійному й різнохарактерному зв'язку національного й загальнолюдського елемента. Національний характер у музиці дослідник розумів насамперед як своєрідність поєднання «тих самих елементів, які складають також і музику інших народів», а «не обов'язково оригінальність тільки даному властивих елементів». Ось чому одним з першочергових завдань вивчення національної форми К. Квітка вважав визначення місця загальнолюдського елемента в окремій національній культурі. «Питомо-національний елемент в музиці певного народу,— відзначав він,— може бути вияснений тільки по віддаленні того, що в ній є спільного з музикою інших народів і повинно бути перенесене до спільного фонду».

Автор статті закликав критично осмислювати наслідки вивчення пізніших форм народної музики при створенні її загальної історії з огляду на специфічність фольклору, як мінливого і завжди певною мірою сучасного, неповторного мистецтва, застерігав проти абсолютизування відносних фактів. Звідси виникала необхідність дотримання певної обережності у висновках, необхідність визнання їх певної умовності й приблизності.

«Нинішні записи народних пісень, — говорив він, — дають нам старі мелодії не в такому більш або менш законсервованому вигляді, в якому археологічні знахідки дають пам'ятники пластичних мистецтв, бо народна пісня міниться в процесі її життя, і навіть та сама людина за якийсь час співає ту саму пісню трохи інакше». К. Квітка підкреслював важливість вивчення художньої форми народної пісні, відкидав поширену серед буржуазних вчених біоенетичну теорію, за якою начебто можна простежити етапи розвитку мистецтва, студіюючи творчість дітей різного віку, розглядав різні методи вивчення народної музики і подавав цінні методичні поради збирачам та дослідникам народної української пісні.

К. Квітка також популяризував українську музичну етнографію на сторінках всесоюзної преси, підкреслював важливість свідомого, активного ставлення дослідника до виучуваного ним матеріалу, виступав за широку пропаганду сучасної народнопісенної традиції, вважав за доцільне подавати широкі консультації творчим працівникам¹ тощо. Розвиваючи ідею порівняльного музикознавства, К. Квітка розпочав активне збирання й вивчення народної музики національних меншостей УРСР. Він, зокрема, опублікував спеціальну програму її дослідження², сам записував її зразки та заохочував до цього працівників керованого ним Кабінету.

Предметом особливої зацікавленості вченого були українсько-східні культурні взаємини. Цю проблему Квітка зачепив і в рецензії на опублікований російськими вченими збірник «Песни Крыма» (М., 1924), де, зокрема, спростував традиційний погляд (що поділявся багатьма вченими ще в дожовтневий час) про нібито односторонній вплив Сходу на культуру східних слов'ян і доводив обопільність, взаємність цих зв'язків. Згодом він надрукував статтю «До питання про тюркський вплив на українську народну мелодіку» (1928 р.), де на основі глибокого порівняльного аналізу музики українських пісень та пісень тюркських народів переконливо довів самотутній характер музичної творчості українського народу.

¹ Див., напр., «Этнография», 1926, № 1-2, стор. 211—222; «Побут», 1930, ч. 6-7, стор. 11—15.

² Бюлетень Етнографічної комісії, 1929, № 11, стор. 1—5.

К. Квітка проявляв великий інтерес до практики зарубіжних вчених у галузі вивчення народної музики. Він, зокрема, пильно приглядався до тонометричних досліджень, що їх провадив німецький вчений О. Абрагам на матеріалі німецької народної пісні, і присвятив цьому окрему статтю¹. Проте в центрі уваги вченого завжди була українська пісня. Квітку глибоко хвилювала проблема її творців та носіїв. Він опублікував широку програму вивчення професіональних народних співців та музикантів², яка й досі зберігає наукове значення. За цією програмою дослідники вивчали побут, репертуар, традиції українських лірників; наслідки їх роботи публікувались тоді в науковій періодиці³.

К. Квітка одним з перших у радянській фольклористиці приступив до широкого монографічного вивчення побутування в живій традиції окремих художніх циклів і тематичних груп народних пісень. Йому, зокрема, належать такі ґрунтовні дослідження, як «Українські пісні про дівчину, що помандрувала з зводителем»⁴ та «Українські пісні про дітозгубницю»⁵. Співставляючи різноманітні варіанти і версії одного сюжету, дослідник розкривав життя пісні в процесі її усного побутування, показував, як мандрівний сюжет приймався місцевою традицією і ставав органічним елементом національної фольклорної скарбниці.

Значний внесок зробив К. Квітка у справу вивчення ладових основ української народної пісні. Питанням її ритмічних особливостей вчений присвятив цілу низку статей, серед них «Ритмічні паралелі в піснях слов'янських народів»⁶, «Пісенні форми з удвоє збільшеними ритмічними групами»⁷, «Ангемітонічні примітиви і теорія Сокальського»⁸, «Первісні тоноряди»⁹ та «З записок до ритміки українських народних пісень»¹⁰.

¹ «Етнографічний вісник», 1925, кн. 1, стор. 72—76.

² К. Квітка. Професіональні народні співці й музиканти на Україні. К., 1924.

³ Див., напр., «Первісне громадянство», 1928, вип. 2—3.

⁴ «Етнографічний вісник», 1926, кн. 2.

⁵ «Етнографічний вісник», 1927, кн. 3 і 4.

⁶ «Музика», 1923, ч. 1.

⁷ «Музика», 1923, ч. 2 і 3-5.

⁸ «Етнографічний вісник», 1928, кн. 6.

⁹ «Первісне громадянство», 1926, вип. 3.

¹⁰ «Первісне громадянство», 1929, вип. 1.

Таким чином, Кабінет музичної етнографії на чолі з Квіткою всією практикою своєї дослідницької і збирацької роботи закладав міцні наукові підвалини для розгортання музично-етнографічних студій на Україні в наступні роки.

Активно досліджував музичний фольклор К. В. Квітка й тоді, коли працював професором Московської консерваторії¹. В його архіві є чимало неопублікованих праць про музику українського, російського, болгарського та інших народів².

Важливу роль в організації вивчення народної музики, як уже зазначалось, відіграло також музичне товариство ім. Леонтовича (з 1928 р.— ВУТОРМ). У 1923 р. воно почало видавати свій журнал «Музика», а з 1929 по 1931 р. його харківська філія видавала журнал «Музика мас», де багато уваги приділялось народній музичній творчості й культосвітній роботі на місцях. Це також стимулювало розвиток музичної фольклористики, сприяло появі цінних праць у даній галузі. Так, 1922 р. за ухвалою Музичного товариства ім. Леонтовича надруковано оригінальний нарис М. Грінченка «Історія української музики» (К., вид-во «Спілка», 1922. 278 с.). Автор спробував дати історичну періодизацію розвитку української пісні, наводив чимало відомостей з історії науки про музичний фольклор, характеризував найтиповіші українські музичні інструменти.

Цінну працю опублікував у цей час Г. Хоткевич³, в якій простежував виникнення багатьох українських музичних інструментів, відзначав міжнародні впливи у їх розвитку, хоч іноді й применшував значення цих впливів.

Нарешті, відрадним фактом була поява оригінального дослідження В. М. Верховинця «Теорія українського народного танка», що вийшла трьома виданнями (К., 1919; Полтава, 1920; К., 1927). Хоч у цій книзі, як справедливо робив закид К. Квітка⁴, і не був виділений суто

---

¹ А. В. Руднева. Климент Васильевич Квитка (1880—1953).— В зб. *Выдающиеся деятели теоретико-композиторского факультета Московской консерватории*. М., «Музыка», 1966, стор. 156—166.

² Там же, стор. 206—208.

³ Г. Хоткевич. *Музичні інструменти українського народу*. Харків, ДВУ, 1930. 283 с.

⁴ Див. «Етнографія», 1926, кн.1-2, стор. 220.

етнографічний матеріал, проте це була перша і до того ж вдала спроба теоретичного осмислення основ українського танцю, що завдавала відчутного удару різним пролеткультивським трюкацтвам та викрутасам у галузі хореографії. Тут здійснено опис танцювальних рухів і найпопулярніших танців, а також подані методичні поради щодо збирання хореографічного матеріалу. На багатьох прикладах автор переконливо доводив самобутність, глибокі народні основи українського танцювального мистецтва.

Усе це збагачувало теоретичну скарбницю української фольклористики, зміцнювало загальну базу науки про народну творчість.

Загальна картина розвитку української радянської фольклористики цього періоду була б неповною, коли б ми лишили поза увагою діяльність західноукраїнських дослідників.

Необхідно підкреслити, що в 20-ті роки українські вчені, що проживали по обидва боки державного кордону, активно кооперувалися між собою, брали участь у спільних нарадах, розробляли одні й ті ж проблеми і взагалі всіляко намагались продемонструвати єдність української науки. В УРСР тоді працювала окрема Спілка революційних письменників Західної України, яка ставила собі за мету активізувати діяльність західноукраїнських письменників, спрямувати їх творчість у прогресивне русло. 1919 р. у Києві видавалась газета «Галицький комуніст», в державному видавництві України вийшло кілька чисел альманаху «Західна Україна». Зазначаючи утисків та переслідувань з боку панської Польщі, західноукраїнські вчені знаходили на Радянській Україні цілковите розуміння й підтримку. У Києві неодноразово бували в цей час К. Студинський, Ф. Колесса, М. Возняк, І. Свенціцький та інші діячі науки на Західній Україні, які виступали з доповідями, друкували свої праці в радянських журналах. Радянські ж вчені (В. Перетц, М. Жінкін, В. Петров, К. Грушевська, Н. Заглада та ін.) в свою чергу виступали з статтями та рецензіями в західноукраїнських виданнях. В Історичній секції УАН у числі інших територіальних комісій була створена і Комісія Західної України, яку очолили М. Грушев-

ський та Ф. Савченко. Визнаючи заслуги західноукраїнських вчених Ф. Колесси, М. Возняка, В. Щурата перед українською наукою, Українська Академія наук обрала їх (1929 р.) своїми дійсними членами. Ще раніше (1924 р.) академіком УАН було обрано видатного вченого В. Гнатюка.

Хоч на західноукраїнських землях фольклористика продовжувала в цей час розвиватися головним чином в дусі традицій дожовтневої науки, проте на ній не могли не відбиватись і нові тенденції в галузі народознавства, що йшли насамперед з Радянської України; хоч і поступово, проте неухильно зміцнювалась і наукова база західноукраїнської фольклористики, розширювались аспекти студіювання народної творчості. Незважаючи на несприятливі умови, викликані окупацією цього краю панською Польщею, у Львові продовжувало працювати засноване ще в 90-х роках ХІХ ст. Наукове товариство ім. Шевченка. Працівники цього осередку, що фактично відігравав роль академії на західноукраїнських землях, друкували статті й розвідки на сторінках своїх видань «Записки Наукового товариства ім. Шевченка», «Матеріали до українсько-руської етнології», «Українсько-руський архів» та ін.

Цінні матеріали, зокрема давні записи українських народних пісень, розшукані в різних архівах, опублікував у цей час М. Возняк¹. Він же вперше зробив широкі текстологічні розшуки та співставлення різних варіантів «Пісні про Байду»², а в ювілейному збірнику УАН (1928 р.) опублікував українську думу про козаканетягу в записі кінця ХVІІ ст. Цікавився Возняк також історією фольклористики. Він присвятив кілька статей характеристиці фольклористичної діяльності І. Франка, М. Драгоманова та інших діячів українського народознавства. В 20-х роках М. Возняк опублікував кількатомну «Історію української літератури», на якій, проте, частково позначилися впливи буржуазно-націоналістичної концепції. В третьому томі цієї праці (Львів, 1924) автор багато уваги приділив українській народній твор-

¹ Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — ЗНТШ), 1922, т. 133, стор. 115—172; 1929, т. 150, стор. 243—252; Українсько-руський архів, т. ІХ, 1925, стор. 481—589; Матеріали до етнології й антропології, т. ХХІ—ХХІІ, ч. 1, 1929, стор. 241—253.

² «Україна», 1929, кн. 3-4, стор. 3—37.

чості, зокрема історичній поезії. Обрядова та історична народна творчість почасти висвітлювалась і в двотомному, щоправда, написаному цілком з буржуазно-націоналістичних позицій, «Начеркові історії української літератури» Б. Лепкого. Польський етнограф А. Фішер¹ опублікував у цей час стислий історико-етнографічний нарис про українців, у якому наводив чимало даних про український фольклор та фольклористику. Активно збирав та вивчав тоді народну музику О. Роздольський².

Порівняно широко вивчалася західноукраїнськими вченими народна обрядова поезія, що породило ряд солідних досліджень. Серед них цікава розвідка І. Свенціцького про обрядову народнописенну творчість новорічного циклу — «Різдво Христове в поході віків (історія літературної теми і форми)» (Львів, 1933. 180 с.). Користуючись порівняльно-історичним методом дослідження, автор розглядав розвиток українських колядок та щедрівок, з одного боку, в зв'язку з конкретним побутом українського народу, а з другого — у взаєминах з світовим фольклором. Часом він безпідставно ототожнював елементи міфології й художньої творчості, дещо переоцінював роль професіоналів-скоморохів у поширенні колядкової традиції, відшукував у колядках сліди літературної традиції і перебільшував значення міжнародних впливів, проте загалом вірно і досить повно охарактеризував процес розвитку обрядової поезії на Україні в історичному розрізі, в широкій взаємодії місцевої традиції й інонаціональних елементів.

У такому ж історико-порівняльному плані висвітлювався розвиток колядкової обрядовості слов'ян у монографії румунського вченого П. Карамана³, що була опублікована в Кракові польською мовою і таким чином увійшла в науковий вжиток західноукраїнських вчених. Автор широко використав праці українських вчених (Максимовича, Франка, Драгоманова, Потєбні, Сумцова, Вовка, Чубинського та ін.) і багато уваги приділив розгляду українських обрядів колядування та щедрювання,

---

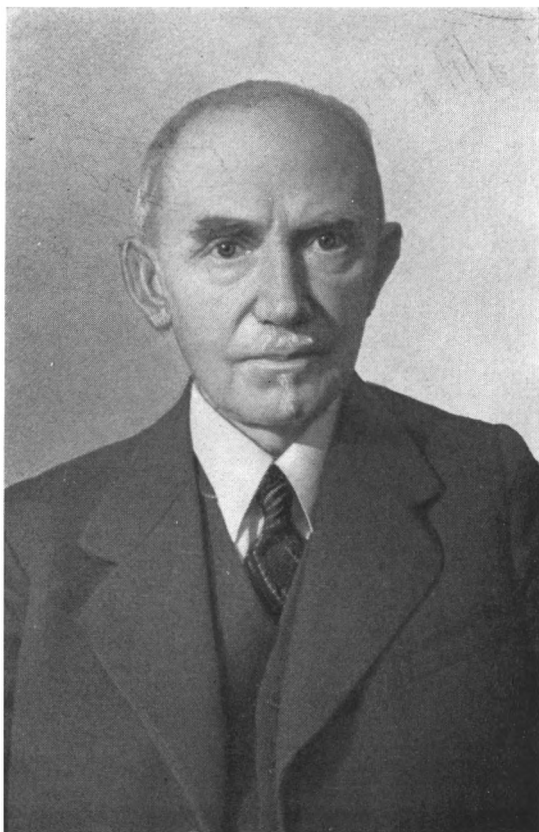
¹ Adam Fischer. Rusini. Zarys etnografji Rusi. Lwów — Warszawa — Kraków, 1928. 190 с.

² Див. НТЕ, 1963, №3, стор. 89—91; газ. «Вільна Україна» від 19. IX 1958 р.

³ Piotr Caraman. Obrzęd koledowania u slowian i u rumunów. Studium porównawcze. W Krakowie, 1933. 630 с.

К. В. Квітка (1880—1953).

Ф. М. Колесса (1871—1947).

ілюструючи все це художніми зразками. П. Караман підкреслював, що традиції римського обряду колядування у слов'ян напластовувалися на місцеві народнопоетичні традиції, які були міцно пов'язані з трудовим побутом людини, розглядав щедрування як залишок старослов'янського аграрного обряду і взагалі проводив думку про трудову основу новорічної обрядовості, аналізував споріднені твори слов'янських і румунського народів у їх історичному розвитку й широких взаємозв'язках.

Виясненню генезису та розвитку новорічної обрядовості на Україні була присвячена і розвідка К. Сосенка «Культурно-історична постать староукраїнських свят різдва і щедрого вечора» (Львів, 1928. 343 с.), яка, проте, щодо обсягу розглядуваного матеріалу, а головне — з погляду методики його трактування поступається перед працями І. Свенціцького та П. Карамана. Автор надто переоцінював значення астрально-міфологічної символіки в колядках та щедрівках і шукав джерел їх виникнення в різних містичних уявленнях, віруваннях людей про зоряних духів, намагався пояснювати художні образи колядок та щедрівок особливостями примітивного мислення первісної людини, дією різних астральних культів і т. ін., пробував відшукати в українській обрядовій поезії сліди іранської релігійної ідеології, що нібито задовго до часів Київської Русі активно впливала на культуру України. К. Сосенко фактично повторював буржуазно-націоналістичні положення, пропаговані М. Грушевським, про націю як надісторичну категорію. В дусі люнарно-астральної теорії розглядав українські колядки і О. Колесса (Прага) ¹.

Активну фольклористичну діяльність розгорнув у ці роки львівський учений Ф. М. Колесса, який здійснив цінні публікації народної творчості і дав українській науці виняткової ваги теоретичні праці.

У 1920 р. Ф. Колесса фактично вперше опублікував окремою книгою українські народні думи ² і тут же вмістив простору розвідку про зміст і форму, творців, носіїв та шляхи історичного розвитку цього виду народної творчості. До збірника було включено 29 україн-

¹ Див. «Україна», 1928, кн. 1, стор. 178.

² Філарет Колесса. Українські народні думи. Перше повне видання з розвідкою, поясненнями, нотами і знімками кобзарів. Львів, 1920. 160 с.

ських дум з нотами; подавалися також портрети кобзарів. До кожного твору дослідник давав широкий коментар і вказував джерела, де публікувалися його варіанти. Цінним було те, що упорядник, добираючи до свого збірника найкращий, якомога повніший варіант твору, намагався по можливості зберегти всі особливості оригіналу, щоб, як відзначав він, «не затирати архаїчних і діалектних прикмет у сих многоцінних пам'ятках старовини»¹. Аналізуючи музичні особливості дум, Ф. Колесса показав наявність у кобзарських рецитаціях певних періодів (тирад), кожен з яких замикає у собі закінчений образ або заокруглену думку і якоюсь мірою аналогічний строфі у пісні. Розглядаючи українські думи в їх історичному розвитку, дослідник розрізняв давню й пізнішу групу творів, намагався розкрити характер історичного наверствування в кожному творі, підкреслював щільний зв'язок українського героїчного епосу з конкретним життям народу. Характеризуючи думи як цінне історичне джерело, Ф. Колесса разом з тим підкреслював їх художню природу, відзначав, що вони не охоплювали повністю всього історичного життя народу, а лише його найтиповіші сторони, і різко засуджував фальсифікаторів дум, які прагнули штучно створеними зразками заповнити недостачу пісень та дум про ту або іншу подію, що мала місце в житті.

Багато часу й енергії віддавав Ф. Колесса збиранню та вивченню закарпатських і лемківських народних пісень. Треба сказати, що в цей час належне об'єктивне висвітлення культурних надбань населення західноукраїнських земель, крім суто наукового, мало ще й велике політичне значення. В умовах іноземного поневолення цього краю серед буржуазних вчених поширювались різні антинаукові теорії про нібито одвічну етнічну відокремленість, відірваність і ізольованість населення цих областей від основного етнічного масиву українського народу. Реакційні вчені, зокрема, силкувалися довести, що лемки, закарпатці, гуцули в етнічному відношенні більш споріднені з своїми західними й південними сусідами, аніж із східними українцями. Прогресивні діячі західноукраїнської науки, і в їх числі Ф. Колесса, своїми дослідженнями спростовували вигадки буржуазних вчених.

У 1923 р. Ф. Колесса опублікував в Ужгороді фольк-

¹ Філарет Колесса. Українські народні думи, стор 1.

лорний збірник «Народні пісні з Південного Підкарпаття», куди увійшло 160 закарпатських пісень та деякі їх варіанти. Пісні були згруповані в книзі за ознаками їх строфічної будови. На основі глибокого аналізу мелодій, ритміки й поетичних особливостей творів Ф. Колесса прийшов до висновку, що закарпатські пісні стоять найближче до пісень галицьких лемків і творять разом з ними одну діалектну групу.

У передмові до збірника упорядник порушив і чимало теоретичних питань щодо походження й розвитку пісенної творчості, зокрема підкреслював винятково важливе значення у початковій стадії виникнення пісні танкового ритму, що в дальшому визначає й характер її мелодії. «Пісенний текст, — відзначав дослідник, — від найдавніших часів підлягає формальним вимогам мелодії й її ритму, а музичний елемент має рішаче значення при дальшому виробленні поетичної форми і стилю».

Своєрідним продовженням цієї роботи став інший збірник¹, де за таким же принципом було подано 624 пісні. У вступній розвідці упорядник широко розглянув ритмічні й стильові особливості, характерні риси мелодій зібраних ним народнопісенних творів у їх зв'язку з піснями сусідніх територій і прийшов до висновку, що «пісенні мелодії лемків по обох боках Карпат вказують спільність характеристичних признаков: се відміни одного ж музичного діалекту; при тім годиться зазначити, що галицькі лемки перейняли багато мелодій від закарпатських братів»². Трактуючи діалектні відмінності українських пісень як наслідок дії конкретних умов історичного розвитку народу, як частковий вияв одного й того ж етнічного комплексу, Ф. Колесса підкреслював наявність єдиного національного стилю в українських піснях на всій території розселення українського народу. «Лемківський музичний діалект, — відзначав дослідник, — виявляє в своїх основах і типових формах безсумнівну приналежність до українського матірнього пня й нерозривну спільність із іншими українськими діалектами музичними»³. Цю ж думку пропа-

¹ Ф. Колесса. Народні пісні з Галицької Лемківщини. Львів, 1929. LXXXII+469 с.

² Там же, стор. LIV.

³ Там же, стор. LV.

гував він і на Першому з'їзді слов'янських філологів у Празі (1929 р.)¹.

Ф. Колесса постійно цікавився проблемами української музичної етнографії, підкреслював необхідність розширення й піднесення наукового рівня досліджень. Він, зокрема, пильно приглядався до роботи радянських дослідників у цій галузі, в статті «З царини української музичної етнографії» (ЗНТШ, 1925, т. 136—137) дав стислий нарис розвитку музичної фольклористики на Україні у зв'язку з розвитком її в Росії та інших країнах. До речі, тут вчений докладно розглянув збірник К. Квітки «Українські народні мелодії» і високо його оцінив. Як позитивне Ф. Колесса відзначив включення вченим до збірника різних варіантів мелодії тієї або іншої пісні і водночас критикував його за надмірну увагу до пісень церковного змісту. Автор пропонував класифікувати народнопісенні мелодії за ритмічними схемами і також виступав за широке порівняльне вивчення народної музики.

Важливе значення для утвердження передових тенденцій в українській фольклористиці цього періоду мали теоретичні виступи Ф. Колесси. Чимало цікавих проблем теорії народної творчості порушив вчений у розвідці «Українські народні думи у відношенні до пісень, віршів і похоронних 'голосінь»².

Виходячи з положень матеріалістичної естетики, Ф. Колесса підкреслював, що в процесі усної передачі й колективного шліфування народна пісня зазнає постійних змін і варіюється як у формі, так і у змісті. Розглядаючи зміст і форму твору в їх діалектичній єдності та взаємозумовленості, автор відзначав, що новий елемент насамперед виявляється у змісті, і зв'язок пісні з новою епохою особливо виразно відбивається в її ідейному спрямуванні. Визнаючи пріоритет змісту над формою, високо оцінюючи значення новотворчості, Ф. Колесса разом з тим надавав величезної ваги художній формі, традиції, де конденсується і своєрідно розкривається в кожен епоху художній досвід багатьох поколінь народу. «Пісенна форма й мелодія та поетичні образи й звороти, — писав він, — не втрачають своєї есте-

¹ Див. «Первісне громадянство», 1929, вип. 3, стор. 145.

² ЗНТШ, 1920, т. 130, стор. 1—18; 1921, т. 131, стор. 1—63; 1922, т. 132, стор. 1—64.

тичної вартості і притягуючої сили для нових поколінь навіть тоді, коли зміст стає для них уже не актуальним, ба й не вповні зрозумілим, як у більшій частині обрядових пісень... Поетична форма дуже помалу переживається»¹.

У світлі тверезих думок видатного вченого безвідповідальною й нерозумною була практика пролеткультівців, що орієнтували творців масової поезії на відрив від традиції. Теоретичні положення, висунуті й обстоювані Ф. Колессою, давали підставу радянським вченим зробити висновок, що широко розповсюджені в той час на Радянській Україні «старі пісні на новий лад» — не випадкове, а закономірне явище, цілком умотивоване конкретними умовами життя мас і особливостями історичного розвитку народної пісні в нову епоху.

Багато уваги приділив Колесса у цій розвідці проблемі генезису народних дум. На противагу ідеалістам-метафізикам, які абсолютизували жанр, трактували його як якусь незмінну й одвічну, замкнуту в собі категорію, Ф. Колесса розглядав жанр дум з діалектико-матеріалістичних позицій — в його розвитку та взаємодії з іншими формами і зовсім не виключав можливості переходу одного жанрового утворення в інше. Колесса доводив походження дум з народних голосінь, тобто з традицій масової, колективної в своїй суті творчості, і спростував думку П. Житецького про нібито цілковиту залежність дум від віршової літератури XVII—XVIII ст. Підкреслюючи особливо важливу роль вільного речитативу в розвитку епічних форм народної творчості, що сягав своїм корінням в давню українську народнопоетичну традицію, Ф. Колесса доводив історичний характер розвитку українського героїчного епосу, відзначав різні історичні нашарування в думках і не закривав очей на їх зв'язок у певний історичний період з іншими жанрами фольклору і з письмовою літературою. При цьому автор відкидав положення реакційних буржуазних вчених про фольклор як про зіпсовану творчість суспільних верхів, що перейшла в низи, і доводив народне походження українського епосу. «Коли давніша верства дум,— писав Ф. Колесса,— своїми темами й мотивами

---

¹ Ф. Колесса. Українські народні думи..., ЗНТШ, 1920, т. 130, стор. 2.

тісно в'яжеться з українськими народними піснями, то думи про Хмельниччину підходять подекуди до сучасних віршів і пісень книжного походження... Та всі згадані порівняння і зближення утверджують нас у погляді, що думи не є наполовину народними, а наполовину книжними складаннями: се твори щиро-народної поезії, яких ніяк не можна виривати із зв'язку з нею»¹.

Автор широко розглянув у порівняльному плані різні епічні форми східнослов'янського фольклору, зокрема, навів цікаві паралелі з українських колядок та російських билин і на основі копіткого аналізу образної системи, стилю, ритміки давньої епічної творчості прийшов до висновку, що старовинний лицарський «епос княжої доби був зложений коли не в цілості, то бодай у значній часті колядковим стихом»².

Визнаючи наявність широких міжжанрових взаємодій, Ф. Колесса, однак, не спрощував проблеми. Він водночас підкреслював відносну самостійність кожного жанрового утворення, зокрема розмежовував думи і пісні як дві різних парості художньої творчості, що виростили з спільного кореня, доводив, що пісні більш давні за походженням, аніж думи.

Чимало важливих теоретичних проблем зачіпав Колесса у статті «Про вагу наукових дослідів над усною словесністю»³. Тут вчений діалектично ставив і творчо розв'язував актуальну в науці проблему про співвідношення колективного та індивідуального начал у фольклорному процесі. Вчений диференціював процес складання і шліфування художнього твору в усній передачі, чітко розрізняв початкову стадію виникнення твору й етап його дальшого удосконалення, відзначав різний ступінь участі індивідуального начала у творчому процесі на кожному з цих етапів і підкреслював владу традиції, наголошував на остаточній перевазі, безумовному пріоритеті колективного начала в цілому процесі. «Твори усної словесності,— писав він,— повстають тим способом, що складають їх талановиті одиниці з-поміж

---

¹ Ф. Колесса. Українські народні думи..., ЗНТШ, 1920, т. 130, стор. 5.

² Ф. Колесса. Українські народні думи..., ЗНТШ, 1922, т. 132, стор. 57.

³ Ф. Колесса. Про вагу наукових дослідів над усною словесністю. Львів, 1923.

народу, або, переймаючи їх з якогось книжного джерела, переробляють на народний лад. Одначе коли такий індивідуальний твір поетично настроєної людини перейде в усну традицію широких кругів, він приспособлюється своїм висловом і формою до інших творів усної словесності, підлягає в усній передачі різним змінам, поволі тратить признаки індивідуальної творчості, а стає відбиттям почувань народних мас і набирає признаков збірної або колективної творчості»¹.

Ф. Колесса акцентував на нерозривності зв'язку художньої творчості народу з усім процесом його історичної практики і високо оцінював народнопоетичну скарбницю як вдячне джерело вивчення історії народу.

Значний інтерес становила спроба автора періодизувати процес розвитку української пісенної творчості за етапами культурної історії народу. Хоч в основу періодизації автор клав не зміни в способі виробництва, не особливості суспільної формації, що, зрештою, мали вирішальний вплив і на культурний процес, а суто зовнішні прояви не завжди суттєвих чинників, все ж історичний підхід до вивчення фольклору в його органічному зв'язку з конкретним життям мас вигідно відтіняв праці Ф. Колесси на фоні досліджень інших науковців цього часу.

Учений виділяв твори передхристиянської доби; окремими групами відзначав пісні, на яких позначались впливи церкви, та пісні козацької доби. До найновішої верстви дослідник відносив танкові, жартівливі й сатиричні пісні та коломийки. Він доводив, що українська народна творчість пройшла у своєму розвитку чотири фази (передісторичну, старовинну, середню й новітню), кожна з яких характеризувалася своєю жанровою структурою.

Цікаві думки висловлював тут Колесса і щодо генезису пісенної творчості в цілому. В той час як вчені сперечалися головним чином про черговість виникнення і далші комбінації родів поезії, Колесса на перше місце — як найдавнішу форму творчості — ставив **хоровий синкретизм**, тобто «сполучення поетичного слова, співу, музики й танкових рухів в одну цілість хорової гри,

---

¹ Ф. Колесса. Про вагу наукових дослідів над усною словесністю. Львів, 1923, стор. 1.

у якій містяться у зав'язку усі три роди поезії: епічна, лірична й драматична»¹. Одні дослідники вважали, що спочатку виникла епічна творчість, а потім — лірична, інші ж розглядали лірику як більш давній пласт художньої творчості, проте переважна більшість вчених сходилась на тому, що ліро-епічна творчість — явище пізнього часу. Ф. Колесса доводив, що найдавнішою формою є ліро-епічна творчість, з якої закономірно й одночасно виділилась і лірика й епіка. «Поволі виділяється, — каже він, — із хорового синкретизму ліро-епічна кантилена, а з часом, в міру переваги одного або другого елемента, витворюється епічна або лірична пісня»².

Важливі питання історії української народнопісенної творчості порушував Ф. Колесса у статті «Речитативні форми в українській народній поезії» («Первісне громадянство», 1927, вип. 1—3). На численних прикладах автор доводив віддавна значне поширення на Україні вільного речитативу, який вплинув на ритмічну будову української пісні і значною мірою зумовив характер її загальної поетики. Аналізуючи пісенну творчість з погляду єдності в ній слова й мелодії, автор розглядав процес її розвитку в щільному зв'язку з удосконаленням народних музичних інструментів, підкреслював значну роль професіоналізації у розвитку речитативних форм творчості пізнішого часу, встановлював певні етапи розвитку речитативу (рецитація без мелодій, далі — пісенна рецитація, елементарним виявом якої було голосіння), характеризував українські думи як вершину розвитку речитативного стилю.

Сягаючи в давні періоди розвитку народної пісні, Ф. Колесса показував, як з синкретизму обрядової гри виділився хор з провідником, як поряд з речитативом, що його звичайно імпровізував провідник, розвивався хоровий приспів, який і дав потім початок строфовій пісні.

Широку низку проблем теорії фольклору поставив Колесса у своїй доповіді «Українська народна пісня на переломі XVII—XVIII вв.» на присвяченій пам'яті М. Максимовича ювілейній сесії Історичної секції УАН у Києві. Доповідач розвивав висловлювані ним раніше

¹ Ф. Колесса. Про вагу наукових дослідів над усною словесністю, стор. 18.

² Там же.

положення про єдність у пісні слова й музики, підкреслював величезну ритмо- і строфоутворюючу роль в ній мелодії і розкривав глибокі традиційні основи української пісні. Внаслідок копіткого аналізу ритміки, строфіки, стилю й римування української пісенної творчості вчений прийшов до висновку, що «вже наприкінці XVII в. українська народна дума дійшла до повного вироблення речитативної форми й епічного стилю, а це вказує на довгий час її існування й попереднього розвитку»¹.

Ф. Колесса оглянув українські пісні XVII—XVIII ст. також за їх змістом, підкреслював нерозривний зв'язок народнопоетичних творів з життям, високо оцінював кращі народні пісні (зокрема ліричні), як справжні мистецькі перлини, і рішуче відкидав, засуджував деякі низькопробні зразки (насамперед з непристойним змістом), що подекуди траплялися в масовому репертуарі, угадуючи їх ненародне походження. «З різних натяків у змісті тих пісень, — підкреслював дослідник, — можна здогадуватись, що вони виходили від школярів, мандрівних дяків-бакалярів, двораків»².

На широкому конкретному матеріалі вчений доводив надзвичайну стійкість пісенної творчості, відзначав особливо важливу роль художньої форми в підтриманні уснопоетичної традиції, підкреслював її безперервність як вияв однієї з найсуттєвіших рис фольклору в цілому, висував завдання генетичного вивчення української народної пісні у плані з'ясування дії колективних джерел творчості та розкриття характеру впливу різних побічних культурних чинників. Ф. Колесса підкреслював необхідність розмежування пісні народної й штучної, як різних щодо своєї художньої природи явищ; надійним критерієм віднесення пісенного твору до тієї або іншої групи він вважав особливості його стилю. «Поетичного стилю народної пісні, — говорив вчений, — та її образного способу висловлюватись, що складався на основі неписаної, довгими віками виробленої поетики, не можна ніяк підробити»³. З'ясовуючи питання зв'язку та взаємодії народної й літературної пісні, Колесса констатував наявність між фольклором і літературою

¹ «Україна», 1928, кн. 2, стор. 60.

² Там же, стор. 70.

³ Там же, стор. 77.

проміжної ланки — масової художньої самодіяльної творчості, яку так само необхідно вивчати, висував завдання широкого студіювання художньої мови й поезики народної пісні.

Нарешті, багато важливих теоретичних питань порушив Ф. Колесса у статті «Українська народна пісня в найновішій фазі свого розвитку», що була опублікована в ювілейному збірнику УАН (№ 76, 1928, стор. 72—98). Тут вчений розвивав положення про стильову єдність українського фольклору, підкреслював, що локальні й часові відмінності — це здебільшого явища пізнішого часу. «Чим глибше сягаємо в пісенні поклади, — підкреслював він, — переконаємося, що величава будівля, яку уявляє з себе українська народна поезія, на всіх просторах української етнографічної території спирається на однакових підвалинах, має здебільшого однаковий зруб, а різниці й розходження з'являються щойно в пізніших надбудовах» (стор. 73).

Дослідник відзначав властивість народної поезії змінюватися й розвиватися, як характерний вияв її життєздатності, з великим інтересом ставився до новотворів, які, на його погляд, красномовно свідчать про те, що українська народнопісенна творчість «не вмирає, а далше розвивається, перероджується й переходить у нову фазу розвитку». При цьому Колесса підкреслював винятково велике значення вивчення новотворів, що може дати багато для розв'язання проблеми генезису пісенної творчості в цілому, прагнучи виявити характерні ознаки новотворів у порівнянні з традиційною піснею, намагався розкрити механізм взаємодії традиційного й нового елемента в процесі історичного розвитку пісень. Розглянув автор і внутрішню художню структуру коломийки та інших «коротких» пісень. Аналізуючи зміст нових пісень, дослідник виявляє широкі цикли однотипних творів, які є своєрідною епопеєю народного життя певного періоду, окремо розглядає нові пісні новелістичного характеру, відзначає реалізм зображення подій, багатство реалістичних рис та подробиць як їх яскраву ознаку і зачіпає проблему творчого методу народної пісні. Глибоко розкриваючи художню природу пісні, як насамперед колективно створюваного, шліфованого з участю багатьох носіїв і усно поширюваного мистецтва, учений підкреслював широку узагальненість

пісенного образу й ситуації, стирання їх індивідуальних особливостей як одну з найхарактерніших рис творчого методу в пісні і найпершу умову її поширення як фольклорного твору.

Багато уваги приділив дослідник порівняльному аналізу мови, стилю, композиції й загальної поетики нових і традиційних пісень і прийшов до висновку, що в новотворах досить виразно проявляється індивідуальне творче начало. Проте потім, передаючись з уст в уста, пісня втрачає риси індивідуального стилю, проходить процес асиміляції, і при цьому на зміну конкретним, індивідуалізованим образам приходять так звані загальні місця, вироблені в процесі багатовікової уснопоетичної практики мас.

Визнаючи виключно важливу роль індивідуального начала в процесі створення пісні, Ф. Колесса разом з тим неодноразово підкреслював, що пісню кінець кінцем творить історичний колектив, самі учасники подій, живі свідки й активні діячі суспільного процесу, відзначав народні джерела фольклору і гостро критикував реакційну теорію Наумана і Краєра, що прагнули довести аристократичне походження усної поезії¹. Всупереч твердженням багатьох буржуазних вчених про духовну неспроможність пролетаріату Ф. Колесса, розвиваючи прогресивну лінію українського народознавства, чітко й недвозначно стверджував наявність і важливу суспільну роль робітничого фольклору².

Цінні фольклорні публікації й глибокі теоретичні висновки Ф. Колесси з корінних питань народної творчості були солідним внеском у скарбницю української радянської фольклористики періоду її становлення.

Розширення сфери безпосереднього використання народної творчості у процесі формування й утвердження нового побуту мас, загальне піднесення фольклористичних інтересів на місцях і пов'язаний з цим значний розмах збирацької роботи в республіці, урізноманітнення аспектів наукового студіювання народної творчості, прагнення вчених осмислювати її у світлі діалектико-

¹ Див. С. Грица. Ф. М. Колесса. К., Державне вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1962, стор. 89.

² Там же, стор. 90.

матеріалістичної теорії, розвиваючи прогресивні традиції вітчизняного народознавства і переборюючи хибні настанови різних буржуазних шкіл, — усе це специфічно позначалося на розвитку української радянської фольклористики періоду її становлення, надавало їй своєрідного колориту.

Перебудова наукової методології в душі вимог часу була пов'язана з постановкою та вирішенням багатьох і різноманітних питань історії й теорії народної творчості. Життя вимагало від дослідників здорової, тверезої оцінки й переоцінки всіх культурних здобутків людства з нових методологічних позицій, у світлі конкретних соціальних перетворень і перспектив культурного будівництва в країні. Шукаючи своє місце в житті, розглядаючи народну творчість як невід'ємну складову частину загального культурного процесу, фольклористи прагнули збагнути закономірності розвитку цієї творчості, встановити її співвідношення з іншими художніми формами і при цьому вдавались до різних методів вивчення фольклору, пробували йти до істини багатьма стежками. Природно, що на цьому нелегкому шляху осмислення з нових позицій такого складного культурного комплексу, як народна творчість, та ще при недостатній розробці відповідної наукової методики, пошуки дослідників не завжди були успішними.

Негативно позначалося нерозуміння суті, а то й пряме ігнорування деякими дослідниками марксистського методу. Ще не всі фольклористи в належній мірі усвідомлювали важливість висвітлення соціальної природи народної творчості, її суспільно-політичного значення в умовах класової боротьби. Некритично сприймаючи наукову спадщину, вчені часом віддавали данину різним антинауковим теоріям, що виникли в дожовтневий час, не завжди давали відсіч рецидивам буржуазної ідеології, а в ряді випадків і самі її пропагували. Поряд з цікавими, справді цінними науковими працями з'явилися в той час і помилкові, антинаукові, неприйнятні для нас з методологічного погляду статті та розвідки.

Значного поширення набув тоді так званий фактографічний метод дослідження, що сягав своїм корінням у позитивістську методику. Головним завданням, що його часто ставили перед собою дослідники, було не виявлення й пояснення зв'язків між фактами, не вивчен-

ня закономірностей їх появи та зникнення або перетворення в загальній картині досліджуваного явища, а насамперед детальний, всебічний, але суто зовнішній опис окремого факту, що уявлявся їм чимось ізольованим і самодостатнім. Це відбилось як у доборі та публікації фольклорних зразків, так і в тематиці досліджень, в загальній методиці й практиці вивчення народної творчості.

Слід, проте, відзначити, що фактологічний метод дослідження, при всіх своїх негативних рисах, відіграв у свій час і деяку позитивну роль. В умовах недосконалості методики вивчення фольклору з нових позицій цей метод забезпечував широку і мовби «безсторонню» фіксацію фактів у їх «чистому» вигляді, сприяючи нагромадженню цінних спостережень, цікавих даних для майбутніх синтетичних праць.

Певну вартість з цього погляду становили опубліковані в академічній періодиці нариси, що з'явилися внаслідок обстеження фольклористами різних архівів, а також давніх, рідкісних видань. Мали місце й спроби популяризації відомих, але призабутих фактів, перевидання рідкісних джерел тощо. Наприклад, у 1928 р. з участю акад. А. Лободи був перевиданий на склографії відомий збірник прислів'їв, опублікований свого часу М. Номисом.

Чимало праць було присвячено оглядові окремих мотивів, образів, характерних подій суспільного життя народу, що знаходили відбиття в усній поезії, аналізові різних сюжетних схем та версій того або іншого твору тощо. При цьому звичайно наводилось чимало ілюстративного матеріалу. Важливі питання історії розвитку українського фольклору у його взаємозв'язках з російським фольклором порушував, зокрема, М. Левченко¹. Усе це так само збагачувало наукову базу, сприяло нагромадженню цікавих фактів і спостережень, відкриваючи шлях дальшому, узагальненому висвітленню процесів народної творчості.

Характерною особливістю народознавчої науки цього періоду було органічне поєднання її різних ланок. Краєзнавці, працівники музеїв, члени численних

---

¹ М. Левченко. З поля фольклористики й етнографії. Статті та записи. К., 1927. 71 с.

етнографічних гуртків, культурно-освітні працівники прагнули зміцнювати зв'язки з академічною фольклористикою. У свою чергу працівники науково-дослідних установ підтримували постійні контакти з місцевими фольклористичними осередками, надавали їм активну методичну допомогу, залучали усе нові сили до збирацької й дослідницької роботи.

Багато уваги фольклористи Академії наук УРСР приділяли в цей час розвитку масового краєзнавчого руху. Про діяльність утвореної при УАН спеціальної Комісії краєзнавства, яку очолив академік А. Лобода, повідомлялося на сторінках преси¹. Дослідники розробляли спеціальні програми проведення комплексних етнографічно-краєзнавчих студій². В «Етнографічному віснику» (1928, кн. 7; 1929, кн. 8; 1930, кн. 9) друкувалися бібліографічні покажчики краєзнавчої літератури. Це мало допомогти місцевим збирачам у проведенні краєзнавчої роботи на належному рівні.

Дослідники прагнули якомога щільніше пов'язати краєзнавчу роботу на місцях з практикою радянської школи, друкували методичні поради щодо збирання відповідного матеріалу, вміщували виступи вчителів про досвід їхньої роботи в цій галузі³. Етнографічна комісія, як уже згадувалось, звернулася до працівників школи з спеціальною відозвою⁴, у якій закликала посилити збирання фольклору та організувати його пересилку в УАН. Це було наслідком живого інтересу академічної науки до масового фольклористичного руху, свідченням прагнення взяти його під свій контроль та забезпечити наукове керівництво цим рухом.

Як уже відзначалося, в умовах піднесення народної освіти, широкого розвитку різноманітних форм масового дитячого руху посилилась увага дослідників також до дитячої творчості. При УАН було створено спеціальний Кабінет дослідження дитячої творчості. Етнографічна комісія, враховуючи потреби школи, розпочинає наукову розробку теми «Дитячий побут». Учені підкреслю-

---

¹ «Червоний шлях», 1923, ч. 1; Бюлетень Комісії краєзнавства, 1924, ч. 2.

² Науковий збірник Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури, ч. VII, вип. 1. Харків, 1927.

³ Див. Бюлетень Етнографічної комісії УАН, № 12 і 16.

⁴ Р. ф. ІМФЕ, ф. 1, од. зб. 902, арк. 25.

вали важливість залучення самих дітей, особливо школярів, до збирання фольклорного матеріалу (див. «Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН», 1928, № 8), говорили про конкретні завдання та методи вивчення дитячого фольклору, ставили проблему «етнографії дитячого віку»¹. Етнографічна комісія розробляла та поширювала спеціальні програми для збирання дитячого фольклору². В наукових журналах друкувалися статті про різні види фольклору, що в тій або іншій мірі були пов'язані з дитячим побутом³.

Треба сказати, що поряд з деякими досягненнями, певними успіхами дослідників (як-от: вивчення специфічних рис та особливостей дитячого фольклору, цікаві спостереження, фактичні дані з історії розвитку окремих видів дитячої творчості та ін.) у цій ділянці науки помітними були й недоліки, зумовлені переважно впливом антинаукових, вульгарносоціологічних концепцій старих шкіл, а особливо впливом помилкових настанов педологів, які в основу всього виховного процесу ставили дитину, відводячи педагогові другорядну роль. Це спричинилося до певної ідеалізації, фетишизування дитячої творчості та дещо ізольованого її вивчення. Носій (а почасти — він же і творець) дитячого фольклору розглядався як самодостатнє начало. Висвітлення надто широкого кола питань життя і побуту дитини, підкреслення випадкового, несуттєвого, надмірна деталізація її життєвого оточення ставали самоціллю для дослідників. Внаслідок цього сам предмет дослідження зникав, розчинявся в безмежному другорядному матеріалі. Це виразно проявилось в збірнику працівника Кабінету антропології та етнології ім. Хв. Вовка Ніни Заглади «Побут селянської дитини» (К., 1929)⁴.

У наукових працях не завжди послідовно проводилася думка про велике виховне значення дитячого фольклору; іноді повторювались помилкові твердження вульгарних соціологів, зокрема щодо казки. Так, вміщуючи на сторінках «Бюлетня Етнографічної комісії ВУАН»

---

¹ Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН, 1930, № 14, стор. 4—13.

² Там же, стор. 30—32.

³ Там же, стор. 14—30.

⁴ Рец. див.: «Первісне громадянство», 1929, вип. 2, стор. 127—132; «Червоний шлях», 1929, № 12, стор. 256—258.

статтю російського дослідника проф. Г. Виноградова «Дитяча казка», редколегія від імені Етнографічної комісії заявляла, що вона має на увазі дослідження дитячої казки «лише як наукового матеріалу» і «в жоднім разі не пропагує за неї як дидактичний матеріал, придатний до шкільного вжитку. В цьому питанні Етнографічна комісія цілковито солідаризується з думкою Державного наукового методичного комітету при НКО»¹ (що, як відомо, стояв тоді на хибних позиціях псевдонауки педології).

Усе це, зрозуміло, вносило плутанину в справу збирання та вивчення казок, дезорієнтувало і працівників школи.

В умовах загального піднесення фольклористичної роботи особливо актуальними стають питання методики збирання й дослідження народної творчості.

Активно працювали в цій галузі російські вчені. Так, О. Нікіфоров опублікував книгу «Этнография в школе» (М.— Л., 1926. 133 с.) — цінний посібник для вчителів та учнів, що займалися краєзнавчою роботою. Сюди включено 66 різноманітних програм для збирання краєзнавчого, насамперед етнографічного, матеріалу. Шість з них присвячувалися методиці збирання зразків народного мистецтва, архітектури, пластики, живопису, музики та співу, танців, театру, десять містили широкий питальник і методичні поради для збирача творів народної словесності. Okремі питальники були призначені для збирання робітничого, дитячого фольклору, народних ігор та зразків народної драми. У широкій вступній статті автор зачепив багато важливих питань методики польової роботи етнографа та фольклориста, сформулював конкретні завдання в збиранні й використанні фольклору в школі. Тут же наводилась бібліографія основної методичної літератури.

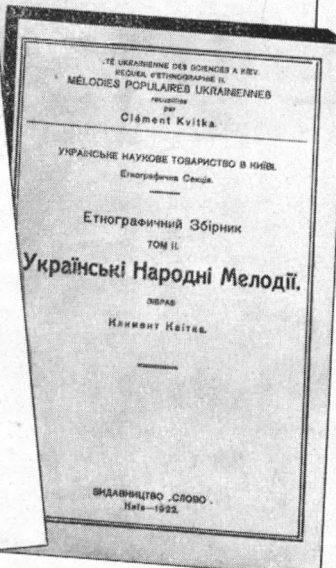
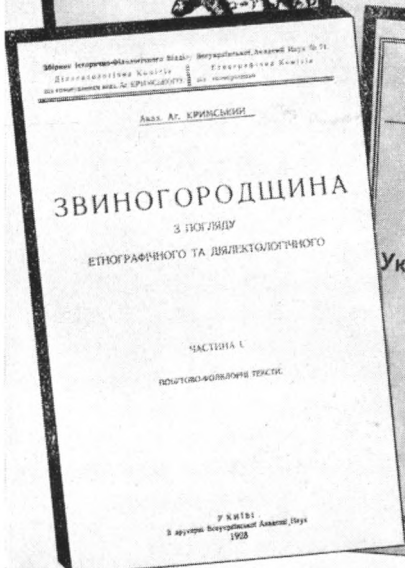
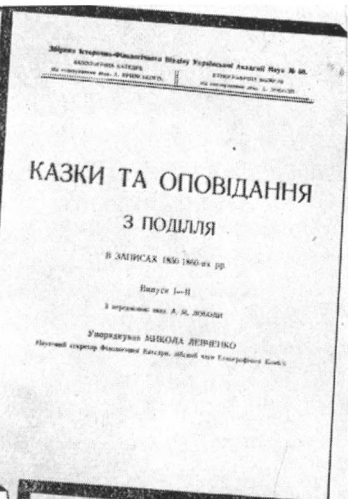
Широко розробити методику збирацької роботи з урахуванням основних методологічних проблем науки спробував О. Нікіфоров у своїй статті «К вопросу о задачах и методах научного собирания произведений устной народной словесности» («Известия Государственного русского географического общества», 1928, т. LX, вып. 1, стор. 79—108). Автор диференціював завдання

---

¹ Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН, 1930, № 14, стор. 1.

Праці українських фольклористів 20-х років.

Фольклорні збірники 20-х років.

записувача фольклору в залежності від середовища і мети збирання, орієнтував на фіксацію і вивчення особливостей оточення, безпосередніх умов виникнення та поширення твору, висував завдання вивчення народної естетики, прагнув привести методіку збирання народної поезії до певної системи, виходячи з загальних завдань фольклористики в цілому.

Багато цікавих думок щодо методіки збирання і наукового студіювання зразків народної прози висловив О. Нікіфоров у статтях, опублікованих в українській періодиці, зокрема таких, як «Сьогочасна пінезька казка» («Етнографічний вісник», 1929, кн. 8) і «Теперішній заонезький казкар-оповідач» («Етнографічний вісник», 1930, кн. 9).

Важливою подією в радянській фольклористиці середини 20-х років була поява цінної методичної праці Б. М. та Ю. М. Соколових «Поэзия деревни» (М., 1926), в якій зачіпалося чимало актуальних проблем методології науки про народну творчість, висувалися конкретні завдання у збиранні та вивченні усної поезії мас з нових методологічних позицій. На Україні ця книга була оцінена, як «один з найкращих підручників у справі збирання фольклорного матеріалу»¹.

Інтенсивно розробляли методіку збирання фольклору і українські дослідники. Багато уваги складанню й поширенню програм для збирачів різних видів народної творчості, як згадувалося, приділяла Етнографічна комісія та установи Історичної секції УАН.

Збирацька робота при всій своїй специфічності завжди була органічною й невід'ємною частиною науки про народну творчість, і характер загальної наукової методології, першочергові завдання фольклористики так або інакше відлунюються в галузі методіки збирання народної творчості. Це позначилося і в тогочасних програмах. Деякі помилки методологічного характеру, що їх припускалися окремі дослідники, шкідливі впливи буржуазних шкіл і т. ін. — усе це знайшло свій вираз і в ряді методичних праць, які орієнтували збирачів на записування у першу чергу пережиткових і примітивних форм творчості, часом закликали збирати несуттєвий, малоцінний матеріал.

---

¹ «Етнографічний вісник», 1929, кн. 8, стор. 260.

Одним з важливих завдань в тогочасній науці було з'ясування місця творчої індивідуальності, широке вивчення і розкриття ролі професіонального начала у фольклорному процесі. Це яскраво відбилось і в одній з методичних праць К. Квітки¹. Вона орієнтувала на всебічне вивчення соціальних причин, конкретних історичних обставин, що сприяли виникненню та підтримували існування професіональних традицій в народному мистецтві, на висвітлення творчого обличчя народних співців та музик. Автор охопив найрізноманітніші категорії народних професіональних музикантів та співців і їх музичні інструменти, репертуар, громадське становище й організацію. Програма була високо оцінена в пресі², хоч мала й деякі недоліки. Зокрема, народні співці та музиканти розглядалися в дещо ідеалістичному плані, у відриві від загального культурного процесу. Це перешкоджало з'ясуванню художньої природи, особливостей колективної народної творчості, оскільки кобзарські традиції фактично протиставлялися колективному досвіду мас. Надто перебільшувалося значення різних культових пережитків, містичних уявлень у складанні «групової психології» цих «вимираючих артистів». Кобзарство розумілося як безслідно зникаючий пережиток.

Проте програма відіграла значну роль в налагодженні планомірного вивчення професіональних народних майстрів. Дослідники написали (хоч здебільшого у властивому для академічної науки тих літ фактографічному плані) ряд статей про розвиток кобзарства на Україні, про характерні риси репертуару народних майстрів тощо³. Розроблялися методи й способи збирання різних видів народної творчості. Вчені обговорювали актуальні проблеми науки, ставили першочергові завдання збирачам фольклору та намічали конкретні шляхи їх здійснення.

У вересні 1924 р. на засіданні Етнографічної комісії російський фольклорист проф. Ю. Соколов зробив доповідь на тему: «До методології збирання фольклорного

---

¹ К. Квітка. Професіональні народні співці й музиканти на Україні. Програма для досліду їх діяльності й побуту. К., 1924.

² «Україна», 1925, кн. 4, стор. 176—177.

³ «Етнографічний вісник», 1926, кн. 3; 1928, кн. 6, 7; «Первісне громадянство», 1928, вип. 2-3; 1929, вип. 1, 2.

матеріалу». Український дослідник П. М. Попов прочитав доповідь «До питання про способи збирати фольклорні матеріали»¹, що мала важливе настановче значення в дальшому розвитку методики збирання фольклору та запровадженні в життя деяких методологічних положень марксистського народознавства.

Не відкидаючи повністю екскурсійно-експедиційного методу, за який особливо гаряче агітував Ю. Соколов, бо вважав його найдоцільнішим, автор водночас переконливо доводив перевагу методу стаціонарного дослідження, який дає можливість фіксувати і вивчати народну творчість в природних умовах її побутування. Він закликав збирачів не задовольнятися простим колекціонуванням фольклору, різними статичними комбінаціями фактів, а включитись у вивчення динаміки розвитку різних художніх форм. Автор радив широко практикувати повторні записи з метою виявлення характерних змін у народній творчості за певний відрізок часу. Чітко ставилось питання про необхідність класового підходу до оцінки репертуару, що побутує в тій або іншій місцевості, про важливість вивчення традицій народних імпровізацій. П. Попов підкреслював, що фольклор треба вивчати в його органічному зв'язку з конкретним побутом народу, його обрядами і звичаями, враховуючи вплив інших культурних факторів, зокрема книги, на процес народної творчості. В статті відзначалося, що народна творчість — вдячне джерело вивчення народної психології, світогляду мас, а тому її треба зафіксувати в якомога повнішому і натуральному вигляді.

Гостру потребу відчували дослідники в розробці методики наукового студіювання фольклору. Прагнучи по-новому ставити та вирішувати питання народної творчості, вони вдавалися до різних наукових прийомів, іноді співставляючи та поєднуючи несумісні й невідповідні факти. Саме цим почасти і пояснюється тематична строкатість досліджень, різноманітність теоретичних аспектів порушуваних питань, характер вибору самого об'єкта дослідження, іноді — невиправданість підходу до вивчення того або іншого факту і нерідко — суперечливість тлумачення його суті. Надто поволі завоюючи діалектико-матеріалістичну концепцію, працю-

---

¹ «Етнографічний вісник», 1926, кн. 2.

ники академічних установ ще зазнавали шкідливого впливу багатьох буржуазних, зокрема західноєвропейських, наукових шкіл.

У вітчизняній фольклористиці до Жовтня був поширений серед частини дослідників погляд на фольклор як на реліктове явище. Така точка зору певний час панувала і в установах УАН. Вірність їм іноді засвідчувала навіть Етнографічна комісія, яка ставила перед собою завдання вивчення поряд з традиційним і сучасного фольклору. У той час стало вже традицією висвітлювати різні форми народної культури, мистецтва як насамперед «культурний пережиток», фактично позбавлений будь-яких перспектив розвитку¹. У дослідників помітно переважали інтереси до традиційної творчості, яку вони активно збирали, друкували й охоче студіювали; про це свідчить і характер здійснюваних тоді публікацій².

Методологічною базою таких хибних поглядів на фольклор, як згадувалось, були ідеї французької буржуазно-соціологічної школи, відроджуваної тоді зусиллями акад. М. С. Грушевського та його однодумців. Ідеологи цієї школи не визнавали теорії класової боротьби, протиставляючи їй антинаукову «теорію» «співробітництва» антагоністичних класів, і фактично заперечували соціальний поступ людства. Їх прихильники та послідовники всю різноманітність культури пізнішого часу намагалися пояснити лише своєрідністю комбінацій цих первісних форм³.

Реакційні ідеї буржуазних соціологів-ідеалістів завдавали значної шкоди справі розвитку радянської фольклористики, що прагнула стати на ґрунт марксистської методології. Спотворюючи факти, тенденційно відкидаючи марксистське розуміння фольклору як висхідного, прогресивного процесу, прихильники цієї буржуазної школи просторікували про деградацію фольклору, від-

¹ Див. «Етнографічний вісник», 1925, кн. 1, стор. 66—68; 1926, кн. 2, стор. 78—107; кн. 3, стор. 95—101, 117—137; 1928, кн. 6, стор. 55—66.

² Див. збірники: М. Левченка — «Казки та оповідання з Поділля», вип. I—II (1928), К. Грушевської — «Українські народні думи» (1927, 1931), К. Квітки — «Українські народні мелодії» (1922), А. Кримського — «Звенигородщина» (1928) та ін.

³ Див. Г. Ю. Стельмах. Розвиток української етнографії за роки Радянської влади. — НТЕ, 1958, № 2, стор. 52.

шукуючи для підкріплення своїх тверджень передусім такі зразки, де б пародіювалися або розкладалися образи та сюжети традиційної народної творчості.

В щільному зв'язку з теорією реліктової суті фольклору перебував і расистський за своїм характером поділ дослідниками народів на «вищі», «культурні», «історичні» і «нижчі», «неповноцінні», «примітивні» народи. Ця тенденція проявилася в цілому ряді тогочасних досліджень¹.

Цілком базуючись на метафізичному тезисі Дюркгейма про «прелогічний світогляд», про первісне «примітивне мислення» як основу всякого пізнішого культурного прояву, з одного боку, і тісно переплітаючись з суб'єктивно-ідеалістичною вундтівською «генеалогією» культурних форм, за якою народна творчість розглядалася як якийсь іманент, цілком самостійна сфера людського досвіду, — з другого, ця теорія водночас регулювалась і фактично змикалася також з реакційною філософією Ніцше, з настановами Ганса Наумана, що проповідували культ «надлюдини» і, так би мовити, теоретично обгрунтовували закономірність існування «вищих» та «нижчих» класів і цілих народів.

Антинаукова, наскрізь ідеалістична концепція історичного процесу, поширювана французькою буржуазно-соціологічною школою, була філософською базою різноманітних помилок, що їх тоді припускалися радянські дослідники.

Як відомо, вже один з перших українських фольклористів дожовтневої доби М. Цертелєв і прогресивний вчений М. Максимович, віддаючи данину поширеним в тогочасній науці поглядам, брали під сумнів народність походження українських дум. Вони твердили про вирішальну роль обдарованої особи в процесі творення героїчного епосу. Виразно така точка зору проявилася пізніше в праці П. Житецького «Мысли о народных малорусских думах» (1893 р.).

---

¹ Див. К. Грушевська. Примітивні оповідання, казки і байки Африки та Америки. Відень, 1922; і і ж. З примітивної культури. К., ДВУ, 1924; див. також окремі статті цього ж плану: Записки Історичної секції УАН, 1925, кн. 19, стор. 217—230; «Первісне громадянство», 1926, вип. 1-2, стор. 96—111; Записки Історико-Філологічного Відділу УАН, 1927, т. XII, стор. 319—328.

Некритично засвоюючи теоретичні положення, вироблені «історичною» школою в дожовтневій фольклористиці, не розібравшись в ідеалістичній суті теорії «аристократичного» походження фольклору, деякі дослідники і в радянський час почали її пропагувати.

Так, Д. Ревуцький у передмові до збірника «Українські думи та пісні історичні» (К., 1919, вид. т-ва «Час») безапеляційно стверджував, що українські думи — це синтез творчості народної й книжної, інтелігентської (стор. 8), що в їх творенні брали участь насамперед бурсаки, каліки-жебраки та мандрівні дяки (стор. 12—13). Академік В. Перетц, який ще в дореволюційний час обстоював думку про аристократичне походження епосу, в радянський період продовжував пропагувати цю точку зору. В розвідці про «Слово о полку Ігоревім» він писав: «Героїчний епос, що його давніш творено й співано при дворах князів та вельможного панства, спустився в народ уже в XVIII в., коли суспільні вершки ним більше не цікавились»¹. Апологія цієї шкідливої, антимарксистської теорії мала місце і в рецензіях В. Перетца на різні наукові видання та дослідження українських дум².

На цій же суб'єктивно-ідеалістичній філософській основі продовжували певний час свою діяльність українські буржуазні націоналісти. Особливо виразно це проявилось в працях їх духовного вождя М. С. Грушевського, який відкидав марксистський історичний матеріалізм, називаючи його догматичним вченням, і відверто пропагував настанови буржуазної науки³.

М. Грушевський здійснив у цей час кількатомне видання «Історії української літератури», I і IV томи якої були майже повністю присвячені народній творчості. Розглядаючи націю, як категорію надісторичну, проголошуючи горезвісний тезис про її одвічну «безкласовість» та подаючи український культурно-історичний процес в плані єдиного національного потоку, автор

---

¹ Див. В. Перетц. Слово о полку Ігоревім. Пам'ятка феодальної України-Руси XII віку. К., 1926, стор. 66.

² «Україна», 1925, кн. 1-2; «Етнографічний вісник», 1928, кн. 7.

³ М. Грушевський. Початки громадянства. (Генетична соціологія). [Прага], 1921, стор. 25 та ін.; його ж. Відродження французької соціологічної школи. — «Первісне громадянство», 1926, вип. 1-2, стор. 112—117.

на широкому, тенденційно підібраному матеріалі народної поетичної творчості силкувався довести прямий зв'язок первісних форм культури доісторичних часів з пізнішими формами українського фольклору. Ігноруючи трудову основу всієї історичної діяльності людини і ставлячи культурну практику українського народу в цілковиту залежність від характеру еволюції індо-європейської «правітчизни», автор у питанні походження первісного мистецтва вирішальне значення надавав грі, забаві, пов'язував виникнення художньої творчості з біологічною природою людини. «Елемент забави, — відзначав він, — починає свою культурну роль ще в зоологічній існуванні, серед вищих, найбільш соціальних звірят: ссавців і птахів, і потім проходить як один з найбільших факторів соціальності і колективної творчості примітивної людини»¹.

Грушевський повністю солідаризувався з помилковими твердженнями К. Бюхера про вирішальне значення ритму в процесі виникнення й поступу мистецтва, надто переоцінював вплив первісної й пізнішої релігії на розвиток народної творчості. Він стверджував, що в мистецтві первісної людини органічно поєднувалися мотиви утилітарні й естетичні при явній перевазі останніх, і це, на його думку, цілком зумовлювалося природним потягом людини до забави².

В пережитках «примітивної» думки й уяви М. Грушевський відшукував матеріал для підтвердження расистської теорії про «виключність», «вищість» однієї нації над іншою і говорив про якусь одвічну «національну ідею», що начебто існує поза простором і часом. В гонитві за потрібними йому «фактами» М. Грушевський не зупинявся ні перед чим, співставляючи різнохарактерний матеріал, перекидаючи містки між культурними явищами зовсім різних історичних епох. Він уникав розробки питань соціальної природи фольклору і пропонував студіювати його насамперед з метою виховання «національної самосвідомості» народу. Це, по суті, було повторенням закликів, які ще в період громадянської війни проголошували українські буржуазні

---

¹ М. Грушевський й. Історія української літератури, т. I. Київ—Львів, 1923, стор. 28.

² Там же, стор. 29.

націоналісти щодо збирання та використання народної творчості¹.

Рецидиви буржуазно-націоналістичних поглядів мали місце і в працях інших фольклористів. Це викликало критику з боку радянської громадськості, що знайшло своє відображення на сторінках республіканської та загальносоюзної преси².

Неприродністю, надуманістю постановки питань (саме як для радянської фольклористики) віє й від тих праць, автори яких намагалися трактувати окремі образи та мотиви українського фольклору в дусі міфологічної школи³, надто переоцінювали значення відбитих у ньому відголосків християнської міфології⁴, захоплювалися демонологічними пережитками у творчості найбільш консервативної частини народу⁵. Питання міфічного мислення висувалися в цей час деякими дослідниками як особливо актуальна наукова проблема⁶.

Ленінградський вчений Б. Крижановський у статті «Вивчення народного мистецтва в етнологічних дослідках»⁷ фактично повторював ідеалістичні твердження Ф. Вовка та інших буржуазних вчених, нібито форми побуту визначаються передусім культурною спадщиною, культурними зв'язками і природними умовами життя людей. Цю тенденцію пізніше гостро засуджував В. Білий⁸.

Серйозної шкоди розвитку фольклористики на новій ідейній основі завдавали хибні уявлення певної частини дослідників про фольклор як про творчість лише селянської маси. Дослідники ще часто-густо уникали вивчення побуту робітників⁹, ігнорували наявність робіт-

---

¹ «Перший крок», 1918, № 2-3; «Гасло», 1919, ч. 1.

² Див., напр., «Металеві дні», 1931, № 5; «Життя і революція», 1931, № 11-12; «Советское краеведение», 1931, № 2.

³ Записки Одеського наукового при УАН товариства, секція історично-філологічна, 1928, № 1, стор. 5-8; Записки Полтавського наукового при УАН товариства, 1928, вип. II, стор. 17-40.

⁴ «Етнографічний вісник», 1929, кн. 8, стор. 3-51; 1930, кн. 9, стор. 204-216.

⁵ Записки Історичної секції УАН, 1925, кн. 19, стор. 204-216.

⁶ «Етнографічний вісник», 1927, кн. 5, стор. 126-142.

⁷ Там же, стор. 118-125.

⁸ «Етнографічний вісник», 1932, кн. 10, стор. VIII.

⁹ Див. О. С. К у н и ц ь к и й. До вивчення виробничого побуту на Україні. — НТЕ, 1957, № 1, стор. 85.

ничого фольклору. Це фактично знімало питання про можливість розвитку фольклору та актуальність його вивчення в епоху, коли пролетаріат став панівною суспільною силою.

Успадкована від дожовтневої науки нечіткість розуміння фольклористами предмету свого дослідження, недостатнє усвідомлення фольклору як творчості насамперед **трудового народу** (таке визначення фольклору лише в пізніший час дав Горький), шкідливий вплив ідей Дюркгейма, Леві-Брюля та їх адепта й інтерпретатора М. Грушевського негативно відбивалися на тогочасній фольклористиці, часом призводили до збирання та вивчення випадкового, нехарактерного матеріалу.

Цьому сприяла також буржуазно-об'єктивістська позиція, аполітичність, а вірніше — політична короткозорість деяких дослідників у ставленні до фабрикованих тоді класовими ворогами різних «божих чуд» та поширюваних ними есхатологічних настроїв, містичних уявлень, всіляких вигадок релігійного характеру.

Виникали різні «псалми», «перекази» про «завмиральників» (що «віщували кінець світу» тощо). Це зумовлювалося не лише забобонністю старого села, а й загостренням класової боротьби в країні, посиленням наступу радянської влади на куркульство та приватнокапіталістичні елементи в місті й на селі. Історично приречені недобитки скинутих революцією експлуататорських класів, використовуючи у своїх вузько корисливих цілях темряву і забобонність мас, поширювали всілякі вигадки, «пророкуючи» недовговічність радянської влади і т. ін. Найбільш передові, класово свідомі працівники наукового фронту критикували цей псевдофольклор і його «дослідників»¹.

На жаль, дехто з фольклористів замість того, щоб давати рішучу відсіч вилазкам класового ворога, почав було збирати і досліджувати цю «творчість»². На сторінки журналів, у наукові розвідки іноді потрапляли поряд із справді народними, високоідейними творами також зразки, які, по суті, були творчістю декласованих

¹ Див., напр., «Етнографічний вісник», 1929, кн. 8, стор. 170.

² «Етнографічний вісник», 1925, кн. 1, стор. 41—65; 1927, кн. 4, стор. 8—30, 70—78, 120—125, 142—145; 1928, кн. 7, стор. 142—145; 1930, кн. 9, стор. 53—109.

елементів — правопорушників, жебраків, безпритульних тощо¹.

Були в цей час і рецидиви формалістичної школи, яка, як відомо, всю різноманітність художнього зображення життя зводила до якихось абстрактних, вкрай схематизованих архетипів, що нібито існують одвічно поза простором і часом. Зокрема, це відбилосся в праці Р. М. Волкова про народні казки східних слов'ян². Автор групував і намагався вивчати твори даного жанру за формальними їх ознаками, розщеплював певний елемент стилю або композиції казки на ряд вузких елементів і потім оперував ними (поза конкретними умовами виникнення й побутування творів) як якоюсь постійною величиною. Акад. В. Перетц не лише сам поділяв чимало положень формалістичної школи, а й пропагував їх у рецензіях на праці інших дослідників³.

Проте неправильно було б стверджувати, ніби всі діячі радянської фольклористики стояли в цей час на позиціях буржуазного об'єктивізму і займалися виключно студіюванням старовини. Саме життя, весь характер розвитку народної творчості настійно вимагали від фольклористів опанування марксистсько-ленінського методу і безпосереднього втілення його в практику наукової роботи. Дослідники також прагнули до вивчення соціальних джерел фольклору, розглядали кращі, ідейно насажені твори (зокрема на сучасну тематику), як гостру зброю класової боротьби.

Злам, який намітився в радянській етнографії кінця 20-х — початку 30-х років у напрямку наближення народознавчих студій до конкретної практики соціалістичного будівництва, підготовлявся всім попереднім розвитком радянського народознавства у пожовтневий час. Це, зокрема, можна простежити на діяльності передових російських фольклористів цього часу, які з перших років радянської влади активно шукали нових методів вивчення народної творчості. Так, Б. Соколов ще в 1921 р. чітко охарактеризував народну поезію, як «найкращий виразник соціальних поглядів народу», і палко закликав до вивчення цієї творчості «з теоретично-художньої, со-

¹ Див. «Етнографічний вісник», 1926, кн. 2; 1928, кн. 6.

² Див. Р. М. Волков. Сказка. Розыскания по сюжетосложению народной сказки. Том первый. Одесса, 1924.

³ Див. «Етнографічний вісник», 1930, кн. 9, стор. 187—195.

ціальної й історичної точки зору», підкреслював особливу важливість «розкриття її художнього сенсу»¹. Дальший розвиток і доповнення знайшли ці положення у вже згадуваній спільній праці братів Соколових «Поэзия деревни» (М., 1926).

З 1926 р. у Москві почав виходити при активній участі Б. М. та Ю. М. Соколових журнал «Художественный фольклор», що вже навіть самою назвою своєю утверджував у науці марксистський погляд на народну творчість як повноцінне, справжнє мистецтво. У першому випуску журналу Ю. Соколов виступив з програмною статтю «Чергові завдання вивчення російського фольклору», яка відіграла значну роль у процесі переходу радянської фольклористики на нові методологічні позиції. Стаття стала предметом гострих нападок з боку буржуазних вчених. Так, чеський фольклорист Ю. Полівка звинувачував радянського дослідника в тенденційності й недоречному соціологізуванні при постановці фольклористичних проблем. Відповідаючи на ці виступи, Ю. Соколов у новій статті «О социологическом изучении фольклора»² широко розвинув далі марксистські положення щодо соціальної природи художньої творчості трудящих мас та завдань її збирання й вивчення, спростував закиди Ю. Полівки і піддав різкій критиці концепцію реакційного німецького вченого Ганса Наумана, який поширював погляд на фольклор, як на «знижену культуру», що ніби прийшла в соціальні низи з середовища панівної суспільної верхівки.

Про необхідність вивчення російського героїчного епосу насамперед в історико-соціальному розрізі йшлося також в статті Б. Соколова «Об историко-социологическом методе изучения былин», що була надрукована в зб. «Памяти П. Н. Сакулина» (М., 1931, стор. 266—279).

Конкретне здійснення та дальший розвиток важливих методологічних настанов, що народжувалися в цей час під впливом самого життя, знайшли потім своє вираження і в ряді фольклорних збірок російських дослідників.

¹ Е. Коротин. Жизнь народа и его творчество. (Собирание и изучение фольклора Б. М. и Ю. М. Соколовыми). Уральск, 1960, стор. 41.

² «Литература и марксизм», 1928, кн. 2, стор. 24—50.

Важливою віхою в перебудові радянської фольклористики на новій ідейній основі була московська дискусія, організована літературним сектором «Государственной Академии искусствознания» (ГАИС) у червні 1931 р. Предметом особливо активного обговорення стала доповідь Ю. Соколова про значення фольклору і фольклористики в реконструктивний період, виголошена ним на пленумі літературного сектора ГАИС¹.

Доповідач охарактеризував фольклор як «одну з найважливіших галузей поетичної творчості», а фольклористику — як «одну з найважливіших частин марксистсько-ленінського літературознавства». Він відзначав, що «до вивчення фольклору повинні бути застосовані усі ті основні методологічні настанови, які застосовуються до літературознавства і мистецтвознавства взагалі», підкреслював необхідність щільного контакту дослідників з творцями й носіями фольклору, пропагував ідею підкорення фольклорного процесу завданням соціалістичного будівництва. Вчений послідовно й чітко проводив думку про трудову основу, класовий характер усної творчості, говорив, що необхідно боротися проти поширення малохудожніх і ідейно неповноцінних зразків, агітував за масовість фольклористичних студій і закликав розгорнути боротьбу проти ворожих шкіл у фольклористиці. Великої ваги надавав Ю. Соколов справі використання фольклору радянськими письменниками, підкреслював величезне виховне значення сучасної народної творчості і вважав, що в цілому фольклор повинен стати предметом особливої уваги всієї радянської громадськості.

З виступом Ю. Соколова перегукувалась стаття О. Лозанової «К ближайшим задачам советской фольклористики»², що зачіпала чимало теоретичних питань народознавчої науки та висувала першочергові завдання її розвитку на марксистській основі.

Спробу постановки в дусі діалектико-матеріалістичної концепції загальних проблем науки про народну творчість зробив у ці роки і воронезький професор І. Плотніков у статті «Основные принципы марксист-

---

¹ Див. «Литература и марксизм», 1931, кн. 5, стор. 91—114; кн. 6, стор. 105—123.

² «Советская этнография», 1932, № 2, стор. 3—23.

ско-ленинської фольклористики»¹. Автор акцентував на світоглядних основах, глибокому соціальному корінні народної творчості, характеризував її як важливий суспільно-перетворюючий чинник, відзначав наявність поряд з селянським робітничого фольклору, говорив про недостатність класифікації зразків усної поезії лише за жанровими ознаками, підкреслював необхідність її систематизації й вивчення з класових позицій, в конкретно-історичному плані. Разом з тим у праці І. Плотнікова виразно відбилися впливи вульгарного соціологізму. Автор недооцінював художню сторону фольклору, перебільшував значення в творчому процесі мас індивідуального начала, надто спрощено витлумачував зв'язок усної поезії з життям, шукав «класовий стиль» у фольклорі і фактично трактував увесь фольклор як просту хроніку суспільно-політичних подій.

Етапне значення для розвитку радянської фольклористики мали виступи О. М. Горького на Першому з'їзді радянських письменників. У доповіді і в заключному слові великий пролетарський письменник широко висвітлив значення фольклору в розвитку літератури і професійного мистецтва в цілому, підкреслив трудову, соціальну основу масової творчості та наголосив на важливості глибокого, всебічного її осмислення й використання в епоху соціалістичного будівництва. Ці ж ідеї розвивалися і в виступах на з'їзді інших представників багатонаціональної радянської літератури².

Дальшу теоретичну розробку основних проблем фольклористики з марксистських позицій зробив Ю. Соколов у статті «Природа фольклора и проблемы фольклористики»³, що була підготовлена усіма попередніми виступами братів Соколових з питань методології радянської фольклористики і фактично підсумовувала розвиток теоретичної думки про народну творчість в радянській науці.

Виходячи з головних положень діалектичного матеріалізму, розвиваючи фольклористичні ідеї Горького, вчений критично переглянув методологічні основи різних буржуазних шкіл, зачепивши при цьому широку

¹ Журн. «Культурный фронт ЦЧО», Воронеж, 1933, № 1-2, стор. 58—66.

² Див. «Советская этнография», 1934, № 5, стор. 97—100.

³ «Литературный критик», 1934, № 12, стор. 127—151.

низку важливих проблем генезису й розвитку фольклору (традиція, народні імпровізації, сутність варіативності у фольклорі, питання співвідношення колективного й індивідуального начал, характер зв'язку усної поезії з життям тощо). Як і в статті «О социологическом изучении фольклора», Ю. Соколов тут знову різко виступив проти буржуазних вчених Г. Наумана та Ю. Полівки, котрі не визнавали за фольклором важливої суспільної функції, відзначав як позитивну рису діяльності радянських вчених той факт, що вони включили в сферу свого вивчення і творчість робітничого класу, чітко поставив завдання створення історії фольклору. Діалектично вирішуючи питання про співвідношення колективного й індивідуального начал у фольклорі в залежності від конкретно-історичних обставин, він закликав вивчати окремих обдарованих майстрів слова з середовища робітників та селян у зв'язку з дослідженням загального процесу колективної творчості, зачіпав проблему професіоналізації в масовій творчості, підкреслював специфіку взаємодії художньої форми і змісту фольклору, відзначав нерозривність зв'язку фольклорного й літературного процесу, ставив перед майстрами-професіоналами завдання систематично допомагати народним поетам у їх повсякденній творчій діяльності і підтверджував висловлений раніше тезис про необхідність активного ставлення дослідників до сучасного фольклорного процесу.

В дусі передових тенденцій російського радянського народознавства розвивалась у цей час і українська фольклористика, що так само активно шукала нових шляхів, вирішувала значною мірою спільні для всієї радянської фольклористики завдання й проблеми.

Як свідчить наукова періодика, українські дослідники з великим інтересом і увагою ставились до сучасної пісні, до народної прози на нову тематику. В багатьох статтях підкреслювалась необхідність широкого використання фольклорного матеріалу для висвітлення історії громадянської війни¹, мали місце спроби розгляду творів народної поезії в конкретно-історичних умовах їх виникнення й побутування.

Цікаву розвідку — як додаток до «Записок Кам'я-

---

¹ Див., напр., «Вісті УАН», 1935, № 5, стор. 33—38.

нець-Подільського наукового при УАН товариства» — опублікував у цей час В. Герасименко¹. Автор переконливо показав соціальне коріння народнопісенної творчості про одного з улюблених народних героїв Поділля — Кармалюка, підкреслював важливу суспільну функцію народних пісень, що створювалися в процесі визвольної боротьби мас, розкривав специфіку відбиття конкретних життєвих фактів у поетичній уяві народу, відзначав своєрідну роль уснопоетичної традиції у формуванні окремого циклу так званих «кармалюцьких пісень».

Серед фольклористичних праць конкретно-соціологічного характеру слід відзначити й статті харківської дослідниці В. Білецької «Шахтарські пісні»², «Наймитські пісні»³ та «Жіночі наймитські пісні»⁴, де народнопоетична творчість аналізувалася в її нерозривному зв'язку з щоденним трудовим і суспільним побутом людини, в усій складності взаємодії народнопоетичної традиції з новонароджуваним елементом, що закономірно виникав і розвивався у процесі художньої практики мас. З поля зору дослідниці не випали й питання міжжанрових зв'язків у народній творчості, й така актуальна проблема, як робітничий фольклор, і питання фольклорно-літературних взаємин.

Пізніше В. Білецька опублікувала окрему брошуру «Заробітчанські пісні» (Х., ДВУ, 1930. 63 с.). Тут вона зробила спробу представити ці пісні (до яких відносила й багато бурлацьких, чумацьких, наймитських, шахтарських) як окремий цикл творчості. Дослідниця акцентувала на соціальних джерелах заробітчанських пісень, характеризувала їх, як органічний елемент щоденного побуту трудівника. Проте на цій праці позначився вплив теорії про відмирання фольклору. «Що далі ускладнюється цілий культурний розвиток,— писала вона,— то менше місця залишається для усної стихійної анонімної творчості, зокрема й пісенної, що має виразну тенденцію

---

¹ В. Герасименко. Кармалюк в українській народній пісні. [Одеса], 1926.

² «Етнографічний вісник», 1927, кн. 4, стор. 50—71.

³ «Етнографічний вісник», 1929, кн. 8, стор. 135—151.

⁴ Науковий збірник Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури. Т. IX. Праці етнографічно-етнологічної секції. Вип. 2. ДВУ, [Харків], 1930, стор. 59—78.

уступити місце іншим способам виявляти настрої, психологію й ідеологію трудящих мас» (стор. 63).

Як уже згадувалося, тематика наукових досліджень, що провадилися в найзначнішому фольклористичному осередку УАН — Етнографічній комісії, з кожним роком усе більше наближалась до потреб культурного і громадсько-політичного життя радянського народу. Тут гостро ставилось питання про необхідність збирати «виробничий», зокрема «наймитський», фольклор, підкреслювалася потреба соціологічного висвітлення процесу розвитку народної поезії¹. Комісія розробила та видала спеціальну програму всебічного вивчення побуту батраків у тогочасному селі. В 1930 р. вирішено було утворити при Етнографічній комісії спеціальний кабінет, на який покладалися завдання вивчення процесів переходу села на соціалістичні рейки господарювання². До рукописних фондів комісії потрапляло все більше записів сучасної народної творчості, зокрема частушок (про комсомол, колгоспний рух тощо)³.

Не задовольняючись простим колекціонуванням фольклорних зразків, дослідники прагнуть до глибокого наукового проникнення в творчі джерела культурного розвитку мас і намагаються ставити та вирішувати актуальні питання теорії фольклору, його художньої специфіки, соціальної функції тощо. Так, питання генезису і взаємопроникнення жанрів (зокрема, пісні й частушки) порушував акад. А. Лобода у статті «Від частушки до пісні довгої»⁴. Він наводив приклади, як з споріднених (ідейно-тематично і художньо) частушок часом постають характерні в'язанки творів, що можуть потім переростати в сюжетну пісню. Проте автор іноді оперував маловартісним з ідейно-художнього боку та сумнівним щодо народності походження матеріалом. Це дещо знецінювало його спостереження.

Цікаву статтю — «До питання про походження частушки» — опублікував у цей час професор Харківського інституту народної освіти М. І. Жінкін⁵. Спростовуючи науково неспроможні намагання деяких дослідників до-

¹ Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН, 1930, № 13, стор. 1—4.

² Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН, 1930, № 12, стор. 6.

³ Див. р. ф. ІМФЕ, ф. 1, од. зб. 244.

⁴ «Етнографічний вісник», 1928, кн. 7, стор. 45—53.

⁵ «Етнографічний вісник», 1927, кн. 5, стор. 37—49.

вести, ніби частушка з'явилася внаслідок деградації (під руйнівним впливом ритму підневільної праці на фабриках) протяжної пісні і, як така, більше тяжить до вірша й декламації, а не до співу, автор ставив частушку в генетичний зв'язок з давніми трудовими та обрядовими піснями, підкреслював важливе значення інших форм мистецтва (зокрема музики та хореографії) у формуванні цього виду творчості.

Ступивши на шлях історичного вивчення фольклорного процесу, М. І. Жінкін пояснював особливості розвитку даного жанру конкретними обставинами життя мас, доводив спорідненість російських частушок з українськими коломийками та польським краков'яком.

На сторінках «Етнографічного вісника» ставилося в цей час і питання про межі окремих жанрів народної творчості (наприклад, в якій мірі різного роду «меморати», оповіді та спогади історико-побутового плану можна вважати фольклором тощо).

Взагалі слід підкреслити, що вирішення питань генезису народної творчості закономірно в'язалися тоді з осмисленням проблеми її жанрової специфіки; походження й історичний розвиток фольклору могли бути чітко простежені й з'ясовані на конкретному художньому утворенні, найелементарнішим виявом якого є жанр. Ось чому в ці роки частішають спроби монографічного дослідження окремих жанрових форм народної творчості.

Увагу дослідників привертала насамперед монументальні, зокрема епічні, форми творчості, що зумовило появу ряду солідних фольклорних збірників і широких досліджень народного епосу. Як уже згадувалося, важливі теоретичні праці про походження й історичний розвиток українських дум опублікував Ф. Колесса. Він же упорядкував і видав у 1920 р. перший окремий збірник, де представлено по одному варіанту всіх відомих на той час дум і подано зразки мелодій до них.

Важливим набутком українських фольклористів у даній галузі став упорядкований К. Грушевською двотомний корпус українських дум, куди увійшли тексти 33 творів з різноманітними варіантними відмінностями та широкими коментарями¹.

¹ Українські народні думи. Том перший корпусу. [К.], Держ. вид-во України, 1927. 172 с.; том другий. Харків — Київ, держ. вид-во «Пролетар», 1931. 300 с.

Основним завданням, яке ставила перед собою К. Грушевська, було дати якомога повнішу наукову публікацію дум з усіма відомими варіантами, не відкидаючи, як визначала вона, «нічого, що тільки було приступне і не викликало сумнівів щодо своєї автентичності». Цінною рисою цього видання було те, що упорядниця прагнула до конкретно-соціологічного вивчення дум у зв'язку з умовами життя мас на певному відрізку часу, з місцевою поетичною традицією, з діяльністю кобзарських корпорацій на певній території, які мовби «консервували» ту або іншу думу, надавали їй специфічного колориту, своєрідно впливали на її розвиток. «Думи, — відзначала Грушевська, — консервуються в межах певних територій, які відповідають територіям осідку певних кобзарських шкіл». У межах окремого сюжетного циклу творів подавався найстаріший текст, а за ним у певній послідовності (що мала відбивати процес «консервації» твору за участю кобзарів тієї або іншої школи) наводилися численні варіанти. Позитивною рисою цього видання також була точність в передачі тексту оригіналу і включення значної частини рукописного матеріалу. Упорядниця докладно паспортизувала кожен твір; підкреслювала необхідність вивчення і особи самого записувача, розкриття його методів збирання фольклору, його загальнонаукової концепції і т. д.

У першому корпусі дум К. Грушевська вмістила докладну вступну статтю, яка й досі є найповнішим оглядом історії збирання та вивчення українського героїчного епосу. У передмові вона порушує чимало теоретичних питань: про взаємодію різних варіантів дум, про варіативність у фольклорі, ставить завдання цілісного вивчення кожного твору в його розвитку та ін.

Проте праця К. Грушевської мала й значні недоліки. По-перше, авторка не чітко усвідомлювала вимоги історичного вивчення народної творчості й непослідовно проводила цей принцип у життя. Це виявилось у групуванні нею творів не за конкретними подіями, що знаходили своє відбиття в епосі, не за етапами історичного розвитку народу, а переважно за тематикою, за загальними ознаками певного середовища, що відображувалось у творах («Думи невірницькі», «Думи про море», «Думи про степ», «Думи про лицарство», «Думи про Хмельниччину»). По-друге, К. Грушевська надто катего-

рично заявляла, що думи — це твори професіоналів (до яких, між іншим, вона включала і жебраків), переоцінювала роль професіональної традиції у розвитку героїчного епосу, підкреслюючи, що деякі думи виникли під впливом цієї традиції, говорила, що творці дум не обов'язково повинні бути свідками чи учасниками конкретних історичних подій. У порівнянні з працями Ф. Колесси, який підкреслював народність походження дум та їх особливо тісний зв'язок з життям, з колективним художнім досвідом мас, розвідка К. Грушевської, зокрема, в частині трактування нею проблеми генезису дум, з методологічного боку програвала.

З інших епічних жанрів увагу фольклористів привертала народна казка. Значне місце посіла вона тоді і в колі інтересів російських вчених. У Ленінграді при відділі етнографії Державного російського географічного товариства активно працювала створена ще в дореволюційний період спеціальна «Сказочная комиссия», яку тепер очолював акад. С. Ольденбург. Основним її завданням було вивчення казки в живому процесі творення й поширення. Важливе місце в роботі членів комісії займало збирання, систематизація й теоретичне осмислення народної казки в її кращих зразках. Це позитивно впливало й на практику збирацької та дослідної роботи українських вчених у даній галузі.

Широке дослідження про східнослов'янську народну казку опублікував молодий тоді одеський фольклорист Р. Волков¹. Хоча в цілому, як відзначалося вище, дослідження Р. Волкова було написане з позицій формалістичної школи, проте автор у тій чи іншій мірі торкався тут і деяких актуальних проблем теорії фольклору, таких як проблема стилю, художньої композиції казки, питання зв'язку казкової традиції з побутом мас, співвідношення колективного та індивідуального начал у процесі розвитку казкової творчості, сутність художньої умовності, історичні нашарування в казці тощо.

Цікаве дослідження «Російська докучна казка» опублікував згадуваний уже російський вчений О. Нікіфоров². Він зачепив широкий комплекс питань народного казкового епосу в цілому — походження, жанрова

¹ Р. М. Волков. Сказка. Розыскания по сюжетосложению народной сказки. Том первый. [Одесса], 1924. 238 с.

² «Етнографічний вісник», 1932, кн. 10, стор. 47—103.

специфіка, сфера побутування, характер зв'язку з іншими художніми формами та ін. Багато уваги приділив автор аналізу образної системи, композиційної будови казки, проте часом ставив і вирішував ці питання з позицій формалістичної школи.

Фундаментальну збірку українських казок, записаних в середині ХІХ ст. на Поділлі, підготував і опублікував працівник АН УРСР М. Левченко¹.

До книги увійшло разом з варіантами 676 зразків народної оповідальної творчості, а також нариси упорядника про етнографічну діяльність А. Димінського та С. Руданського, які записали ці казки з народних уст. Незважаючи на недоліки класифікації, деяку безсистемність подачі матеріалу, цей збірник і досі є однією з найцінніших і найповніших в українській фольклористиці публікацій народної прози.

Активно вивчали українські дослідники й народну пісню. З'являється чимало популярних збірників пісень, частушок і водночас спостерігаються спроби наукового осмислення цієї творчості. Як уже згадувалося, значні наукові розвідки про обрядову пісню дали тоді західноукраїнські вчені. Проблеми генезису української обрядової поезії висвітлювались і на сторінках російської преси². Особливості розвитку протягом трьох століть народної балади «Про козака й Кулину», поширеної на західноукраїнських землях, докладно розглядає Ю. Яворський³.

Не випадали з поля зору дослідників і «малі» жанри народної творчості. Харківські фольклористи А. Багмет, М. Дашченко та К. Андрущенко опублікували популярний «Збірник українських приказок та прислів'їв» (ДВУ, Полтава, 1929. 218 с.) з передмовою проф. О. Ветухова, в якій зачіпались і питання методики збирання та класифікації зразків народного мудрослів'я. Акад. В. Перетц надрукував цікаву статтю «Студії над загадками»⁴, яка й досі є одним з найширших в українській фольклористиці досліджень творів цього жанру.

---

¹ Казки та оповідання з Поділля, вип. I—II. К., 1928. 582 с.

² Див. «Советская этнография», 1933, № 1, стор. 141—158.

³ Науковий збірник ужгородського т-ва «Просвіта», 1929, т. VI, стор. 197—258.

⁴ «Етнографічний вісник», 1932, кн. 10, стор. 123—204.

Автор розглядав східнослов'янську народну загадку на тлі давньої слов'яноноруської письмової традиції, доводив походження багатьох загадок з рукописних збірників притч і запитань-відповідей та інших письмових джерел. Він відзначав, що загадка, поширювана усним шляхом, часто відігравала ту ж роль, що й притча у письмовій традиції.

Торкаючись проблеми міжжанрових взаємодій, автор підкреслював, що притча — як більш ранне і більш широке жанрове утворення — пізніше дала ряд вужчих відгалужень, основними з яких є «апологи з тлумаченням, прислів'я, мудрі запитання і загадки» (стор. 132), наводив цікаві приклади того, як літературна загадка часом розросталася до розміру цілого оповідання і, навпаки, як широкий літературний твір потім мовби конденсувався в загадці, що завдяки своїй специфічній формі швидко поширювалась в усній традиції.

В. Перетц обґрунтував важливість вивчення стосунків давньої й сучасної української загадки з античною та візантійською, дав список друкованих та рукописних джерел вивчення східнослов'янської загадки і в додатку навів 48 зразків українських загадок найдавнішої публікації.

Фактично вперше в українській фольклористиці було поставлене в цей час працівниками Етнографічної комісії і питання про народну педагогіку, ставилася проблема дитячого фольклору, висувалися завдання збирання і вивчення поезії материнства та пестування¹.

Тенденція до широкого генетичного вивчення різних жанрових форм народної творчості в їх історичному розрізі закономірно активізувала інтереси дослідників і в галузі осмислення сучасної поезії мас. Новотвори, що виникали під впливом бурхливих подій часу, проливали світло на низку питань загальної природи фольклору, шляхи його зв'язку з дійсністю і закономірності розвитку уснопоетичної творчості в тих або інших конкретно-історичних обставинах життя народу. Слід підкреслити, що в процесі вивчення сучасної народної творчості генетичний та функціональний аспекти дослідження органічно змикались між собою; з'ясування походження й характеру розвитку певного твору часто

---

¹ Див. Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН, 1930, № 14.

доповнювалося висвітленням його конкретної ролі в житті, і це сприяло всебічному розкриттю суті й реального значення народної творчості в повсякденному культурному побуті мас.

Серед працівників науково-дослідних установ зацікавленість сучасною народною творчістю виявляли насамперед співробітники Етнографічної комісії. Уже в першій книзі «Етнографічного вісника» (1925) було вміщено понад 130 зразків радянських частушок (українських і російських). У вступному слові до цих публікацій О. Олексієва та В. Білий аналізували художню форму частушки, доводили, що жанр короткої пісні здавна відомий на Україні, підкреслювали щільний зв'язок частушки (та коломийки) з життям народу і закликали активно записувати й публікувати сучасні частушки. В цьому ж номері журналу В. Білий навів і народну оповідь з часів громадянської війни, наголошуючи на великому історико-пізнавальному значенні творів цього жанру.

Цікаву статтю «Нові кобзарські пісні» (про пісенний репертуар кобзаря П. І. Гузя) опублікував І. Галюн¹. Автор акцентував на розвитку кобзарської традиції в радянський час, навів п'ять нових пісень, створених П. Гузем, підкреслював їх нове соціальне звучання і говорив про потребу широкого вивчення сучасної творчості кобзарів.

Проте в цілому питання нового фольклору ще недостатньо висвітлювались на сторінках наукової періодики. Значно ширше місце посіли вони в громадсько-політичній та культосвітній пресі, яка орієнтувала і дослідників, і освітніх діячів на розробку найважливіших проблем художньої творчості.

Велике значення в спрямуванні уваги дослідників на сучасну народну творчість мав тоді виступ редактора молодіжних республіканських газет «Молоде село» та «Червоний юнак», молодого поета-активіста І. І. Шевченка із спеціальною статтею «Як твориться нова народна пісня»². Тут автор наводив чимало нових пісень (деякі — уривками) на радянську тематику, говорив і про переробки старих творів у новому дусі, змальову-

¹ «Етнографічний вісник», 1928, кн. 7, стор. 54—59.

² Див. газ. «Література, наука, мистецтво» від 10 і 17. VIII 1924 р.

вав ту атмосферу загального громадсько-політичного піднесення на селі, в умовах якої виникають нові пісні. І. Шевченко підкреслював необхідність запису та публікації нового робітничого фольклору, наголошував на тому, що треба створити нову масову робітничу пісню, придатну для хорового виконання, закликав радянських поетів відгукнутися на запити часу. «На фабрики та заводи,— зазначав він,— треба дати нову масову пісню, використавши в першу чергу відомі уже мотиви, пісню, яка б відбивала сучасне життя робітництва, робітничий побут. Село таку пісню уже має. Краща частина села, сільська молодь, сотні її поетів... є творцями її. В ній, як ніде, відбиваються змагання та боротьба цієї молоді за краще майбутнє».

Підкреслюючи тісний зв'язок сучасної масової творчості з життям народу, автор статті закликав фольклористів ретельно збирати й уважно вивчати нову пісню. «Немає такого більш-менш помітного явища життя селянського,— писав він,— щоб воно не було відбите в новій пісні. Сотні нових пісень чекають своїх дослідників, давно вже наспів час видати, та й не один, збірник».

Цей заклик не був просто декларацією. І. Шевченко й сам робив конкретні кроки в напрямку збагачення і вивчення нової пісенної культури народу і саме тоді написав пісню про дванадцятьох косарів («Гарно, гарно серед степу»), які завзято трудяться на вільній, «комунівській» землі. Піднесена на крилах мелодії, що її створив К. Богуславський, пісня швидко поширилася серед народу.

Значною подією в українській радянській фольклористиці періоду її становлення був вихід у світ укладеного І. Шевченком «Червоного пісенника» (ДВУ, 1925. 180 с.). До збірника увійшли кращі зразки масової народнопісенної творчості. Тут же було вміщено і багато «старих пісень на новий лад» — нові веснянки, колядки, щедрівки тощо. «Червоний пісенник» красномовно спростував злісні вигадки буржуазних вчених про те, ніби з приходом до влади пролетаріату народна творчість занепадає.

Переробка старих пісень на новий лад взагалі була характерною рисою масової пісенної творчості того часу. Це повністю визначалося потребами життя.

Як відомо, В. І. Ленін ще у 1918 р. радив Д. Бедному широко використовувати форму, образи традиційної пісні з агітаційною метою, старій пісні пропонував протиставити нову пісню, в звичну, свою, народну форму вкласти новий зміст¹. За свідченням Д. Бедного, ці мудрі поради вождя революції зробили значний вплив на ідейний зміст всієї його фронтової поезії.

Звичай переробляти традиційну пісню в новому дусі міцно увійшов тоді в масову художню практику і на Україні. Такі ж переробки, щоправда, не в такому широкому масштабі, практикувалися й пізніше. І це — закономірне явище. Воно було мовби прямою відповіддю творців народної поезії на заклики партії не відкидати класичну спадщину, а вдумливо, творчо її опановувати і розвивати.

Слід, проте, відзначити, що вже з самого початку в цьому процесі спостерігається дві різних тенденції, які характеризували неоднакове ставлення творців пісень, зокрема поетів-піснярів, до класичної спадщини, нерозуміння деким з них вимог життя. Якщо одні з піснярів у своїх пошуках нових форм виразу справді творчо, вдумливо, з тактом використовували класичну спадщину, то інші підходили до неї по-споживацькому, обмежуючись лише нею, без кінця переживуючи на різні лади образи і мотиви старих пісень. Це викликало законне обурення громадськості, гострий осуд безвідповідальної практики окремих несумлінних поетів. «Не треба допускати того, — писали, наприклад, упорядники збірника червоноармійських пісень, — щоб окремі поети халтурили, переробляючи стару пісню на нову, «індустріалізуючи» її чи «воєнізуючи»².

Дехто з письменників, журналістів, культосвітніх працівників, очевидно, не без впливу ідей Пролеткульту, впадав у крайність і взагалі піддавав сумніву потребу в таких переробках. Наприклад, Ф. Олійник, автор статті «Про нову й стару пісню», полемізуючи з І. Шевченком, який у «Червоний пісенник» включив також чимало «старих пісень на новий лад», заперечував доцільність пристосування старих творів до нових умов життя народу. «Нова пісня, — підкреслював він, — твориться

¹ Д е м ь я н Б е д н ы й. Собрание сочинений, т. 2. М., ГИХЛ, 1954, стор. 438.

² Революційну пісню — чапаєвцям. Полтава, 1932, стор. 5.

й буде творитися на інших основах. Вона відбиває й му- сить відбивати сучасне життя, новий ритм, нову мело- дію»¹. Основне завдання фольклористів автор вбачав лише в збиранні старих пісень, «щоб вони не розгуби- лися».

Своїми думками про такі переробки старих пісень поділився з читачами письменник В. Чечвянський у стат- ті «Про народні пісні республіки»², написаній в дусі дотепної гуморески. Вболіваючи за розвиток нової пі- сенної культури народу, автор підкреслював, що масові переробки традиційної творчості в новому дусі — спра- ва вимушена і тимчасова, що вони аж ніяк не можуть замінити собою оригінальну, справді нову поезію, по- треба в якій з кожним днем усе більше зростає. Не за- перечуючи самої ідеї «переробок», В. Чечвянський рі- шуче виступав проти профанації народного мистецтва, проти низькопробних переробок, в'їдливо висміював не- вибагливість смаків, низьку культуру окремих ремісни- ків від поезії, проводив думку, що одні лише перероб- ки не можуть зарадити справі. Наводячи приклади не- вдалих спроб поетів у цьому напрямку, автор іронізував над тими, хто ладен був на всяку нову подію відгукну- тися переробкою старої пісні, «пристосовуючи» її до нових умов. «Що ж, — закінчував свою статтю Чечвян- ський, — коли поети, композитори і всі сучасні мистець- кі діячі сплять, мимоволі доведеться звертатись до ста- рих скарбів народної творчості, трішечки ці скарби осу- часнивши».

Звичайно, автор лише з риторичних міркувань наро- чито згущував тут чорні фарби, говорячи, ніби всі су- часні творці пісень сплять. Нова народна поезія в цей час якраз бурхливо розвивалася. На сторінках централь- ної та місцевої преси все частіше з'являються кореспон- денції, автори яких роблять спроби наукового підходу до народної творчості, об'єктивної оцінки та осмислен- ня особливостей її розвитку в революційний період.

Так, у газеті «Культура і побут» від 22. XI 1925 р. вміщено статтю «До студіювання народної творчості» за підписом «М. Г-ук». Автор стверджує, що розвиток народної пісні ніколи не припиняється, що вона завжди,

¹ «Зоря» (Дніпропетровськ), 1926, № 20, стор. 18.

² «Зоря» (Дніпропетровськ), 1930, № 2, стор. 19—20.

а особливо в часи великих зрушень, оновлюється, збагачується новими образами та мотивами. «Народна психіка, — відзначав він, — гостро реагує на події і зміни, революцією викликані, і це реагування відбивається в піснях». У статті підкреслювалося, що, за винятком окремих «примітивів», сучасні пісні є творами високої художньої вартості з погляду мовного і мелодійно-музичного, а тому їх слід записувати і — де можна — з мелодіями. Автор високо оцінював радянську народну творчість, як важливе джерело вивчення життя народу цього періоду. «Матеріал, — підкреслював він, — цікавий і для істориків, що вивчатимуть добу великих подій, і для письменників, і для музик, і взагалі для всіх тих, що студіюватимуть сучасний побут». На його думку, за збирання та вивчення сучасної народної поезії повинні в першу чергу взятися краєзнавчі організації, студенти і вчителі.

Питання про доцільність та характер переробок старих пісень, що особливо жваво тоді дебатовалося на сторінках преси¹, було органічною складовою частиною більш широкої проблеми, яка стала на черзі дня: про специфіку, шляхи і перспективи розвитку в нових соціальних умовах фольклорного процесу в цілому. З ним тісно перепліталось й інше питання — про ставлення взагалі до нової творчості самих її дослідників та популяризаторів. Інтереси культурного будівництва в країні вимагали від радянської інтелігенції активної участі у формуванні усіх видів та жанрів нового мистецтва. В. І. Ленін відзначав, що справжні революціонери, які поставили перед собою мету перебудувати життя на нових, соціалістичних засадах, не повинні схилитися перед стихійністю, склавши руки і даючи хаосу розвиватися, куди хочеш. Комуністи повинні цілком плано-мірно керувати цим процесом і формувати його результати².

Це в повній мірі стосувалося й фольклористів та культосвітніх працівників, які покликані були активно

---

¹ Див. «Музика», 1925, № 1; «Молодий більшовик», 1926, № 10, № 19; «Селянський будинок», 1927, № 7-8; «Музика масам», 1930, № 7-8; 1931, № 3-4; «Масовий театр», 1931, № 8; «Комсомолец України» від 14. III і 23. X 1926 р.

² 36. Ленін про культуру і мистецтво. К., Держполітвидав, 1957, стор. 507—508.

втручатися в процес масової творчості і скеровувати його на шлях комуністичної партійності. Одним з засобів підпорядкування народної творчості завданням соціалістичного будівництва було її поєднання з професійною творчістю, що, як відомо, відзначається більшою планомірністю розвитку; про це писав П. Король у статті «Самодіяльність у мистецтві на селі»¹.

Художня самодіяльність в ці роки, як відзначалось, була могутнім фактором піднесення творчих сил людини, важливим засобом боротьби за нову, соціалістичну культуру. Розвиток цієї ланки культури та завдання політично-виховної роботи серед мас в свою чергу висували питання оновлення і збагачення масового пісенного репертуару. Редакційна стаття журналу «Радянське мистецтво» (1931, № 10, стор. 17) відзначала, що, не діждавшись нових пісень від поетів та композиторів, село «само переробляє пісні, навіть сучасні революційні, що на сьогодні вже застаріли. В цьому допомагає йому самодіяльне мистецтво, що на селі стало в перші шеренги класової боротьби».

Розвиваючи традиції революційно-демократичної фольклористики, дослідники прагнули вивчати сучасну масову поезію насамперед з соціального погляду, в нерозривному зв'язку з усією громадсько-політичною атмосферою, в умовах якої виникає той або інший художній твір, і теоретично осмислювати характер новостворчості, розкривати суть нових процесів у фольклорі.

В пресі вміщуються зразки нової народної поезії, що супроводжуються закличками збирати і студіювати сучасну творчість. В статтях оглядового характеру аналізуються кращі зразки радянського фольклору і висвітлюються шляхи його творення та побутування.

Так, І. Глущенко² розглядав робселькорівський рух, як важливе джерело розвитку фольклористичної роботи на місцях. Автор наводив чимало нових прислів'їв, народних прикмет, перекази про Леніна і закликав якомога ширше збирати та вивчати сучасну масову творчість.

Спостереженнями над пісенним репертуаром сучасного села і, зокрема, над розвитком нової побутової пісні й частушки поділився з читачами Д. Косарик-

¹ «Радянське мистецтво», 1930, № 8-9, стор. 20—21.

² І. Глущенко. Нова культурна сила.— В журн. «Молодняк», 1927, № 6-7, стор. 129—132.

Коваленко¹, який відзначав потребу в методичному керівництві роботою шкільних літературних гуртків.

Цікаву статтю «Дещо про сучасну народну творчість (спостереження із с. Федорівки на Запоріжжі)» опублікував К. Гаєвський². Тут наводились українські і російські частушки, записані в українському селі. Автор прагнув показати, як твори даного жанру по-своєму використовували представники різних класових сил у часи революції та громадянської війни на Україні. Докладно зупинившись на образній системі окремих творів, автор підкреслював, що в них сконцентровано масові почування, надії, симпатії й антипатії до подій бурхливого часу та змін в політично-економічних відносинах. Він наводить і деякі нові соціально забарвлені прислів'я та говорить про невідкладну потребу збирати і вивчати новий фольклор.

Зразки радянських народнопісенних творів публікувалися в журналі «Музика масам» (1928, № 8, стор. 30; 1929, № 6, стор. 29—30) під рубрикою «З пожовтневих народних пісень». Тут же розглядалися риси нового в жанрі масової пісні.

З статтею «Сучасні прислів'я та приказки» виступив фольклорист В. Білий³. Відзначаючи класовий характер культури, зокрема народної поезії, автор на яскравих прикладах показував ті зміни, що їх внесла радянська епоха в художню форму та ідейне спрямування прислів'їв та приказок. В статті підкреслювалося, що безперервність розвитку народнопоетичної творчості — одна з характерних її ознак взагалі, а «революційні часи — це часи збільшення продукції усної словесності». Автор пояснював це особливою активністю в такі періоди народних мас, їх участю в політичному житті. Закликаючи читачів збирати й вивчати радянські народні прислів'я та приказки, автор тут же наводив понад п'ятдесят нових творів цього жанру, записаних ним переважно на Полтавщині.

Одним з найширших оглядів сучасної пісенної творчості стала стаття І. Капустянського «Соціальна пісня на українському ґрунті», опублікована в першому номе-

¹ Д. Косарик-Коваленко. Пісня дівочка. — В журн. «Молодняк», 1927, № 9, стор. 107—112.

² «Зоря» (Дніпропетровськ), 1926, № 24.

³ «Життя й революція», 1926, № 10, стор. 75—78.

рі літературного альманаха «Плуг» за 1924 р. і тоді ж видана окремою брошурою. Автор зробив спробу розкрити соціальні джерела української народнопісенної творчості, відзначав мотиви класової боротьби, що знаходили в ній своє відбиття. У статті наводилося багато ілюстративного матеріалу. Визнаючи чималий вплив письмової традиції на соціально загострену пісню пізнішого часу, І. Капустянський водночас підкреслював, що нові пісенні твори в основній своїй масі — це продукт колективної творчості, де в старі форми вкладається новий зміст, і відзначав жанр частушок, як такий вид творчості, що особливо міцно в'яжеється з конкретним суспільним життям народу. Здатність частушки активно відгукуватись на сучасні події, на думку автора, закладена в самій її художній природі. «Частушка, — відзначав І. Капустянський, — дуже поширена тому, що вона є найзручнішою формою для виявлення різних почуттів і настроїв. Вона має свої трафаретні й прості засоби римування й замієн кінцевого слівця або всього вислову в другому рядку... і цим набирає права досить широкого варіювання другої половини — про дійсних людей і події. У 1918—1919 рр. вона була майже єдиним видом сучасної народної творчості». Автор підкреслював також велике виховне значення революційної пісні, у якій своєрідно поєдналися традиції усної й літературної творчості, закликав приступити до систематичного збирання і видання окремою збіркою українських частушок, високо оцінював популярні в той час «червоні колядки», а течію колективізму серед молоді, що, зокрема, проявлялося і в галузі масової пісні, відзначав як відраду рису часу.

Закликаючи вивчати сучасну пісню в її повному історичному контексті, на широкому тлі загального фольклорного процесу, І. Капустянський, проте, впадав часом у крайності, не відмежовуючи справді народної творчості від класово ворожих народів підробок під неї.

Серед ряду тогочасних виступів у пресі, де практичні завдання масово-політичної та культурно-освітньої роботи відбивалися через призму теоретичних настанов молоді радянської фольклористики, звертає на себе увагу стаття О. Носенка «Нову пісню селу»¹. Тут автор

¹ «Радянське мистецтво», 1929, № 8, стор. 4—5.

порушував чимало важливих питань радянської науки про фольклор: і про потребу нового, повноцінного з ідейно-художнього боку репертуару для мас, і про участь інших видів мистецтва в поширенні нової народнопоетичної творчості, і про необхідність «керування» сучасним фольклорним процесом, і про роль молоді в справі розвитку та пропаганди сучасної художньої творчості мас.

Автор ділиться своїми спостереженнями, що «часто пісня з п'єси йде в маси, її швидко заучують і з охотою співають. Молодь охоче сприймає нову пісню, яку чує в сельбуді чи на комсомольській вечірці... Болючі питання сучасного нового побуту відбиваються в пісні. Отже, — приходить він до висновку, — проводячи через театр боротьбу за новий побут, не слід забувати, що цю боротьбу треба провадити й через пісню, бо вона є потужний художній засіб впливу». Масова художня творчість, як особливо дійовий чинник, на його думку, повинна бути повністю підпорядкована завданням політичного перевиховання широких кіл трудового народу.

О. Носенко особливо підкреслював потребу внесення в сучасний фольклорний процес певного організаційного начала. «Треба, — наголошував він, — організувати енергію молоді, організувати вечори співів, проводити бесіди про значення пісні. Хто перший повинен узятися до цього? Комсомол, учителі, сельбудівські робітники — керівники хорів та драмгуртків. Перед ними насамперед треба поставити завдання збирати старі пісні, переробляти їх, поширювати нові збірники пісень серед молоді».

Так у процесі соціалістичної перебудови склалися й міцніли нові традиції фольклористики, виникали певні теоретичні настанови, життєвість яких перевірялася практикою культурного будівництва.

Звичайно, було б неправильно надто переоцінювати тогочасну практику радянських дослідників і кваліфікувати те або інше висунуте ними положення як найвище, безперечне досягнення наукової думки в цілому. Нерідко теоретична настанова, якою в даний момент керувалися фольклористи, розглядалася ними лише як попередня, робоча гіпотеза, що потім перевірялася життям, уточнювалася і доповнювалася, якщо вона була правильною, або ж, не витримавши іспиту часом, відкидалася геть.

Наприклад, смілива, новаторська постановка питання про необхідність «керування» фольклорним процесом по суті ховала в собі значну небезпеку. Адже в умовах гострої класової боротьби, в складному процесі соціалістичної перебудови життя дослідникам фольклору та культосвітнім працівникам надто легко було втратити почуття такту і скотитися на волюнтаристські позиції. Проте така постановка питання у той час була історично закономірною і виправданою. Радянській науці про фольклор, що саме тоді формувалася на марксистсько-ленінських методологічних засадах, це дало певну користь.

Отже, висвітлюючи процес поступування радянської фольклористики на її різних етапах, необхідно насамперед виходити з загальної історичної обстановки, в якій вона формувалася як марксистська наука, і оцінювати її реальні здобутки (або втрати) у порівнянні з тодішнім станом наукової думки, у зв'язку з конкретно-історичними умовами її розвитку.

Важливу роль у поживленні теоретичної думки фольклористів відігравали дискусії з того чи іншого питання розвитку масової художньої творчості. Як уже відзначалося, активно дебатовалося в цей час питання про доцільність та методи переробок старих пісень «на новий лад». При цьому висловлювалося чимало цікавих думок щодо специфіки нової народної творчості, висувалися різні теоретичні положення, ставилися конкретні завдання перед дослідниками.

У зв'язку з розвитком хорової справи, пропагандою кобзарського мистецтва предметом жвавого обговорення стало питання про народні музичні інструменти, якому з них (наприклад, бандурі чи гармошці) надавати перевагу в нових умовах культурного розвитку народу¹. Під час цієї дискусії висловлювалися різні, часом крайні, точки зору, аж поки в справу не втрутився Вищий музичний комітет при НКО УРСР, який спеціальною постановою від 26. VI 1927 р. рекомендував, поряд з гармошкою, широко використовувати в культмасовій роботі також бандуру². Фактично дискусія вийшла за рамки

¹ «Комсомолец України» від 17. IV, 21. IV та 5. VII 1927 р.; «Молодняк», 1927, № 5, стор. 95—96; «Музика масам», 1928, № 10-11, стор. 21—23.

² «Музика», 1927, № 4, стор. 27—30.

свого початкового предмета обговорення і значною мірою стала також розмовою про місце традицій та характер новаторства в сучасному народному мистецтві.

Помітно активізувалася теоретична думка фольклористів і навколо інших питань народної творчості — про її стиль (зокрема виконавський), особливості, характер і перспективи розвитку¹, про вимоги, які ставить до себе сучасна масова пісня², про особливості розвитку і вивчення народної музики³ та ін.

Питання про джерела збагачення, шляхи та перспективи сучасної масової пісні обговорювалися також і російськими композиторами та музикальними критиками⁴.

Значної шкоди розвиткові теоретичної думки фольклористів завдавали вульгарносоціологічні настанови пролеткультівців. Ще в 1919 р. вони виступили з цілим рядом статей⁵, у яких так або інакше порушувалися й теоретичні питання, що становили першорядний інтерес для фольклористів. Хибні уявлення пролеткультівців про шляхи, якими повинна розвиватися нова соціалістична культура, негативно позначалися на розвитку молодшої радянської науки в цілому.

Шкідливий вплив ідей Пролеткульту особливо давав себе знати в кінці 20-х — на початку 30-х років, коли на повну силу розгорнулося культурне будівництво в нашій країні. Саме тоді активізували свою діяльність і пролеткультівці; виступаючи в пресі, вони заявляли, що пролетаріат повинен творити свою культуру без будь-якого зв'язку з загальнолюдською культурною скарбницею. Журнал «Мистецька трибуна» веде постійну рубрику «Пролетарський фронт у музиці», де друкуються статті про напрямки, характер і перспективи розвитку сучасної «пролетарської», в тому числі масової, музики⁶.

---

¹ «Плужанин», 1927, № 1, стор. 38—39; «Критика», 1928, № 3, стор. 94—101; «Музика масам», 1930, № 3, стор. 12; № 7-8, стор. 19; «Радянське мистецтво», 1930, № 16, стор. 9.

² «Література й мистецтво» від 9. III 1930 р.

³ «Музика», 1925, № 1, стор. 38—41; № 2, стор. 67—72; № 3, стор. 115—120.

⁴ «Музыка и революция», 1928, № 7-8, 9, 10.

⁵ «Мистецтво», 1919, № 1, стор. 27—32; № 5-6, стор. 22—26.

⁶ «Мистецька трибуна», 1930, № 5, стор. 17—20; № 7, стор. 10—11; № 8-9, стор. 12—14, та ін.

Вульгарносоціологічні настанови пролеткультівців у галузі фольклористики відбилися і в цілому ряді їх виступів на сторінках журналу «Музика масам»¹, «Літературної газети»² та інших друкованих органів.

Впливу ідей Пролеткульту зазнали і деякі відповідальні партійні та державні працівники, зокрема, народний комісар освіти СРСР А. В. Луначарський. Це відбилося в написаній ним першій відозві комісаріату освіти «До громадян Росії» від 9. XI 1917 р., де було викладено основи політики Радянської влади в галузі культури³.

На Україні певну данину їм віддавав один час М. Скрипник, що знайшло свій вияв у деяких його статтях з питань культурного будівництва⁴. Все це, зрозуміло, утруднювало боротьбу проти пролеткультівських поглядів у науці, перешкоджало широкому розгортанню критики їх.

Неухильно звільняючись від неправильних положень, хибних настанов, творчо розвиваючи мудрі вказівки Леніна, молода радянська фольклористика цих років усе більше й більше завойовувала матеріалістичні позиції на шляху до цілковитого оволодіння марксистською методологією.

Виразно проявлялася у тогочасній фольклористиці тенденція до розширення як самого предмета дослідження, так і аспектів його студіювання. У сферу інтересів дослідників потрапляє не лише словесна творчість (як переважно спостерігалось досі), а й народна музика, хореографія, народна драма, образотворче мистецтво (див. праці К. Квітки, Ф. Колесси, В. Верховинця, Є. Марковського, В. Кравченка, І. Єрофіїва та ін.). Значного розмаху набуло порівняльне вивчення народної творчості. Питання про міжнаціональні взаємини у фольклорі стає однією з актуальних проблем народознавства, що в свою чергу ставило перед дослідниками завдання підбирати відповідні зразки для

¹ «Музика масам», 1929, № 10-11, стор. 19—22; 1931, № 1, стор. 41—43; № 3-4, стор. 13—17.

² Див., напр., «Літературну газету» від 27. XI 1931 і від 14. II 1932 р.

³ І. Д. Золотоверхий. Перші заходи радянської влади на Україні в галузі культурного будівництва.— Наукові записки Київського педінституту, т. XXIII, 1956, стор. 9—10.

⁴ Див. «Мистецька трибуна», 1930, № 14, стор. 8—14.

порівняльних студій. У зв'язку з цим поживаються збирання та публікація українськими дослідниками поряд з українським і російського фольклору, який виникав та побутовував серед певних шарів населення і з цілковитою підставою розглядався більшістю вчених, як важлива й невід'ємна частина загального фольклорного процесу на Україні.

Нагромадження цього матеріалу йшло різними шляхами, залежно від конкретних обставин та джерел, що живили фольклористичні інтереси на місцях. Так, чимало оригінальних зразків російської народної поезії і різних переробок на теми з російського фольклору з'явилися тоді на сторінках педагогічних, дитячих і молодіжних журналів «Путь просвещения», «Просвещение Донбасса», «Наша школа», «Октябрьские всходы», «Червоні квіти», «Дитячий рух», «Друг дітей», «Будь напоготові» та «Молодий більшовик».

Сильними були на Україні впливи російської масової робітничої й революційної пісні, яка ще з кінця минулого століття почала поширюватись серед передової частини українського народу. Відомо, що й українські поети кінця ХІХ — початку ХХ ст. зробили певний внесок у розвиток російських революційних пісень. Широко побутовала російська народна поезія серед українських трудящих і в період революції та громадянської війни.

Взаємини, що склалися в спільних битвах російського й українського народів за визволення, знаходять своє продовження і в пожовтневий час. Важливе місце посідала тоді російська пісенна творчість революційного спрямування в опублікованих на Україні популярних збірниках для молоді. Так, до «Песен молодой гвардии» (Харків, 1924) поряд з українськими творами було включено й 14 російських, серед них «Молодая гвардия», «Смело, товарищи, в ногу», «Кузнецы» та ін. Сорок шість російських пісень (революційних, молодіжних та пісень-переробок) увійшло й до збірника «Песни и игры пионерскому отряду» (Херсон, 1928). Цим творами надавалась в репертуарі шкільної молоді особлива роль, як активному засобу її ідейного виховання. «Вульгарні, запозичені в дорослої «чужої» вулиці мотиви, — підкреслював упорядник В. Браун, — повинні бути витіснені з піонерського побуту новою революційною піснею» (стор. 4).

Пропагувалась російська та українська масова пісня серед особового складу військових частин, розташованих на території України. З'явився ряд збірників, де були представлені революційні пісні, переробки за мотивами солдатських, побутових і ліричних, а також червоноармійська творчість¹.

Посилення соціологічного аспекту досліджень народної творчості, її цілісного осмислення в історичному розрізі ставили перед ученими складну та важливу проблему робітничого фольклору. Це також активізувало збирання та вивчення російської народної поезії, що побутувала серед українських робітників в ряді промислових центрів УРСР.

Значна робота проводилась в цій галузі на Донеччині. Чимало зразків російської народної творчості різних видів і жанрів, зібраних у деяких російських селах та ряді міст цього краю, опублікував тоді Л. Гайовий на сторінках журналу «Просвещение Донбасса». В ньому (1923, № 3) була надрукована спеціальна «Програма по собиранию записей южно-великорусских говоров», що також якоюсь мірою передбачало й стимулювало збирання — в числі інших діалектологічних матеріалів — зразків російського фольклору.

Активно збирав російську народну поезію на Донбасі А. Пясковський. Він занотовував пісні, частушки, цікаві факти з повсякденного життя й побуту донецьких шахтарів, металургів, вантажників, матросів, статистичні дані про заселення й господарський розвиток Донеччини і дещо публікував на сторінках газет «Труженик», «Кочегарка», «Рабочая газета» тощо, а пізніше видав цінний своїм фактичним матеріалом збірник робітничого фольклору Донбасу². Частину своїх записів збирач потім передав до наукового архіву українських фольклористів³.

Постійним був інтерес до російського фольклору в наукових осередках: Українські дослідники допитливо

¹ Див. Красноармейский песенник. X., 1923; Песни революции. Черников, 1924; Творчество красноармейское. Издание Волинского губкома КП(б)У, политпросвета и подива Киевской стрелковой дивизии, [б. р.].

² А. В. Пясковский. Коллективная пролетарская поэзия. (Песни Донбасса). Государственное издательство, М.—Л., 1927. 199 с.

³ Р. ф. ІМФЕ, ф. 26, од. зб. 1—30.

вивчали епічну творчість братнього народу. Їх увагу привертала насамперед казка. Крім Р. Волкова, який у вже згадуваній монографії про східнослов'янські казки (1924 р.) головну увагу зосередив на російській казковій традиції, в цій галузі працювали тоді й О. Назаревський, М. Левченко, В. Перетц¹. М. Габель, О. Розенберг, А. Лященко розробляли питання походження, поетики та мови російського билинного епосу². А. Лобода, М. Жінкін, В. Петров, В. Білецька та ін. у ряді статей і рецензій порушували питання розвитку російської пісні й частушки³, російського дитячого фольклору⁴.

На сторінках української періодики іноді з'являвся матеріал до історії та проблематики тогочасної російської фольклористики⁵. О. Білецький, М. Жінкін та інші висвітлювали народні джерела творчості російських письменників і насамперед використання ними уснопоетичної скарбниці рідного народу⁶.

В українській пресі часто виступали й російські дослідники з статтями різного плану: про північноросійську казкову традицію⁷, про завдання й методи порівняльного вивчення фольклору⁸ та ін.

Цікавились українські вчені також питаннями біло-

---

¹ Известия Киевского университета, 1919, № 1—4. Неофициальная часть, стор. 14; Збірник Історико-філологічного Відділу УАН, № 51, К., 1927, стор. 396—404; «Етнографічний вісник», 1930, кн. 9, стор. 187—195.

² Наукові записки науково-дослідної кафедри історії європейської культури. Харків — Дніпропетровськ, 1927, II, стор. 49—64; Наукові записки науково-дослідної кафедри історії української культури, № 6, [Харків], 1927, стор. 315—328, 339—352; Записки Історичної секції УАН, 1928, т. 23, стор. 235—261.

³ «Етнографічний вісник», 1926, кн. 2, стор. 148—151; 1927, кн. 5, стор. 3—7; 37—71.

⁴ «Етнографічний вісник», 1928, кн. 6, стор. 125—128.

⁵ Див. «Червоний шлях», 1927, № 10, стор. 244; № 12, стор. 200—201; «Етнографічний вісник», 1928, кн. 6, стор. LXIX—LXX; 1929, кн. 8, стор. 260.

⁶ Див. Островский. 1823—1923. К столетию со дня рождения. М., 1923, стор. 58—60; Наукові записки науково-дослідної кафедри історії європейської культури. Харків — Дніпропетровськ, 1927, II, стор. 65—84.

⁷ Див. «Етнографічний вісник», 1929, кн. 8, стор. 52—96; 1930, кн. 9, стор. 143—186; 1932, кн. 10, стор. 47—103.

⁸ «Етнографічний вісник», 1928, кн. 6, стор. 23—29; 1930, кн. 9, стор. 31—35; 251—261.

руської етнографії¹. Активізувалося в ці роки вивчення на Україні і художньої творчості болгарського населення півдня республіки². Окрему брошуру «Українська пісня і всесвітня музика» (Львів, 1927), де йшлося про використання української пісні у творчості європейських композиторів, опублікував західноукраїнський дослідник Б. Кудрик. Проте на цій праці позначились впливи українського буржуазного націоналізму.

Важливу роль у піднесенні студій в галузі порівняльної фольклористики відіграли в цей час установи УАН. Тут існувала Комісія заходо- й американознавства і Науково-дослідний інститут польської пролетарської культури. Вчені зверталися й до вивчення фольклору африканських народів. Цим займалися головним чином працівники Кабінету примітивної культури та її пережитків у побуті й фольклорі України Науково-дослідної кафедри історії України при УАН. Працівники Етнографічної комісії друкували в «Етнографічному віснику» і на сторінках інших українських журналів дослідження про російський, болгарський, польський, словацький, сербський фольклор та фольклористику.

В той же період здійснено друге видання фінського народного епосу «Калевала» в перекладі на українську мову³, що, як відзначалося в пресі, було важливою культурною подією⁴. Друкувалися тоді українською мовою й фольклорні твори інших народів світу. Все це сприяло розвитку досліджень у даній галузі науки.

Значно посилювся інтерес дослідників до культури народів Сходу. 1931 р. в системі УАН існували Кабінет арабо-іранської філології та Тюркологічна комісія⁵. Пізніше при Академії було створено спеціальну комісію по зміцненню науково-культурних зв'язків з Турцією⁶. Як відзначалось, активну роботу в галузі орієнталістики провадив тоді К. Квітка. Працівники Кабінету музичної етнографії УАН ставлять завдання вивчати музику

---

¹ «Первісне громадянство», 1929, вип. 2, стор. 89—115.

² НТЕ, 1963, № 3, стор. 86—89.

³ Калевала. Фінська народна епопея. Повний переклад Є. Тимченка. Вид. 2. ДВУ, 1928. 302 с.

⁴ «Червоний шлях», 1928, № 11, стор. 282—283.

⁵ А. Я. Артемський. Що таке Всеукраїнська академія наук (ВУАН). К., 1931, стор. 87.

⁶ «Вісті УАН», 1935, № 2-3, стор. 187.

кавказьких народів, а також народів Індії, Персії й Туреччини¹.

У 20-х роках виникла Всеукраїнська наукова асоціація сходознавців (ВУНАС), яка мала і свій періодичний орган — журнал «Східний світ» (пізніше — «Червоний Схід»). 1925 р. в Харківському науковому при УАН товаристві утворено секцію сходознавства. З виникненням ВУНАС при цій секції було організовано 3-річні курси східних мов, перейменовані пізніше на Українські державні курси сходознавства². Потім на базі цих курсів виник технікум, а ще пізніше — Український науково-дослідний інститут сходознавства³. Про завдання і перспективи розвитку орієнталістики на Україні висловлювались не лише дослідники, а й відомі партійні та державні діячі⁴.

Асоціація мала свої філії в ряді міст республіки, де читалися доповіді про культуру східних народів. Так, у 1930 р. на засіданні київської філії ВУНАС орієнталіст Сенгалевич прочитав доповідь «Курдська пісня»⁵. На сторінках наукових журналів повідомлялося про збирання кримськими дослідниками фольклору маріупольських греків⁶, лунали заклики активно вивчати творчість ашугів і збирати фольклор народів Радянського Сходу⁷.

Розширюючи кооперування з багатьма науково-дослідними установами республіки, ВУНАС, зокрема, прагнула провадити спільні експедиції з працівниками Етнографічної комісії для вивчення культури національних меншостей УРСР⁸.

Необхідно згадати, що довгий час неодмінним секретарем (а пізніше — головою Історико-філологічного Відділу) новоствореної Академії був видатний вчений з широким діапазоном наукових інтересів — славіст, арабіст, тюрколог, семітолог — академік А. Ю. К р и м с ь к и й, який уславився багатьма цінними працями в різних галузях філологічної науки, у тому числі в ділянці українсько-східних фольклорних взаємин. Ця обставина теж

¹ «Советская этнография», 1932, № 1, стор. 109.

² «Червоний Схід», 1931, № 1-2 (16-17), стор. 207—210.

³ «Червоний Схід», 1930, № 6 (15), стор. 273—274.

⁴ «Східний світ», 1930, № 10-11 (1-2), стор. III—VII.

⁵ «Східний світ», 1930, № 12 (3), стор. 259.

⁶ Там же, стор. 257.

⁷ «Східний світ», 1930, № 10-11, стор. 333—335

⁸ Р. ф. ІМФЕ, ф. 1, од. зб. 35.

до деякої міри сприяла розгортанню на Україні досліджень в аспекті міжнаціональних фольклорних зв'язків.

А. Кримський опублікував у цей час статтю «Ходжа Насреддін і його жарти»¹ та окремих нарис «Ходжа Насреддін»², де наводив зразки східних анекдотів і різні паралелі до них з світового фольклору та основну бібліографію з даного питання. Про цього ж героя йшлося в статті П. Лозієва³. Фольклорно-етнографічний нарис про айсорів (ассірійців) на Україні⁴, а також статтю «Пісні корейців»⁵ надрукував Ф. Бахтинський.

Чимало фольклорних та етнографічних матеріалів з життя народів Сходу з'явилося в 20-ті роки на сторінках журналу «Всесвіт».

Велику увагу вивченню фольклору національних меншостей на Україні (чехів, айсорів, молдаван, німців, поляків та ін.) приділяли працівники Етнографічної комісії⁶. Саме завдяки її заходам з'явився тоді цікавий етнографічний нарис О. П. Баранникова (за ред. акад. А. Лободи) «Українські цигани» (К., 1931. 60 с.), де було широко представлено й циганську уснопоетичну творчість.

У травні 1929 р. при Етнографічній комісії утворено спеціальний Кабінет національних меншостей⁷, на який покладалися завдання вивчення культури, у тому числі народної творчості, різних національних груп та народностей, що населяли УРСР, насамперед, звичайно, у її взаєминах з українською культурою. Кабінет поширював спеціальні програми й анкети для збору різноманітних даних про культуру й побут національних меншостей. Чимало місця тут відводилося збиранню народної творчості⁸.

З 1926 р. при ВУАН почала працювати Кафедра єврейської культури. Пізніше на її основі було утворено

---

¹ Записки Історико-філологічного Відділу УАН. К., 1926, кн. VII-VIII, стор. 170—180.

² А. Кримський. Історія Туреччини та її письменства. Том другий, вип. 2. К., 1927, стор. 92—106.

³ «Східний світ», 1928, № 6, стор. 237—258.

⁴ Там же, стор. 213—236.

⁵ «Східний світ», 1929, № 1-2, стор. 331—338.

⁶ Звідомлення Української Академії наук у Києві за 1925 рік. К., 1926, стор. 10.

⁷ «Вісті ВУАН», 1930, № 2, стор. 39—41.

⁸ Р. ф. ІМФЕ, ф. 1, од. зб. 897.

Інститут єврейської пролетарської культури. Працівник етнографічної секції цього інституту А. Розенцвайг опублікував брошуру (єврейською мовою) під назвою «Соціальна диференціація в єврейській фольклорній пісні» (К., 1934. 61 с.). Тут народна поезія розглядалася в щільному зв'язку з конкретними обставинами життя її творців та носіїв. Співробітники цього осередку видали збірник теоретичних статей єврейською мовою «Проблеми фольклористики» (К., Укрдержнацменвидав, 1932. 192 с.). Це було спробою наукової розробки в дусі вимог часу важливих питань народознавства¹. Співробітник інституту М. Береговський написав докладну розвідку, що була надрукована як вступна стаття до фольклорного збірника «Єврейський музичний фольклор» (1934 р.). Однак на цій праці позначились впливи теорії про відмирання народної творчості².

На сторінках наукових журналів цих років часто лунали голоси дослідників про потребу розширення і поглиблення студій художньої творчості національних меншостей³.

Незважаючи на деякі недоліки, характерні для тогочасної фольклористики в цілому, така активна участь українських дослідників у висвітленні міжнародних фольклорних та фольклористичних взаємин все ж була плідною й корисною. Вона сприяла глибшому вивченню української народної творчості у її міжнаціональних зв'язках і виводила українську фольклористику з вузьких національних рамок у широкий світ. Працями наших дослідників усе більше цікавилися і в слов'янських землях, і в країнах Сходу.

В безпосередньому зв'язку із сказаним слід розглядати і вивчення українського фольклору за межами УРСР. Раніше ми вже відзначали активну фольклористичну роботу західноукраїнських вчених того часу та великий інтерес російських учених (зокрема членів лєнінградського Товариства дослідників української історії, письменства та мови й ін.) до українського фольклору. Додамо лише, що російські дослідники охоче студіювали не лише традиційну, а й нову українську

¹ Рец. див. «Советская этнография», 1934, № 1-2, стор. 276—278.

² Див. НТЕ, 1960, № 1, стор. 22.

³ Див. «Етнографічний вісник», 1925, кн. 1, стор. 1—11; Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН, 1928, № 10, стор. 1—8.

народну творчість¹. Увага російських фольклористів до культури братнього народу збуджувала зустрічні лінії розвитку української науки про народну творчість.

Українські дослідники звертали пильний погляд і на фольклор, що побутував серед українського населення в Росії. Ще в 70-х роках ХІХ ст. Іллюмінарським був зібраний український пісенний репертуар села Баланди Аткарського повіту Саратовської губернії. Через півстоліття, уже радянськими фольклористами, дещо з того матеріалу було записано й опубліковано вдруге². Внаслідок цього зафіксовано зміни, що сталися в народних творах, зроблено цікаві спостереження про закономірності розвитку народної поезії в різних умовах життя трудящих мас.

Цікавилися українським фольклором і зарубіжні дослідники. 1928 р. в Празі надруковано збірник «Ігри і пісні слов'янських дітей», куди включено й частину українського матеріалу³. В закордонній пресі з'явився відгук на виданий К. Грушевською перший том корпусу «Українські народні думи»⁴.

В академічній періодиці друкувалися інформаційні матеріали про різні міжнародні з'їзди, конференції, на яких обговорювалися питання, що становили інтерес і для українських фольклористів⁵.

У жовтні 1929 р. в Празі відбувся перший з'їзд слов'янських філологів. В його роботі взяли участь і дослідники українського фольклору, що проживали в Західній Україні, на Закарпатті, в Чехословаччині, Німеччині та інших країнах (фольклористи з УРСР не брали участі в роботі з'їзду). На з'їзді значне місце посідали й питання української фольклористики. Ф. Колесса висловив побажання, щоб при УАН було утворено окрему Славістичну комісію⁶.

Про вивчення української народної творчості за межами УРСР систематично повідомлялося в спеціальних статтях, оглядах, що друкувалися в академічній

---

¹ Див., напр., Ю. А. Самарин. Украинский революционный фольклор.— «Советский фольклор», 1934, вып. 1, стор. 53—80.

² Записки Історичної секції УАН, 1927, т. XXIV, стор. 142—148.

³ Див. «Первісне громадянство», 1929, вип. 3, стор. 149.

⁴ Див. «Червоний шлях», 1928, № 4, стор. 210.

⁵ «Первісне громадянство», 1928, вип. 2-3, стор. 162—168.

⁶ «Первісне громадянство», 1929, вип. 3, стор. 152.

періодиці¹. Усе це, безумовно, поживляло інтереси українських дослідників у галузі вивчення фольклорних і фольклористичних взаємозв'язків.

Серед ряду інших в академічній фольклористиці розглядуваного періоду порушувалися також питання про народні джерела вітчизняного письменства, про місце фольклорної традиції в розвитку літератури, проте широко й чітко ця проблема тоді ще не ставилася. Окремі пошуки в цій ділянці часто мали описовий характер і здебільшого не виходили за рамки фактографічних нарисів. Вивченням впливу народної поезії на розвиток літератури якийсь час займався акад. А. Кримський, який ставив перед собою мету зібрати і вивчити народну творчість Звенигородщини. Це могло б дати чимало конкретного матеріалу для з'ясування народних джерел творчості Т. Г. Шевченка².

У 1928 р. А. Кримський нарешті здійснив видання великої, задуманої ним ще в кінці 80-х років XIX ст., праці про фольклор і народний побут Звенигородщини³. Особливо багато матеріалу надіслала вченому завідувача звенигородським краєзнавчим музеєм С. М. Терещенкова.

До книги увійшло багато фольклорного й етнографічного матеріалу, що був зібраний на батьківщині Шевченка, з докладними поясненнями (і частково вказівками на паралелі) як самого автора, так і його численних кореспондентів, місцевих аматорів народознавства, що протягом багатьох років працювали в тісному контакті з ним. Дана праця А. Кримського у своїй фактичній частині — надзвичайно цінне джерело для вивчення фольклору, громадського й родинного побуту, народного календаря, звичаїв та повір'їв українського села XIX — початку XX ст. і, зокрема, для з'ясування багатьох конкретних питань творчості, розкриття художньої основи поезії Кобзаря, муза якого значною мірою була запліднена фольклорними традиціями Звенигородщини. Проте на ній позначились нечіткість методологічних

---

¹ Див. «Україна», 1929, № 3-4, стор. 102-126; «Етнографічний вісник», 1929, кн. 8, стор. 184—189.

² НТЕ, 1961, № 3, стор. 80—81.

³ А. Кримський. Звенигородщина з погляду етнографічного та діалектологічного. Ч. I. Побутово-фольклорні тексти. К., 1928. 434 с.

позицій тогочасної фольклористики і впливи поширеного тоді в народознавстві фактологічного методу. Так, до книги було включено і деякі зразки, що, власне, не є фольклором (перекази про «завмирання», твори релігійного змісту тощо). При характеристиці явищ духовної культури непослідовно застосовувався соціологічний принцип; окремим фактам народної творчості й побуту не завжди давалась належна оцінка.

Працівники УАН активно реагували на нові фольклорні видання, здійснювані російськими, білоруськими та іншими радянськими і зарубіжними вченими. У цих відгуках, численних рецензіях на збірники, наукові розвідки іноді порушувалися актуальні питання фольклористики, гостро ставилися (хоч і не завжди правильно вирішувалися) важливі проблеми вивчення народної поезії. Часто такі розгорнуті рецензії мали значення самостійних теоретичних виступів. Вони будили наукову думку, відстоювали або заперечували ті чи інші суттєво важливі положення, що мали широкий науковий інтерес¹.

Характерною особливістю української радянської фольклористики розглядуваного періоду було надзвичайно широке розуміння дослідниками самого поняття «фольклор» (чи «народна творчість»). За традицією, що склалася ще в дожовтневий час, фольклористика вважалася органічною частиною більш широкої галузі знань — етнографії, яка, як відомо, займається вивченням і народних звичаїв, повір'їв, обрядів, а також і деяких сторін матеріальної культури народу (житла, їжі, одягу тощо). Часом фольклористика та етнографія вважалися як до деякої міри синонімічні поняття. Це знайшло своє відбиття в доборі та публікації різноманітних матеріалів з історії розвитку українського народознавства дожовтневого і радянського часу.

В академічних журналах бібліографія фольклорних і етнографічних матеріалів, як правило, друкувалася разом². Тим самим мовби підтверджувалася думка про

---

¹ Див. Записки Історико-філологічного Відділу УАН, 1920—1922, т. II-III, стор. 230—236; «Первісне громадянство», 1926, вип. 1-2, стор. 96—111; «Етнографічний вісник», 1930, кн. 9, стор. 187—195.

² Див. «Україна», 1927, кн. 3, 5; 1928, кн. 3; 1929, кн. 9; «Етнографічний вісник», 1929, кн. 8.

нерозривність цих споріднених наук. Але в умовах загального піднесення фольклористики та етнографії вже відчувалась необхідність більш чітко окреслити рамки кожної з них, розібратися в співвідношенні і специфіці таких термінів у народознавстві, як етнографія, етнологія, антропологія, фольклористика¹. У працях дослідників народного побуту та культури усе виразніше прозирає тенденція до глибшого осмислення свого предмета, спостерігається прагнення збагнути завдання та методи етнографічної науки², зростає інтерес до історії кожної галузі знань.

Саме в цей час Українська Академія наук підсумовувала досягнення української науки за останні сто років. З цієї нагоди було видано кілька спеціальних збірників (у серії «Записок Історичної секції УАН») під назвою «За сто літ», де друкувалися цікаві розвідки, статті з історії розвитку різних ділянок науки на Україні. Усе це посилювало інтерес багатьох дослідників і до історії української фольклористики, що в свою чергу сприяло поглибленому осмисленню специфіки та завдань фольклористики і певною мірою допомагало науці про народну творчість виділитися з етнографії в самостійну галузь народознавства.

В науковій пресі почали часто друкуватися матеріали з історії дожовтневої фольклористики. Деякі періодичні органи ведуть спеціальну рубрику «Статті та матеріали з історії української етнографії».

Зростає інтерес до бібліографічної літератури з питань народної творчості. Дослідники починають вивчати досвід попередників у галузі бібліографії³. Нарешті, у 1930 р. працівник Етнографічної комісії УАН О. Андрієвський здійснив найповніше видання бібліографії з питань фольклору (куди увійшла література, що була видана до 1917 р.)⁴.

Як уже згадувалось, саме тоді з ініціативи Історичної

¹ «Червоний шлях», 1925, № 10; «Первісне громадянство», 1928, вип. 2-3.

² Записки Історико-Філологічного Відділу УАН, 1926, кн. VII-VIII, стор. 16—46; «Етнографічний вісник», 1926, кн. 3, стор. 7—46; Є. Кагаров. Завдання та методи етнографії. К., 1928.

³ «Етнографічний вісник», 1926, кн. 2, стор. 131—135; 1927, кн. 4, стор. 135—141.

⁴ О. Андрієвський. Бібліографія літератури з українського фольклору, т. I. К., 1930. 822 с.

секції УАН було відзначено 100-річчя збірника українських пісень, виданого М. Максимовичем. У зв'язку з цим в українській пресі з'явилося чимало праць з історії українського народознавства.

З цікавими статтями й публікаціями про М. Максимовича виступив ленінградський професор В. Данилов¹. У багатьох виступах українських дослідників з нагоди ювілею збірника Максимовича висвітлювалась також фольклористична діяльність О. Бодянського, І. Срезневського та ін.²

Усе це сприяло посиленню інтересів громадськості до фольклористики в цілому і послужило поштовхом до висвітлення дослідниками недостатньо вивчених ділянок її історії. Лише протягом кількох років були опубліковані статті про фольклористичну діяльність І. Котляревського³, С. Руданського⁴, А. Димінського, І. Рудченка, М. Закревського⁵, В. Ястребова⁶, П. Демущького⁷, І. Франка⁸, Ф. Колесси⁹ та ін., просторі некрологи на смерть діячів української фольклористики — В. Гнатюка¹⁰, М. Загірньої (М. Грінченко)¹¹, О. Пчілки¹². Часто такі статті супроводжувалися публікаціями архівних документів та фотоілюстраціями. Публікувалися матеріали про цензурні утиски української народної творчості в дореволюційні часи¹³ тощо. Видавалися і перевидавалися наукові праці визначних дослідників¹⁴,

---

¹ «Україна», 1926, кн. 5; 1928, кн. 4; 1929, кн. 5-6, 9-10; «Літературний архів», 1930, кн. III—IV; ЗНТШ, 1930, т. 100.

² «Україна», 1927, кн. 6; 1929, кн. 9; «Первісне громадянство», 1928, вип. 1; За сто літ, 1929, кн. 4.

³ «Етнографічний вісник», 1928, кн. 7.

⁴ «Вісник Одеської комісії краєзнавства», 1925, ч. 2-3.

⁵ «Етнографічний вісник», 1927, кн. 4; 1928, кн. 6; «Первісне громадянство», 1929, вип. 1.

⁶ «Україна», 1929, кн. 3-4; «Вісник Одеської комісії краєзнавства». Секція археологічна. 1930, № 4-5.

⁷ «Етнографічний вісник», 1928, кн. 6.

⁸ «Первісне громадянство», 1928, вип. 1.

⁹ «Музика», 1925, № 11—12.

¹⁰ «Етнографічний вісник», 1926, кн. 3.

¹¹ «Етнографічний вісник», 1928, кн. 7; «Побут», 1928, ч. 2-3.

¹² «Побут», 1930, ч. 6-7.

¹³ «Етнографічний вісник», 1927, кн. 5; «Первісне громадянство», 1929, вип. 2; «Україна», 1929, кн. 9.

¹⁴ Напр., А. Кримський. Розвідки, статті та замітки. К., 1928; М. Костомаров. Етнографічні писання Костомарова. К., 1930.

а також публікувався зібраний ще в дожовтневий час фольклор¹.

Цінну монографію, багату на фактичний матеріал, проте не позбавлену деяких нечітких формулювань і суперечливих тверджень, що були нав'язні буржуазно-націоналістичними впливами, опублікував Ф. Савченко. Тут висвітлювалась одна з цікавих і мало досліджених сторінок історії української дожовтневої фольклористики — діяльність Південно-Західного відділу Російського географічного товариства у Києві². Усе це збагачувало дослідників важливими фактами, розширювало загальні горизонти народознавчої науки, сприяло пошуків розробки актуальних питань її історії й теорії.

Зростаючи на єдиній для всього радянського народознавства методологічній основі, українська фольклористика розглядуваного періоду ставила й вирішувала проблеми, що однаковою мірою хвилювали в цей час і російських, і інших радянських дослідників народної творчості. Це відбилося і в тематиці та характері теоретичних виступів українських вчених, які були співзвучні з теоретичними статтями російських фольклористів, доповнювали й розвивали порушені ними важливі положення марксистської фольклористики.

Цінним внеском в радянську науку про народну творчість була, зокрема, стаття українського вченого, колишнього керівника Етнографічної комісії УАН В. П. Петрова «Буржуазная фольклористика и проблема стадіальности»³. Тут автор фактично вперше в радянському народознавстві глибоко розкрив ідеологічні основи різних шкіл буржуазної фольклористики та характер їх наукової методики, обґрунтував як одно з найактуальніших завдань марксистської фольклористики генетичне й конкретно-історичне вивчення народної творчості в її широких культурних взаємозв'язках з урахуванням внутрішніх суперечностей її розвитку, підкреслював важливість проведення науково обґрунтованої періодизації («стадіально-історичного членування») фольклорного процесу та необхідність осмислення фольклорних явищ

¹ Напр., Звичаї в селі Забрідді. Етнографічні матеріали, зібрані Кравченком Васильом. Житомир, 1920.

² Ф. С а в ч е н к о. Заборона українства 1876 р. ДВУ, Харків — Київ, 1930.

³ «Советский фольклор», М.—Л., 1935, № 2-3, стор. 31—49.

в їх діалектиці й цілісному вияві, «в переході з одного порядку суспільних відносин в інший, як таких, що становлять різні моменти розвитку». Відзначивши неспроможність буржуазної фольклористики (яка цілком спиралася на механічно-метафізичну методологію) розв'язати корінні питання народної творчості, автор разом з тим закликав до вдумливого засвоєння «тих колосальних запасів матеріалу, які нагромадила буржуазна фольклористика в епоху свого розквіту», висував проблему наукової спадщини в народознавстві й підкреслював необхідність творчого опанування цієї спадщини з позицій марксистсько-ленінського вчення.

Незважаючи на деякі недоліки, нав'язані, зокрема, теорією М. Я. Марра про стадіальний розвиток мови, стаття В. Петрова була помітним кроком вперед на шляху розвитку всієї радянської фольклористики як марксистської науки.

РАДЯНСЬКА ФОЛЬКЛОРИСТИКА СЕРЕДИНИ 30-х — СЕРЕДИНИ 40-х РОКІВ

Особливості розвитку фольклористики в роки завершення побудови соціалізму.— Створення Інституту українського фольклору.— Основні ланки науки про народну творчість.— Зв'язок фольклористики з різними ділянками науки і культури.— Діяльність вечних старшої генерації.— М. О. Грінченко.— Молоде покоління фольклористів.— Провідні тенденції, лінії вивчення і пропаганда народної творчості.

Своєрідно розвивалася фольклористика в наступне десятиріччя — з середини 30-х років до переможного закінчення Великої Вітчизняної війни. Це був час загального напруження сил нашого народу на всіх ділянках громадсько-політичного, господарського і культурного життя, тісного згуртування мас навколо Комуністичної партії, керівної й спрямовуючої сили Країни Рад. Саме тепер з особливою виразністю розкрилися животворні джерела радянського патріотизму, непереможної ідеології дружби народів, їх морально-політичної єдності, що стали могутніми рушійними силами розвитку суспільства.

Війна проти фашизму була тяжким випробуванням для соціалістичного ладу. Все життя країни підпорядковувалось справі розгрому німецького фашизму, що вимагало величезного напруження сил і волі радянського народу.

У роки завершення соціалістичного будівництва значного розмаху набрала творча діяльність трудящих у всіх сферах життя. Спостерігалось піднесення і в галузі художньої творчості. Давно усвідомлювана марксистами істина, що трудовий народ — єдине й невичерпне джерело всіх матеріальних і духовних цінностей, знаходила тепер своє підтвердження в його героїчних звершеннях.

Наука про народну творчість, як і інші галузі знань, розвивалася тоді в атмосфері максимальної мобілізації класової свідомості, дальшого піднесення духовних сил радянського народу, в специфічних умовах розгорнутого наступу керованих партією мас на шкідливі пережитки минулого, ворожі впливи і консервативні тенденції старого світу. Це не могло не відбитись і на загальному характері фольклористики.

Життя вимагало від дослідників глибокого вивчення й узагальнення процесу культурних перетворень в країні, що в свою чергу викликало потребу дальшого зміцнення методологічних основ радянської науки, розробки проблем теорії марксистської фольклористики, якнайширшого охоплення і перебудови всіх ланок народознавства та максимального наближення їх до життя. В складних умовах того часу виразно проявилась тенденція до централізації керівництва в усіх його галузях. Об'єднати ще до певної міри розрізнені наукові сили на марксистській основі, цілком підпорядкувати збирання й вивчення фольклору конкретним завданням соціалістичного будівництва стало тоді справою першочерговою.

Проведення партійної лінії в галузі вивчення народної творчості могло найуспішніше здійснюватись при наявності єдиного наукового центру. Питання про утворення окремої наукової інституції, яка б очолила всю фольклористичну роботу в республіці, набирало все більшої актуальності, бо дедалі очевиднішою була неспроможність наявних тоді розрізнених фольклористичних осередків докорінно перебудуватись і з марксистських позицій дати правильне тлумачення суті, класову оцінку й узагальнення нових процесів та явищ масової художньої творчості.

У ході перебудови наукової роботи дослідники відчували постійну підтримку й діставали допомогу з боку партії та уряду. Було проведено ряд заходів, спрямованих на ізоляцію різних ворожих (буржуазно-націоналістичних, троцькістських, бухарінських та ін.) антинародних угруповань в наукових, культурно-освітніх закладах і творчих організаціях. У 1932 р. повністю припинив своє існування Пролеткульт, який своїми лівацькими, антимарксистськими настановами про створення пролетарської культури «лабораторним спосо-

бом», без будь-якого зв'язку з культурною традицією людства, завдавав значної шкоди культурному будівництву. Тоді ж, спеціальною ухвалою ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій», було розпущено (як такі, що не відповідали новим завданням розвитку радянської культури) ряд «пролетарських» літературно-художніх організацій (РАПП, ВОАПП, РАПМ, а на Україні — ВУАПП та інші творчі об'єднання), де так само недооцінювали значення культурної спадщини. Натомість утворено на принципах марксистсько-ленінської політики в культурному будівництві єдину Спілку радянських письменників СРСР, Спілку радянських композиторів СРСР.

Це певною мірою впливало й на перебудову фольклористики в світлі нових завдань, посилювало зв'язки дослідників фольклору і творчих працівників. Письменники все більше цікавляться питаннями розвитку народної поезії, зокрема нової творчості, скликають спеціальні наради, де розглядають питання про стан фольклору та завдання його вивчення¹. Практикувалися спільні засідання фольклористів та письменників, на яких обговорювались невідкладні завдання перебудови науково-дослідної й творчої роботи², що становило значну допомогу для фольклористів, було своєрідним визнанням їх праці.

У 30-х роках в радянській літературі та мистецтві все більше утверджується метод соціалістичного реалізму. Важливе значення для розвитку літератури та мистецтва в цьому напрямку мала критика партійною пресою ідейних збочень, що їх тоді припускалися окремі митці, рішуче засудження радянською громадськістю відриву творчості деяких письменників та композиторів від народних джерел³. Такі виступи загострювали увагу творчих працівників до фольклору, як до джерела піднесення на народній основі всієї радянської культури. В мудрих вказівках партії дослідники знаходили підтримку й нові стимули для перебудови наукової роботи в душі

---

¹ «Літературная газета» від 11. XII 1933 р.; «Правда» від 14. XII 1933 р.

² «Советская этнография», 1934, № 1-2, стор. 204—206.

³ Див. виступи газ. «Правда» (1936 р.) з приводу опери «Леді Макбет Мценського повіту», балету «Світлий струмок», лібретто опери «Богатирі» та ін.

вимог часу, для дальшого глибокого і всебічного вивчення художньої природи, специфічних рис, соціальної функції фольклору в різних умовах його розвитку, у взаємодії з іншими формами мистецтва.

Глибокий слід у піднесенні радянської фольклористики на новій ідейній основі залишив Перший всесоюзний з'їзд радянських письменників (серпень 1934 р.). Фактично це був переломний момент у ході методологічного переозброєння науки про народну творчість. Якраз з цього часу й розпочинається широке вивчення фольклору в соціальному розрізі.

Важливу роль у розкритті ідейно-естетичних основ, загальних джерел народності радянської літератури та визначенні її завдань у період завершення побудови соціалізму і в розвитку фольклористики відіграли виступи О. М. Горького на цьому з'їзді.

Керуючись основоположними принципами марксистсько-ленінського вчення про вирішальну роль мас в історичному процесі, Горький наголошував на трудовій основі всієї культури людства й охарактеризував фольклор як високохудожню, оптимістичну, глибоко усвідомлену творчість трудового народу. Він підкреслював органічний зв'язок народної поезії з повсякденною конкретною суспільною й побутовою практикою мас, відзначав багатофункціональність цього характерного змістища різноманітного досвіду трудівника, підтверджував велику виховну, суспільно-перетворюючу силу колективної художньої практики мас. У дзвінких, зворушливих піснях, влучних прислів'ях, дотепних анекдотах, сповнених глибокого філософського змісту казках Горький вбачав вияв буйної уяви, тонкого художнього смаку, здорового глузду, мудрості трудівника. Він неодноразово підкреслював, що фольклор є невичерпним джерелом мистецтва, що художники і дослідники повинні глибоко розкривати причини дієвості цього виду мистецтва, всебічно освоювати фольклорну скарбницю з високою революційною метою.

Визнаючи пріоритет колективного начала в усіх ділянках різноманітної історичної творчості трудящих, О. М. Горький разом з тим відстоював думку про надзвичайно важливу роль у цьому процесі й індивідуального досвіду, вказував на діалектичну єдність і взаємозумовленість цих двох начал. Великий майстер слова

закликав постійно виявляти і плекати народні таланти, уважно, терпляче виховувати і всіляко підтримувати, заохочувати здібних творців та носіїв фольклору, широко залучати їх до участі в культурному будівництві, повністю мобілізувати художні сили мас на службу соціалізму.

Горький вважав, що професіональним майстрам потрібно вчитися на кращих зразках народної поезії, а творці фольклору, в свою чергу, повинні прагнути до підвищення рівня художньої майстерності, переймати й розвивати все краще з професіонального мистецтва для задоволення зростаючих запитів мас. Це повністю відповідало політиці партії в галузі культурних перетворень у місті й на селі.

Настанови Першого всесоюзного з'їзду радянських письменників були спрямовані на зміцнення, поглиблення творчих зв'язків між професіональним і самодіяльним мистецтвом. Усе це сприяло взаємозаплідненню фольклору та літератури і наближало фольклористичну роботу до практики соціалістичного будівництва.

Систематичне науково-організаційне зміцнення фольклористичних осередків при постійній увазі робітничо-селянської держави до питань збирання, популяризації й вивчення масової художньої творчості, прагнення вчених органічно пов'язати між собою науково-дослідну та культурно-виховну роботу і втілювати теоретичні висновки в живу культурну практику мас, широке збирання й пропаганда соціально забарвленого, зокрема сучасного, фольклору та посилення уваги до його творців і носіїв, зростання інтересу дослідників до масової художньої самодіяльності — характерна особливість радянської науки про народну творчість середини 30-х — середини 40-х років.

Відзначаючи позитивні риси фольклористики цього десятиріччя, не слід закривати очі й на труднощі її зростання та деякі пов'язані з цим недоліки, що, зрештою, так само визначалися специфічними обставинами часу. Так, історично зумовлена тенденція до централізації керівництва в усіх сферах життя радянського народу, яка саме тоді особливо виразно проявлялася, своєрідно впливала на розгортання деяких видів масової роботи в галузі народознавства. До того ж, саме в ці роки почав складатися і розвинувся культ особи Сталіна, в умо-

вах якого при здійсненні централізованого керівництва, зокрема в ділянці науки і культури, виникали різні суб'єктивістські перекручення та крайності. Це фактично підривало самодіяльні основи масового фольклористичного і краєзнавчого руху, що набув у попередні роки великого розмаху (до речі, значною мірою завдяки демократичним формам залучення аматорів до збирацької роботи). Догматизм, вульгарний соціологізм в теорії та волюнтаризм у практиці культурного будівництва, що почали проявлятися в ці роки, шкідливо позначалися і на розвитку народознавчої науки.

Серед ряду вчених ще в попередній період виявлялося (почасти під впливом пролеткультівців, а пізніше — й вульгарних соціологів) упереджене ставлення до різних народних свят, громадського й родинного побуту широких мас, багатьох народних звичаїв та обрядів як таких культурних форм, що нібито цілком виникли на ґрунті релігійної, феодальної ідеології і тому повинні бути відкинуті й замінені іншими, більш доскональними формами. Згодом цей хибний погляд фактично спричинився до згортання етнографічної роботи (так фольклористика на деякий час втратила свого вірного союзника — етнографію), до ігнорування художньої традиції в галузі словесного, образотворчого народного мистецтва і надмірного захоплення новотворчістю, що нерідко поступалася художніми якостями перед традиційною творчістю. Мало уваги приділяли дослідники вивченню звичаєво-обрядової поезії, побутових пісень і часом перебільшували значення соціальних елементів у фольклорі, приписували невластиві йому функції тощо.

Не завжди витримувалась міра та знаходились відповідні форми ізоляції шкідливих угруповань в ході ідеологічного переозброєння науки. Це часом призводило до позбавлення окремих вчених можливості працювати в обраній ними ділянці, що почасті позначилось також на роботі в галузі музичної фольклористики.

Лише у післявоєнні роки помічається неухильний відхід від порочних методів керівництва народознавчою наукою, наближення її до дійсного життя, до відновлення її у природних межах, з урахуванням специфіки предмета.

Усі ці позитивні й негативні моменти, взяті разом, дають підставу характеризувати розглядуване десятиріччя як перехідний етап у розвитку радянської фольклористики.

З середини 30-х років основна робота по вивченню народної творчості зосереджується в Академії наук УРСР. Перед цим було здійснено ряд організаційних заходів щодо зміцнення даної галузі науки.

Після смерті академіка А. Лободи (1931 р.) в складних умовах перебудови наукових установ послабила і нарешті припинила свою діяльність Етнографічна комісія. Були закриті й інші фольклористичні осередки Академії, що не відповідали новим завданням розвитку науки. Тим часом в системі АН УРСР виник окремий Інститут історії матеріальної культури (ІІМК), куди влилися також деякі установи УАН, що займалися студіюванням фольклору. В складі ІІМК було утворено і фольклорно-етнографічну секцію з етнографічним музеєм та кабінетом музичної етнографії¹.

Це був перший етап загальної реорганізації установ АН УРСР, і вже тоді гостро почала відчуватися потреба в окремій інституції, яка б спеціально зайнялася широким збиранням і систематичним вивченням масової художньої творчості.

Президія АН УРСР 2.VII 1935 р. (протокол № 13, п. 12) ухвалила створити окремий Інститут народної художньої творчості. В серпні того ж року керівництво Академії наук доручило Інституту історії матеріальної культури скласти проект такої установи. Разом з Інститутом ім. Т. Шевченка ІІМК підготував і надіслав до Президії АН УРСР цей проект, за яким Інститут народної творчості мав бути створений на базі наукового майна і матеріалів Кабінету музичної етнографії (яким тоді керував В. Харків), ІІМК і фольклорних архівів Етнографічної комісії та Комісії історичної пісенності. Об'єктом наукової роботи інституту повинна була стати художня творчість трудящих мас України: народна поезія, музика, образотворче мистецтво.

---

¹ Наукові записки Інституту історії матеріальної культури, 1935, кн. 5-6, стор. 208.

В Інституті планувалися два сектори: фольклору (з групами музично-пісенної і оповідальної творчості) та народного образотворчого мистецтва.

У червні 1936 р. загальна сесія Академії наук УРСР підтвердила необхідність організації в системі Академії такої наукової установи, і в другій половині 1936 р. був створений Інститут українського фольклору АН УРСР (ІУФ), який очолив всю науково-дослідну роботу в галузі фольклористики на Україні.

Інститут мав у своєму складі три сектори: словесного фольклору, музичного фольклору та фондів¹. Восени 1938 р. в ІУФ було відкрито аспірантуру², а в 1940 р. постало питання про організацію відділу етнографії³.

На посаду директора Інституту українського фольклору було запрошено голову Комітету в справах мистецтв при Раднаркомі УРСР (колишнього заступника наркома освіти УРСР) А. А. Хвилю. З 1939 р. в Інституті почав працювати професор московського університету Ю. М. Соколов, обраний в дійсні члени АН УРСР. Згодом він став директором Інституту (помер 15.I 1941 р.)⁴.

Сектор словесного фольклору з кінця 1937 р. очолював М. В. Нагорний, а з середини 1939 р. і до початку Великої Вітчизняної війни — П. Д. Павлій. З вересня 1938 р. науковим консультантом тут працював професор Київського університету П. М. Попов (з лютого 1939 р. — член-кореспондент АН УРСР).

Сектор музичного фольклору до осені 1937 р. очолював М. П. Гайдай, пізніше — проф. П. О. Козицький, а з березня 1938 р. — проф. М. О. Грінченко. Працював тут також проф. Д. М. Ревуцький.

В листопаді 1939 р. після возз'єднання західноукраїнських областей з Радянською Україною у Львові було створено на базі Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка окремих фольклористичний

---

¹ Див. П. М. Попов. Вивчення фольклору в Академії наук УРСР за 25 років її існування (1919—1944). Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки, т. I—II. К., 1947, стор. 66.

² «Народна творчість», 1939, № 1, стор. 95.

³ «Вісті АН УРСР», 1940, № 2, стор. 69—70.

⁴ П. М. Попов. Вказ. праця, стор. 66

осередок (на чолі з акад. Ф. М. Колессою), що став філіалом ІУФ.

Незважаючи на короткий час свого існування, Інститут українського фольклору у передвоєнні роки провів значну організаційну, збирацьку, науково-популяризаторську і дослідну роботу. Було утворено (почасти на базі кореспондентської мережі колишньої Етнографічної комісії УАН) розгалужену сітку збирачів народної творчості, внаслідок чого до інституту почали надходити нові записи народної творчості. Кореспондентами інституту стають і деякі краєзнавчі музеї, ряд культосвітніх установ, редакції окремих журналів та газет тощо. Крім того, почали практикуватися систематичні тривалі експедиції самих наукових працівників для збирання сучасного і традиційного фольклору. Лише протягом 1938 р. учасниками експедицій і кореспондентами-збирачами було записано та передано до сектору фондів ІУФ 11 067 зразків усної народної творчості¹.

Рукописні фонди інституту поповнювалися також за рахунок матеріалів, зібраних видатними вченими. Так, у 1940 р. до ІУФ передано фольклорний архів акад. Д. І. Яворницького, і вже тоді постало питання про наукове опрацювання та видання цих матеріалів².

Доброю традицією, що склалася в ці роки, стали систематичні наради, широкі конференції з участю народних співців, оповідачів, місцевих фольклористів-збирачів, письменників, культосвітніх працівників тощо. Це було одним з виявів уваги радянської держави до масової художньої творчості. Питання фольклору, його творення, збирання й використання набули в цей час актуального державного значення.

З 20 по 24 листопада 1938 р. інститутом проведена перша республіканська нарада збирачів і творців фольклору³. Одним з головних завдань наради було зосередити увагу збирачів на необхідності науково грамотного запису та популяризації поживтневої народної творчості, допомогти їм опанувати методику збирання. Крім того, було на меті закріпити зв'язок між інститутом і збирачами, налагодити контакти з усіма фольклори-

¹ «Народна творчість», 1939, № 1, стор. 95.

² «Літературна газета» від 23. VIII 1940 р.

³ Див. М. Родіна. Конференція кореспондентів Інституту фольклору. — «Вісті АН УРСР», 1938, № 8-9, стор. 66—68.

стичними осередками в республіці і надалі всю роботу в галузі збирання та вивчення народної творчості сконцентрувати в ІУФ, а також допомагати народним поетам у їх творчій діяльності, піднести їх політичний і культурний рівень та зміцнити зв'язки з інститутом і з збирачами фольклору.

Працівники інституту на нараді активно записували фольклор від народних співців, кобзарів, оповідачів. Вирішено скликати спеціальну нараду кобзарів для організації їх творчої роботи. Так здійснювалися настанови щодо «керування» фольклорним процесом, які висувалися на сторінках преси ще в 20-х роках, а пізніше знайшли своє обґрунтування й підтвердження у виступах Ю. Соколова та О. М. Горького.

Логічним продовженням цієї лінії було посилення уваги вчених до постаті творця і носія народної поезії. Трактуючи фольклор як передусім колективну творчість трудового народу, дослідники разом з тим, ідучи за Горьким, визнавали й величезну роль у ньому творчої індивідуальності. Сама дійсність, конкретна діяльність радянського народу в галузі культури давали підставу для цього. Не випадково тоді питання вивчення творців та носіїв народної поезії посіли важливе місце і в науково-організаційних заходах, на нарадах та конференціях, що їх провадив ІУФ.

У квітні 1939 р. Інститут українського фольклору скликав республіканську нараду кобзарів та лірників з таким порядком денним:

1. Кобзарі і лірники, їх задуми і пісні, їх історія та завдання на сьогоднішній день.

2. Розповіді учасників наради про своє життя, кобзарську діяльність, про свої задуми і потреби.

3. Перші зразки радянських дум і героїчних пісень та завдання створення радянського епосу¹.

З доповідями про завдання кобзарів у створенні нового епосу, про методику збирання народної творчості і завдання дослідників виступили працівники ІУФ — проф. М. О. Грінченко, проф. Д. М. Ревуцький, М. В. Нагорний, М. С. Родіна, М. П. Гайдай, Д. О. Кушнарєнко та ін.² Як і на попередній нараді, тут також активно

¹ «Народна творчість», 1939, № 1, стор 94—95.

² Р. ф. ІМФЕ, ф. 8-5, од. зб. 614, арк. 17—18.

записувалась народна творчість від кобзарів та лірників. Нарешті, в грудні 1940 р. інститут провів республіканську нараду казкарів. Крім читання доповідей тут подавалися консультації методичного характеру; працювали семінари для творців та носіїв казки¹, вивчалися репертуар та індивідуальні особливості, стиль, манера виконання оповідачами творів народної прози.

Важливу роль у перебудові фольклористичної роботи відповідно до вимог часу відіграли тоді періодичні органи інституту журнали — двомісячники «Український фольклор» (1937—1939) та «Народна творчість» (1939—1941), які пропагували досвід вивчення фольклору в світлі нових завдань. Тут друкувалися наукові й популярні статті з питань народної творчості, а також зразки нової масової поезії та різноманітна інформація.

ІУФ провадив значну науково-дослідну й популяризаторську роботу. Працівники його укладали фольклорні збірники різного типу, підтримували й розширювали мережу збирачів народної творчості, зміцнювали творчі зв'язки професіонального й самодіяльного мистецтва та порушували актуальні питання розвитку масової художньої творчості.

У 1936 р. інститут звернувся з закликом² до вчителів, студентів, робселькорів, культосвітніх працівників, комсомольської молоді, керівників та учасників художньої самодіяльності включитися в збирання народної творчості, зокрема сучасного фольклору. Тут же давалися інструкції та методичні поради збирачам.

Працівники ІУФ висували й намагалися творчо вирішувати чимало важливих, часом цілком нових проблем, приступили до створення наукового курсу історії українського фольклору. Проводилася також підготовча робота над багатотомним виданням народної творчості.

Головним об'єктом вивчення стає радянський фольклор, його специфічні риси та суспільно-виховна функція. Прагнучи позбутись помилок, що їх раніше припускалися деякі вчені, дослідники в цей час помітно зміщують центр уваги і до фольклору минулих часів, активізують його вивчення в соціально-історичному плані.

---

¹ Р. ф. ІМФЕ, ф. 8-5, од. зб. 626-6.

² Збираймо народну творчість. Київ — Харків, «Мистецтво», 1936. 18 с.; «Український фольклор», 1937, кн. 1, стор 133—136.

Плідна, різностороння робота Інституту у самому її розпалі була перервана війною, у зв'язку з чим набагато звузилась наукова база; істотні корективи внесено і в тематику дослідної роботи¹.

В липні 1941 р. ІУФ разом з іншими академічними установами евакуювався до столиці Башкирської АРСР — м. Уфі, де був тимчасово реорганізований у Відділ фольклору (з штатом всього 2 працівники) зведеного Інституту суспільних наук АН УРСР.

У червні 1942 р. на базі цього відділу виник Інститут народної творчості та мистецтв АН УРСР, де, крім фольклористів, об'єдналися й мистецтвознавці, а також творчі працівники — композитори, художники, архітектори. Головним завданням його було розгортання теоретично-дослідницької й художньо-практичної роботи навколо проблеми народності в мистецтві, поєднання наукового опрацювання фольклору з творчим його використанням у художній діяльності митців². Директором Інституту призначено відомого музикознавця професора М. О. Грінченка, а після його смерті (27. XI 1942 р.) Інститут очолив поет-академік М. Т. Рильський.

З серпня 1943 р. по березень 1944 р. Інститут народної творчості та мистецтв АН УРСР перебував разом з іншими академічними установами України в Москві, а 25 березня 1944 р. повернувся до Києва, де був поповнений новими працівниками й реорганізований в Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (ІМФЕ).

Незважаючи на виключно несприятливі для наукової роботи умови воєнних років, на віддаленість дослідників від основного етнічного масиву українського народу, брак фахівців, загальну нестачу засобів, і в цей тяжкий для радянського народу час вивчення українського фольклору не припинялося. В роки евакуації одним з важливих об'єктів наукового студювання фольклористів стала художня творчість українських переселенців в Башкирії.

Значну наукову допомогу подавали наші дослідники башкирським фольклористам. Українські вчені виступа-

---

¹ Докладніше про це див. Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки, т. I—II. К., 1947, стор. 288—294; «Вісті АН УРСР», 1942, № 1-2, стор. 61—64; № 3-4, стор. 95 та ін.

² «Література і мистецтво» від 30. VIII 1942 р.

ли з статтями, доповідями про народну творчість до-жовтневого і радянського часу¹, розробляли мало до-сліджені ділянки історії української фольклористики. Був підготовлений том наукових записок², куди уві-йшли статті Б. Корсунської «Український дитячий фоль-клор», Г. Верьовки «Народна музична творчість часів Вітчизняної війни», М. Береговського «Башкирські на-родні музичні інструменти», Г. Амірі «До історії ви-вчення башкирського фольклору» та ін. Проте ці за-писки тоді не були надруковані. Ще не вщух грім війни, а працівники ІМФЕ уже приступили до віднов-лення тимчасово згорнутих ділянок роботи і, зокрема, розпочали збирання матеріалу до збірника фольклору воєнних років.

У жовтні 1944 р. на виконання спеціальної поста-нови РНК УРСР від 11. VIII 1944 р. в Києві відбулася республіканська нарада збирачів фольклору, скликана ІМФЕ та Центральним Будинком народної творчості УРСР. Метою її було активізувати в республіці зби-рацьку роботу, піднести науковий рівень записів народ-ної творчості. На нараду прибули збирачі фольклору з 11 областей України. З доповідями, методичними по-радами щодо збирання фольклору Великої Вітчизняної війни тут виступили П. Попов, М. Родіна, Г. Сухобрус, М. Плісецький, М. Слободянюк³.

В 1945 р. працівники ІМФЕ здали до друку збірку народних пісень у записах М. Лисенка, а також підго-товлений в евакуації збірник «Українці в Башкирії». Але ці збірники, як і ряд інших праць, тоді не були опубліковані.

Звичайно, в умовах війни ще не було змоги відно-вити у повному обсязі ту роботу, яка провадилася до-слідниками в мирний час. Це стало можливим лише піз-ніше, на новому етапі розвитку фольклористики.

Міцніли та розвивалися в цей період зв'язки фоль-клористики і з суміжними ланками науки й культури —

---

¹ «Література і мистецтво» від 30. VIII, 5. XI, 20. XI і 20. XII 1942 р.

² Р. ф. ІМФЕ, ф. 12, од. зб. 1.

³ «Література і мистецтво» від 22.X 1944 р.

культосвітньою роботою, літературним будівництвом, мистецтвознавством.

Значного розвитку набула масова художня творчість, і до неї приковується увага не лише фольклористів, а й культосвітніх працівників, письменників, художників та композиторів. У журналах та газетах часто друкувалися статті про особливості розвитку народної творчості в радянський час. Велику ідейно-виховну силу сучасної (й традиційної) народної поезії, її благотворний вплив на маси відзначали й самі творці та носії фольклору.

Широка зацікавленість народною творчістю поставила на черзі дня питання про видання (бодай популярною серією) її кращих зразків. «Літературна газета» від 12. VII 1936 р. у передовій статті «Зібрати всі скарби народної творчості» закликала все краще з фольклорної скарбниці опублікувати до 20-річчя Жовтня. Для здійснення такого видання, розрахованого на 10—12 томів (що мало бути завершено до 1939 р.), ЦК КП(б)У утворив спеціальну комісію¹.

Підтриманню фольклористичних інтересів серед працівників культури сприяло також загальне піднесення літературного будівництва в країні. Розвиваючись на ґрунті партійності й народності, тогочасна радянська література відзначалася інтенсивним засвоєнням кращих традицій народної творчості. У відповідь на заклик О. М. Горького з трибуни Першого з'їзду радянських письменників всіляко сприяти розвиткові пісенної культури народу багато поетів і композиторів приступили до створення масових пісень (зокрема на оборонну і трудову тематику). Професіональні майстри слова надають творчу допомогу самодіяльним поетам та співцям. Про цю ділянку роботи письменників часто повідомлялося в тогочасній пресі².

У Москві при Спілці письменників СРСР була заснована фольклорна секція, яка планувала здійснити багатотомне (в 29 книгах) видання російської народної творчості. Згодом така секція була утворена і в Спілці

---

¹ «Літературна газета» від 6. VI 1936 р.

² Див. «Літературна газета» від 12.I, 18.II, 18.IV 1936 р.; 11. VI 1937 р.; 22. VII 1939 р.

письменників УРСР. Тут відбувалися спільні засідання письменників і фольклористів¹.

Діячі літератури дедалі більше цікавились питаннями народної творчості, брали участь у нарадах, конференціях, що їх скликали фольклористи, у відзначенні ювілеїв кобзарів. У свою чергу кращих майстрів народної творчості залучали до участі в роботі письменницької організації. Саме в цей час найбільш обдарованих народних поетів та кобзарів було прийнято до Спілки письменників УРСР. «Літературна газета» від 5. I 1939 р. у передовій статті закликала Інститут українського фольклору АН УРСР та Спілку радянських письменників УРСР активізувати творчу діяльність народних співців, організувати їх роботу, скерувати їх сили й уміння на створення високоідейних і художньо довершених пісень. У пресі висвітлювалися шляхи проникнення зразків літературної творчості у масовий вжиток, розглядалися зміни, яких зазнавали вірші та літературні пісні в усному побутуванні².

На початку 1936 р. в ході підготовки до республіканської поетичної наради у Спілці письменників УРСР проходили спеціальні засідання, де широко обговорювалися питання про місце фольклору в радянській поезії, про ставлення письменників до художнього досвіду мас. Письменники та критики підкреслювали велике значення фольклору в розвитку літератури, закликали до органічного поєднання професійної творчості з поетичною практикою мас³. У секції народної творчості Спілки письменників часто обговорювалась робота поетів над створенням масової пісні⁴. Тут же ставилося питання про необхідність утворення в Київському університеті кафедри українського фольклору⁵.

Значного розмаху набув масовий літературний рух на місцях. У багатьох містах і селах республіки створені літературні гуртки, учасники яких займалися також збиранням народної творчості. У деяких гуртках вивчалися

---

¹ «Літературна газета» від 11. I 1939 р.; «Народна творчість», 1940, № 4, стор. 82—83.

² «Літературна газета» від 11. X 1936 р.

³ Див. «Літературну газету» від 12. I, 18. I, 16. II та 12. VII 1936 р.

⁴ «Літературна газета» від 11. VI 1937 р., 24. VIII 1938 р.

⁵ «Літературна газета» від 23. VIII 1940 р.

і суто фольклористичні праці, зокрема методичного характеру¹. Активно збирали народну творчість гуртки Донеччини².

Як і раніше, важливими осередками фольклористичної роботи були спеціальні культосвітні установи. На початку 30-х років при Наркомосі УРСР утворено Центральну станцію самодіяльного мистецтва, яка мала в більшості областей свої бази художньої самодіяльності. З метою посилення ролі установ цієї системи в культурному будівництві постановою РНК УРСР (№ 37 від 21. I 1939 р.) Центральну станцію самодіяльного мистецтва було реорганізовано в Центральний Будинок народної творчості УРСР (ЦБНТ), а обласні бази самодіяльного мистецтва — в обласні Будинки народної творчості (ОБНТ). Відділи фольклору, що існували при цих осередках, підтримували постійний зв'язок з Інститутом українського фольклору АН УРСР, організовували роботу місцевих збирачів і взагалі намагалися проводити в життя наукові настанови щодо розвитку і вивчення народної творчості.

У 1939—1940 рр. організовано обласні Будинки народної творчості і на визволених західноукраїнських землях. Вони активно включилися в культосвітню роботу, відводячи чимало місця збиранню та вивченню фольклору. Так, відділ фольклору Ровенського ОБНТ планував на 1940 р. розширення збирацької роботи (зокрема, з участю студентів), утворення фольклористичних гуртків при педтехнікумі, музичній школі та вчительському інституті. Окремо ставилося питання про роботу з народними творцями поезії, про семінари для збирачів, про організацію творчих зустрічей народних співців з гуртківцями тощо³. Так же активно працював і Львівський ОБНТ⁴.

Важливим джерелом піднесення фольклористичної роботи на новій методологічній основі була масова художня самодіяльність, яка в цей час інтенсивно розвивалась. У 1936 р. з ініціативи ЦК ЛКСМУ на Україні проведено фестиваль української пісні, музики і танцю. При оргкомітеті фестивалю утворено окрему секцію

¹ «Літературна газета» від 24.X 1938 р.

² «Літературна газета» від 11. X 1936 р., 12. X 1938 р.

³ Р. ф. ІМФЕ, ф. 8-7, од. зб. 714, арк. 1—2.

⁴ «Література і мистецтво», 1940, № 1, стор. 28—29.

збирання фольклору¹. У вересні того ж року РНК УРСР та ЦК КП(б)У прийняли постанову про необхідність дальшого розвитку самодіяльного мистецтва в республіці. Відтоді систематично проводяться районні, обласні та республіканські олімпіади художньої самодіяльності, де записуються і потім публікуються різноманітні фольклорні матеріали. В численних оглядових статтях та інформаційних відгуках про ці олімпіади відзначалася своєрідність радянського фольклору, ставилися завдання збирати та вивчати традиційну й радянську народну творчість.

Нова хвиля піднесення масової художньої творчості була викликана в той час загальною увагою до пісні, як особливо впливового чинника виховання, і пов'язаним з цим розвитком хорового співу, про що йшлося в спеціальній постанові Раднаркому УРСР і ЦК КП(б)У від 25.IV 1936 р.² Тоді ж відбулася перша всесоюзна хорова олімпіада³. Вона поставила перед культосвітніми працівниками завдання активізувати роботу хорових гуртків, поліпшити культуру хорового мистецтва. Це відбулося в ряді виступів ентузіастів хорової справи⁴. Газета «Комуніст» від 15. VIII 1939 р. в редакційній статті підкреслювала необхідність реорганізації професіональних хорових і музичних ансамблів для наближення їх роботи до художньої практики мас.

З метою залучення широких верств трудящих до участі в хорових гуртках культосвітня преса широко друкувала методичні поради, вміщувала виступи керівників гуртків, зокрема тих, що пройшли курси заспівувачів при НКО УРСР⁵.

Розвиток хорової справи поставив на черзі дня питання про пісенний репертуар для масового співу. Гостро відчувалася потреба у високоідейних і високохудожніх піснях, що відбулося у пресі. На сторінках газет і журналів друкувалися відкриті листи читачів до поетів-піснярів, повідомлення про спеціальні наради письменни-

¹ Див. «Колбуд», 1936, № 4, стор. 24.

² Див. газ. «Комуніст» від 26. IV 1936 р.

³ «Колбуд», 1936, № 5, стор. 30—31.

⁴ «Колбуд», 1936, № 6, стор. 43; № 9, стор. 63; «Комуніст» від 11. VIII 1939 р.

⁵ «Колбуд», 1936, № 4, стор. 63; 1937, № 1, стор. 57—60; № 3-4, стор. 79—80.

Ю. М. Соколов (1889—1941).

Р. М. Волков (1885—1959).

ків і композиторів, які працювали над піснями¹. Провадились відкриті конкурси на створення кращої пісні².

Постійну увагу цим питанням приділяла в ті роки партійна преса. «Советская Украина» 20. IV 1941 р. виступила з широкою передовою статтею «Внимание украинской народной песне!», де ставилися відповідальні завдання в галузі популяризації пісенної творчості серед мас.

Важливим засобом поширення масової пісні було кіно. На сторінках культосвітньої преси (зокрема, в журналі «Колбуд») часто друкувалися нові пісні з радянських кінофільмів. З'являються оглядові статті про народну пісню на екрані³. Усе це, зрозуміло, збагачувало масовий репертуар і в цілому сприяло піднесенню пісенної творчості.

Чимало уваги приділялося інструментальній музиці та народним музичним інструментам. Влаштовувались олімпіади спеціально з участю майстрів гри на народних інструментах⁴. Український письменник, артист і мистецтвознавець Г. Хоткевич підготував до друку в серії «Музичні інструменти народів СРСР», яку тоді видавав Всесоюзний Будинок народної творчості ім. Н. К. Крупської, окрему брошуру «Українські народні музичні інструменти»⁵. В журн. «Колбуд» часто публікувалися методичні поради щодо опанування гри на народних інструментах, подавалися описи народних танців тощо⁶.

За традицією, що склалася на цей час, у поняття «народна творчість» вкладався широкий зміст. Це відбилося і в практиці культосвітньої роботи. Культарміяці з однаковим інтересом ставились як до словесної та музичної творчості (що становила до того часу мовби

¹ «Літературна газета» від 18. VII 1936 р., 9. III 1937 р., 18. II, 23. II, 6. III, 18. VIII і 24. VIII 1938 р.; «Комсомолец України» від 9. IV 1937 р.; «Радянська музика, 1936, № 5, стор. 14—15; № 3, стор. 37—41; «Советская Украина» від 12. VIII 1939 р.

² «Літературна газета» від 6. III 1936 р.; «Социалистический Донбасс» від 11. IX 1938 р.; р. ф. ІМФЕ, ф. 8-2, од. зб. 36, арк. 1—8; «Більшовик» від 21. IV 1937 р.

³ «Радянська музика», 1936, № 5, стор. 16—26; «Літературна критика», 1936, № 6, стор. 102—107.

⁴ «Народна творчість», 1940, № 1, стор. 51—60; № 3, стор. 54—61.

⁵ Р. ф. ІМФЕ, ф. 8-2, од. зб. 33.

⁶ «Колбуд», 1937, № 2, стор. 47—54.

«основний» предмет фольклористики), так і до народного театру, до образотворчого (зокрема декоративного) мистецтва, до народної хореографії. В культосвітніх та мистецтвознавчих журналах цього часу висувалися також питання розвитку самодіяльного театру¹. До речі, саме тоді в Москві був організований і успішно працював театр народної творчості². Чимало друкувалося також матеріалів про розвиток українського народного театру в минулі часи³. Публікувалися нариси, повідомлення про народних умільців (різьбярів, вишивальниць, килимниць, майстрів художнього розпису та ін.).

Усе це поглиблювало загальну зацікавленість радянської громадськості народною творчістю й активізувало її збирання та вивчення. Важливим було й те, що з середовища культосвітніх працівників виростали серйозні дослідники — мистецтвознавці, критики, фольклористи.

Продовжуючи кращі традиції попередніх років, культосвітні журнали та газети використовували тоді фольклор як важливий засіб соціального виховання людини, популяризували матеріали з низової, зокрема стінної, преси, з різних сатиричних листків, «усних газет», де наводилися зразки народної творчості, перейняті мотивами класової боротьби⁴. Порушувались і спеціальні, суто фольклористичні питання: методика збирання, головні завдання та перспективи вивчення фольклору, мистецька якість народних творів тощо⁵. Обмін досвідом збирацької роботи працівників культосвітньої сітки теж сприяв пошуківленню фольклористичної роботи серед різних верств населення.

Період завершення побудови соціалізму характеризувався посиленням освітньо-виховної роботи, дальшим піднесенням шкільної справи в країні. Саме тепер істотно розширилась мережа початкових, семирічних і серед-

¹ «Колбуд», 1936, № 5, стор. 40—43.

² «Радянська музика», 1937, № 1, стор. 47.

³ «Театр», 1938, № 5, стор. 40—46; 1940, № 7, стор. 28—31; № 10, стор. 26—28; «Народна творчість», 1939, № 3, стор. 33—47; «Літературна газета» від 18. VII 1936 р.

⁴ «Колбуд», 1936, № 3, стор. 60—61; «Соціалістична культура», 1940, № 4, стор. 53—56.

⁵ «Колбуд», 1936, № 5, стор. 22—23; «Література і мистецтво» від 30. IX 1944 р.

ніх шкіл і ставиться питання про повне охоплення систематичною освітою всієї молоді. Як і раніше, важливими осередками збирання народної творчості є шкільні гуртки (літературні, хорові, краєзнавчі), шкільні музеї тощо. Радянська преса підтримувала інтерес школярів до народної творчості, заохочувала їх до збирацької роботи, публікувала зібрані ними матеріали.

Хоча в цей час у порівнянні з попередніми роками діяльність місцевих краєзнавців дещо звузилась, проте за традицією гурткова робота шкільної молоді ще часто-густо поєднувалася з краєзнавчими, і в першу чергу фольклористичними, завданнями¹. Практикували гуртківці й спеціальні подорожі за певним маршрутом для збирання народної творчості².

У ці роки набагато зросло прикладне значення фольклору, який особливо широко використовується з виховною метою.

В атмосфері посиленої уваги радянської держави до молодого покоління, піклування про його всебічне зростання та розвиток підтримується інтерес і до художніх нахилів дітей, заохочується їх художня творчість³. Кращі твори школярів (вірші, пісні тощо) друкуються на сторінках газет і журналів⁴ та в окремих збірниках дитячої творчості⁵.

Важливе значення для стимулювання творчості учнів мали широко практиковані тоді конкурси. Так, у 1936 р. Наркомос УРСР та ЦК ЛКСМУ оголосили огляд спроб літературної творчості учнів 5—10 класів (конкурс на кращий твір — оповідання, вірш, казку, байку тощо)⁶, присвячений сторіччю з дня смерті О. С. Пушкіна. Широкий огляд дитячої творчості було проведено на Україні і в 1940 р.⁷ Усе це так або інакше пов'язувалось і з розвитком фольклористичних інтересів учнів, що

¹ «Колбуд», 1936, № 5; «Комуністична освіта», 1938, № 9; 1939, № 1; «Радянська освіта», 1940, № 5.

² «Література і мистецтво», 1940, № 3, стор. 57.

³ Див. «Радянська музика», 1940, № 5, стор. 20—28.

⁴ Див. «Більшовик» від 29. III 1937 р.

⁵ Див. Щаслива юність. Збірник дитячої творчості. Ред.-упорядник Є. Борисова. Харків, 1938.

⁶ «Дружна ватага», 1937, № 3, стор. 57.

⁷ Див. О. М и х а й л о в. Культурний розвиток українського села в роки соціалістичного будівництва. К., Держполітвидав УРСР, 1963, стор. 125—126.

в свою чергу сприяв розгортанню збирацької роботи на місяцях.

Використовували фольклор як засіб виховання працівники дошкільних дитячих закладів. Радянські педагоги зверталися до загадки, як до важливого джерела розвитку кмітливості, уважності, художньої уяви та мови дошкільників, рекомендували широко використовувати народну і літературну казку в роботі з дітьми¹ тощо.

Помітного розвитку набула в ці роки дитяча література. З'являється чимало оглядових статей про дожовтневу й радянську книгу для дітей, розглядаються її народні джерела.

Тісно переплітались інтереси фольклористів, педагогів та письменників у питанні про казку. На той час дослідники вже остаточно звільнилися від хибних поглядів на казку як на шкідливий пережиток, і все більше культурних діячів звертаються до неї, як до вдячного джерела виховання.

Важливу роль в утвердженні правильних поглядів на цей характерний вид творчості відіграли виступи О. М. Горького з питань фольклору, особливо стаття «Про казки», що була вміщена в газеті «Правда» від 30.XII 1934 р. Горьківська оцінка народної казки як втілення багатовікового суспільного досвіду і мрій трудівника дістала визнання широкої наукової громадськості.

Погляди видатного пролетарського письменника з даного питання пропагуються й українською пресою². Журнал «За комуністичне виховання дошкільника» (1938, № 2) передруковує з «Правди» його статтю.

Посилення інтересу педагогів та фольклористів до казки сприяло активізації творчості письменників у цьому жанрі, що цілком співпадало з завданням розвитку дитячої літератури на народній основі, з потребами збагачення радянської літератури та мистецтва різними жанровими формами.

Конкретна творча діяльність радянських письменників не лише за змістом, а й у галузі художньої форми

¹ «За комуністичне виховання дошкільника», 1937, № 2, стор. 39—47; № 5, стор. 35—43; 1938, № 6, стор. 29—35; 1940, № 7, стор. 12—15; 1941, № 2, стор. 30—36; № 3, стор. 3—10.

² Див. «Літературна газета» від 6.I 1936 р.

значною мірою співпадала з повсякденною культурною практикою мас. Пісня й частушка, казка й анекдот, загадка й прислів'я — це ті види художньої творчості, де особливо близько схилювався, природно змикався колективний та індивідуальний художній досвід будівників соціалізму. Саме тому корінні проблеми фольклористики і, зокрема, питання розвитку сучасної масової народної поезії закономірно захоплювали, глибоко хвилювали і творчих працівників літератури та мистецтва.

Велике значення у зміцненні фольклористичних інтересів шкільної молоді мало, зокрема, вивчення народної творчості на уроках літератури, особливо у 8 класі. В підручнику з української літератури для 8 кл., що вийшов у 1938 р.¹, вміщено нарис професора Одеського університету Р. Волкова про український фольклор. У наступних виданнях підручника його було розширено.

У вступній частині нарису автор викладав основні марксистсько-ленінські положення про трудову основу народної творчості, її активну ідейно-естетичну, суспільно-перетворюючу функцію, пропагував горьківські погляди на фольклор як на реалістичну, високохудожню, оптимістичну, свідому творчість. Далі подавалися відомості про основні жанри народної поезії (фольклор найдавніших часів, зокрема творчість обрядового циклу, героїчний епос — думи та історичні пісні, народні пісні різних видів, казки, приказки та прислів'я, загадки), відзначалися особливості їх розвитку на різних етапах життя народу. Розкриття соціального змісту фольклору автор вдало поєднував з аналізом художніх особливостей кожного жанру зокрема, підкреслював безперервність уснопоетичної традиції та соціально-історичну зумовленість її складання і розвитку.

Хоч в основу розділу про фольклор було покладено жанровий принцип подачі матеріалу (відповідно до шкільних програм), проте даний нарис давав добру основу для цілісного осмислення всього фольклорного процесу в його розвитку. Праця Р. Волкова фактично була першою спробою глибокого осмислення народної творчості з марксистських позицій і значною мірою

---

¹ Українська література. Підручник для середньої школи. VIII кл. Під ред. П. Волинського. Київ — Харків, «Радянська школа», 1938.

просунула вперед справу створення суцільного курсу фольклору для потреб школи.

З смаком та знанням справи були дібрані Р. Волковим зразки народної творчості для хрестоматії з української літератури ¹.

Помітно пожвавилось в цей час збирання та вивчення народної творчості і в вищих учбових закладах республіки. Це насамперед зумовлювалося загальним піднесенням вищої освіти, розширенням учбової бази в республіці. У порівнянні з дожовтневим періодом кількість вищих учбових закладів на Україні у 1940 р. зросла більше як у сім разів: у 166 вузах навчалось понад 127 тисяч студентів ².

Наукові працівники Інституту українського фольклору АН УРСР постійно дбали про те, щоб вищі учбові заклади республіки, зокрема університети, педагогічні та вчительські інститути, консерваторії, стали їх справжніми помічниками й активно включились у збирання та вивчення народної творчості.

Гостро стояло питання про забезпечення вузів необхідною учбовою й методичною літературою. У планах ІУФ значне місце відводилося створенню підручника та хрестоматії з українського фольклору для потреб вищої школи. 1938 р. видана складена П. Д. Павлієм та М. В. Нагорним програма з українського фольклору для філологічних факультетів університетів і педагогічних інститутів (перевидана в 1941 р.).

Дедалі поглиблювалось викладання фольклору в вузах. Розширювався обсяг лекційного матеріалу та урізноманітнювався його склад. На філологічному факультеті Київського університету проф. П. М. Попов ще в 1934 р. вперше в Радянському Союзі почав викладати широкий курс фольклору народів СРСР. Центральне місце тут було відведено народнопоетичній творчості східних слов'ян.

Усе це підносило в очах викладачів та студентів вузів значення фольклору як важливої дисципліни, сприяло популяризації фольклористичних інтересів серед вузів-

---

¹ Хрестоматія з української літератури для 8 класу середньої школи. Упор. Р. Волков і М. Устенко. «Радянська школа», 1940.

² Культурне будівництво на Україні. Статистичний довідник. К., «Радянська школа», 1940, стор. 65.

ської молоді. У збирання фольклору включилися члени студентських літературних та етнографічних гуртків ряду вузів республіки¹. Викладачі вищої школи усе частіше виступали з фольклористичними статтями, доповідями та рецензіями на фольклористичні видання.

Активізується фольклористика у вищій школі на недавно звільнених від іноземного панування західноукраїнських землях. Питанням народної музики постійно цікавилися працівники Львівської консерваторії². У наукових записках історичного та філологічного факультетів Львівського університету з питання про український історичний фольклор виступив тоді академік Ф. М. Колесса.

В ці роки помітно збільшилась кількість фольклористичних статей у наукових записках вузів. Однією з проблем, яку намагалися ставити й вирішувати працівники вищої школи, була проблема фольклорно-літературних взаємин. Проте більшість їх виступів цього плану відзначалась деякою односторонністю. Здебільшого дослідження в цій ділянці тоді ще не виходили за межі вивчення фольклорних джерел творчості того або іншого письменника і обмежувались простою констатацією фактів без їх глибокого осмислення й теоретичних узагальнень.

Серед інших питань фольклористики, порушуваних викладачами вищої школи, важливе місце посіли питання жанрової специфіки народної творчості. Чимало уваги, зокрема, приділялося творам прозовим. Професор Р. Волков плідно вивчав російську народну казку. Розвиваючи свої давні інтереси в галузі східнослов'янського казкового епосу, він опублікував тоді ряд цікавих статей про російські казки³, а в березні 1941 р. на науковій сесії Одеського педагогічного інституту прочитав доповідь про роль казкаря у створенні казкової обрядовості⁴.

---

¹ Див. «Літературна газета» від 29. VIII 1936 р., від 11 й 18. X 1940 р.; р. ф. ІМФЕ, ф. 9, од. зб. 41.

² Див. «Радянська музика», 1941, № 1, стор. 57—58.

³ Труды Одеського державного університету, 1940, т. I, стор. 5—28; Наукові записки Одеського державного педагогічного інституту, 1941, т. 6, стор. 29—58.

⁴ Див. Тези доповідей наукової сесії Одеського державного педагогічного інституту. Одеса, [1941], стор. 55.

У вищій школі казка в цей час була й об'єктом суто педагогічних студій¹.

Чимало працівників вузів підтримували зв'язки з місцевими Будинками народної творчості та іншими культосвітніми установами, брали участь в організації й проведенні студентських експедицій, у відзначенні ювілеїв народних співців тощо, підносячи й пропагуючи серед мас ідею збирання та вивчення фольклору. Студенти та викладачі вузів одними з перших відгукнулись на заклик збирати твори про події Великої Вітчизняної війни і значною мірою очолили цей рух на місцях.

Незважаючи на загалом невеликий фольклористичний доробок викладачів вищої школи, на нерівномірність, часом стихійний характер їх досліджень, принагідність виступів, вони все ж почали відігравати дедалі помітнішу роль в організації й проведенні фольклористичної роботи на місцях та спрямуванні її в наукове русло.

Характерною рисою радянської фольклористики розглядуваного десятиріччя було прагнення переважної більшості вчених застосувати на практиці основні принципи марксистської науки про народну творчість. Шукаючи конкретних форм втілення в життя цих принципів, дослідники намагаються розширити коло спостережень над народною творчістю, виявити її нові грані й точки схрещення з іншими ділянками культурного життя, урізноманітнюють аспекти студіювання традиційного й сучасного фольклору і пробують розкрити з нових методологічних позицій саму сутність народної поезії, намагаються всі процеси масової художньої творчості оцінити й витлумачити з позицій діалектико-матеріалістичного вчення.

Органічно в'язалася з цією лінією досліджень і значною мірою зумовлювалася нею також тенденція до переоцінки наукової спадщини в галузі вітчизняного народознавства, теоретичного осмислення методологічних основ фольклористики, викриття реакційних теорій та зміцнення дальшого розвитку революційно-демокра-

---

¹ Тези доповідей наукової сесії Харківського державного педагогічного інституту, [1940], стор. 36—37.

тичного і марксистсько-ленінського напрямку у вивченні народної творчості.

Було б помилкою уявляти розвиток тогочасної фольклористики як процес суцільного нестримного піднесення усіх її ланок. Життя вимагало від дослідників не догматичного, не прямолінійного, а творчого застосування передової теорії в практиці дослідної роботи. Тим часом при недостатньому, іноді поверховому знанні основ марксистсько-ленінського вчення й специфічних умовах тогочасного життя дослідники не завжди знаходили потрібні ключі до розв'язання поставлених перед ними завдань в дусі матеріалістичної діалектики. Поряд з помітними успіхами, важливими досягненнями у практичній роботі вчених мали місце й деякі невинуваті кроки, окремі негативні моменти, зумовлені незрілістю теоретичної думки та поспішними висновками. Це завдало певної шкоди розвитку науки. Та окремі недоліки не можуть затінити собою всього позитивного, справді корисного, що було тоді пророблене радянськими вченими в галузі вивчення народної творчості.

Як і раніше, в авангарді радянської фольклористики цих років ішли російські дослідники. Вчені Г. Д. Владимирський, П. Г. Ширяєва та інші активно розробляли питання робітничого фольклору¹. О. Л. Димшиц звернувся до вивчення фольклорно-літературних взаємин в радянській час², а також цікавився робітничим фольклором³. Г. Виноградов прагнув в'яснити, яке місце займала етнографія в колі наукових інтересів М. Г. Чернишевського⁴. М. К. Азадовський поставив питання про місце М. О. Добролюбова та інших російських революційних демократів у вітчизняній фольклористиці⁵. Він разом з В. М. Жирмунським та іншими дослідниками висунув як одну з актуальних проблему наукової спадщини відомого вітчизняного вченого О. М. Веселовського⁶. С. П. Толстов виступив з гострою критикою

---

¹ «Советский фольклор», 1941, № 7, стор. 130—160, 169—179.

² А. Димшиц. Литература и фольклор. Сборник статей. М., ГИХЛ, 1938. 182 с.

³ Див. «Советский фольклор», 1936, № 4-5, стор. 281—299.

⁴ Советская этнография. Сб. статей. М.—Л., 1940, т. III, стор. 35—55.

⁵ «Советский фольклор», 1936, № 4-5, стор. 3—28.

⁶ «Советский фольклор», 1941, № 7, стор. 3—30; 245—246.

расистських концепцій у світовій науці¹. Російські фольклористи фактично першими поставили в цей час і проблему історичної спільності культури російського та українського народів².

Міцніли й розвивалися традиційні контакти російських та українських вчених. Частими гостями в Києві були професори М. П. Андреев, М. К. Азадовський, які виступали з лекціями перед студентами, вели семінари і спецкурси, брали участь у підготовці наукових кадрів на Україні.

Значний внесок у розвиток цих контактів зробив, зокрема, видатний російський вчений акад. Ю. М. Соколов, який, як і в попередні роки, прокладав глибоку борозну на ниві радянської фольклористики. У 1939 р., як згадувалося, він був обраний академіком АН УРСР і тоді ж очолив Інститут українського фольклору. Це ще більше зміцнило українсько-російські фольклористичні зв'язки, сприяло зближенню й дальшому розвитку російської та української науки про народну творчість у спільному руслі.

Ю. М. Соколов виступив з цілою низкою статей, де розвивав важливі теоретичні проблеми фольклористики. У статті «О фольклоре» («Советское студенчество», 1936, № 6) вчений закликав при створенні історії СРСР, історії радянської культури глибоко вивчати як історичне джерело різноманітний фольклор народів СРСР, підкреслював важливу роль народної творчості у розвитку сучасної літератури, відзначав зміни в жанровій структурі народної поезії, констатував особливо бурхливий розвиток у ці роки частушки, звертав увагу на особливості новотворів і закликав студентську молодь активно включитися в збирання сучасного фольклорного матеріалу для збірника «Творчество народов СССР». Разом з тим він надавав великої ваги збиранню та творчому використанню й традиційних зразків, особливо зникаючих елементів, підкреслював безперервність і спадкоємність народнопоетичної традиції. «Фольклор, — говорив

---

¹ Труды Научно-исследовательского института антропологии МГУ, вып. IV, 1938, стор. 137—170.

² Д. К. Зеленин. Об исторической общности культуры русского и украинского народов. — Советская этнография, 1940, т. III, стор. 23—34.

учений, — не лише поетичний відгомін минулого, а й гучний голос сучасності».

Пропагуючи горьківський погляд на фольклор як на своєрідний синтез колективної й індивідуальної художньої творчості, Соколов підкреслював необхідність глибокого і всебічного вивчення народних митців, їх світогляду, естетичних смаків тощо.

Питання про місце індивідуального начала в процесі колективної творчості і нерозривно пов'язану з цим проблему масової художньої самодіяльності дослідник ширше розглянув у статті «Народные поэты», що була опублікована в журн. «Литературный критик» (1936, № 12) без підпису автора. Тут же вчений відзначав виключно важливу роль, яку повинна відігравати традиція в розвитку новотворчості, закликав берегти й розвивати культурну спадщину, різко виступав проти вульгарносоціологічного підходу окремих науковців до проблеми походження й розвитку народного епосу.

Певним кроком вперед у розвитку радянської фольклористики була його стаття «Русский былинный эпос (проблема социального генезиса)»¹. Тут автор ще раз підкреслив хибність концепції реакційного німецького вченого Ганса Наумана, який витлумачував фольклор як творчість панівних верств суспільства, що перейшла у вжиток соціальних низів і була потім зіпсована ними. Соколов вимагав диференційованого підходу при визначенні поняття «народ» у кожен історичну епоху і підкреслював, що індивідуальні співці в фольклорному процесі завжди були вихідцями з народу, були нерозривно зв'язані з широкими трудовими масами, переймалися їх ідеологією, виражали їх погляди.

Тут же вчений піддав критиці методологічні основи буржуазної історико-культурної школи і зокрема «історичної» школи Вс. Міллера, гостро засуджував помилки радянських фольклористів, навіяні впливами «історичної» школи. Це проявлялося, на думку Соколова, передусім у звичці деяких дослідників «недовраховувати специфіки поетичної творчості, наївно-реалістично отожднювати персонажі, образи, картини, дані в художньому творі, з справжньою історичною дійсністю» (стор. 181). Автор відзначав особливості творчого методу фоль-

¹ «Литературный критик», 1937, кн. 9, стор. 171—196.

клору, його поетики, мови, характеризував народних співців, скоморохів, як носіїв справді народного, демократичного мистецтва і закликав переглянути застарілі оцінки окремих фактів з народнопоетичної творчості, очистити образи російського героїчного епосу «від наклеєних на них вульгарносоціологічних ярликів» (стор. 196) і збагнути їх справжнє ідейно-художнє значення.

Про умови творення й поширення народної поезії в радянський час, її важливу суспільно-виховну функцію йшлося в статті Ю. Соколова «Народная поэзия» (газ. «Правда» від 29.XII 1937 р.). На сторінках української преси¹ він пропагував марксистський погляд на фольклор як на високохудожнє мистецтво, підкреслював, що справжня художня творчість сягає своїм корінням в глибини життя трудящих мас, відзначав нові риси сучасної масової поезії і закликав розвивати кращі традиції фольклору.

Тему про співвідношення колективного й індивідуального у фольклорному процесі радянського часу, про розвиток у ньому поряд з усною також писемної традиції зачепив Ю. Соколов у передмові до упорядкованого й виданого українськими дослідниками збірника «Поети колгоспного села» (Київ — Львів, 1940).

Серед багатьох образів, тем і мотивів нової творчості мас особливу увагу вченого привертав образ В. І. Леніна. Художньому втіленню в радянській народній поезії теми Леніна і партії вчений присвятив окрему статтю «Образ Леніна в поезії народів СРСР» (журн. «Народна творчість», 1940, № 2, стор. 5—23). Тут він висвітлював національні особливості творів радянських народів про вождя революції, розкривав еволюцію образотворчих засобів у кожного народу при розробці спільної теми, торкався проблеми взаємопроникнення жанрів і характеризував сучасну поезію, як вдячне джерело вивчення історії й побуту мас.

Про історизм фольклору, а також про ступінь життєвої достовірності художнього факту ставив Ю. Соколов питання і в передмові до збірника «Т. Г. Шевченко в народній творчості» (К., 1940). Вчений характери-

---

¹ Ю. Соколов. Поезія народів СРСР.— «Український фольклор», 1938, кн. 4, стор. 13—19.

зував народну поезію передусім як художнє джерело, що має крім естетичної цінності й велике історико-пізнавальне значення. «Народні перекази і легенди,— відзначав дослідник,— часто дуже далекі від точної передачі історичних фактів, але вони є прекрасним показником ставлення народних мас до тієї чи іншої історичної особи або видатної історичної події... Важливі не окремі подробиці, а загальний характер і основна ідейна спрямованість усього кола легендарних оповідань».

Підсумковий характер мала стаття вченого «Основные линии развития советского фольклора»¹. Автор розглядав розвиток жанрової системи російського фольклору в пожовтневий час, відзначав висхідні лінії цього процесу, характеризував нові переробки старих пісень як цілком закономірне, історично умотивоване явище. Провідним жанром радянської народнопісенної творчості автор вважав масову революційну пісню, яка докорінно змінила напрямок і саму художню форму пісень. Ю. Соколов зазначав, що одне з невідкладних завдань фольклористів — простежити, який вплив мала революційна пісня «на пісенну творчість всіх народів, і не лише на тематику, а й на музичну сторону розвитку різних поетичних жанрів» (стор. 41).

Автор характеризував радянський фольклор, як важливий суспільно-перетворюючий чинник, як втілення психології, настроїв мас, підкреслював велике виховне значення цієї творчості, відзначав агітаційність, публіцистичну спрямованість як одну з її яскравих рис. «Іноді чуєш зауваження,— писав він,— що радянський фольклор — нарочито агітаційний. Однак забувають, що агітація не суперечить поезії. Справжня поезія — це така поезія, яка агітує, захоплює почуття і настрої, яка спроможна передати ці настрої й нові ідеї» (стор. 45).

Розглядаючи сучасну народну творчість як важливий і повноправний вид мистецтва, Ю. Соколов прийшов до висновку, що у радянському фольклорі, як і в літературі, основним творчим методом є метод соціалістичного реалізму (див. стор. 40).

Звичайно, в умовах недосконалості методики наукового аналізу народної творчості, недостатнього за-

---

¹ «Советский фольклор», 1941, № 7, стор. 38—53.

глиблення окремих дослідників у суть нових процесів, що в ній протікали, деякі теоретичні висновки тогочасних фольклористів не завжди були вільними від крайностей і не всі витримали перевірку часом. Подібні недоліки були властиві і Ю. Соколову. Так, справедливо критикуючи хибні позиції «історичної» школи, вчений часом і сам зазнавав її впливу. Це, зокрема, виявлялося у певній недооцінці художньої специфіки фольклору, в перебільшенні значення в ньому індивідуального начала тощо. Проте загальна лінія його теоретичних виступів була правильною й історично виправданою. Пропаганда й розвиток вченими горьківських поглядів на фольклор як на історичне дзеркало життя трудящих, важливий суспільно-виховний чинник, невичерпне джерело розвитку професіонального мистецтва по шляху реалізму й народності, його заклики до вчених активно впливати на формування нових процесів масової поезії, широко залучати до творчості найбільш обдарованих самодіяльних митців — усе це принесло тоді значну користь розвитку як самої народної творчості, так і науки про неї.

У цьому ж напрямку крокувала і вся українська фольклористика розглядуваного періоду. Значний внесок у справу поширення горьківських поглядів на фольклор і дальшого розвитку фольклористики в цілому зробила в той час старша генерація дослідників.

Посилюється інтерес до фольклору з боку відомого українського літературознавця проф. О. І. Білецького. Треба сказати, що ще в кінці 20-х років він рішуче виступив проти хибних настанов «харківської школи» педагогів, які недооцінювали виховного й художнього значення народної казки, і відстоював передові погляди в цьому питанні¹. Згодом О. Білецький вмістив в «Літературній енциклопедії» (т. 3, 1930, стор. 592—604) великий нарис «Думи». Тут автор торкнувся корінних питань походження та розвитку українського героїчного епосу, вказав на його глибоке соціальне коріння, підкреслив велике значення кобзарської традиції у підтриманні та розвитку цього виду творчості. Чимало уваги

---

¹ О. Білецький. Дещо з казкової тематики можна використати.— В кн.: М. Миронів та Р. Гуревич. Ми проти казки. Харків—Київ, ДВУ, 1930, стор. 16—19.

приділив він історії збирання та вивчення дум, відзначав благодетельний вплив народного епосу на розвиток української літератури (зокрема, поезії), музики та інших видів мистецтва. Тут же подавалася широка бібліографія про думи.

В статті «Устная народная поэзия»¹ О. Білецький виклав історію розвитку творчості українського народу від давнини до сучасності і разом з тим періодизував історію української фольклористики, охарактеризувавши методологічні основи різних шкіл в дожовтневій українській науці про народну творчість і підкресливши необхідність критичного використання наукової спадщини.

Визнаючи, що «на теперішній стадії вивчення історія українського фольклору може будуватись лише гіпотетично»², вчений все ж дав свою схему огляду історії народної творчості за основними етапами її розвитку. До найдавнішого періоду автор відносив різні твори магічного характеру (в тому числі замовляння й обрядову поезію), пов'язував розвиток народної творчості з конкретним побутом мас, підкреслюючи, що в деяких художніх формах (наприклад, у весільній драмі) відбилися сліди різних епох розвитку народу. В ту ж епоху, на думку вченого, виникли й прислів'я, загадки, казкова традиція. О. Білецький відзначав, що вже у давні часи фольклор відбивав класову диференціацію мас. Інший етап розвитку фольклору дослідник пов'язував з пануванням на Україні кріпосного права, вказував на значне поширення в цей час історичної поезії, пошвавлення творчості селянської маси. Він діалектично вирішував проблему походження й розвитку фольклору, відзначав різну ступінь участі в його творенні окремих соціальних прошарків, відмирання одних і появу інших художніх форм. Чимало уваги приділив О. Білецький характеристиці радянського фольклору, висвітлював активне засвоєння ним кращих літературних традицій і висував завдання збирати та вивчати сучасну народну творчість, підкреслював необхідність широкої пропаганди її серед мас. «Одно з важливих чергових завдань радянської фольклористики, — говорив дослідник, — зробити широко доступними для масового читача справжні

¹ Літературная енциклопедия, т. XI, 1939, стор. 516.

² «Український фольклор», 1938, кн. 4, стор. 9.

зразки того великого мистецтва, в якому трудящі маси України протягом багатьох століть виливали свої думи, почуття, відображали своє горе, радість, гнів, боротьбу за визволення»¹.

У доповіді «Вступ до історії української літератури» на сесії Відділу суспільних наук АН УРСР (1940) дослідник особливо наголошував на важливій ролі народної поезії в розвитку української літератури (див. «Вісті АН УРСР», 1940, № 6, стор. 73—74).

О. І. Білецький одним з перших серед українських вчених звернувся до популяризації горьківської концепції фольклору. В статті «О. М. Горький і фольклор» (журнал «Український фольклор», 1938, кн. 4, стор. 3—12) він розкривав фольклорні джерела творчості великого пролетарського письменника, відзначав його великий інтерес і до української народної творчості, оцінював Горького як основоположника радянської фольклористики. «В Горькому,— підкреслював автор,— разом з геніальним письменником-художником жив найвидатніший фольклорист нашої епохи. Творчий огонь поета щасливо поєднувався в ньому з ерудицією і проникливістю ученого. Саме з Горького історія нашої фольклористики починає свій новий період»².

О. Білецький тут стисло виклав теоретичні засади, на яких базувалися різні школи буржуазної фольклористики, і на цьому фоні розкрив якісно новий характер марксистсько-ленінського вчення про народну творчість, пропагандистом якого був Горький.

Важливе значення в утвердженні на Україні горьківської лінії дослідження народної творчості мали в цей час виступи поета-академіка П. Г. Тичини.

Розвиваючи погляди О. М. Горького на фольклор як на природне й невичерпне джерело професіонального мистецтва, П. Тичина закликав радянських письменників шанувати народнопоетичне слово, збирати його, досліджувати і творчо розвивати, використовуючи усе краще з надбань народної музи. У цьому поет вбачав запоруку дієвості й сили радянської літератури. Як взірць органічного злиття творчості письменника з художньою практикою широких мас трудящих П. Тичина від-

¹ Літературная енциклопедия, т. XI, 1939, стор. 516.

² «Український фольклор», 1938, кн. 4, стор. 9.

М. О. Гріченко (1888–1942).

Періодичні видання і збірники народної творчості кінця 30-х — початку 40-х років.

значав поезію Т. Шевченка. «Пісні «Кобзаря», — говорив він, — які узяв Шевченко у народу, знову ж до народу й повернулись. І це нам, письменникам, як і всім творцям взагалі, повинно стати за приклад великий, за найкращий дороговказ: писати так, творити так, щоб думи твої зливалися з народними»¹.

Яскраво проявився в ці роки інтерес П. Тичини до народних поетів та співців. Послідовно проводячи в життя лінію, розпочату О. М. Горьким та Ю. Соколовим, поет виступає за широке і планомірне виховання народних майстрів, підкреслюючи органічну єдність професійної й самодіяльної художньої творчості, закликає любовно плекати народні таланти. У промові на ювілеї кобзаря Ф. Кушнерика він підкреслював потребу постійної співдружності професійних майстрів і народних співців, кобзарів, оповідачів. «Запас бо людських сил, — відзначав поет, — цим ми скеровуємо в природне, зручне й потрібне нам річище. Така робота можлива лише у нас, в Радянському Союзі, де народна устенна творчість не тільки не протиставляється літературі писаній, а навпаки — є початком її, через що вона й невіддільна від останньої, як невіддільне, скажімо, джерело від річки»².

Беручи участь у вшануванні багатьох народних співців, П. Тичина виступав з доповідями, в яких відзначав високе ідейно-художнє звучання їх творчості, пов'язував розвиток сучасної масової поезії з завданнями культурної революції в країні. У ці роки поет опублікував про народних співців та епічну поезію народів СРСР цілу низку нарисів: «Джамбул» (1938), «Давид Сасунський» (1939), «На ювілеї кобзаря» (про Ф. Д. Кушнерика; 1940), «Остап Вересай» (1940), перекладав на українську мову й популяризував зразки епічної творчості багатьох народів³.

¹ Павло Тичина. Твори в шести томах, т. 5. К., Держлітвидав, 1962, стор. 171.

² «Народна творчість», 1941, № 1, стор. 23.

³ Див. З. М. Грузман. Питання народнопоетичної творчості в статтях і виступах Павла Тичини. — Доповіді та повідомлення Вінницького державного педагогічного інституту ім. М. Островського. Вип. VII, 1959, стор. 67—70; й о г о ж. Павло Тичина — літературознавець і критик. К., Держлітвидав, 1961, стор. 175—183; Ф. І. Лавров. П. Г. Тичина про народних співців. — НТЕ, 1961, № 1, стор. 63—68.

Плідно працював тоді в галузі фольклористики проф. П. М. Попов. Увагу вченого привертала проблема українсько-російських взаємовпливів, що відбивалися передусім на розвитку літератури двох братніх народів. Наслідком глибокої зацікавленості дослідника цим питанням була поява його статей «Пушкін і український фольклор»¹ та «Шевченко і російський фольклор»², в яких розкривалися дві найяскравіші зустрічні лінії українсько-російського фольклорно-літературного єднання.

Підносячи прогресивні тенденції радянського народознавства, П. Попов одним з перших почав вивчати питання про місце фольклору в колі інтересів Маркса та Енгельса і надрукував широку анотовану бібліографію їх висловлювань про народну творчість³ та статтю, присвячену виясненню фольклористичних поглядів Н. К. Крупської⁴.

Виразно проявився в ті роки інтерес вченого до питань історії української фольклористики. Особливо активно працював дослідник у цій галузі під час перебування установ АН УРСР в евакуації (м. Уфа). Однією з перших його праць такого плану була стаття «Погляди Т. Шевченка на народну творчість»⁵. Тоді ж дослідник написав і прочитав ряд доповідей — «Початок української фольклористики як науки», «Микола Цертелєв», «Михайло Максимович як фольклорист» та ін.

Треба сказати, що взагалі у період війни П. Попов провів значну науково-організаційну й дослідну роботу. Він був упорядником і редактором багатьох фольклорних збірників, що готувалися тоді до друку, написав ряд оригінальних статей, брав діяльну участь в організації та проведенні експедицій, нарад, конференцій тощо⁶.

Активно продовжував працювати в галузі фольклористики і колишній керівничий Етнографічної комісії

¹ «Український фольклор», 1937, кн. 2, стор. 21—54.

² Пам'яті Т. Г. Шевченка. 36 статей до 125-ліття з дня народження. 1814—1939. К., 1939, стор. 385—425.

³ Див. «Український фольклор», 1938, кн. 5—6; 1939, кн. 1; «Народна творчість», 1939, № 2, 3; 1940, № 6.

⁴ «Народна творчість», 1939, № 1, стор. 34—40.

⁵ «Українська література», 1942, № 5—6, стор. 162—196.

⁶ Ширше про це див. Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки, т. I—II. К., 1947, стор. 75—76, 288—294; «Вісник АН УРСР», 1947, № 2 (130), стор. 43—49.

В. П. Петров. Він, зокрема, написав у 1940 р. «Замовляння», «Голосіння», «Обрядову поезію календарного циклу» і «Русалії» — великі розділи до підготовлюваного тоді працівниками ІУФ курсу української народної поетичної творчості (що не був надрукований)¹.

Як і раніше, одне з чільних місць у колі інтересів дослідника посідали проблеми теорії й методології фольклористики. Питання історичного вивчення поезії народних мас за основними стадіями її розвитку, в конкретному зв'язку з епохою, трудова основа, соціальні джерела народної творчості — ці та інші важливі питання марксистського народознавства зачіпав В. Петров у рецензії на збірник лєнінградських вчених, присвячений вивченню тунгуського фольклору². Чимало актуальних проблем цього ж плану порушив дослідник і в рецензії на книгу Ф. Колесси «Українська усна словесність»³. Тут В. Петров розкривав теоретичні підвалини основних шкіл буржуазної фольклористики і фактично першим вдався до з'ясування з марксистських позицій методологічного аспекту, сутності таких важливих проблем фольклористики, як усність, колективність народної поезії, питання варіативності, особливості типізації дійсності у фольклорі тощо.

Багато уваги приділяв у цей час В. Петров вивченню культури первісної доби. Спробу пояснити виникнення деяких обрядів у зв'язку з характером виробничої діяльності первісного колективу зробив дослідник у праці «Вогнезрубне хліборобство та хліборобський культ вогню» (К., 1930), хоч подекуди він дещо прямолінійно витлумачував залежність обрядового акту від виробничого, не враховуючи їх якісної відмінності. Чимало цікавих питань порушив учений в монографії «З студій про передкласове суспільство» (К., Вид-во АН УРСР, 1933). Тут він розглядав у порівняльному плані складання й розвиток виробничих культів (ловецьких, хліборобських) у гияків, остяків, греків та українців, розкривав трудову основу цих ігрищ та пов'язаних з ними уснопетичних творів. Своєрідним продовженням цієї праці були статті В. Петрова «К вопросу о генетическом

¹ Р. ф. ІМФЕ, ф. 8, од. зб. 130—134.

² «Український фольклор», 1937, кн. 1, стор. 139—141.

³ «Народна творчість», 1940, № 6, стор. 17—27.

изучении охотничьих игр»¹, «Ф. Енгельс про родовий лад у давніх германців»². У передвоєнні роки вчений закінчив (у рукопису) нарис «Ідеологія первісного суспільства», що був частиною більш широкого дослідження про первісну культуру. На цій основі він розробляє і суто фольклористичні проблеми.

Спробою серйозного заглиблення у вивчення народної творчості давніх часів була його стаття «Вчення Ф. Енгельса про рід і основні питання фольклору первіснообщинного періоду» («Народна творчість», 1941, № 2, стор. 7—22). Розвиваючи обстоюваний ним раніше марксистсько-ленінський тезис про зумовленість форм духовної культури характером суспільних відносин, що в свою чергу визначаються способом виробництва, автор підкреслював нерозривність, органічну єдність фольклору первіснообщинної доби й тогочасної ідеології і разом з тим розкривав цілковиту залежність одного й другого від характеру суспільної організації. «Ті історики, — відзначав В. Петров, — які писали про ідеологію первісного суспільства, не взяли до уваги найголовнішого, а саме — що свідомість людини стародавньородового часу була замкнена в межах роду. В стародавньородовий час кожна окрема особа перебувала в цілковитій підлеглості родові... Люди, індивідууми були нерозривно зв'язані з общиною, з колективом, з родом... Особа була відсутня. Певна дана особа не усвідомлювала себе відокремлено від общини, у протиставленні общині» (стор. 12). Усе це, як підкреслював автор, закономірно накладало свій відбиток і на всю тогочасну ідеологію, культуру. Ось чому ключ до в'яснення характеру первісного мислення й фольклору слід шукати не в містичних уявленнях, міфології та інших факторах духовного порядку, як це робили буржуазні вчені (Тейлор, Спенсер, Фрезер, Леві-Брюль тощо), а передусім в конкретних умовах життя людини, в особливостях тогочасного родового устрою. «Тільки виходячи з вчення Фр. Енгельса про рід, — писав дослідник, — ми можемо правильно зрозуміти фольклор первіснообщинного періоду, коли фольклор був ідеологією й ідеологія фоль-

¹ Советская этнография. Сб. статей. К 50-летию книги Ф. Энгельса «Происхождение семьи...». 1935, т. VI, стор. 140—177.

² Наукові записки Інституту історії матеріальної культури, кн. 3-4, К., 1935, стор. 19—73.

клором, коли фольклорний образ був категорією суспільної ідеології й уявлення про матір-рід складало специфічну ознаку мислення первіснообщинного часу» (стор. 22).

Ці ж та ряд інших важливих питань історичного вивчення фольклору порушував автор і в статті «Русская крестьянская сказка и идеология родового общества», що залишилася ненадрукованою¹. Тут дослідник прагнув розкрити генезис образів у циклі так званих «волшебных сказок» і виявити його найбільш архаїчні шари.

Цікавився вчений і проблемою фольклорно-літературних взаємин. У 1937 р. в другому томі творів М. В. Гоголя, що їх видавав Інститут російської літератури АН СРСР (Пушкінський дім), була опублікована чимала стаття В. П. Петрова «Фольклорно-литературные источники повести Н. В. Гоголя «Вий». Це — одна з перших спроб глибокого висвітлення народних джерел творчості видатного російського письменника².

Значну роботу по збиранню й вивченню українського фольклору, зокрема музичної творчості, провів у ці роки М. П. Гайдай. До речі, він зібрав та опрацював широкий фактичний матеріал з робітничого фольклору і написав розділ «Робітничі пісні»³ до підготовлюваного тоді курсу української народнопоетичної творчості.

Цікаву розвідку «Шевченко і народна пісня» опублікував у ювілейному шевченківському збірнику (1939 р.) Д. Ревуцький; тоді ж вона вийшла окремою книгою.

З фольклористичними статтями різного плану виступали в цей час П. Волинський, І. Пільгук, І. Айзеншток та ін.

Продовжує активно вивчати народну творчість видатний український вчений акад. Ф. М. Колесса. Значний інтерес становить його невеликий реферат «Організація дослідчої праці над українською усною словесністю» (1936 р.), що був опублікований лише в 1966 р.⁴

¹ Р. ф. ІМФЕ, ф. 1, од. зб. 310.

² Про діяльність В. Петрова в галузі українського народознавства та бібліографію його основних праць див.: В. П. Петров. Язык. Этнос. Фольклор. К., 1966, стор. 25—61.

³ Р. ф. ІМФЕ, ф. 8, од. зб. 52—54, 59, 89, 91—93.

⁴ НТЕ, 1966, № 4, стор. 74—79.

Тут автор дав оцінку виконаної роботи в галузі української фольклористики, відзначав наявність певної диспропорції між збиранням і студіюванням народної творчості на Україні, ставив завдання створити різноманітні покажчики, які мали полегшити роботу дослідників, визначав географічні райони (насамперед Волинь, Полісся, Підляшшя, Закарпаття й Буковину), що повинні були стати предметом пильного вивчення для фольклористів. Колесса виступав за плановість у цій справі, закликав осмислювати фольклорний процес в його динаміці й щільних зв'язках з епохою. Великого значення надавав він виясненню шляхів різних культурних впливів та вивченню варіантів творів усної поезії, підкреслював важливість пильного обстеження наукових архівів і рідкісних праць давнішого часу, підкреслював необхідність вивчення наукового методу окремих визначних збирачів і дослідників, а в зв'язку з цим висував завдання створити синтетичні праці історіографічного й теоретичного плану. Ф. Колесса рекомендував вивчати й використовувати досвід радянських фольклористів.

Помітною подією в українській фольклористиці того часу була поява вдало, з смаком упорядкованої і виданої ним антології українського фольклору (головним чином для потреб школи) ¹.

Книга складалася з двох частин. У першій автор подав просторий, підсумкового плану огляд розвитку основних жанрів української народної поезії та стисло виклав історію української фольклористики. Тут він зачепив також чимало теоретичних питань, зокрема про ступені й характер взаємозв'язку колективного та індивідуального начал у народній поезії, про творення й відтворення художніх зразків у живому фольклорному процесі, про відносну усталеність поетики, образності, стилю фольклорних зразків, про роль традиції й культурних впливів у розвитку усної словесності тощо, рішуче виступав проти еkleктики в постановці й вирішенні важливих методологічних проблем народознавства.

У другій частині наводились кращі зразки народної поезії в її головних жанрових формах. Автор цілком

---

¹ Філарет Колесса. Українська усна словесність. (Загальний огляд і вибір творів). Львів, 1938. 646 с.

усвідомлював недоліки систематизації творів за одними лише жанровими ознаками, вважав цей принцип умовним і підкреслював необхідність цілісного висвітлення фольклорного процесу за основними стадіями його історичного розвитку.

Книга Ф. Колесси була високо оцінена українськими й російськими дослідниками.

З 1939 р. західноукраїнська фольклористика дістала значно ширші можливості для дальшого розвитку. В 1940 р. акад. Ф. Колесса в статті «Об украинском фольклоре»¹ підтвердив свої давні погляди на фольклор як на живу й правдиву історію народу, акцентував на соціальних джерелах, трудовій основі, виховному значенні народної творчості, відзначав різні локальні особливості жанрової структури та шляхів розвитку українського фольклору і висував завдання планомірного й систематичного збирання та вивчення усної поезії на всій території розселення українського народу.

Видатний дослідник продовжував активно вивчати художню форму, поетику, стильові особливості, шляхи історичного розвитку дум у їх взаємодії з різноманітними, насамперед речитативними, видами народної творчості. Однією з кращих його праць у цій галузі була стаття «Формули закінчення в українських народних думах у зв'язку з питанням про наверхствування дум»².

Важливих теоретичних питань торкнувся Ф. Колесса у статті «Хмельниччина в українських піснях і думах»³. Дослідник характеризував народні пісні як колективну творчість, відзначав їх історико-пізнавальну цінність, гуманістичну спрямованість, підкреслював, що український історичний епос складався під впливом конкретних подій часу, при безпосередній участі їх свідків і учасників. «Історична пісня чи дума,— писав Колесса,— лиш тоді могла прийнятися й поширитися в народі, коли пам'ять про оспівану подію живо ще утверджувалася в народній традиції, коли жили ще її наочні свідки» (стор. 57).

Проте тут Ф. Колесса припустився й деяких нечітких формулювань та недоглядів, зокрема, твердив, що

¹ «Новый мир», 1940, № 9, стор. 202—206.

³ ЗНТШ, т. 150. Львів, 1937, стор. 29—67.

² Записки історичного та філологічного факультетів Львівського державного університету ім. І. Франка, т. I, 1940, стор. 41—58.

в ряді українських народних дум «всі події освітлені із становища воєнної козацької дружини» (стор. 42), а відображені в українському епосі події часів хмельниччини витлумачував як зіткнення «двох світів: українського й польського, демократичного й шляхетського» (стор. 44). Тим самим автор наче б віддавав певну данину теорії аристократичного походження фольклору (проти якої сам неодноразово виступав) і мовби повторював положення буржуазних націоналістів про «безкласовість», якийсь одвічний «демократизм» української нації (що так само було чужим і неорганічним в загальній концепції фольклористичних праць вченого).

Ф. Колесса одним з перших розпочав глибоке вивчення народних основ творчості І. Франка. В статті «Народнопісенна ритміка в поезіях Ів. Франка»¹ дослідник на багатому фактичному матеріалі доводив велику обізнаність Каменяра не лише з текстами народних пісень, а й з їх мелодіями, що плідно впливало на творчу практику Франка як поета, розкривав одну з яскравих сторінок діяльності Франка як фольклориста — його постійний і глибокий інтерес до народної пісні. Ф. Колесса показав новаторський характер поезії Франка як наслідок органічного й творчого зв'язку літературної практики поета з художніми традиціями мас.

Виступив Ф. Колесса і як ініціатор вивчення фольклору Великої Вітчизняної війни. У 1945 р. Львівський ОБНТ опублікував за його редакцією спеціальний збірник «Фольклор Вітчизняної війни», куди увійшли зразки народної творчості періоду воєнних років, записані в західних областях УРСР. У вступній статті дослідник відзначав, що в бурхливі часи історії завжди спостерігається особливо активний потяг мас до художнього відображення сучасних подій, і характеризував фольклор, що виник під час війни, як закономірне продовження традицій української історичної поезії, підкреслював правдивість передачі в народнопоетичному слові тих років настроїв мас, закликав до збирання та пильного вивчення цієї творчості.

З числа вчених старшої генерації найбільш помітний слід в українській фольклористиці цього періоду залишив проф. М. О. Грінченко.

---

¹ «Народна творчість», 1941, № 1, стор. 29—48.

Ще в 20-х роках, працюючи професором, а потім і ректором Музично-драматичного інституту ім. Лисенка в Києві, дослідник багато уваги приділяв вивченню народної музики й музичних інструментів, активно співробітничав у журналах «Музика», «Музика масам» та «Радянська музика», де, як відомо, значне місце посідала фольклористична тематика, виступав з питань розвитку масової музичної творчості, висвітлював недостатньо вивчені ділянки історії й теорії народної музики і музичної фольклористики. Пізніше фольклористичні інтереси вченого ще більше зміцнюються й розвиваються¹.

Систематичного характеру набуває науково-дослідна робота М. О. Грінченка в галузі народної творчості з 1938 р., коли він починає працювати в системі Академії наук УРСР. У ці роки вчений розгорнув широку організаційну діяльність по збиранню й опрацюванню українських народних музичних творів, зокрема сучасних, і приступив до поглибленої розробки важливих проблем музичної фольклористики².

Значний інтерес становлять нариси М. Грінченка про окремі жанрові форми народної творчості, що мали увійти до давно задуманої ним монографії «Історія української музики». Частина їх пізніше планувалося включити до другого тома курсу українського фольклору («Український музичний фольклор»), який у передвоєнні роки підготовляли працівники ІУФ.

З цього циклу праць М. Грінченка слід згадати насамперед нарис «Музика українських народних дум» (1940), що був опублікований лише в 1959 р. під назвою «Українські народні думи»³.

Продовжуючи розпочату Ф. Колессою лінію історичного вивчення українських дум як своєрідного жанрового утворення, автор підкреслював особливо важливу роль музичної форми в розвитку цього виду творчості, характеризував речитатив як «основний засіб музично-поетичної виразності» і разом з тим «головний елемент думи, що впливає на особливості самої її струк-

---

¹ Основну бібліографію праць М. О. Грінченка див. Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки, т. I—II. К., 1947, стор. 307—309.

² Ширше про це див. у вступній статті М. Гордійчука до кн.: М. О. Г р і н ч е н к о. Вибране. К., 1959, стор. 5—11.

³ Див. М. О. Г р і н ч е н к о. Вибране, стор. 15—54.

тури»¹, відзначав специфіку строфіки, характер композиції, єдність стилю цього жанру. Учений широко розглянув основні засоби художньої виразності дум — в єдності емоційної дії в них слова й мелодії, з урахуванням індивідуального стилю виконання твору окремими бандуристами та лірниками, прагнув розкрити своєрідність музичного супроводу в залежності від характеру інструмента і т. д.

Характер взаємозв'язку слова й мелодії, ступінь переваги то одного, то іншого елемента М. Грінченко вважав важливим ритмоутворюючим і, до певної міри, жанроутворюючим чинником. Відмінність дум від пісень автор вбачав, зокрема, у різному сполученні словесного й музичного образу. «Ритмічна основа дум, — відзначав він, — також виходить із словесних елементів. Саме в цьому полягає велика відмінність дум від пісень, ритм яких зумовлений музичною формою в цілому. Тут діє м у з и ч н и й ритм, що виріс із законів музичної фрази, з мелодичної лінії співу, який великою мірою тяжить над словом. У думі — навпаки: слово тяжить над музикою, а звідси й ритм її своєрідний, декламаційний»².

Проаналізувавши художню форму дум, М. Грінченко підтвердив висновки Ф. Колесси щодо їх походження. Він підкреслював генетичні зв'язки дум з похоронними завідами, голосіннями, замовляннями, обрядовими промовама сватів на весіллі та іншими давніми речитативними формами творчості, розглядав питання про музичні публікації дум, детально характеризував основні українські народні інструменти — кобзу (бандуру), торбан та ліру. Автор послідовно проводив думку про історичний характер складання поетики, стилю дум, відзначав нерозривний зв'язок поетичної практики мас з їх конкретним життям.

Періодизувати український музичний фольклор М. Грінченко спробував у «Нарисі історичного розвитку української народної музики»³. Він виділив кілька історичних етапів, кожен з яких характеризувався своїми особливостями розвитку народної пісні, танцю й народно-театральних форм (тобто тих жанрів, де насам-

¹ М. О. Грінченко. Вибране, стор. 17.

² Там же, стор. 41—42.

³ Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки, т. I—II. К., 1947, стор. 81—89.

перед виявлявся музичний елемент): найдавніший період; східнослов'янський (час існування Київської Русі й феодального роздрібнення східнослов'янських земель); період XVI—XVIII ст.; переджовтневий період (XIX — початок XX ст.); радянський період.

Учений прагнув розкрити специфіку жанрової структури музичних форм на кожному щаблі історичного розвитку народу, висвітлював їх генетичне коріння, своєрідність переходу одного виду творчості в інший або шляхи, характер складання цілком нових жанрових форм під дією певних історичних чинників тощо. Він цілком усвідомлював трудність періодизації розвитку такого складного культурного комплексу, як народна творчість, підкреслював приблизність запропонованої ним схеми і, виходячи з діалектико-матеріалістичного розуміння культурної історії людства, констатував піднесення темпів розвитку народної музики в наступні часи, ставлячи усе це в залежність від активізації дії різноманітних культурних факторів у зв'язку з розвитком цивілізації в цілому. «Чим даліше від нашого часу певна історична епоха, — писав автор, — тим довша вона в народній музиці, чим ближче до нас — тим коротша, бо кожна наступна епоха інтенсивніша в темпах свого життя за попередню, активніша в перетравлюванні всіх явищ попереднього і, звичайно, скоріше опановує всім, що було набуто в минулому і що дає живлення для дальшого розквіту творчості».

М. Грінченко одним з перших розпочав глибоке вивчення музики українських народних танців у нерозривному зв'язку з удосконаленням музичних інструментів, з історією формування й розвитку такого характерного жанру народної творчості, як коломийка, спробував класифікувати зразки української інструментальної музики, зокрема, в статті «Українська народна інструментальна музика» (1940 р.), опублікованій також лише після смерті автора¹.

Важливі питання музичної фольклористики і музикознавства зачепив учений в ґрунтовній розвідці «Український романс»², що була написана ще на початку 30-х років. Основними питаннями, порушуваними у цій

---

¹ М. О. Грінченко. Вибране, стор. 55—103.

² Там же, стор. 177—303.

праці, були народність професіонального мистецтва, взаємозв'язок народної й літературної пісні, співвідношення колективного та індивідуального начал у процесі розвитку пісні в залежності від характеру середовища, де вона виникла, та особливостей сфери її побутування. Визначаючи романс в остаточній фазі його розвитку як загалом витвір індивіда, як таку художню форму, що водночас є і співником, і суперником пісні народної¹, автор разом з тим глибоко розкривав фольклорні джерела, висвітлював історію формування цього характерного виду творчості, відзначав його тісний зв'язок з політичними рухами різних епох, характеризуючи твори романсового плану певного часу як «специфічний вокальний політично-агітаційний жанр»², виділяв у розвитку жанру окремих період «безіменного романса»³ і закликав дослідників «якнайбільше уваги приділити селянській пісні, безпосереднім нащадком якої є романс»⁴.

Вчений докладно розглянув творчість багатьох українських радянських поетів та композиторів у жанрі романсу, констатував поступове втрачання сучасним романсом рис камерності й ліричної замкненості, що впливало з самих потреб життя радянського народу, і, виходячи з завдань розвитку радянського мистецтва в напрямку поглиблення його реалізму й народності, закликав композиторів «діалектично підійти до розв'язання проблеми вокальної музики, сполучивши в ній на базі соціалістичного реалізму високу художню майстерність з яскравою національною формою»⁵.

Проблему фольклорно-мистецьких взаємин ставив автор також у ряді нарисів, присвячених розгляді творчості українських та російських композиторів — М. Лисенка, М. Глінки, М. Леонтовича, К. Стеценка, Я. Степового та ін.⁶ Багато уваги цим питанням приділив М. Грінченко в ґрунтовній розвідці «Шевченко і музика» (К., «Мистецтво», 1941. 112 с.). Тут дослідник фактично вперше в українській фольклористиці широко

---

¹ М. О. Грінченко. Вибране, стор. 221.

² Там же, стор. 179.

³ Там же, стор. 220.

⁴ Там же, стор. 179.

⁵ Там же, стор. 303.

⁶ Там же, стор. 381—528.

поставив питання про місце музики в житті й діяльності Шевченка, переконливо доводив нерозривність і плідність зв'язку поезії найбільшого співця України з музичною творчістю українського народу. Про збагачення Кобзарем скарбниці української пісні йшлося в окремій статті «Шевченко в народній пісенній творчості»¹. Тут же автор на основі глибокого аналізу сучасної масової творчості, де розвивалися кращі художні традиції Шевченка, констатував стирання граней, «які в минулому розривали взаємозв'язки між літературою і фольклором».

З інших праць М. Грінченка, присвячених окремим жанрам народної творчості, слід назвати «Псальми і канти»² та «Коломийки і частушки»³, що теж були написані як розділи до підручника з українського фольклору. Частина останнього нарису під назвою «Коломийки» була опублікована в журн. «Народна творчість» (1940, № 1, стор. 21—35). Тут дослідник глибоко проникав у художню природу коломийки, на багатьох прикладах доводив історичний характер формування її як самостійного жанру, підкреслював, що «прототип сучасної коломийки виробився вже досить давно і становить цілком виразний і оригінальний вид українського народного пісенного вірша», чітко розмежовував с ю ж е т н у пісню коломийкового розміру і к о л о м и й к у, як два цілком різних жанри масової творчості. В коломийці, як відзначав він, синтетично поєднується пісенно-поетичне начало з началом мімічним та хореографічним. Розкриваючи надзвичайну широту дії коломийки, її гнучкість, тісний зв'язок з конкретно-історичною й культурно-побутовою практикою мас, здатність відгукуватися на найрізноманітніші явища життя, автор спростовував твердження деяких вчених (М. Жінкіна та ін.) про цілковиту генетичну залежність коломийки від танкових пісень (зокрема козачка і краков'яка), що мали насамперед розважальне призначення, і підкреслював важливу соціальну функцію коломийки.

Глибоко проаналізувавши композицію коломийки, Грінченко виявив у її строфі своєрідний заспів, який

¹ Пам'яті Т. Г. Шевченка. Збірник статей до 125-ліття з дня народження. К., Вид-во АН УРСР, 1939, стор. 501—550.

² Р. ф. ІМФЕ, ф. 8, од. зб. 96.

³ Т а м ж е, од. зб. 94 і 95.

міцно в'яжуться з традиціями масової пісенної творчості, «і чим давніша коломийка,— зазначав він,— тим більший зв'язок із старим пісенним матеріалом констатуємо в її заспіві». Разом з тим вчений підкреслював важливу роль у коломийці хореографічного начала, доводив, всупереч твердженням окремих дослідників, її ритмічне й мелодичне багатство й пов'язував усе це з традиціями масової колективної творчості.

Готував М. Грінченко як розділи до підручника важливі щодо тематики статті «Проблематика українського музичного фольклору», «Теорія української народної музики», «Музика української обрядової поезії», «Українські історичні пісні і балади з музичного погляду», «Музика української народної драми» та ін.¹

Вченого глибоко хвилювали проблеми сучасної народної творчості. Питанням радянського фольклору він присвятив цілий ряд цікавих розвідок, серед них «Музикальний фольклор народів СРСР про Леніна»² та «Українські радянські народні пісні»³.

Як і в інших своїх працях, тут автор аналізував народнопісенні зразки в органічній єдності слова й мелодії, прагнув розкрити генезис образів, збагнути художню й соціальну функцію творів, показати новаторський характер радянського фольклору, враховуючи специфічність його джерел та шляхів поширення, зважаючи на виключно важливу роль в сучасному фольклорному процесі індивідуального творчого начала.

Треба сказати, що в цілому питання творчої індивідуальності у масовій художній практиці, питання творця і носія фольклору посідало в широкому колі інтересів М. Грінченка одне з найважливіших місць. Продовжуючи й розвиваючи лінію Горького та Соколова, дослідник всебічно вивчає творчу діяльність народних співців, аналізує їх репертуар, проникає в творчу лабораторію кобзарів, цікавиться їх манерою виконання, особливостями індивідуального стилю тощо.

У 1939 р. на республіканській нараді кобзарів та лірників він виступив з доповіддю про життя й діяль-

---

¹ Див. Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки, т. I—II. К., 1947, стор. 305.

² «Народна творчість», 1940, № 2, стор. 34—46.

³ М. О. Грінченко. Вибране, стор. 136—176.

ність найяскравіших сучасних народних співців¹, де підкреслював нерозривний зв'язок кобзарів з життям свого народу та їх участь у боротьбі за визволення, закликав радянських кобзарів активно розвивати кращі традиції української пісні. Тоді ж дослідник опублікував і стислі нариси «Остап Вересай» та «Музика пісень і дум кобзаря Ф. Д. Кушнерика» («Народна творчість», 1940, № 6), також присвячені цій проблемі.

Широта наукових інтересів М. Грінченка, глибока обізнаність з основними проблемами фольклористики і виключна працездатність, постійна зацікавленість в якомуго повнішому вивченні фольклорного процесу з його різноманітними ланками та відгалуженнями, уміння знайти найбільш актуальні теми й напрямки — усе це дозволило вченому виконати ряд важливих праць і збагатити українську науку про народну творчість цінними теоретичними положеннями та висновками.

Важливим для української фольклористики розглядуваного періоду було те, що саме в цей час сформувалося й виступило в науці молоде покоління дослідників, яке прагнуло йти в ногу з життям, підхоплювало й розвивало далі кращі традиції радянського народознавства.

Серед представників його слід передусім згадати М. В. Нагорного, який опублікував тоді ряд широких статей різного плану. Дослідника, зокрема, цікавила проблема історизму народної творчості, зв'язки фольклору з епохою, його соціальна функція. Ці та ряд інших важливих питань фольклористики М. Нагорний порушив у статтях «Пісні і думи українського народу про боротьбу з польським панством в кінці XVI і першій третині XVII ст. (1595—1638)»² та «Боротьба проти німецьких і польських інтервентів в 1918—1920 рр. в усній творчості українського народу»³. Проте необхідно зауважити, що в цих статтях, як і в ряді інших праць молодого дослідника, дещо ігнорувалась художня специфіка фольклору, зв'язки народної поезії з життям часом витлумачувались автором надто спрощено, прямолінійно.

Чимало уваги приділяв М. Нагорний вивченню творців та носіїв фольклору. В статті «Українські народні

¹ «Народна творчість», 1939, № 2, стор. 10—18.

² «Український фольклор», 1938, кн. 4, стор. 20—51.

³ «Український фольклор», 1938, кн. 1, стор. 52—87.

співці — кобзарі і лірники»¹, що була опублікована до республіканської наради кобзарів та лірників, автор відзначав активну участь народних співців у культурному й соціальному житті України, підкреслював безперервність і творчий розвиток кобзарських традицій в радянський час.

Спиралючись на висунуті й обстоювані Горьким та Соколовим положення про необхідність активного ставлення професіональних художників і дослідників до сучасної народної творчості, автор говорив про потребу постійної творчої допомоги народним співцям і висував завдання створити новий, радянський епос. Ще більш виразно проявилась ця лінія в проголошеній ним на нараді кобзарів та лірників доповіді «Перші зразки радянських дум і пісень та завдання створення радянського епосу»².

Важливі питання зачепив дослідник у вступній статті до упорядкованого з його участю збірника «Українська народна сатира і гумор» (К., Вид-во АН УРСР, 1940). Автор підкреслював органічну єдність сатиричного й гумористичного струменів в усній народній традиції, визначаючи, проте, сатиру як ширше поняття, характеризуючи її як «найгострішу зброю з усього великого арсеналу народної творчості». Автор здійснив широкий огляд народної сатири за тематичними циклами творів. Визнаючи, що вона має свої специфічні жанри (насамперед анекдот, казку, пісню, частушку), М. Нагорний разом з тим підкреслював її здатність до поширення на всі види народної творчості. «Можна сміливо твердити, — писав він, — що сатира властива всім жанрам фольклору». Тут же дослідник вперше спробував дати характеристику радянської народної сатири, відзначав — як специфічну рису — виразні сліди на ній «первотворення» і тісний зв'язок з літературною традицією. Автор підкреслював велике значення талановитих оповідачів у творенні й поширенні зразків цього виду фольклору та висував завдання їх вивчення. «Розвиток народної сатири, — писав він, — її жанрів і зокрема анекдота, як найбільш цінного, типового серед них, багато завдячує окремим талановитим майстрам-розповідачам,

¹ «Народна творчість», 1939, № 1, стор. 50—57.

² «Народна творчість», 1939, № 2, стор. 18—24.

яких завжди висував багатовіковий живий фольклорний процес».

Дослідник цікавився також усною поезією трудящих західноукраїнських земель, зокрема сучасною, і намагався її осмислювати й оцінювати насамперед з соціального погляду¹, вивчав народні основи творчості Шевченка², брав активну участь в упорядкуванні фольклорних збірників, провадив значну науково-організаційну роботу.

Активно вивчав у ці роки народну творчість П. Д. Павлій. Значний інтерес виявляв молодий дослідник до радянського фольклору, розробляв актуальні, недостатньо висвітлені в науці питання про своєрідність тематики, генетичні джерела, функціональну роль сучасних творів, вивчав традиції пролетарської поезії у масовій творчості радянського народу тощо. Серед статей цього плану слід згадати передусім «Образ Леніна в казках і легендах»³, «Пісні радянського народу про Кірова»⁴, «Першотравневі пісні»⁵.

Увагу дослідника привертало й викладання народної творчості в вузах. Разом з П. М. Поповим П. Павлій уклав (1939) хрестоматію з українського фольклору і додав до неї вступну статтю «Головні періоди історії українського фольклору»⁶ (у зв'язку з початком війни книга тоді не була надрукована). М. Нагорний та П. Павлій склали також першу спеціальну програму з курсу української народної творчості для потреб вищої школи (К., 1938; 2-е вид. — 1941).

Як розділ до підручника з українського фольклору П. Павлій написав тоді нарис про думи (дожовтневі і радянські)⁷, а також опублікував цікаву статтю⁸, де підкреслював народність походження українського героїчного епосу, відзначав велику ідейно-художню силу і своєрідну суспільну функцію цього виду творчості

¹ Див. «Український фольклор», 1938, кн. 3; «Літературний критик», 1939, № 1; «Народна творчість», 1939, № 3.

² Див. «Літературна газета» від 6. V 1939 р.

³ «Народна творчість», 1939, № 1, стор. 10—18.

⁴ «Народна творчість», 1939, № 4, стор. 65—69.

⁵ «Літературна газета» від 29. IV 1941 р.

⁶ Р. ф. ІМФЕ, ф. 8, од. зб. 63.

⁷ Там же, од. зб. 124—128.

⁸ П. Павлій. До питання про походження народних дум. — «Народна творчість», 1940, № 4, стор. 43—53.

в різні періоди історії народу, торкався важливих теоретичних питань фольклористики (роль речитативу, місце імпровізаційного начала в розвитку епосу), підтверджував висновки Ф. Колесси та О. Веселовського про генетичні зв'язки епічних форм творчості з традиціями давньої, зокрема обрядової, поезії.

Серйозним дослідником фольклору зарекомендував себе в ті роки і М. М. Плісецький. Молодий вчений упорядкував і опублікував збірник «Думи та історичні пісні», що вийшов невеликим форматом, у серії кишенькових видань (К., «Рад. письменник», 1941. 300 с.), де твори цих жанрів наводилися в окремих розділах. До кожного розділу упорядник додав стислу передмову, де окреслював межі продуктивного розвитку даного жанру, відзначав велике пізнавальне значення цієї творчості. Автор констатував наявність широкого й вузького терміну «історична пісня», зазначав, що в цілому «більшість народних пісень є історичними», розглядав розвиток української пісенної творчості в соціально-історичному розрізі. До історичних пісень дослідник відносив і чимало колядок та щедрівок, показував сильний вплив історичної поезії на пісні часів революційної боротьби пролетаріату.

У цій же серії М. Плісецький опублікував і збірник «Народна лірика» (К., «Рад. письменник», 1941. 274 с.), куди увійшло крім суто ліричних чимало й соціально-побутових, коліскових пісень, а також голосіння. У передмові упорядник докладно розглянув образну систему, особливості поетики, стилю, композиції, строфіки української ліричної поезії і підкреслив важливість історичного вивчення фольклору.

Успішно працював М. Плісецький у цей період і над створенням праць підсумкового характеру. 1940 р. він завершив велике дослідження (і захистив його як кандидатську дисертацію) «Фольклорна традиція Київської Русі. Частина I. Зимова обрядова пісня», де доводив виникнення ряду колядок в часи Київської Русі¹. Фрагмент з цієї праці — «Умови творення епосу в Київській Русі» — вчений опублікував на сторінках журн. «Літературна критика» (1940, № 11-12, стор. 76—90). Тут

---

¹ Див. Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки, т. I—II. К., 1947, стор. 69.

він торкнувся широкого кола проблем генезису й історичного розвитку східнослов'янського героїчного епосу.

Дослідник активно розробляв питання сучасної народної творчості. Він першим написав підсумкову статтю¹, де відзначав новий характер об'єкта зображення і самого творчого суб'єкта в радянському фольклорі, констатував стирання граней між усною народною творчістю міста й села і підкреслював єдність змісту фольклору різних народів СРСР. Слідом за Ю. Соколовим М. Плісецький характеризував творчий метод радянського фольклору як соціалістичний реалізм, відзначав закономірність розвитку цього методу в плані успадкування кращих художніх традицій, розкривав історичний характер складання жанрової системи народної творчості, оцінював переробки старих пісень на новий лад як цілком умотивоване з історичного погляду явище, окреслював провідне коло тем і мотивів, особливості жанрової структури та завдання вивчення радянської народної поезії.

Підсумковий характер мав і розділ М. Плісецького про українську усну народну творчість у «Нарисах історії української літератури» (М., Вид-во АН УРСР, 1945, стор. 5—33). Тут автор чітко, послідовно проводив історичний принцип при осмисленні цілого фольклорного процесу. Підкреслюючи самотність, національну своєрідність усної поетичної творчості українського народу, дослідник водночас відзначав, що вона здавна розвивалася в органічних взаєминах з усною й літературною традицією росіян, поляків, болгар та інших слов'янських народів, розкривав історичний характер складання поезики, ритміки, жанрових форм народної поезії, відзначав діалектику взаємодії в ній колективного та індивідуального начал, підкреслював конкретно-історичну основу українського героїчного епосу.

Проте автор не уникнув і деяких вульгарносоціологічних впливів. Він, зокрема, стверджував, ніби в радянський час зникає ґрунт для обрядового фольклору. Подекуди (як і загалом у ряді інших розділів книги) проявлялася тенденція розглядати українську культуру з позицій «єдиного потоку».

¹ М. Плісецький. Основні лінії розвитку українського радянського фольклору.— Ювілейний збірник, т. II. Куйбишев, 1944, стор. 43—62.

Серед молодшого покоління дослідників, що активно збирали й популяризували тоді народну творчість та все більше включалися в її вивчення, слід назвати також А. Хвилю, М. Родіну, Ф. Лаврова, Г. Нудьгу, Г. Сухобрус, І. Кравченка, М. Ісірович, А. Кінька, А. Лиходія, Д. Кушнарєнка, П. Гонтарєнка.

У своєрідних умовах життя Країни Рад напередодні і в час Великої Вітчизняної війни різні ланки радянської культури й науки розвивалися нерівномірно. Це відбилося і на змісті та характері фольклористичної роботи тих років. Деякі лінії вивчення народної творчості розвивалися досить інтенсивно. Розширилось коло спостережень над живим фольклорним процесом, утвердились нові аспекти його дослідження. Одні проблеми набули особливої актуальності, і на їх розробку мобілізуються основні наукові сили; інші ж стають ніби менш актуальними, відходять на другий план, а іноді й зовсім згортаються.

У цей час дедалі чіткіше викристалізовується, набуває дедалі більшої ваги і стає в центрі уваги фольклористів — як основна проблема науки — проблема *історії* народної творчості. Її органічною складовою частиною є питання *генезису* фольклору, яке і в попередній період посідало одне з найважливіших місць в колі інтересів дослідників; коли ж вчені поставили перед собою завдання з'ясувати закономірності виникнення та розвитку народної творчості і спрямувати її в бажане русло, воно стало особливо актуальним. Разом з тим якраз у ці роки помітно посилюється осмислення суспільного значення народної поезії, вияснення її конкретної ролі в житті мас. *Функціональне* вивчення фольклору набуває все більшого поширення і дедалі частіше урівноважується та узгоджується з дослідженням його генезису.

Основним предметом студіювання стає радянський фольклор. Якраз на цьому матеріалі можна було більш-менш повно розкрити реальне коріння усної поезії та простежити її впливи на життя.

Масова художня практика того періоду часом давала в руки дослідників цікаві факти щодо характеру і своєрідності шляхів розвитку радянського фольклору. Життя вимагало глибокого вивчення фольклорного процесу,

виявлення провідних його ліній і тенденцій розвитку. З завданням розробки проблеми історії фольклору закономірно поєднувався інтерес дослідників до сучасних новотворів, вивчення яких, як підкреслював О. М. Горький, могло б дати чимало і для ретроспективного висвітлення характеру народної поезії минулих часів¹.

Увагу дослідників привертає насамперед радянська пісня як найпоширеніший і найбільш дійовий вид творчості. Питання загального характеру сучасної пісні, її примітних рис, особливостей розвитку висвітлювалися в численних оглядових статтях, популярних нарисах, що ними часто супроводжувалися різноманітні добірки зразків цього жанру, а також у спеціальних наукових статтях². Учених цікавили насамперед якісні зміни, яких зазнавала народна пісня у повоєнний період³, роль і місце кращих традицій масової пісенної творчості в розвитку сучасної пісні. Осмислюючи характерні риси цього жанру, радянські фольклористи узагальнювали й переймали досвід видатних діячів минулого в галузі вивчення української пісні⁴.

Уважно ставились дослідники і до сучасних дум, легенд, казок, збирали й популяризували їх, намагалися розкрити специфічні художні особливості та їх функцію в житті⁵.

Посилення інтересу до народної пісні значною мірою викликалося також завданнями художньої обробки, творчого використання класичної народнопісенної спадщини для розвитку сучасної пісенної культури і музики, що було в цей час особливо актуальним. Якраз тоді з'явилися статті в «Правде» «Сумбур вместо музики» і «Балетная фальшь», де ставилися вимоги посилення зв'язку радянської професіональної музики з художнім досвідом мас. Ці програмні партійні документи широко обговорювалися на зборах українських композиторів⁶.

---

¹ Див. Н. Ф. М а т в и й ч у к. Творчество М. Горького и фольклор. К., Изд-во АН УССР, 1959, стор. 61.

² Див. «Радянська музика», 1936, № 2, стор. 10—16; «Український фольклор», 1938, № 2, стор. 30—37.

³ «Народна творчість», 1940, № 5, стор. 7—16, 21—28.

⁴ Див. «Радянська музика», 1937, № 4, стор. 29—33.

⁵ Див. «Народна творчість», 1939, № 2, стор. 18—23; 1940, № 6, стор. 7—16; 1941, № 1, стор. 15—22.

⁶ «Радянська музика», 1936, № 1, стор. 37—43; № 2, стор. 23—31.

Журнал «Радянська музика» друкує статті, спрямовані проти недооцінки сучасного фольклору. Відчувалась необхідність якомога ширшого використання нової народної пісні у творчій роботі професіональних митців¹. Питання народності музики піднімаються у спеціальних редакційних статтях журналу, в окремих виступах з питань обробки народної пісні². Пропагуючи погляди видатних діячів музичної культури на принципи обробки народної пісні, журнал передрукував передмову П. Сокальського з його збірника «Малоросійские и белорусские песни»³.

Помітно посилюється в цей час вивчення соціальної природи народної творчості. Увагу дослідників привертало насамперед питання зв'язку її з сучасністю. Фольклор усе частіше розглядається як втілення світогляду, кращих моральних принципів, естетичних ідеалів трудівника. Дослідники акцентували на революціонізуючому, суспільно-виховному значенні народної творчості, популяризували фольклор насамперед гостро соціального звучання. Усе це позначалося й на виборі тематики та загальному спрямуванні фольклористичних досліджень цього часу.

Необхідно відзначити, що при недостатній розробленості важливих проблем теорії фольклору спроби дослідників вивчати народну творчість в соціальному розрізі не завжди були успішними. Значної шкоди завдало примітивне, спрощене розуміння багатьма вченими таких важливих категорій марксистської філософії, як базис і надбудова, та ігнорування діалектики їх взаємозв'язку.

Хоч пролеткультівці та інші лівацькі угруповання були на той час розгромлені, проте їхні хибні теоретичні настанови ще тяжіли над багатьма дослідниками. До того ж, саме тоді прокотилася хвиля вульгарного соціологізму, що негативно позначилось на розвитку суспільних наук в цілому. У фольклористиці, наприклад, правильні марксистські положення, пропаговані Горьким, на практиці часом спотворювались і вульгаризувались.

---

¹ «Радянська музика», 1936, № 1, стор. 14—18.

² «Радянська музика», 1937, № 6-7, стор. 6—7, 25—32.

³ «Радянська музика», 1937, № 5, стор. 27—31.

Чимало вчених догматично сприймало марксистський тезис про переважання матеріального над духовним у культурному розвитку людства. Внаслідок цього художня творчість мас витлумачувалася ними як прямолінійний, безпосередній вияв матеріальних умов їх життя; ігнорувалася роль культурних традицій, недооцінювалася художня природа, відносна самостійність мистецтва, не враховувались різноманітні психологічні чинники, естетичні смаки й моральні фактори, що історично склалися і своєрідно впливали на розвиток культурного процесу.

Саме цим почасти пояснюється певна ідеалізація, захвалювання деякими дослідниками всієї нової творчості, яка звичайно ставилася ними в пряму залежність від нових обставин життя народу. При цьому іноді прозирала тенденція протиставляти сучасний фольклор — як бездоганну творчість — традиційній поезії, що нібито якоюсь мірою несла на собі відбиток психології, естетичних смаків не лише трудящих, а й експлуататорських класів старого суспільства. Тим самим фактично применшувалася роль трудового народу в культурному процесі минулих епох.

Вульгаризувалося іноді також марксистське положення про працю як джерело людської творчості. Тезис про трудову основу фольклору витлумачувався деякими дослідниками надто вузько і примітивно. Зміст фольклору фактично зводився ними до поняття протоколу, в якому нібито фіксувалися насамперед реалії з сфери трудового побуту людини. Усе це призводило до профанації мистецтва.

Не завжди успішно виконувались горьківські настанови і щодо глибокого опанування та вдумливого, творчого розвитку досягнень традиційної народної поезії. Деякі дослідники, ігноруючи реальні можливості, продуктивну здатність окремих жанрових форм, іноді закликали до розвитку їх у класичному вигляді, заохочували реставрацію того, що вже було самим ходом життя приречене на зникнення, і таким чином збивалися на позиції антиісторизму.

Дослідники не завжди правильно сприймали заклик Горького та Соколова активно ставитись до сучасної народної творчості і впливати на живий фольклорний процес. Інколи фольклористам зраджувало почуття міри

при перетворенні ними цих положень у життя. Це часом спричинювалося до недооцінки народними співцями естетичних вимог художньої творчості, зумовлюючи появу неповноцінних, малохудожніх зразків, що в свою чергу призводило до зниження наукового рівня досліджень цього матеріалу.

Часто ігнорувалась проблема єдності форми і змісту в мистецтві, недооцінювались специфіка зв'язку традиції й новотворчості, діалектика взаємодії колективного й індивідуального тощо. Саме тоді в наукових працях значного поширення набуло «ілюстраторство», суть якого полягала в прагненні дослідників кожен факт художньої творчості «підігнати» під певне соціологічне чи філософське положення.

Усе це до певної міри гальмувало розвиток радянської фольклористики. Проте окремі помилки, деякі лівацькі збочення не могли збити її з магістрального, марксистського шляху розвитку. Переважна більшість вчених твердо стояла на здоровому ґрунті, широко прагнула застосувати основні положення історичного матеріалізму до конкретної культурної практики мас, що мало важливе значення для дальшого розвитку науки. Окремі ж невдалі кроки, крайності, що часом проявлялись у ході здійснення цих завдань, були виявом загальних труднощів зростання радянської фольклористики на новій методологічній основі й цілком визначалися обставинами часу. І дещо прямолінійне трактування залежності фольклору від життя народу, і часом надмірна увага до сучасної масової творчості — це було своєрідною й закономірною реакцією вчених на ще живучі традиції буржуазної фольклористики, яка, як відомо, розглядала народну творчість у відриві від її соціального коріння, характеризувала її як знижену культуру аристократичної верхівки, оцінювала фольклор як цілком стихійну і підсвідому творчість тощо. З метою остаточного розвінчання хибних положень буржуазної науки радянські дослідники активно пропагували матеріалістичні погляди, хоч в запалі боротьби іноді і впадали в крайності.

Одним з першочергових питань генезису народної творчості, що стояло тоді в центрі уваги дослідників, було співвідношення та взаємодія колективного й індивідуального начал у творчому процесі.

У вітчизняній фольклористиці дожовтневого періоду, як відомо, значне поширення мали народницькі погляди на фольклор як на продукт колективного (в найпримітивнішому розумінні цього поняття), суто «артільного», до того ж значною мірою стихійного, «підсвідомого» творчого акту.

Хоч ідеологія народників ще до Жовтня зазнала повного краху, проте їх хибні погляди на походження народної творчості навіть у радянський час мали певне поширення серед фольклористів. Дехто з дослідників за традицією вважав усну поезію продуктом діяльності всієї, якоїсь «безликої», маси народу. Це, звичайно, перешкоджало в'ясненню справжньої природи народної творчості та розкриттю закономірностей її розвитку.

В іншу крайність впадали послідовники «історичної школи», яка надто переоцінювала роль творчої індивідуальності у фольклорному процесі. Це так само шкодило в'ясненню справжньої природи, генетичного коріння народної поезії.

Обом однаково хибним крайностям було протиставлене горьківське, справді марксистське розуміння походження фольклору. О. М. Горький та його послідовники, виходячи з основних положень історичного матеріалізму про вирішальну роль мас в суспільному житті, наголошували на безумовному пріоритеті колективного досвіду в процесі масової художньої творчості. Разом з тим, підходячи діалектично до розв'язання цілої проблеми, передові радянські вчені, слідом за Горьким, визнавали також винятково важливу роль творчої індивідуальності в цьому процесі.

Визначення О. М. Горьким фольклору як творчості саме трудової частини народу (а не всієї його маси) уже було серйозним запереченням обох крайностей. Але Горький і його послідовники, розвиваючи основні положення діалектико-матеріалістичного вчення, пішли ще далі. Вони не стали ідеалізувати цієї, хоча й найважливішої, частини народу, а намагалися диференціювати дане поняття, розглядали його не як абстрактне, а як цілком конкретне для кожного історичного періоду, соціально визначене явище. Радянські вчені усвідомлювали, що й трудовий народ не є якоюсь однорідною масою, що всякий колектив складається з окремих

людських індивідуальностей неоднакової яскравості, різного ступеня активності й обдарування.

Винятково важливе значення для дальшого розвитку фольклору і фольклористики мав висунутий О. М. Горьким та розвинутий радянськими вченими тезис про народну творчість як соціально організований, глибоко усвідомлений процес. Хоч стихійний елемент і посідав у ньому певне місце, проте в цілому народна творчість, на думку переважної більшості дослідників, була продуктом передусім цілеспрямованої, осмисленої діяльності, в якій неабияку роль відігравали класові позиції, ідейні переконання її творців та носіїв. Вплив фольклористів на сучасний процес масової творчості мав, отже, виявлятися передусім у систематичному, терпеливому вихованні ними найяскравіших народних талантів і спрямуванні таким чином їх творчості у бажаному напрямку. Ось чому в ці роки посилюється увага до постаті творця народної поезії, спостерігається прагнення дослідників всебічно вивчати репертуар, художні особливості, індивідуальні смаки і стиль виконання, характерні риси таланту найбільш яскравих майстрів народної творчості.

Таким чином, традиційний для української фольклористики інтерес дослідників до творців та носіїв епічної творчості знаходив тепер сприятливий ґрунт для дальшого розвитку.

У пресі з'являється чимало оглядових статей про діяльність співців, кобзарів і лірників у різні періоди життя українського народу, друкуються нариси про окремих народних митців минулих епох.

Значну роль у посиленні інтересу дослідників до постаті народного майстра відіграла скликана Інститутом українського фольклору АН УРСР республіканська нарада кобзарів та лірників. Журнал «Народна творчість» виступив із спеціальною редакційною статтею, де висвітлювався хід наради і була сформульована головна мета вивчення українського кобзарства, зокрема сучасних співців¹. Про завдання наради писалось і на сторінках газети «Комуніст» від 9.II 1939 р.

Важливою подією в культурному житті України того часу, свідченням загальної уваги громадськості до ра-

---

¹ «Народна творчість», 1939, № 2, стор. 3—6.

дянського кобзарства, виявом піклування партії та уряду про розквіт масової художньої творчості було урочисте відзначення (в грудні 1940 р.) 65-річчя з дня народження та 30-річчя кобзарської діяльності народного співця Федора Кушнерика. Це свято влаштував Інститут українського фольклору АН УРСР та Спілка радянських письменників України на батьківщині кобзаря (в с. Велика Багачка Полтавської обл.). З промовою на ювілеї виступив поет-академік П. Г. Тичина. У пресі з'явилися нариси про діяльність кобзаря.

У ці роки дослідники виявили ряд яскравих народних талантів — Є. Мовчана, П. Носача, Х. Литвиненко, І. Іванченка, М. Миронець, К. Дерев'янченка та ін.

Увага до майстрів народної поезії позитивно вплинула на їх творчу діяльність, що сприяло піднесенню цього процесу серед широких мас. З кращих творів народних митців було згодом укладено окремих фольклорний збірник «Поети колгоспного села» (К., Вид-во АН УРСР, 1940). У різних районах республіки теж провадилося вивчення й популяризація творчості самодіяльних майстрів слова. Газета «Вінницька правда», наприклад, готувала в 1939 р. до друку збірник творів колгоспних поетів області¹.

Зацікавлення діяльністю конкретних митців було характерною рисою всієї радянської фольклористики. Тоді широко відзначались ювілеї найвидатніших народних співців, казкарів, ашугів, акинів у різних республіках СРСР. Часто такі свята переростали національні рамки і набували всесоюзного значення. Це знаходило відгомін і в українській пресі. Так, у 1940 р. російські фольклористи відзначали 50-річчя творчої діяльності народної оповідачки, виконавиці епічних пісень Марфи Крюкової. В українських журналах і газетах тоді з'явилося багато статей про видатну російську народну поетесу.

Великої популярності в СРСР набув у цей час дагестанський ашуг Сулейман Стальський, якого О. М. Горький у доповіді на Першому з'їзді радянських письменників назвав «Гомером ХХ сторіччя». У рік смерті ашуга (1937) і пізніше в українській пресі з'явилося багато

---

¹ Див. «Літературна газета» від 8. V 1939 р.

статей про нього¹, друкувалися бібліографічні покажчики літератури про його життя й діяльність², популяризувалася його творчість.

У 1938 р. широко відзначалося 75-річчя творчої діяльності народного акина Казахстану Джамбула Джабаєва, зокрема на Україні³. У пресі виступили письменники (М. Бажан, П. Панч, Д. Косарик, М. Тардов) та критики. порушувалося питання про зв'язки творчості Джамбула з Україною⁴.

Наші дослідники виявляли інтерес до творців грузинської епічної пісні⁵, вивчали досвід роботи з майстрами народної творчості і в інших республіках СРСР.

Пожавлення діяльності народних митців викликало появу своєрідної художньої творчості, яка посіла специфічне, ніби проміжне місце між колективним, «безіменним» фольклором і літературою. Вона свідчила, як плідно й животворно впливали традиції колективного художнього досвіду на індивідуальну творчу практику.

У радянській науці того часу все більше визріває й набуває особливої актуальності — як невід'ємна складова частина проблеми генезису, історії й загальної художньої специфіки народної творчості — питання фольклорно-літературних та фольклорно-мистецьких взаємин. Розвиток радянської літератури і мистецтва цих років характеризувався дальшим утвердженням методу соціалістичного реалізму, що органічно поєднував правдивість зображення життя в його поступальному русі, високу ідейність з простотою, натуральністю, народністю форми. Невичерпним джерелом збагачення художньої майстерності митців, важливим засобом розвитку літератури й мистецтва на народній основі була фольклорна скарбниця. Розкриття народних джерел творчості професіональних майстрів, висвітлення прин-

---

¹ Див. «Радянська література», 1937, кн. 11-12; «Літературний журнал», 1937, № 11-12; «Літературна газета» від 27. XI 1937 р.

² Сулейман Стальський. 1869—1937. Список літератури. Склав Х. Надель. К., 1938.

³ Див. «Літературний журнал», 1938, № 6; «Літературна критика», 1939, кн. 10; «Советская Украина» від 20.V 1938 р.; «Літературна газета» від 18.V 1938 р., від 10. VII 1939 р.

⁴ Див. «Комуніст» від 20.V 1938 р.

⁵ Див. «Більшовик» від 23. XII 1937 р.; «Літературна газета» від 24. VIII 1938 р.

ципів використання ними художнього досвіду має стає одним з важливих напрямків наукових досліджень.

Певний внесок у розробку даної проблеми зробили працівники вищих учбових закладів. Особливо ж по-жвавилась дослідна робота в цьому напрямку, коли у розробку питання фольклорно-літературних взаємозв'язків включилися працівники науково-дослідних установ, письменники й критики. З'являється чимало оглядових статей про фольклорні джерела окремих жанрів нашої літератури, про народне коріння української поезії, про участь поетів у збагаченні пісенної культури українського народу тощо¹.

Важливою подією, що певною мірою визначила дальше спрямування цієї лінії досліджень, було відзначення (1939 р.) 125-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. Ще перед ювілеєм у пресі почали друкуватися різноманітні статті про Кобзаря. Вся спадщина Шевченка була взірцем органічного поєднання індивідуальної практики митця з традиціями колективної народної творчості. Отже, закономірно, що значне місце серед ювілейних матеріалів зайняли статті про використання поетом фольклору.

Автори ряду статей питання зв'язку творчості Шевченка з народною поезією ставили в широкому плані², інші ж обмежувались висвітленням лише фольклорних джерел окремих поезій Кобзаря, частковим розкриттям його творчої лабораторії³. Щоб полегшити розробку теми «Шевченко і фольклор», було укладено вибіркового характеру покажчик фольклорних зразків, які використав Шевченко у своїх поезіях⁴. Окрему групу становили дослідження про зв'язки його творчості з народною піснею⁵.

---

¹ Див. «Літературна критика», 1936, № 10; 1937, № 5; «Літературний журнал», 1937, № 10; «Радянське літературознавство», 1940, кн. 5-6.

² Див. «Штурм», 1937, № 3; «Комуністична освіта», 1939, № 2; «Літературна критика», 1939, кн. 2-3; «Молодий більшовик», 1939, кн. 3; «Народна творчість», 1940, № 2; «Літературна газета» від 17.XII 1938 р.

³ «Штурм», 1936, № 3; «Літературна газета» від 11.II і 6.V 1939.

⁴ «Український фольклор», 1939, кн. 1, стор. 142—159.

⁵ Д. Ревуцький й Шевченко і народна пісня. Харків, 1939. Див. також: «Народное творчество», 1939, № 2; «Вісті» від 10. III 1937 і 28.II 1939 р.; «Пролетарська правда» від 26.XII 1938 р.

Відомо, що багато віршів Шевченка перейшло до народного репертуару. Було чимало прикладів спільної розробки поетом і народом одних і тих же сюжетів, використання образів, мотивів. Це дало привід до порівняльної характеристики фольклорних зразків і творів Шевченка¹.

Інтернаціоналіст за своїми переконаннями, Шевченко як художник не замикався вузькими національними рамками, що виявилось і в освоєнні поетом фольклорної скарбниці. Все життя він зберігав живий інтерес також до російської народної поезії й охоче її використовував. Це висвітлювалося тоді в пресі².

Плідними в українській фольклористиці дожовтневої доби були настанови й особиста практика Шевченка в збиранні фольклору, що також не залишилося поза увагою дослідників³.

Широка, різнопланова тема «Шевченко і фольклор» не вичерпувалась питаннями використання народної поезії в його художній практиці. Виразно проявлялася й зустрічна лінія «Шевченко у фольклорі». Сам образ поета, полум'яного борця за кращу долю трудящих, міцно жив у народній пам'яті. Він став героєм пісень, легенд і переказів. Це зумовило появу окремих збірок⁴, а також багатьох журнальних і газетних публікацій фольклору про Шевченка.

Увага фольклористів до діяльності Кобзаря активізувала вивчення фольклорних джерел творчості й інших українських письменників. З'явилися статті І. Пільгука, С. Шаховського, Ф. Колесси, П. Павелка та інших вчених про зв'язки з фольклором творчості І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, Марка Вовчка, М. Коцюбинського, М. Кропивницького, А. Тесленка, Лесі Українки, І. Франка. Так поступово питання фольклорно-літературних взаємин дедалі більше утверджувалось,

¹ Див. Учені записки Харківського університету, № 17. Труды філологічного факультету, № 1. Харків, 1939, стор. 51—62; «Український фольклор», 1939, кн. 1; «Народна творчість», 1941, № 2.

² Пам'яті Т. Г. Шевченка. К., Вид-во АН УРСР, 1939, стор. 385—423; «Народное творчество», 1939, № 3, стор. 27—30.

³ «Літературний журнал», 1939, № 1; «Український фольклор», 1939, № 1; «Літературна газета» від 11.ІІ 1938 р.

⁴ Пушкін, Шевченко, Горький в народних переказах. К., «Мистецтво», 1937; Шевченко в народній творчості. К., Вид-во АН УРСР, 1940.

розширювалось і все чіткіше викристалізовувалось в окремий напрям досліджень.

Органічно перепліталась ця проблема і з проблемою міжнаціональних фольклорних та фольклористичних зв'язків. Ідеологія дружби народів, яка тепер глибоко проникла у свідомість будівників соціалізму, стимулювала посиленій обмін культурними цінностями між різними націями й народностями СРСР. Вчені часто звертались до історичного матеріалу, висвітлювали кращі традиції в галузі взаємозбагачення культур різних народів, відзначали велику роль народнопоетичної скарбниці в становленні та розвитку національних літератур.

Глибокі зв'язки єднали українську культуру з культурою братнього російського народу. Питання історичної спільності й спорідненості двох братніх культур розробляли російські вчені¹. Найдавніша спільна літературна пам'ятка східних слов'ян «Слово о полку Ігоревім» стає предметом вивчення українських фольклористів². Широко відзначуваний по всій країні ювілей О. С. Пушкіна (1937) спричинився до появи й на Україні багатьох статей про зв'язки творчості російського поета з фольклором, у тому числі й з українською усною поезією³. Увагу дослідників привертала народні джерела творчості О. М. Горького, М. В. Гоголя, М. Ю. Лермонтова, Шолом-Алейхема та інших інонаціональних письменників.

Загальна атмосфера тоді сприяла розгортанню досліджень у цьому аспекті. На Україні в передвоєнні роки існували виконавські колективи, що пропагували творчість інших народів: польський ансамбль народної пісні і танцю, етнографічний циганський ансамбль, єврейський вокальний ансамбль та ін. Журнали і газети, крім української та російської, видавалися також болгарською, польською, грецькою, єврейською мовами, а в Молдавській АРСР, що входила тоді до складу України, — і молдавською; провадилося вивчення молдавського фольклору. В УРСР існувало спеціальне видавництво «Укрдержнацменвидав». Посилювалися

¹ «Советская этнография», 1940, II, стор. 23—34.

² «Літературний журнал», 1938, № 8, стор. 95—100.

³ Див. «Український фольклор», 1937, кн. 2; «Радянська література», 1937, № 2; «Радянська музика», 1937, № 2; «Українська література», 1942, № 5-6; «Літературна газета» від 11.II 1937 р.

культурні зв'язки між усіма народами СРСР, склалися нові традиції їх культурного взаємозближення. За таких умов досягнення українських дослідників попередніх років у цій галузі діставали нові можливості для свого розвитку.

Уважно стежили українські вчені за розвитком усної творчості росіян і білорусів. Друкувалися дослідження, замітки з питань російської фольклористики¹, нові записи творів російського народу². На сторінках української преси виступають білоруські фольклористи³, пропагується сучасна творчість білоруського народу⁴. Друкуються статті й замітки з питань розвитку грузинської, вірменської, адигейської фольклористики⁵.

У роки завершення побудови соціалізму утвердилася традиція — відзначати ювілеї національних епосів народів СРСР. Ці свята національних культур були доброю нагодою для ознайомлення широкої громадськості з усною творчістю народів Радянського Союзу.

У 1939 р. в країні відзначалося 1000-річчя вірменського народного епосу «Давид Сасунський». Українська преса відгукнулася багатьма статтями про цю перлину усної творчості⁶. Переклад його українською мовою було доручено провідним українським поетам П. Тичині, М. Рильському, М. Бажану та ін.⁷ В газетах друкувалися уривки з поеми, а згодом вона вийшла окремою книгою⁸, що було значною подією в культурному житті нашої республіки.

Наступного, 1940 р. відбулося урочисте святкування 500-річчя калмицької народної поеми «Джангар», що так само широко висвітлювалось в українській пресі. Друкувалися статті про неї, а також уривки окремих пісень

---

¹ «Український фольклор», 1938, кн. 1, 5-6; «Народна творчість», 1940, № 4.

² Див. «Вісті» від 5. IX 1939 р.

³ 36. Полтавська битва. К., 1940, стор. 167—177.

⁴ Див. «Советская Украина» від 11. XII 1938 р.

⁵ 36. Шота Руставелі. К., 1938, стор. 148—183; «Літературна газета» від 12.VII 1936 р. і від 23.IV 1937 р.

⁶ Див. «Літературна критика», 1939, кн. 8-9; «Радянська література», 1939, кн. 8-9; «Радянське літературознавство», 1940, кн. 5-6; «Літературна газета» (серпень — вересень 1939 р.).

⁷ «Літературна газета» від 23. V 1939 р.

⁸ Давид Сасунський. Вірменський народний епос. К., Держліт-видав, 1939.

поєми. Вибрані пісні з калмицького епосу в перекладі українською мовою вийшли цілим збірником¹.

Певний відгомін на Україні знайшло відзначення ювілею першого видання фінського народного епосу «Калевала»². Співзвучні настроям радянських людей в часи війни були героїчні пісні естонського народного епосу «Калевіпоег», і це також відбилосся в українській пресі³.

У ці роки робила перші кроки молдавська радянська фольклористика, що тоді фактично розвивалася в руслі української науки. На сторінках молдавської преси, зокрема в журналі «Жовтень» та в газеті «Соціалістична Молдавія», часто з'являлися статті молодих дослідників (І. Чебана, Л. Корнфельда та ін.) про молдавський героїчний епос, про казки, пісні та прислів'я молдавського народу, а також подавалися методичні поради щодо збирання різноманітної народної творчості. Багато уваги молдавському фольклору приділяла українська преса. Тут друкувалися (у перекладі на українську мову) нові записи молдавських пісень, казок, прислів'їв, огляди нової творчості, ставилося питання про видання молдавського фольклору окремими збірниками⁴.

Активізувалося збирання та вивчення творчості також єврейської народності. Розгортанню фольклористичних студій у цьому напрямку значною мірою сприяло пожвавлення тоді культосвітньої роботи серед єврейського населення. Як уже згадувалося, ще в 1929 р. було створено Єврейський вокальний ансамбль («Євоканс»), що з успіхом виступав у різних містах республіки⁵. Перед Управлінням в справах мистецтв при Раднаркомі УРСР ставилось питання і про організацію єврейського етнографічного ансамблю та про збирання й музичну обробку єврейського пісенного фольклору⁶.

---

¹ Джангар. Калмицький народний епос. Вибрані пісні. К., Держлітвидав, 1940.

² «Советская Украина» від 28. II 1940 р.; «Вісті» від 18. IV 1940 р.

³ Наукові записки Інституту мови і літератури АН УРСР, т. I. УФА, 1943, стор. 99—124.

⁴ «Український фольклор», 1938, кн. 4; «Народна творчість», 1939, № 2; 1940, № 3; «Радянська музика», 1936, № 4; 1937, № 3; «Вісті» від 11. VII 1940 р.

⁵ «Радянська музика», 1936, № 8, стор. 51.

⁶ «Радянська музика», 1936, № 3, стор. 53.

Пожвалювалася також єврейська театральна самодіяльність¹. На сторінках української преси рецензувалися збірники єврейської народної творчості².

В системі АН УРСР існував Кабінет єврейської культури, де вивчалися єврейська радянська література, мова і фольклор, а також музична творчість³. Працівники Кабінету збирали народну поезію, видавали окремі збірники і дослідження. Спеціальну розвідку про українсько-єврейські взаємовпливи в ділянці музичного фольклору опублікував у цей час М. Берговський⁴.

В республіці в ці роки широко популяризувалась усна творчість багатьох народів СРСР. Так, на сторінках преси друкувалися (українською мовою) зразки кумикського фольклору, башкирські казки та легенди. Активну участь у пропаганді казкового епосу радянських народів брала письменниця О. Іваненко. Вона перекладала бурятські, калмицькі, тюркські казки (переважно для молодих читачів). 1939 р. в Дитвидаві УРСР вийшли окремою збіркою «Казки народів СРСР» (у перекладах Г. М. Литвака). Українсько-башкирські фольклорні взаємини стають предметом спеціального вивчення, особливо в роки війни.

Наші дослідники звертали свій погляд і на фольклор зарубіжних народів, зокрема, на революційну творчість трудящих республіканської Іспанії⁵, на західноєвропейський фольклор середніх віків⁶. Окремим збірником у Дитвидаві УРСР виходять «Казки народів Африки» (1939) у перекладі Г. Петнікова. Письменник В. Кузьміч вдається до літературної обробки шведських легенд. Проте в цілому вивчення фольклору зарубіжних країн тоді ще не набуло належного розмаху.

Недостатньо розроблялась і проблема історії української фольклористики. З'являлися лише принагідні статті про окремих діячів українського народознавства в минулому, про діяльність деяких фольклористичних

---

¹ Див. «Народна творчість», 1940, № 2, стор. 57—61.

² Див. «Літературна газета» від 17.XI 1936 р.

³ Див. «Вісті АН УРСР», 1940, № 7-8, стор. 70—75.

⁴ «Радянська музика», 1936, № 5, стор. 30—50.

⁵ «Радянська музика», 1936, № 9, стор. 46—51.

⁶ Научные записки Харьковского гос. пед. ин-та иностранных языков, т. I. 1939, стор. 123—143.

центрів тощо¹. Іноді скупі відомості з історії нашої науки друкувалися в журналі «Народна творчість» під рубрикою «Календар фольклориста». Лише в час війни помітно пожвавлює діяльність у цій галузі проф. П. М. Попов.

Порівняно широко провадилася в 30-х — 40-х роках збирацька робота, хоч і не в таких масштабах, як у попередній період. Слід підкреслити, що кращі традиції в галузі збирання народної творчості, які склалися в передвоєнний час, не губилися і в роки війни. Прагнення дослідників 20—30-х років надати краєзнавчій та збирацькій роботі масового характеру, зацікавити фольклористикою широкі кола аматорів народної поезії тепер приносили свої плоди. І в тяжких умовах війни, де б не перебували радянські люди — в лавах Радянської Армії, на тимчасово окупованій ворогом території чи у фашистському полоні, завжди серед них знаходився шанувальник і записувач народної творчості, який любовно визбирував гострі, злободенні пісні й частушки, анекдоти й прислів'я.

Основним осередком збирання народної творчості у ці роки був Інститут українського фольклору АН УРСР, який спирався на широкі кола місцевих краєзнавців, студентів, учителів і провадив значну експедиційну роботу. Перед війною з ІУФ підтримувало контакти понад тисячу кореспондентів-збирачів².

Дедалі частіше практиковані спеціальні експедиції самих дослідників, залучення все ширшого кола ентузіастів до записування народної творчості надавали актуальності питанням методики збирання фольклору. Виникла необхідність планомірної підготовки кадрів збирачів.

Справі пропаганди елементарної методики служила тоді «Пам'ятка збирача фольклору», написана співробітником ІУФ Ф. Лавровим (див. «Народна творчість», 1939, № 3). Згодом автор розширив свою статтю у спе-

---

¹ 36. Українська музикальна спадщина. К., 1940; «Народна творчість», 1940, № 4; «Радянська література», 1940, № 5; «Вісті АН УРСР», 1942, № 3-4.

² Р. ф. ІМФЕ, ф. 14-2, од. зб. 3, арк. 41.

ціальний «Порадник по фольклору» (К., 1940. 120 с.), який неодноразово перевидавався.

Основні лінії фольклористичних досліджень тих років цілком визначали і зміст та напрямки розвитку збирацької роботи. Першорядним для записувача стає передусім радянський фольклор. Дослідники звертають увагу аматорів на своєрідність сучасної масової творчості, підкреслюють специфіку роботи збирача при її виявленні та записуванні¹. Збирачі цікавляться й творчістю індивідуальних авторів, народних співців, а також літературними зразками, що фольклоризувалися та увійшли до масового вжитку.

Багато з'явилося народних творів про події Великої Вітчизняної війни. Активно збирають колоритну, сповнену великого суспільного змісту масову поезію цього часу Н. Д. Тарасенко, З. Н. Рябчій (Донеччина), І. В. Глинський (Вінниччина), Є. І. Притула (Житомирщина) та ін. Широко публікувалася патріотична народна поезія тих років на сторінках армійської преси, а також в республіканських та обласних газетах². Збирання фольклору воєнного періоду, зокрема сатиричної творчості³, ставилось тоді як одне з невідкладних завдань часу.

Винятково важливу роль в організації цієї роботи відіграла спеціальна постанова РНК УРСР від 11.VIII 1944 р. «Про збирання фольклору, створеного за час Вітчизняної війни, та проведення республіканської наради практиків — збирачів фольклору»⁴, яка зобов'язувала Управління в справах мистецтв при РНК УРСР та ІМФЕ АН УРСР провести нараду в жовтні 1944 р. Активну участь у її роботі, як уже відзначалось, взяли провідні українські фольклористи, які виступили тут з багатьма доповідями й повідомленнями інструктивно-методичного характеру, а пізніше приступили до створення посібника для збирачів⁵.

Окремо слід зупинитися на питанні публікації та пропаганди народної творчості в цей час. Як і збирання

---

¹ Див. «Народна творчість», 1940, № 4, стор. 58—60.

² Див. НТЕ, 1965, № 3.

³ Див. «Дніпро», 1945, № 5-6, стор. 117—123.

⁴ Культурне будівництво в Українській РСР, т. II. К., Держполітвидав, 1961, стор. 56—57.

⁵ НТЕ, 1965, № 3, стор. 4.

фольклору, характер публікацій, форми й методи популяризації народної поезії зумовлювалися загальними тенденціями розгортання фольклористичної роботи і були її невід'ємною частиною.

У діяльності фольклористів на цій ділянці знаходили своє втілення горьківські положення про народну творчість як дійовий чинник соціального виховання мас. Саме цим пояснюється, чому переважна частина тогочасних збірників (та добірок у журналах, газетах тощо) містила ідейно насажені, соціально загострені твори і часто мала агітаційно-популяризаторське призначення, чому видавці надавали перевагу загальнозрозумілим з мовного і художнього погляду творам перед зразками маловиразними, обтяженими місцевими мовними та іншими особливостями. Адже ці збірники та добірки призначалися для найширшого кола читачів.

Основна увага фольклористів була зосереджена на тогочасній творчості. Прагнучи збагнути особливості, закономірності розвитку та характер впливу радянського фольклору на самих його творців і носіїв, дослідники виявляли передусім такі художні зразки, що могли бути підхоплені широкими масами, і намагалися якомога скоріше довести ці твори до них.

Сучасна народна творчість, як згадувалось, була нерівноцінною з художнього погляду. Поряд з довершеними тут нерідко траплялися й примітивні, малохудожні зразки. На жаль, дехто з фольклористів підходив до відбору їх для популярних публікацій із заниженими критеріями. Ось чому в друк іноді потрапляли і слабкі, художньо недовершені твори. Це завдавало певної шкоди дальшому розвитку як самого фольклору, так і науки про нього.

Проте в цілому широка популяризація сучасної народної творчості була історично виправданою і корисною справою. Тисячі поетів з народу бачили вияв уваги радянської держави до їх творчості. Публікація перших, хай і не завжди досконалих, творів була для них значним стимулом, заохочувала самодіяльних митців, активізувала їх.

Часто нові народні твори різних жанрів публікувалися в журналі «Український фольклор». Журнал «Соціалістична культура» вів окрему рубрику «Щасливий

народ співає», де вміщувалися зразки нового фольклору. Рубрика «Народна творчість» час від часу з'являється і в журналі «Колбуд».

Багато сучасних народних творів друкувалося в тематичних добірках, нарисах, загальних оглядових статтях різного характеру на сторінках інших журналів та газет. Укладалися збірки масової поезії, куди нерідко включалися й пісні та вірші конкретних самодіяльних поетів.

У роки піднесення творчих сил народу розширилось коло тем і мотивів масової поезії. Предметом оспівування іноді ставали явища та факти, які раніше не були й не могли бути об'єктом поетизації. У народну творчість прийшли нові, невідомі досі образи та характери. Усе це знаходило своє відображення в оглядових статтях та збірниках.

Однією з провідних і актуальних тем тогочасної масової творчості була тема захисту Вітчизни. У багатьох творах оспівувалась героїка Червоної Армії в часи громадянської війни та іноземної інтервенції, прославлялися герої боротьби за владу Рад. Газета «Комсомольская правда» від 10.III 1935 р. звернулася до молоді, комсомольців, піонерів, учителів, студентів, письменників, працівників преси з закликом розпочати збирання фольклору на оборонну тематику. З цією метою організовувалися широкі експедиції у місця, де під час громадянської війни діяла Перша кінна армія. Ініціативу «Комсомольской правды» підхопили й українські газети та журнали. Внаслідок цього було зібрано й опубліковано чимало зразків масової поезії про Червону Армію. Укладалися й спеціальні збірки червоноармійського фольклору¹.

В роки війни розпочалося широке збирання і публікація в журналах та газетах народних творів про боротьбу радянського народу з фашистськими загарбниками. У 1945 р. Ф. Колесса, як уже відзначалося, першим видав окремий збірник зразків західноукраїнського фольклору воєнних років.

Значного поширення набула в цей час масова поезія про В. І. Леніна. Її популяризації присвячено багато

---

¹ Пісні про Червону Армію. К., Вид-во АН УРСР, 1938. 88 с., Червоноармійські пісні. Збірка перша. Харків, 1938. 140 с.

журнальних статей та добірок¹. Тоді ж вийшов окремий збірник народних творів про вождя революції².

Серед тогочасних збірників радянської масової творчості слід згадати й такі, як «Народні пісні про радянську жінку» (К., 1938), «Сонце з Кремля (Народні пісні про Конституцію)» (К., 1938), «Права великі тепер ми маєм» (К., 1939), «Поети колгоспного села» (К., 1940).

Активно популяризувалася в оглядах і добірках народна поезія також інших тематичних груп. Важливе місце, зокрема, відводилось пропаганді фольклору антирелігійного спрямування. Працівники ІУФ готували до видання окремий збірник його.

У зв'язку з дальшим культурним зближенням радянських націй і народностей та посиленням культурного взаємообміну між ними дедалі актуальнішими ставали питання перекладу з однієї мови на іншу кращих надбань усної творчості різних народів СРСР. Як уже згадувалось, у ці роки було вперше перекладено на українську мову зразки вірменського й калмицького епосу. В свою чергу кращі твори української народної поезії перекладаються мовами народів СРСР. Особливо міцніють та розвиваються українсько-російські взаємозв'язки в галузі художнього перекладу фольклору двох братніх народів.

Український фольклор різноманітних жанрів (пісні, коломийки, казки, перекази, думи тощо) тоді часто друкувався на сторінках всесоюзної і російської преси — у спеціальних оглядових статтях або окремими тематичними добірками³. Н. Белінович, А. Глоба, Г. Литвак та інші письменники і перекладачі укладають окремі збірники українського фольклору у власних перекладах на російську мову. Українська народна творчість стає також предметом наукових студій російських дослідників⁴. Це було органічним продовженням кращих

¹ Див. «Радянська література», 1938, № 2-3; «Вісті АН УРСР», 1939, № 8; «Народна творчість», 1939, № 1; 1941, № 1 та ін.

² Ленін у творчості народу України. К., 1939.

³ Див. «Литературный критик», 1939, № 1; «Молодая гвардия», 1939, № 10-11; «Тридцать дней», 1939, № 12; «Красная новь», 1940, № 3; Дружба народов, 1940, кн. 4; «Литературный Ростов», 1940, № 7; «Новый мир», 1940, № 9; «Огонек», 1941, № 7.

⁴ Ученые записки Ленинградского государственного университета, № 47. Серия филологических наук, вып. 4, 1939, стор. 125—158; Советская этнография, 1941, т. V, стор. 59—80.

традицій, що склалися в ділянці російсько-українського культурного єднання ще раніше, а нині дістали можливості дальшого розвитку.

Важливою подією в радянській фольклористиці цих років була поява збірника «Творчество народов СССР» російською мовою (М., Издательство редакции «Правда», 1938. 592 с.). Сюди увійшли кращі твори сучасного фольклору 35 народів Радянського Союзу, серед них — 33 зразки української сучасної пісенної творчості, а також кілька десятків прислів'їв.

Крім суто утилітарного, виховного призначення тогочасні публікації фольклору служили справі нагромадження конкретного матеріалу для створення загальної історії народної творчості. Це важливе завдання все виразніше вимальовувалось тоді перед дослідниками. Звичайно, дещо надмірне захоплення частини фольклористів сучасною творчістю, перебільшення її значення до певної міри відвертали їх увагу від конкретного здійснення цього завдання. Проте більшість фольклористів не втрачала загальної перспективи й усвідомлювала потребу глибокого вивчення, поряд з сучасною творчістю, також багатомірової художньої скарбниці у її повному обсязі. Першим кроком до цілісного осмислення всього процесу мало бути здійснення широких публікацій всього кращого з народної творчості минулого за різноманітними ознаками — територіальними, часовими, жанровими й тематичними.

Початком цієї великої роботи, першим підготовчим етапом на шляху здійснення повного видання українського фольклору була поява ряду наукових і популярних збірників, куди включався художній матеріал різних історичних епох, серед них збірники, упорядковані працівниками ІУФ: «Українські народні колискові пісні» (К., 1939), «Українські народні казки, легенди, оповідання і речитативні вірші для дітей» (К., 1939), «Українська народна сатира і гумор» (К., 1940). Співробітниками інституту укладалися й збірки «Антирелігійний фольклор», «Кріпаччина в українській народній творчості» та ін.¹

Підготовлялася публікація фольклору за територіальними зонами. Працівники ІУФ упорядковували збірники

---

¹ Див. р. ф. ІМФЕ, ф. 8, од. зб. 1156—1202.

«Пісні Харківщини» і «Пісні Проскурівщини»¹, фольклористи Донеччини уклали збірник «Донецький фольклор»².

Велику увагу виявляли дослідники народній творчості Західної України та Північної Буковини. Преса закликала посилити записування кращих зразків народної поезії цих областей³. Журнали й газети Радянської України охоче друкували зразки західноукраїнського фольклору⁴. Частина зібраного тут матеріалу увійшла потім до популярних збірників⁵.

Активно включились у справу популяризації народної творчості цих областей західноукраїнські фольклористи. Так, у Львові під керівництвом Ф. М. Колесси готувалися до видання записані О. Роздольським у 1900—1936 рр. народні пісні з мелодіями (близько 3000 зразків), а також уклалися збірники «Українські народні пісні Галичини й Буковини», «Народні пісні українського Закарпаття», «Бойківські народні танці» та ін.⁶

Готуючи ґрунт для цілісного, широкого висвітлення історії фольклору, дослідники приділяють увагу осмисленню його окремих жанрових форм, що, до речі, позначилось і на характері, загальній структурі підручника з української народної творчості, який писали тоді працівники ІУФ, та зумовило появу ряду нарисів і статей про різні види усної творчості. Ця ж традиційна для фольклористики лінія досліджень, що своїм глибоким вкоріненням у науці певною мірою завдячує самій художній природі й загальному характеру розвитку народної творчості, виразно відбилась і в публікаціях фольклору. В числі збірників, що уклалися тоді працівниками ІУФ, зустрічаєш такі суто жанрові, як

¹ Див. р. ф. ІМФЕ, ф. 8, од. зб. 1156—1202.

² Див. «Літературна газета» від 10.VII 1939 р.

³ «Червоний прапор» від 1. VIII 1940 р.

⁴ «Радянська музика», 1939, № 6; «Народна творчість», 1939, № 3, 4; 1940, № 1, 5, 6; «Вільна Буковина», 1940, № 1; 1941, № 2; «Література і мистецтво», 1940, № 4; 1941, № 4; «Вісті АН УРСР», 1940, № 7-8; «Молодий Більшовик», 1940, кн. 9; «Літературна газета» від 12. XI 1936 р.

⁵ Збірка художніх матеріалів про Західну Україну та Західну Білорусію. Харків, 1939; Масові пісні, Львів, 1940, та ін.

⁶ Див. Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки, т. I—II. К., 1947, стор. 68.

«Думи», «Казки-новели та анекдоти», «Народна пісня-балада»¹. За жанровим принципом були упорядковані й згадувані раніше збірки М. Плісецького «Думи та історичні пісні» й «Народна лірика» (1941).

Найзначнішою подією в галузі публікації українського фольклору була поява двох великих збірників — пісень² і прислів'їв³.

До збірника «Українська народна пісня» увійшло 472 тексти пісень (у тому числі кілька окремих добірок частушок) разом з мелодіями. Тексти підготував до друку В. Слатін, а музичний матеріал — В. Харків. До книги було включено переважно опублікований матеріал і близько 140 нових записів пісень. Усі пісні згруповано й подано за історико-тематичним принципом.

У вступній статті А. Хвиля пропагував горьківське розуміння фольклору як цінного джерела розвитку професіонального мистецтва, підкреслював оптимізм, активність, велику художню силу народної поезії, прагнув розкрити її соціальну функцію.

Автор наголошував на необхідності збирання й популяризації кращих зразків народної творчості та їх якомога повнішого використання з виховною метою в сучасному культурному процесі. «Пісню, музику, — підкреслював він, — всі ці скарби український трудящий народ творив століттями, ведучи уперту, важку боротьбу за своє розкріпачення. Всі ці створені скарби потрібно підняти, розробити, показати нашому молодому поколінню, використати цю спадщину в будівництві соціалістичної змістом, національної формою української радянської культури» (стор. VI). Закликаючи глибоко і всебічно освоювати народнопісенну скарбницю, автор водночас підкреслював важливість збереження й плекання, творчого розвитку кращих художніх традицій в цій галузі, застерігав проти механічного виривання народних пісень з їх природного, історично сформованого культурного контексту, говорив про необхідність зважати на певну художню умовність, історичну визначеність цього виду творчості, рахуватися з естетичними запитами мас.

¹ Див. р. ф. ІМФЕ, ф. 8, од. зб. 1156—1202.

² Українська народна пісня. Упорядкував Андрій Хвиля. К., Держлітвидав, [1936]. XXXI+556 с.

³ Українська народна приказка. Упорядкував Андрій Хвиля. К., Держлітвидав, 1936. 577 с.

«Вірне використання народної творчості, — писав А. Хвиля, — її розвиток є складовою частиною будівництва української культури, національної формою, соціалістичної змістом. Народна творчість показує історичні події, особи, їх характер. Тому народна пісня повинна звучати так, як вона звучала і звучить в народних масах. Це основне в справі піднесення народної творчості, використання її для культурного збагачення народних мас» (стор. ХХХ).

Разом з тим у фольклористичній концепції упорядника виразно відбивалися впливи вульгарного соціологізму. Він фактично лишив осторонь проблеми жанрової специфіки, художньої природи народної пісні, не зачіпав питань її генезису та особливостей історичного розвитку, надто переоцінював значення сучасних новостворів і, до певної міри наслідуючи представників «історичної школи», обмежувався лише розглядом пісенних мотивів, ілюструючи ними історичні події. Упорядник дуже буквально, прямолінійно розумів тезис про класовість мистецтв (і науки) в експлуататорському суспільстві.

Це часом призводило до певного протиставлення ним сучасної й традиційної творчості та вульгаризації історії української фольклористики. Багатьох прогресивних діячів нашої науки (Максимовича, Квітку-Основ'яненка, Жемчужникова, Драгоманова та ін.) А. Хвиля характеризував як «панів», що нібито по-справжньому не вивчали, а лише спотворювали, грубо пристосовували народну творчість до своїх класових потреб. Тенденційно висмикуючи й викривляючи окремі слова й вирази, часом невдало сформульовані положення з праць українських вчених, автор навіть деяких своїх сучасників (Ф. Колессу, Д. Ревуцького, К. Квітку) проголошував запеклими націоналістами. Звичайно, такі спрощені, вульгарносоціологічні погляди упорядника на шляхи розвитку народної творчості та науки про неї не могли не позначитись і на доборі, розташуванні художніх зразків та їх тлумаченні.

Науковий рівень книги знижувало й те, що при наведенні тексту пісні упорядник іноді вдавався до недозволеного, ненаукового прийому штучного зведення кількох варіантів пісні в один, так би мовити, «основний», «найповніший» варіант.

Проте в цілому даний збірник як щодо загального багатства представленого в ньому фактичного матеріалу, так і за широтою його охоплення в часі та в окремих жанрових різновидах досі є одним з найбільших в українській фольклористиці зводів пісенних зразків. Його вихід у світ був важливою культурною подією на Україні. У пресі з'явилося тоді чимало позитивних відгуків на це видання¹.

Високо був оцінений і укладений А. Хвилею збірник прислів'їв та приказок. При підготовці цієї книги використано, крім друкованих джерел, також широкий рукописний матеріал. Намагаючись простежити історичний розвиток народного мудрослів'я, упорядник розташував художні зразки у двох великих розділах — «Дореволюційні приказки і прислів'я» й «Пожовтневі приказки та прислів'я». У межах кожного розділу матеріал згруповано за тематичними ознаками, причому на перше місце винесено соціально загострені, перейняті мотивами класової боротьби зразки.

Крім прислів'їв та приказок до збірника введено й деякі скоромовки, частушки, небилички та нісенітниці, які за характером образності та особливостями ритміки наближалися до народного мудрослів'я. Це мовби наштовхувало вчених на дослідження даного виду творчості і в аспекті міжжанрових взаємодій.

Проте і в цьому виданні часом прозирала вульгарно-соціологічна тенденція трактувати народну творчість як лише сухий «літопис» життя і побуту мас, без урахування її художньої природи і відносної самостійності як специфічного виду мистецтва.

Як бачимо, і в галузі публікації та пропаганди фольклору українські дослідники провадили в цей час значну і різносторонню роботу. Однією з її найважливіших ділянок було нагромадження та друкування — хоч іноді принагідне та безсистемне — фактичного матеріалу, на якому можна було б пізніше розгорнути широке історичне дослідження розвитку фольклорного процесу. Планомірне публікування багатотомної наукової серії, яка б охопила всю українську народну творчість від давнини до сучасності, стало можливим пізніше, на новому етапі фольклористики.

¹ Див. «Радянська музика», 1936, № 3; «Колбуд», 1936, № 4; «Літературна газета» від 18.III і 6.VII 1936 р.

ВИВЧЕННЯ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ НА УКРАЇНІ У ПІСЛЯВОЄННІ РОКИ

Стан та організація фольклористики повоєнного часу.— Збирання, публікації й характерні лінії вивчення народної поезії.— Підсумкові праці.— Розширення предмета й урізноманітнення аспектів його дослідження.— Розвиток музичної фольклористики.— Багатотомне видання українського фольклору.— Проблеми і перспективи науки про народну творчість.

Своєрідними рисами характеризується українська фольклористика післявоєнних років. Об'єктивні умови, що склалися на цей час, дають змогу вченим включити в коло своїх спостережень різноманітний фактичний матеріал, забезпечують можливість дедалі глибшого його вивчення, сприяють удосконаленню наукової методики, урізноманітненню ліній досліджень і загальному піднесенню фольклористики на плановій основі.

Возз'єднання українських земель розсунуло межі безпосереднього наукового спостереження фольклористів. Стало можливим планування і проведення суцільного вивчення різноманітних форм духовної культури мас на всій території розселення українського народу широким етнічним масивом.

У післявоєнні роки фольклористи все частіше відмовляються від догматичного застосування марксистської теорії у практиці дослідної роботи і вдаються до критичного перегляду методів, що склалися, прагнуть об'єктивно оцінити свої здобутки і втрати, переглядають у світлі вимог часу окремі застарілі положення та намагаються замінити їх іншими, більш прогресивними. Цей процес переоцінки традицій науки та її дальшого творчого розвитку в дусі марксистсько-ленінської теорії помітно активізувався з середини 50-х років, зокрема після XX з'їзду КПРС, на якому було викрито

й засуджено шкідливі наслідки культу особи і намічено шляхи їх подолання.

Сприятливою обставиною для поступу фольклористики є відновлення й розширення етнографічних досліджень, дальше піднесення культурно-освітньої роботи, зміцнення важливих ділянок літератури і мистецтва. Усе це тісно в'язалося з загальним зміцненням бази народознавчої науки і появою нових ланок та напрямків дослідної роботи.

Саме тепер остаточно сформовується головний у республіці науково-дослідний фольклористичний осередок — Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР — і визначається профіль роботи цієї багатогалузевої установи, складаються нові традиції збирання та вивчення народної творчості. Усе більше стабілізується викладання народної творчості як окремої дисципліни в університетах, педагогічних інститутах, консерваторіях, які й тепер залишаються важливими осередками фольклористичної роботи.

Організаційне зміцнення нашої науки відбувалося водночас і в тісному зв'язку з дальшим визначенням профілю роботи ряду культурно-освітніх установ (зокрема Центрального й обласних Будинків народної творчості, історико-краєзнавчих музеїв), розширенням мережі середніх учбових закладів різного типу (педучилищ, технікумів культосвітніх працівників, шкіл та ін.), що також допомагають налагодити збирання фольклору на місцях.

У повоєнні роки зростає загальна кількість науковців. Приділяється більше уваги підготовці кадрів і в галузі фольклористики, поступово підноситься їх фаховий рівень. Це дало можливість розпочати розробку першочергових завдань народознавства, сприяло розширенню аспектів і поглибленню досліджень народної творчості, активізувало деякі раніше занедбані ділянки науки.

З 1957 р. почав виходити кварталник (з 1964 р. — двомісячник) «Народна творчість та етнографія», який скеровує увагу дослідників на вирішення найбільш актуальних питань, популяризує передовий досвід фольклористів та етнографів.

З метою більш раціонального використання засобів і підвищення ефективності вивчення народної творчості та побуту мас у 1958 р. було створено спеціальну

«Координаційну комісію з фольклористики та етнографії в Українській РСР» на чолі з акад. М. Т. Рильським. 1962 р. комісія реорганізована в координаційну наукову раду по проблемі «Культура і побут українського народу періоду розгорнутого будівництва комунізму», яка з початку 1964 р. називається «Закономірності розвитку народної творчості й побуту на сучасному етапі».

Звичайно, і в цей час далеко не всі з наявних можливостей та не в однаковій мірі були використані фольклористами. У процесі розвитку наукової методики і зміцнення фактичної бази народознавчих студій ще нерідко дають себе відчутти деякі негативні риси фольклористики минулих років. І в плануванні та здійсненні експедицій, і у виборі тематики досліджень, і в підготовці наукових кадрів чимало було стихійного й епізодичного. Певної шкоди завдавали компанійщина та парадність, що часом мали місце при організації та проведенні деяких конференцій і нарад. Не завжди в достатній мірі діловою та ефективною була й координація дослідної роботи. Проте об'єктивно нові умови розвитку науки, конкретні обставини часу забезпечують тепер ширші можливості внесення в організацію науки елемента творчості й плановості, зумовлюють появу нових тенденцій у самому підході до досліджуваного матеріалу та в його осмисленні. Усе це дає підставу характеризувати українську фольклористику післявоєнних років як вищий етап розвитку науки про народну творчість.

Провідною установою, де здійснюється тепер широке вивчення народної творчості, є Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР¹.

У перші повоєнні роки в ІМФЕ ще гостро відчувався брак наукових кадрів. До того ж, чимало працівників Інституту з різних причин змушені були тоді сполучати свою основну роботу в Академії з іншою, часом дуже відповідальною. Проте згодом становище змінює-

¹ Про фольклористичну роботу ІМФЕ у перші післявоєнні роки див. огляди П. М. Попова («Вісник АН УРСР», 1947, № 2, стор. 43—52; Народна творчість та етнографія. Наукові записки, т. III. К., 1954, стор. 165—172).

ться на краще. Було збільшено кількість штатних посад дослідників фольклору, поновлено аспірантуру, постійно підвищувався фаховий рівень основного ядра фольклористів ІМФЕ.

На початку 50-х років у відділі музики ІМФЕ було відкрито аспірантуру по профілю народної музичної творчості. З середини 50-х років у відділі словесного фольклору намічається створення окремої групи славістів. У зв'язку з цим тут розпочалася спеціалізація аспірантів по профілю міжслов'янських фольклорних і фольклористичних взаємин. В кінці 1962 р. відділ словесного фольклору (разом із групою славістів) та група фольклористів-музикознавців відділу музики були об'єднані в один відділ фольклористики.

Відновив свою роботу у повоєнні роки і львівський фольклористичний осередок, що існував як філіал ІМФЕ¹, на чолі з акад. Ф. М. Колессою. У 1940 р. він був влитий (на правах відділу фольклору) до Львівського етнографічного музею АН УРСР, а згодом (у 1951 р.) переданий до Інституту суспільних наук Львівського філіалу АН УРСР.

Одним з актуальних завдань, що постало перед працівниками ІМФЕ, було відновлення і зміцнення наукової бази досліджень. Важливу роль в забезпеченні дослідної роботи фактичним матеріалом відіграють рукописні фонди інституту, де нагромаджувалися записи традиційної й сучасної народної творчості, зберігалися рідкісні публікації та цікаві рукописні праці з різних питань фольклору. Працівники інституту розпочали тепер послідовне розширення і збагачення свого наукового архіву. У зв'язку з цим активізується збирання народної творчості, відновлюється мережа кореспондентів інституту, місцевих аматорів-збирачів.

Загальна увага була прикута до фольклору Великої Вітчизняної війни. Про потребу якомога повніше записати народну творчість того періоду ставилося питання ще у 1944 р. на республіканській нараді збирачів.

Як уже згадувалось, важливе значення для активізації цієї роботи мала постанова РНК УРСР від 11.VIII 1944 р., яка рекомендувала до збирання фольклору Віт-

---

¹ Про роботу цього колективу у той час див. «Советская этнография», 1947, № 3, стор. 158—159.

М. Т. Рильський (1895—1964).

Періодичні видання та збірники праць з питань народної творчості й фольклористики.

чизняної війни широко залучати вчителів, учнів, студентів та культосвітніх працівників. Виконками обласних Рад депутатів трудящих повинні були всіляко допомагати їм, преміювати кращих збирачів¹.

Сприяло розгортанню роботи фольклористів у цьому напрямку створення в 1946 р. при АН УРСР спеціальної комісії по вивченню історії Великої Вітчизняної війни². Серед матеріалів, що надходили сюди, траплялись і записи народної творчості, які звичайно передавались потім до фондів ІМФЕ.

Турботою про подальше піднесення збирацької роботи на Україні була викликана і широка республіканська нарада збирачів народної творчості, проведена Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії на початку 1957 р.³

Рукописні фонди ІМФЕ збагачувались і за рахунок цінних архівів та колекцій, зібраних у різний час видатними фольклористами. Внаслідок усього цього науковий архів ІМФЕ нині став унікальним, найбільш повним на Україні зібранням записів народної творчості.

Велику роботу по організації й піднесенню фольклористики на Україні у повоєнні роки провадив директор ІМФЕ, видатний вчений широкого діапазону, поет і громадський діяч акад. М. Т. Рильський, який виховав ціле покоління дослідників і постійно скеровував їх на вирішення першочергових завдань науки про усну народну творчість.

М. Рильський був ініціатором багатотомного видання українського фольклору і відповідальним редактором книг, що з'явилися у цій серії. Багато сил доклав учений до організації журналу «Народна творчість та етнографія», з 1957 р. і до останніх днів свого життя був його незмінним відповідальним редактором. При активній допомозі й особистій участі Рильського було проведено ряд республіканських, всесоюзних та міжнародних конгресів і нарад з питань народної творчості.

М. Т. Рильський постійно дбав про виховання і творче зростання дослідників фольклору. Він був науковим

---

¹ Див. Культурне будівництво в Українській РСР, т. II. К., Держполітвидав, 1961, стор. 56—57.

² Див. «Вісті АН УРСР», 1946, № 4, стор. 3—23.

³ НТЕ, 1957, № 1; «Вісник АН УРСР», 1957, № 3; «Советская этнография», 1957, № 4.

керівником багатьох аспірантів і докторантів, що спеціалізувалися в цій галузі, а також очолював роботу дослідників в інших галузях українського народознавства. За його редакцією українські вчені опублікували багато збірників, монографій і статей.

На пропозицію вченого у відділі словесного фольклору було створено групу славістики і розпочато вивчення усної творчості слов'янських народів. Важлива його роль і в розвитку етнографії та зміцненні її зв'язків з фольклористикою, у піднесенні збирацької роботи на Україні.

М. Рильський збагатив українську фольклористику рядом статей про героїчний епос, про творців і носіїв народної поезії, про фольклорно-літературні взаємини, про специфіку усно-поетичної творчості радянського часу. Він, як слушно відзначив М. Є. Сиваченко, ніколи «не уникав поля наукового бою, навпаки — стояв у його гущі і — що особливо цінно — стійко і мудро обороняв наукові засади радянської фольклористики, висловив немало положень, які мають для цієї науки важливе, принципове значення»¹. Деякі його виступи в пресі з важливих питань сучасного фольклору мали етапне значення для розвитку народознавчої науки на Україні. Широка й різноманітна діяльність М. Рильського в цій галузі могла б бути предметом окремого, спеціального дослідження².

Після смерті поета-академіка (25.VII 1964 р.) його ім'я, на визнання великих заслуг вченого перед українською наукою, спеціальною постановою ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР було присвоєно Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР.

Помітний внесок в організацію й спрямування народознавчих досліджень на Україні зробив у цей час відомий історик проф. К. Г. Гуслистий, який у 1954 р. очолив відділ етнографії ІМФЕ і водночас став заступником директора інституту по науковій роботі з питань фольклористики та етнографії. Значною мірою завдяки ентузіазмові й наполегливості вченого українська етно-

---

¹ М. Є. Сиваченко. М. Т. Рильський — вчений. — НТЕ, 1965, № 3, стор. 41.

² Про фольклористичну діяльність М. Рильського див.: О. І. Дей. В авангарді сучасної фольклористики. — НТЕ, 1965, № 2, стор. 43—49.

графія не лише відродилася як наука, а й набула дальшого розвитку. З його ініціативи і при безпосередній активній участі українські фольклористи й етнографи провели ряд республіканських та всесоюзних конференцій і нарад. К. Г. Гуслистий був учасником IV Міжнародного з'їзду славістів (Москва, 1958), шостого (Париж, 1960) і сьомого (Москва, 1964) Міжнародних конгресів антропологів та етнографів і доклав багато зусиль до забезпечення широкої участі українських фольклористів у роботі цих та ряду інших наукових форумів. Немала заслуга його й в організаційному зміцненні і взаємному зближенні української етнографії та фольклористики.

З самого заснування журналу «Народна творчість та етнографія» вчений входить до складу його редколегії, спрямовує дослідників на розробку актуальних питань народознавства. З 1962 р. К. Г. Гуслистий очолює проблемну наукову раду «Закономірності розвитку народної творчості й побуту на сучасному етапі», що здійснює координацію досліджень на Україні в галузі фольклористики й етнографії. Разом з М. Т. Рильським він був відповідальним редактором збірників «Українські народні думи та історичні пісні» (1955), «Історичні пісні» (1961), входив до складу редколегії двотомного нарису «Українська народна поетична творчість» (1958), а також редагував ряд інших праць українських фольклористів. Нині К. Г. Гуслистий — член редколегії багатотомного видання «Українська народна творчість».

Як і раніше, у повоєнні роки продовжують діяти різноманітні джерела живлення фольклористичних інтересів, існують різні осередки, які займаються збиранням та вивченням народної творчості. Одним з них є вища школа. Серед працівників вузів, які успішно поєднують науково-дослідну роботу в галузі фольклору з викладацькою діяльністю, є відомі вчені — академіки, професори, доктори наук (такі як Ф. Колесса, П. Попов, Р. Волков, П. Козицький, М. Плісецький, І. Пільгук та ін.).

Важливі питання науки про народну творчість широко висвітлюються в наукових записках і збірниках вузів, на традиційних міжвузівських нарадах, щорічних

теоретичних конференціях працівників вузів. Практикуються й студентські конференції з питань народної творчості¹. В останні роки стали систематичними щорічні студентські фольклористичні й діалектологічні експедиції.

Значні можливості для піднесення фольклористичної роботи на прикладній основі розкрилися і в зв'язку з дальшим розвитком народної освіти. У повоєнні роки різко зростає кількість загальноосвітніх шкіл і різного типу дитячих закладів. Урізноманітнюється й поглиблюється освоєння народної творчості з виховною метою.

Щоправда, викладання народної творчості в середній школі за останні роки дещо скоротилось. Та незважаючи на це, педагоги все ж розробляють методику використання фольклору в роботі з учнями різного віку, оцінюють його як щедre джерело збагачення словника, мови школяра, як засіб розвитку його творчих нахилів, естетичних смаків. Про потребу розширення курсу фольклору в середній школі зазначалося в резолюціях Всесоюзної (1955 р.) наради з питань епосу східних слов'ян² і Республіканської (1957 р.) наради збирачів фольклору³.

Значне місце посідає усна поезія народу в курсі дитячої літератури, який викладається в педагогічних училищах та на деяких факультетах педінститутів⁴. Окремим курсом, хоч і невеликим, викладається український фольклор на філологічних факультетах вузів. Відрадным фактом є поява спеціального підручника для вищої школи «Українська народна поетична творчість» (К., 1965. 418 стор.), написаного працівниками ІМФЕ, а також видання для вузів окремої «Хрестоматії з української народної творчості» (упорядкував Ф. М. Поліщук. К., 1959).

Беруть участь в організації збирання й популяризації усної поезії також культосвітні осередки, зокрема

¹ Див., напр., Наукова студентська конференція з питань фольклору (Київський університет), 1949. Тези доповідей.

² Історичний епос східних слов'ян. Збірник праць. К., Вид-во АН УРСР, 1958, стор. 256.

³ НТЕ, 1957, № 1, стор. 142.

⁴ Див.: Хрестоматія з української дитячої літератури для педагогічних училищ. К., «Радянська школа», 1955; Д. М. Білецький, Ю. П. Ступак. Українська дитяча література. К., «Радянська школа», 1963, стор. 27—60.

Центральний та обласні Будинки народної творчості. Ці центри культурно-масової роботи працюють в контакті з викладачами вузів, місцевими аматорами і майстрами народної творчості, популяризують і узагальнюють досвід кращих творчих колективів художньої самодіяльності¹.

Одним з основних видів роботи, що об'єднувала усіх діячів фольклористичних осередків різного типу і рівня, стало в цей час збирання народної творчості. Для пошуків його аматорам потрібна була допомога фольклористів-методистів, які використовують для цього пресу².

Працівники ІМФЕ М. Плісецький, М. Родіна і Г. Сухобрус у 1945 р. підготували спеціальний методичний poradnik «Збираймо фольклор Великої Вітчизняної війни», який, проте, не був опублікований. Пізніше М. Родіна³ та Ф. Лавров⁴ видали стислі методичні poradniki для початкуючих фольклористів. Посилається розробка методики збирання зразків народної музики⁵, народної хореографії⁶.

На сьогодні у фольклористиці склалося два основних способи збирання народної творчості, а саме: експедиційний і стаціонарний. Кожен з них має свої позитивні й негативні сторони. Найбільшу користь і ефективність дає уміле сполучення, комбіноване застосування обох цих методів у залежності від мети, конкретних обставин місця й часу проведення збирання фольклору.

Як прихильник і пропагандист стаціонарного записування фольклору певної місцевості ще в 20-х роках виступив П. М. Попов. У своїй праці «До питання про способи збирати фольклорні матеріали» (К., 1926) він переконливо доводив значні переваги цього методу над

¹ М. М о л д а в и н. Льонарки складають пісні. Житомир, 1958.

² Культурно-освітня робота, 1947, № 4; 1952, № 7.

³ М. Р о д і н а. Пам'ятка збирача фольклору. К., Вид-во АН УРСР, 1946.

⁴ Ф. І. Л а в р о в. Посібник по збиранню народнопоетичної творчості. К., «Рад. школа», 1951; його ж. Посібник записувача народної поетичної творчості. К., Вид-во АН УРСР, 1957.

⁵ М. М. Г о р д і й ч у к. Методика записування народної музики.— НТЕ, 1958, № 4; його ж. Як записувати народну музику. Порадник для збирачів музичного фольклору. К., Держ. вид-во образотв. мист. і муз. м-ри УРСР, 1960. 34 с.

⁶ А. І. Г у м е н ю к. Деякі питання методики запису народних танців.— НТЕ, 1959, № 4.

експедиційним, підкреслював, що тривале спостереження над особливостями складання, піднесення і затухання місцевої народнохудожньої традиції дає можливість дослідникам заглянути в глибини фольклорного процесу, виявити закономірності і шляхи його розвитку в залежності від реальних умов життя народу. Отже, при розв'язанні корінних питань організації й методики збирання народної творчості автор ставив на перший план суто наукові інтереси. Чимало для практичного переведення в життя цих поглядів, що поділялися багатьма дослідниками, зробила у свій час Етнографічна комісія УАН, а пізніше й ІУФ АН УРСР, які встановили й підтримували зв'язок з численними аматорами фольклору на місцях, подавали їм різноманітну методичну допомогу і взагалі намагалися взяти їх під свій постійний контроль.

Шанувальником і популяризатором експедиційного способу збирання народної творчості в радянський час був Ю. М. Соколов. Переслідуючи насамперед педагогічну і культосвітню мету, він значної ваги надавав широким студентським екскурсіям, масовим виїздам фольклористів разом з концертними бригадами у віддалені від культурних центрів місця для записування і поширення усної поезії в масах, для збудження й піднесення місцевої фольклорної традиції. У статті «Про збирання фольклору» (журн. «Советское краеведение», 1935, № 2) Ю. Соколов писав: «Радянський фольклорист повинен свою роботу збирача фольклору сполучати з загальними завданнями культурної революції. Кожен збирач фольклору повинен пам'ятати, що, збираючи найрізноманітніший поетичний і музичний матеріал, він його збирає не лише для науково-дослідних установ загальносоюзного чи крайового масштабу, але й для піднесення художньої культури на місцях».

Проте погляди Ю. М. Соколова в питанні про способи збирання народної творчості не були весь час незмінними. Надаючи в цілому перевагу екскурсійному (чи експедиційному) методу, вчений разом з тим визнавав і корисність тривалих спостережень над станом і тенденціями розвитку фольклору певної місцевості (так само, як, до речі, й П. Попов, відстоюючи — як основний — метод стаціонарного збирання народної творчості, також не заперечував доцільності проведення

при відповідних умовах і короткотермінових екскурсій та експедицій для записування фольклору). А один час, у перші пожовтневі роки, Ю. Соколов активно пропагував якраз стаціонарний метод¹. Та й пізніше, будучи директором Інституту українського фольклору АН УРСР, він виступив з проектом організації на Україні спеціальних фольклорних станцій (на Поділлі, Донеччині, Київщині, Одещині та Полтавщині), завданням яких було налагодити стаціонарне збирання і дослідження народної творчості на всій території республіки².

Таким чином, в українській фольклористиці, що вже з перших пожовтневих років почала розвиватися на плановій основі, між обома цими методами збирання народної творчості фактично не було суперечності. Більше того, вони взаємно доповнюють один одного, органічно сполучаються між собою в залежності від конкретних умов і можливостей проведення збирацької роботи.

В післявоєнні роки значного розмаху набуває експедиційна робота. Активну участь у проведенні тривалих виїздів для записування народної творчості різних видів, як уже згадувалося, беруть працівники Академії наук УРСР. Помітно поліпшується матеріально-технічне забезпечення експедицій, що набирають усе більшої плановості й цілеспрямованості, удосконалюється методика польової роботи, підвищується її науково-теоретичний рівень. У пресі широко висвітлюються наслідки експедицій, друкується різноманітна інформація про їх організацію та проведення.

Характерною рисою української фольклористики повоєнного часу є активна участь в експедиційній роботі студентів вузів. З кінця 50-х років учбовими програмами філологічних факультетів університетів передбачається спеціальна фольклористична практика для студентів першого курсу (в кінці навчального року). Центральне місце при цьому відводиться збирацькій роботі. Трохи згодом те ж саме почали практикувати педагогічні інститути республіки, а також деякі консерваторії. Безпосередню участь в організації щорічних студент-

---

¹ Див. зб. Вопросы краеведения, Нижполиграф, 1923, стор. 109—113.

² Р. ф. ІМФЕ, ф. 14-2, од. зб. 2-д, арк. 8.

ських експедицій для збирання народної творчості беруть викладачі вузів.

Пожвавлення експедиційної роботи у післявоєнні роки відбувається одночасно з дальшим розширенням стаціонарного обстеження окремих населених пунктів і загальним удосконаленням методики тривалого спостереження над живим фольклорним процесом. Саме тепер особливо виразно проявляється діяльність окремих аматорів народної творчості, популяризується досвід кращих збирачів фольклору. Імена багатьох з них нині стали відомі широкій громадськості.

Велика організаційна робота, яку ще раніше (в 20—30-х роках) провадили українські вчені в налагодженні планомірного збирання народної творчості на місцях, не пройшла безслідно. Багато хто із збирачів, що нині активно записує і вивчає фольклор свого села, міста чи району, у свій час був кореспондентом Етнографічної комісії УАН, або Комісії краєзнавства, або Інституту українського фольклору АН УРСР, набув певного досвіду, яким тепер ділиться з молоддю. На кращих традиціях збирацької роботи давнішого часу виховалось чимало прекрасних збирачів народної творчості, що розвивають далі ці традиції¹.

Слід, проте, сказати, що сам досвід стаціонарного збирання народної творчості ще недостатньо узагальнюється й популяризується.

Як згадувалось, певна збирацька робота у післявоєнні роки провадиться Будинками народної творчості. У 1946 р. Всесоюзний Будинок народної творчості ім. Н. К. Крупської (Москва) оголосив конкурс збирачів фольклору. До участі в ньому залучались і Будинки народної творчості УРСР. Серед переможців конкурсу були й українські фольклористи². Це заохочувало аматорів розширювати збирання, сприяло піднесенню рівня роботи.

Важливе місце у фольклористичній діяльності установ культосвітнього профілю посідає пропаганда методики записування фольклору. Деякі ОБНТ видають свої

---

¹ Про найвизначніших сучасних збирачів фольклору автором цих рядків опубліковані стислі нариси (див. НТЕ, 1965, № 6; 1966, № 1, 5).

² «Советская этнография», 1947, № 1, стор. 204.

посібники для збирача народної творчості¹, провадять інструктивні наради на місцях з питань методики запису масової творчості².

З ініціативи ЦБНТ УРСР скликалися наради керівників художньої самодіяльності, провадилися конференції з питань розвитку сучасних звичаїв та обрядів тощо. У роботі цих нарад часто брали участь і збирачі фольклору. Працювали й спеціальні семінари місцевих аматорів фольклору. В 1963 р. відбувся республіканський семінар методистів-фольклористів обласних Будинків народної творчості³.

У перші повоєнні роки ЦБНТ УРСР підтримував міцні зв'язки з багатьма місцевими збирачами, давав їм консультації методичного характеру. До його фондів тоді надходило чимало записів народної творчості. Але пізніше головна увага Центрального і багатьох обласних Будинків народної творчості зосереджується на питаннях організації масової художньої самодіяльності, на вивченні виконавської майстерності її учасників, а суто фольклористичні аспекти роботи відходять на другий план. Та незважаючи на певне звуження фольклористичних інтересів у працівників культосвітніх установ, на скорочення штатних одиниць (зокрема методистів з фольклору) в деяких установах цього профілю, все ж у ряді областей провадиться (значною мірою на громадських засадах) чимала збирацька робота.

Активно працює Чернівецький ОБНТ. З 1959 р. він систематично скликає обласні конференції збирачів фольклору. Такі ж наради аматорів народної творчості проводяться і в ряді районів області. Створено районні секції збирачів фольклору та сільські пости, якими керує окрема секція при ОБНТ. Видаються методичні листівки, популяризується народна творчість, нові звичаї та обряди Буковини. З участю викладачів Чернівецького університету та при допомозі місцевих збирачів працівники ОБНТ за останні роки підготували й надрукували ряд фольклорних збірників.

Успішно працюють також фольклористи Вінниччини, Волині.

---

¹ Див., напр., О. Мордвінцев. Посібник для збирача народнопоетичної творчості. Херсон, 1956.

² НТЕ, 1963, № 3, стор. 145.

³ Там же.

Проте в цілому організація й збирання народної творчості на сьогодні ще далекі від ідеалу. Тут є чимало відчутних хиб і недоробок. Так, недостатньо висвітлюються першочергові завдання збирацької роботи, незадовільно розробляються питання методики її проведення. У повоєнні роки не з'явилося жодної розгорнутої програми, бодай на взірєць тих, які, скажімо, ще в 20-ті роки видавали працівники Етнографічної комісії УАН (К. Квітка, В. Петров та ін.). Порадники й посібники для збирача фольклору, що з'явилися у післявоєнний час, здебільшого пропагували загальні, елементарні, давно відомі істини, виявляли дріб'язкову опіку над збирачами і фактично мало давали для підвищення їх фахового рівня.

В наш час не завжди можна знайти новий сюжет з традиційної творчості чи новий твір на сучасну тематику, проте збирач, як і раніше, залишається першовідкривачем — якщо не нових творів чи варіантів уже відомих зразків, то нових процесів, цікавих фактів і явищ, що можуть проливати світло на характер і закономірності розвитку масової художньої творчості. Ось чому сучасний збирач повинен бути насамперед грамотним як фольклорист, мати чітку уяву про загальний характер і стан розвитку сучасної масової творчості, особливості її взаємодії з іншими видами художньої практики. Він повинен чітко усвідомлювати основні завдання сучасного збирання та вивчення фольклору. У цьому збирачам якраз і мають допомогти методичні посібники та порадики.

Тим часом деяким збирачам нерідко бракує широти погляду на фольклорний процес. Дехто з них перебуває у полоні застарілих уявлень про мету і зміст збирацької роботи, надто вузько, спрощено розуміє свої завдання, не завжди з належною увагою приглядається до нових процесів та явищ масової художньої творчості і часом примітивно, кустарно, на власний смак і розсуд провадить її збирання, що також зумовлюється недостатністю розробки методики збирання і вивчення фольклору.

Напередодні і в час Великої Вітчизняної війни, коли життя висунуло на перший план завдання ідейно-політичного згуртування мас, виховання їх патріотичних по-

чуттів, дослідники багато уваги приділяли пропаганді фольклору соціального спрямування. У зв'язку з цим дещо послабилася розробка важливих проблем методології, недостатньо виявлялась увага до теоретичних питань науки про усну народну творчість, що негативно позначалося на її дальшому розвитку. Зокрема, у перші повоєнні роки помічається відродження в ній деяких буржуазних тенденцій. Все це поставило на черзі дня завдання посилити боротьбу за чистоту марксистсько-ленінської лінії в теорії й практиці соціалістичного будівництва.

З метою дальшого піднесення ідейного рівня радянської літератури та мистецтва Центральний Комітет ВКП(б) виніс спеціальні ухвали — про журнали «Звезда» і «Ленинград» (постанова від 14.VIII 1946 р.), про репертуар драматичних театрів та заходи його поліпшення (постанова від 26.VIII 1946 р.), про кінофільм «Велике життя» (постанова від 14.IX 1946 р.) та оперу В. Мураделі «Велика дружба» (постанова від 10.II 1948 р.).

Необхідно, однак, підкреслити, що іноді ці постанови не виправдано різко, несправедливо критикували недоліки, були однобокими в оцінці творчості деяких видатних радянських майстрів мистецтва. Пізніше це було відзначено в спеціальних партійних документах¹.

Про ідейні збочення, деякі нездорові тенденції у радянській літературі й театральній критиці йшлося на сторінках газети «Правда» від 28.I 1949 р. та 13.VII 1951 р. Значний резонанс мала дискусія по книзі Г. Ф. Александрова «Історія західноєвропейської філософії», зокрема виступ (24.VI 1947 р.) А. О. Жданова. Усе це було сприйняте радянським народом, як прояв піклування партії про дальший розвиток радянської науки, літератури та мистецтва на здоровій ідейній основі.

Активно реагувала на постанови ЦК партії та виступи партійної преси українська громадськість. ЦК КП(б)У прийняв ухвалу від 24.VIII 1946 р., в якій

---

¹ Див.: постанова ЦК КПРС від 28 травня 1958 р. «Об исправлении ошибок в оценке опер «Великая дружба», «Богдан Хмельницкий» и «От всего сердца». — «Правда» від 8.VI 1958 р.; постанова ЦК КП України від 24 червня 1958 р. «Про виправлення помилок в оцінці творчості деяких композиторів Української РСР». — «Комуніст України», 1958, № 7, стор. 24—26.

засудив буржуазно-націоналістичні перекручення історії літературного процесу на Україні¹. Письменники та вчені піддавали критиці рецидиви буржуазного націоналізму й космополітизму в різних ділянках культурного життя, закликали до подолання подібних збочень. Усе це не могло не залишити відбитку і в науці про народну творчість.

У перші післявоєнні роки посилюється боротьба за чистоту марксистсько-ленінської лінії у фольклористиці, за партійність усіх її ланок. Саме тоді на Заході значного поширення набули ідеалістичні у своїй суті так звані психологічна і функціональна школи в етнографії, що фактично стали прислужниками експансіоністсько-колоніалістської політики світового імперіалізму; активізувались різні неопозитивістські, формалістичні школи та напрямки. Пропаговані ними теорії знаходили відгомін і в працях радянських фольклористів.

Певної шкоди розвитку радянської науки завдало некритичне ставлення частини дослідників до праць видатного вченого О. М. Веселовського, погляди якого у багатьох питаннях прогресивні, але водночас і суперечливі.

В лютому — березні 1948 р. в Інституті етнографії ім. Миклухо-Маклая АН СРСР відбувалась широка дискусія радянських етнографів і фольклористів з питань наукової спадщини Веселовського. В ході дискусії була піддана критиці й монографія ленінградського професора В. Я. Проппа «Исторические корни волшебной сказки» (Л., 1946), що на ній позначився вплив ідей французьких буржуазних соціологів-ідеалістів Дюркгейма й Леві-Брюля та формалістичної методики так званої фінської школи, основні положення якої у різний час певною мірою поділяв і О. Веселовський. В ході дискусії також було піддано критиці відстоюваний професором П. Г. Богатирьовим так званий структурально-функціональний метод, який перегукувався з положеннями функціональної школи буржуазної етнографії.

Окремі рецидиви антимарксистських теорій у фольклористиці мали тоді місце й на Україні. Так, Л. А. Булаховський у передмові до збірника «Сербські епічні пісні» (К., Держлітвидав, 1946) повторював тезис бур-

¹ Див.: «Літературна газета» від 5. XI 1946 р.

жуазної науки про «аристократичне» походження народного епосу. М. К. Гудзій у рецензії на цю збірку (див. «Більшовик України», 1947, № 3) виступив з запереченням таких тверджень.

Деякі тогочасні дослідники іноді застосовували у працях об'єктивістський метод фіксації фактів поза їх природними зв'язками, без спроби розкриття їх співвідношення з конкретною дійсністю. Окремі вчені не визнавали за фольклором значення історичного джерела, відмовлялися від широких історичних узагальнень, підміняли проблеми генезису фольклору питаннями його еволюції, уявляли собі характер співвідношення народного і професіонального мистецтва як однобоку залежність першого від другого, нехтували обопільністю їх впливу. Проти таких помилок і були спрямовані тоді виступи передових радянських вчених¹.

Певну користь зміцненню методологічної бази суспільних наук принесла критика (на поч. 50-х років) антинаукової формалістичної концепції М. Я. Марра про походження та розвиток мови. У ході цієї дискусії було зачеплено важливі проблеми марксистської філософії, що становили першорядний інтерес для всіх працівників ідеологічного фронту (такі як зв'язок базису й надбудови, співвідношення мови й мислення, питання про класовий характер різних ділянок надбудови, значення мови як знаряддя соціального поступу людства та ін.).

Критика ідейних зривів, що їх припустилися літературознавці, мистецтвознавці, мовознавці, фольклористи, філософи, а також працівники творчих спілок (письменники, композитори, критики), засудження громадськістю проявів ворожої ідеології сприяло дальшому утвердженню марксистського методу в науці про народну творчість. У повоєнні роки на сторінках української преси з'явився ряд статей, що викривали реакційну суть ворожих теорій у фольклористиці².

¹ Див.: «Советская этнография», 1948, № 3, стор. 144—159.

² Див., напр., М. М. Шестопал. Буржуазна фольклористика США на службі реакції.— «Вісник АН УРСР», 1950, № 10, стор. 48—58; В. І. Чичеров. Проти антимарксистської концепції М. Я. Марра в питаннях народної творчості.— Народна творчість та етнографія. Наукові записки, т. III. К., 1954, стор. 65—84; Л. М. Землянова. Проти реакційних течій в сучасній американській фольклористиці.— НТЕ, 1960, № 2, стор. 68—77.

Хоч у практиці дослідників мали місце окремі не-вдалі кроки, подекуди дійсно проявлялися рецидиви ворожих теорій, проте не це в остаточному рахунку визначало загальний характер і напрямки розгортання наукових студій.

Треба відзначити, що в умовах культу особи, які сприяли виникненню й поширенню різних волюнтаристських тенденцій, суб'єктивних оцінок та поспішних висновків, критика помилок не завжди була в достатній мірі діловою й об'єктивною. Дехто з вульгарних соціологів, впадаючи в крайнє «лівацтво» і беззастережно відкидаючи геть усе, що не вкладалося в їх примітивну схему історичного процесу, надто перебільшував ці помилки. Так огульно була тоді розкритикована і вся наукова спадщина О. М. Веселовського, де поряд з хибними, суперечливими положеннями є також чимало прогресивного, що й досі не втратило свого значення. Лише в останні роки робляться спроби об'єктивно оцінити науковий доробок видатного вченого¹, висвітлюються, поряд з реакційними, й прогресивні тенденції, що мають місце в сучасній зарубіжній фольклористиці².

Загострюючи увагу вчених на актуальних питаннях методології науки, мобілізуючи громадськість на боротьбу з рецидивами буржуазної ідеології, теоретичні дискусії перших повоєнних років мали сприяти і здебільшого сприяли дальшому розвитку фольклористики, проте самою практикою «вишукування» й «викорінення» помилок, огульною критикою видатних діячів науки, ігноруванням досвіду передових зарубіжних вчених тощо робили їй ведмежу послугу.

Як і в попередні періоди, однією з центральних в сучасній фольклористиці є широка, комплексна проблема генезису, історичного розвитку й функціональної ролі народної творчості. Тепер вона все більше диференціюється на ряд вузких, конкретних питань, зокрема таких, як висвітлення загальної художньої природи народної творчості, розкриття її різноманітних зв'язків

---

¹ Див. «Известия Академии наук СССР. Отделение литературы и языка», т. 16, вып. 2, 1957, стор. 114—128; т. 18, вып. 4, 1959, стор. 358—374; «Русская литература», 1959, № 2, стор. 175—190; № 3, стор. 89—123.

² Див. Л. М. Землянова. Прогресивна преса США у боротьбі за передову фольклористику.— НТЕ, 1961, № 2, стор. 72—79.

з епохою та з іншими ділянками культури і встановлення основних закономірностей її розвитку. Нині проявляється тенденція до широкого, монографічного охоплення й поглибленого осмислення народної творчості у її найбільш яскравих художніх формах.

Як відомо, конкретна функція й історична доля різних жанрів та видів народної творчості далеко не однакові. Кожен з них завдяки своїм специфічним особливостям посідає певне, більш або менш важливе, місце в художній скарбниці народу. Увагу дослідників передусім привертають найбільш активні й вагомі художні форми. До речі, якраз при їх вивченні й порушується багато теоретичних проблем першорядної ваги.

Однією з основних рис марксистської фольклористики є вивчення народної творчості в її органічному зв'язку з усім суспільним процесом, осмислення художньої практики має як невід'ємного компонента їх загального культурного розвитку.

Історія народу, особливості формування історичного колективу (роду, племені, народності, нації), колективна сила, суспільні ідеали має особливо виразно й повно відбиваються в епічній поезії, зокрема в героїчному епосі. Виникнувши в умовах родового чи феодального суспільства, розвиваючись в усній передачі протягом століть, епічні твори народної поезії, як відзначають дослідники, несуть на собі відбиток історичних протиріч суспільного розвитку на значному відрізку часу¹.

Міцно утримуючи в собі (завдяки монументальності форми, значимості змісту, довершеності образів тощо) сліди різних епох і будучи таким чином своєрідним літописом життя широких мас трудящих, героїчний епос відіграв активну суспільну функцію в особливо важкі періоди історії народу. Виключно важливе значення мав народний епос у формуванні національної культури. Пізніше саме в цій ділянці фольклору особливо виразно проявляється взаємодія усної й писемної традиції. Дослідження генезису епічної творчості в різних історичних умовах, вивчення шляхів її розвитку, розкриття характеру змін, що їх вносила кожна епоха, виявлення зв'язків і взаємодії з іншими видами мистецтва може

---

¹ Див. Вопросы изучения эпоса народов СССР. (Методические указания). [М., 1958], стор. 3.

дати багато для з'ясування загальних закономірностей розвитку форми і змісту народної творчості в цілому. Ось чому тепер у колі інтересів дослідників таке важливе місце посіла проблема е п о с у.

Одним з перших у післявоєнні роки звернувся до розробки цієї проблеми П. Д. Павлій. У 1955 р. він (спільно з М. Родіною та М. П. Стельмахом) уклав та опублікував великий збірник «Українські народні думи та історичні пісні», куди увійшли кращі зразки цього виду української народної поезії дожовтневого і радянського часу. В широкій вступній статті до книги П. Павлій дав характеристику жанрових особливостей українських дум та історичних пісень, зупинився на історії їх вивчення, підкреслював їх народні основи, соціальне коріння, розглядав питання про творців і носіїв та шляхи розвитку цих видів творчості, розкривав зв'язки українського епосу з епічною творчістю російського та інших народів СРСР. Багато уваги приділив автор питанням розвитку дум у повоєнний час.

Окремі розробки часткових питань цієї проблеми тепер органічно доповнюються широкими підсумковими дослідженнями, поява яких — взагалі характерна риса фольклористики повоєнного часу. Однією з таких узагальнюючих праць є двотомний нарис «Українська народна поетична творчість» (К., «Радянська школа», т. I, 1958; т. II, 1955; 2-е вид. — 1958). Поява цієї книги була помітною культурною подією на Україні.

Серед інших розділів тут було вміщено й широкий нарис П. Павлія «Думи». Автор стисло подав відомості з історії збирання, видання й вивчення народних дум, висвітлив проблеми їх походження та розвитку, торкався питання про творців та виконавців дум, розглянув основні їх цикли за історичними етапами. Характеризуючи ідейно-художні особливості цього виду творчості, П. Павлій окремо виділяв твори новелістичного характеру. Чимало уваги приділив дослідник проблемі використання українських дум в художній літературі, музиці та інших видах мистецтва.

У післявоєнні роки українські думи були видані й окремим збірником¹.

---

¹ Думи. Упорядкування, підготовка текстів, вступне слово та примітки М. П. Стельмаха. К., Держлітвидав, 1959. 187 с.

Збірники народної творчості, видані в 50-х роках.

Збірники і хрестоматії народної творчості.

Чималий внесок у розробку проблеми українського героїчного епосу зробив російський вчений Б. П. Кирдан, діяльність якого взагалі тісно пов'язана з Україною. Він опублікував дві великі монографії, у котрих широко висвітлив основні питання походження й розвитку українських народних дум¹. Праці Б. Кирдана — найповніше на сьогодні дослідження даного виду української народної творчості.

Вчений дає докладну характеристику жанрових особливостей дум і своєрідно вирішує питання про їх генезис. Походження дум Б. Кирдан пов'язує не з окремими видами народної поезії (речитативними формами, колядками та ін.), як це робили його попередники, а з кращими надбаннями народнопоетичної практики в цілому. «Думи, як жанр народної поезії, — підкреслює автор, — виникали й формувались на основі і внаслідок використання кращих досягнень всієї української народної поетичної творчості, а не окремих її жанрів». Дослідник наголошує на вирішальному значенні колективної художньої традиції в цьому процесі, однак не відкидає і великої ролі індивідуального начала, яка цілком визначалася конкретно-історичними обставинами життя.

Б. П. Кирдан науково прокоментував за тематичними циклами основні варіанти усіх українських дум з погляду історичного й художнього розвитку жанру, відзначаючи найдавніші шари та пізніші напластування, розрізняв героїчні, соціальні й побутові твори, зупинявся на проблемі міжжанрових взаємовпливів у народному епосі, на жанровій трансформації дум. Розкриваючи національні особливості, самобутність українського героїчного епосу, дослідник разом з тим акцентував на його типологічних рисах, відзначав глибоку ідейно-художню спорідненість епічної творчості східних слов'ян.

Висвітлення розвитку героїчного епосу в аспекті його міжнаціональних взаємовпливів, зокрема у площині східнослов'янського культурного єднання, є тепер однією з характерних ліній розробки даної проблеми. Виразно, зокрема, проявилась ця лінія на Всесоюзній нараді з питань героїчного епосу східних слов'ян (1955 р.) у доповідях російських (В. В. Виноградов,

¹ Б. П. Кирдан. Украинские народные думы (XV — начало XVII в.). М., Изд-во АН СССР, 1962. 287 с.; його ж. Украинский народный эпос. М., изд-во «Наука», 1965. 351 с.

В. І. Чичеров, М. І. Кравцов), українських (М. Т. Рильський, П. М. Попов, Г. С. Сухобрус, Р. М. Волков, А. І. Бондаренко, Г. О. Самарін, В. Н. Кнейчер, Г. М. Литвак), білоруських (К. П. Кабашников) дослідників¹.

Цій же проблемі присвячена й окрема книга І. П. Цапенка², де автор зачепив чимало інших важливих проблем теорії народної творчості.

У вступній частині І. П. Цапенко відзначав особливості розробки питань східнослов'янського епосу представниками різних шкіл дожовтневої фольклористики, пов'язував завдання вивчення даної проблеми з вивченням загальної художньої специфіки народної творчості в її основних жанрових утвореннях, підкреслював своєрідність зв'язку мистецтва з життям. Одним з основних завдань, яке поставив перед собою дослідник, було розкрити процес формування епосу передусім через призму його поетики, з урахуванням характерних рис її складання й розвитку.

Свіжістю думки та оригінальністю викладу відзначається перший розділ книги — «Про деякі риси поетики фольклору». Тут автор торкнувся таких мало розроблених теоретичних питань, як характер типізації життєвих явищ у народнопоетичному образі, своєрідність зв'язку в ньому конкретного і загального, національного й інонаціонального елемента, особливості методу, стилю різних епічних форм творчості в залежності від характеру поєднання у процесі їх творення та поширення колективного й індивідуального начал.

І. Цапенко науково аргументував і чітко ставив питання про першоелемент фольклору. Заперечуючи П. М. Попову, який відзначав, що усність — формальна і другорядна риса фольклору, дослідник підкреслював, що якраз «критерій усності найбільше наближає розуміння художньої специфіки», кваліфікував «усність як дуже важливу ознаку фольклору» (стор. 50).

Автор характеризував народну творчість, як «синкретичне» мистецтво, у розвитку якого першочергове зна-

---

¹ Див. Історичний епос східних слов'ян. Збірник праць. К., Вид-во АН УРСР, 1958. 257 с.

² І. П. Ц а п е н к о. Питання розвитку героїчного епосу у східних слов'ян. К., Вид-во АН УРСР, 1959. 133 с.

чення має форма його побутування. «Розуміння багатьох явищ фольклору, — зазначає він, — вимагає постійного врахування того моменту, що фольклор не тільки виріс із первісного синкретичного мистецтва, а певною мірою зберіг цю синкретичність і донині. Щоправда, елементи синкретизму в сучасному фольклорі далеко не такі, якими вони були колись, і зовсім не «первісні», але вони існують» (стор. 51). У зв'язку з необхідністю посилення уваги вчених до форм побутування народної творчості одним з актуальних завдань фольклористики, що випливає з усього цього, має бути розширення та зміцнення її контактів з етнографією.

Важливі теоретичні питання підняв автор у другому розділі — «Суспільно-історична зумовленість становлення героїчного епосу східних слов'ян». Тут висвітлювались світоглядні основи народної поезії та типи її зв'язку з різними епохами, місце художньої традиції у розвитку епічних форм творчості й їх зумовленість характером складання суспільного базису. «Билинний епос, — підкреслював дослідник, — створився як відбиття процесу становлення нового економічного ладу» (стор. 87).

Автор відкидав тенденцію «історичної школи» прямолінійно трактувати епічні образи в їх буквальному значенні, підкреслював переносний, узагальнений зміст цих образів і взагалі діалектично вирішував проблему історичного розвитку народної творчості, характеризував фольклор як специфічну, відносно самостійну галузь людської діяльності, яка, проте, ніколи не втрачає зв'язків з конкретним життям народу. При оцінці фольклору автор надавав перевагу історичному підходу перед формальним. Так, визнаючи жанрові особливості різних видів російської епічної творчості певного історичного періоду, І. Цапенко насамперед підкреслював — як більш суттєве — їх ідейно-художню спільність, породжену однією й тією ж епохою. «В засобах зображення, — каже він, — билинний епос багатший від казок... Проте ґрунтовної перебудови образної системи в ньому ми не спостерігаємо» (стор. 87).

Чимало уваги приділив автор і таким питанням, як історичний розвиток народної естетики, залежність форм епічної творчості від конкретного культурного побуту мас, трансформація і взаємозв'язки художніх форм в галузі епосу тощо.

Незважаючи на деякі методологічні збочення (на що справедливо вказувала пізніше Г. С. Сухобрус¹), часом зайву категоричність тверджень автора при вирішенні складних, нерідко дискусійних питань, деяке нівелювання національних рис епічної творчості східних слов'ян, монографія І. П. Цапенка є певним внеском в теоретичну скарбницю радянської фольклористики.

Серед інших праць цього плану слід відзначити насамперед велику узагальнюючу монографію М. М. Плісецького «Взаимосвязи русского и украинского героического эпоса» (М., Изд-во АН СССР, 1963. 447 с.), у якій так само порушено багато теоретичних питань, що виходять за рамки основної проблеми.

Головна увага зосереджена на глибокій внутрішній спорідненості й загальній ідейно-художній єдності героїчного епосу двох братніх народів, виясненні конкретних джерел та особливостей розвитку їх культурної спільності, що так виразно проявилася в галузі епічної творчості, розкритті в широкому історичному розрізі конкретних шляхів і характеру взаємодії українського та російського епосу.

Торкаючись історії вивчення проблеми, автор засуджує хибні тенденції, що проявлялися раніше у практиці окремих дослідників, зокрема гостро критикує буржуазно-націоналістичну концепцію М. С. Грушевського, який, як відомо, взагалі замовчував наявність давніх і плідних російсько-українських культурних взаємозв'язків у галузі героїчного епосу і перекручував історію українського народу.

М. Плісецький широко розглянув питання взаємодії українських народних дум з російським героїчним епосом і на яскравих прикладах доводив органічність цього зв'язку, що виявлявся по багатьох лініях. Автор дає порівняльну характеристику російських билин та українських балад, простежує спільність і в сюжетах, і в окремих образах, і в загальній фольклорній поезиці українського та російського народів.

Відзначаючи національну своєрідність українських дум, М. Плісецький разом з тим підкреслює їх органічні — генетичні й типологічні — зв'язки з давньою схід-

¹ Г. С. Сухобрус. Українсько-російські фольклорні зв'язки в освітленні вітчизняної науки першої половини ХІХ ст. К., Вид-во АН УРСР, 1963, стор. 29—30.

нослов'янською поетичною традицією, показує складність шляхів формування і розвитку українського героїчного епосу в його нерозривному зв'язку з усім процесом етногенезу. «Українські думи як жанр,— пише дослідник,— в цілому не є переробкою чи наслідком еволюції билинного епосу, як думав Дашкевич... Думи — новий епос, що виник в інших умовах, покликаний відобразити нові явища життя, а не пристосувати до їх зображення старі сюжети. В той же час, пов'язані з билинами генетично, як новий епос одного з народів, що вийшов з давньоруської народності, думи не могли не засвоїти багато чого з давньоруського епосу епохи східнослов'янської етнічної єдності» (стор. 306—307).

Чимало уваги приділив автор також питанням про творців і виконавців героїчної поезії, підкреслював величезну роль обрядової народної творчості у її формуванні, розкривав світоглядні основи національного епосу, соціальні джерела його виникнення та розвитку, висвітлював питання творчого методу й стилю фольклору різних епох і, зокрема, чітко поставив проблему історизму народної творчості,— проблему, яку розгорнув і глибоко аргументував у спеціальній монографії «Историзм русских былин» (М., Гос. изд-во «Высшая школа», 1962. 239 с.).

У повоєнні роки пошавилось вивчення й українського казкового епосу та народної прози в цілому. Тут повинні бути передусім згадані широкі вступні статті Г. С. Сухобрус до укладених нею або з її участю збірників народних казок¹ та її розділи «Казки», «Анекдоти», «Легенди та перекази», «Казки, легенди, оповідання», опубліковані в двотомній праці «Українська народна поетична творчість». У цих нарисах і статтях Г. Сухобрус фактично вперше дала докладну характеристику народної прози з урахуванням її жанрових ознак та функціональної специфіки кожного виду зокрема, акцентувала на глибоких життєвих основах казкової фантастики, розкривала генетичні джерела та шляхи розвитку і взаємодію різних форм прозової творчості народу, відзначала героїко-патріотичний пафос, оптимізм, реалізм, як характерні ознаки переважної частини

¹ Українські народні казки. К., Держлітвидав, 1953. 331 с.; Українські народні казки, легенди, анекдоти. К., Держлітвидав, 1958. 543 с. та ін.

народних казок, анекдотів, легенд та переказів, підкреслювала важливу роль народної казкової традиції у розвитку української літератури й мистецтва.

Увагу дослідниці привертає і проблема творців та носіїв казкового епосу. До речі, це питання, як і ряд інших проблем походження та розвитку народної прози, посідає одно з чільних місць і в колі інтересів закарпатського вченого П. В. Лінтура, який протягом тривалого часу веде спостереження над розвитком багатой казкової традиції Закарпаття. П. В. Лінтур зібрав чимало зразків усної прози (в одному лише с. Горінчеві дослідником було записано понад 150 різних казкових сюжетів), виявивши при цьому цікавих народних казкарів і оповідачів (таких як Ю. Ревть, А. Калин, М. Галиця та ін.).

У передмові до книги «Закарпатські казки Андрія Калина» (Ужгород, 1955. 212 с.) П. Лінтур зачіпає чимало важливих теоретичних проблем: питання творчого методу в фольклорі, світоглядні основи художньої творчості, місце індивідуального начала, професіоналізації у підтриманні й розвитку казкової традиції, проблему художньої майстерності у фольклорі та ін. «З ранніх років, — каже дослідник, характеризуючи талановитого імпровізатора А. Калина, — у майбутнього казкаря виробляється тонке вміння відрізнити хорошу казку від поганої, справжнього майстра від ремісника. Він пройшов серйозну школу казкаря і ґрунтовно сприйняв народну традицію» (стор. 5).

Важливого значення П. Лінтур надає тій обставині, що А. Калин — свідок і сучасник подій, про які йдеться в ряді його казок. «Калин, — відзначає автор, — був зв'язаний із славнозвісним закарпатським опришком Миколою Шугаєм, не тільки бачив, розмовляв з ним, а й допомагав йому. Притчі — перекази про закарпатських опришків — Калин передає як сучасник, близький знайомий, товариш відважних опришків. Ці перекази він характеризує, як живу правду. Тут ми, безумовно, стоїмо біля джерел усної творчості, на наших очах народжується народний епос» (стор. 5).

Визначаючи колективне й індивідуальне, як «дві сторони єдиного процесу», дослідник підкреслює, що «творча індивідуальність виявляє себе тільки на фоні колективної творчості» (стор. 6) і наголошує на своєрідності проблеми художньої майстерності у народній

поезії, розглядає її (проблему) через призму загальної художньої специфіки фольклору, пов'язує з особливо значною роллю художньої традиції. «Справжні народні майстри,— говорить вчений,— ніколи не відриваються від свого колективу і завжди висловлюють його заповітні думки і задушевні почуття. Проте проблема майстерності у фольклорі докорінно відрізняється від проблеми майстерності в письмовій літературі. Специфіка усної творчості полягає в тому, що вона в постійному русі, зміні, що в ній один і той же сюжет розробляється багатьма майстрами» (стор. 6).

Ці ж та ряд інших питань порушує дослідник у передмові до збірника «Казки зелених гір» (Ужгород, вид-во «Карпати», 1965. 231 с.), куди увійшли твори казкаря Михайла Галиці. Дослідник наголошує на величезній ролі світогляду народного майстра у формуванні його творчого методу, підкреслює усвідомлений характер розвитку казкарем народної традиції. «Галиця,— відзначає П. Лінтур,— не обмежується пасивним описом скрутного матеріального становища. Він закликає до боротьби з гнобителями всіх категорій. Загострення соціальних мотивів, протест проти несправедливості, заклик до боротьби і революційності, до знищення класових ворогів притаманні всім його творам... Галиця-казкар активно відгукується на події часу. Він переосмислює ідейний зміст своїх сюжетів, загострює соціальну спрямованість, творить нові образи, влітає в епічну тканину нові мотиви» (стор. 6).

Цікавим, недостатньо вивченим жанром народної прози є легенди. Спробу наукової характеристики цього жанру зробила Г. Сухобрус у першій книзі двотомного нарису «Українська народна поетична творчість». Високу оцінку народним легендам дав М. Рильський у передмові до збірника «Легенди Криму» (Сімферополь, 1963. 264 с.).

Про роль художнього вимислу в українській та російській народній творчості, зокрема в казковому епосі, йшлося в ряді статей Г. С. Сухобрус¹. У 1946 р. дослідниця завершила велике рукописне дослідження «Народ-

---

¹ Народна творчість та етнографія. Наукові записки, т. III, К., 1954, стор. 94—106; Историчний епос східних слов'ян. Збірник праць. К., Вид-во АН УРСР, 1958, стор. 159—163.

нопоетичні уявлення про Долю у східних слов'ян», де також широко висвітлює згадані питання.

Проте в цілому вивчення української народної прози ще не досягло належного рівня. Досі бракує значних синтетичних монографій про розвиток провідних жанрів народної прози, не розроблено питання її класифікації.

Вивчаючи походження й розвиток фольклору в його різноманітних зв'язках з історією, з конкретним життям народу, вчені зосереджують увагу головним чином на пісенних — як найбільш поширених і специфічних — видах творчості.

Характерним відгалуженням і разом з тим органічною ланкою українського героїчного епосу є історичні пісні, що здавна посідають одне з важливих місць у колі інтересів дослідників. У цьому виді творчості виразно відбиваються конкретні події життя, зокрема пізнішого часу, схрещуються традиції та лінії розвитку багатьох пісенних жанрів і своєрідно виявляється новий елемент. Саме тому історична пісня як втілення актуальних суспільних тем, безпосередніх політичних настроїв має є однією з найцікавіших (і водночас — через свою жанрову невиразність — важких для дослідження) художніх форм.

Огляд української пісенної творчості історичного плану дав П. Павлій у вступній статті до зб. «Українські народні думи та історичні пісні» (К., 1955). Автор підкреслював велику історико-пізнавальну цінність і активну суспільну функцію історичних пісень, відзначав, що в радянський час переважна частина пісень завдяки особливо тісним їх зв'язкам з епохою набуває рис історичної поезії. У 1958 р. М. С. Родіна опублікувала у двотомній праці «Українська народна поетична творчість» (I, 1958) нарис «Історичні пісні». Чимало уваги приділила дослідниця специфічним особливостям жанру, відзначала шляхи його складання й характер зв'язку з життям народу на кожному історичному етапі, підкреслювала — як одну з найсуттєвіших жанрових ознак історичних пісень — яскраво виражену реалістичність зображення життя і водночас винятково важливу роль народнопоетичної традиції у розвитку даного жанру.

У 1961 р. М. С. Родіна, В. Г. Хоменко та автор цих рядків опублікували — як частину багатотомної серії

народної творчості — великий збірник «Історичні пісні» з широкою вступною статтею й коментарями. Упорядники збірника прагнули показати розвиток історичної пісні і в її міжжанрових зв'язках.

Чимало уваги вивченню українських дум та історичних пісень приділив також акад. М. Т. Рильський. Пропагуючи погляди О. М. Горького на фольклор як усну творчість насамперед трудового народу, М. Рильський засуджував концепцію П. Житецького, що намагався довести книжне походження дум та історичних пісень, і гостро критикував теорію «аристократичного» походження епосу, поширювану у свій час В. М. Перетцем, відзначаючи її класову тенденційність. «Теорія «аристократичного» походження фольклору взагалі, — підкреслював дослідник, — базується кінець кінцем на класових позиціях авторів, що її розвивали»¹.

М. Т. Рильський діалектично ставив і творчо вирішував проблему походження героїчного епосу, говорив про різний ступінь участі в його творенні окремих суспільних станів та соціальних прошарків, що зумовлювалося конкретними історичними обставинами життя народу, відзначав нерозривний зв'язок епічної творчості з дійсністю та цілковиту залежність першого від другого. Разом з тим вчений надавав великого значення усталеним елементам поетики, стилю дум, різним кобзарським традиціям, що історично склалися і своєрідно проявлялися, сприяючи підтриманню та розвитку героїчної поезії в цілому. «Основним творцем українського історичного епосу, — писав М. Т. Рильський, — є трудовий народ. Але в створенні його брали участь і люди з книжною освітою, і представники прогресивної частини старшинської верхівки. Авторами деяких дум могли бути й справді були безпосередні учасники подій... Творцями невірницьких дум-плачів бували самі люди, які зазнали турецької неволі. А це ж могли бути не тільки рядові козаки. Крім того, говорячи про сталість думового стилю, ми повинні пам'ятати про існування кобзарської корпорації, що мала свої організаційні форми і свято берегла словесні і музичні традиції епічного жанру» (стор. 48).

---

¹ Максим Рильський. Література і народна творчість. К., «Радянський письменник», 1956, стор. 48.

Розвиток усної поезії українського народу М. Рильський розглядав у широкому історичному розрізі, відзначав її національну специфіку і разом з тим розкривав тісні зв'язки цього виду творчості з російським, білоруським, болгарським та сербським фольклором, підкреслював живучість епічної традиції, характеризував особливості розвитку і трактування епічних образів у народній і професіональній художній творчості пізніших часів. Питань українського героїчного епосу вчений неодноразово торкався у багатьох своїх статтях та виступах.

Невід'ємною складовою частиною українського віршованого епосу є балади. У післявоєнні роки і цей вид творчості привернув увагу дослідників. Окремий нарис про українську народну баладу опублікував А. М. Кінько у колективній двотомній праці «Українська народна поетична творчість» (I, 1958). Тут вперше було дано широку характеристику жанрових рис народних балад, розглянуто їх тематику, художні особливості. Трагічність конфлікту, що лежить в основі твору, драматизм ситуації, романтичність зображення життя, ліро-епічне звучання образів — усе це, як переконливо доводив автор, специфічні ознаки балад, що й відтінюють їх серед інших народнописаних творів.

Відзначаючи самобутність українських балад, автор водночас підкреслював їх глибоку спорідненість з піснями росіян, білорусів, поляків, молдаван, розкривав взаємодію різних художніх форм у галузі героїчного епосу, висвітлював життєву основу, глибоке соціальне коріння баладних сюжетів та образів.

Проблеми особливостей цього жанру торкнувся Г. А. Нудьга у вступній статті до упорядкованої ним антології «Українська балада» (К., «Радянський письменник», 1964. 559 с.). Автор підкреслював спорідненість балади з романсом, легендою й поемою, відзначав глибокі народні традиції української літературної балади, що стала основним жанром романтичної літератури, а пізніше відіграла важливу роль у становленні й радянської поезії. «Балада, — каже дослідник, — у післяреволюційні часи стала першим перехідним місточком від ліричних жанрів до епічних (поем), що з'явилися трохи пізніше, а до них балада ніби заступала функції більших епічних форм» (стор. 43).

Широко зачепив питання розвитку народних балад, в тому числі й українських, російський дослідник Б. М. Путілов у цікавій розвідці «Славянская историческая баллада» (М.—Л., изд-во «Наука», 1965. 175 с.). Автор на широкому тлі міжнародної традиції простежує формування, шляхи розвитку і типи зв'язку слов'янської балади з конкретною дійсністю, підтверджує окремі висновки І. Франка, М. Драгоманова, М. Сумцова, Ф. Колесси про своєрідність засвоєння українським фольклором деяких міжнародних баладних сюжетів та образів.

Визначне місце посідає жанр балади у колі інтересів П. В. Лінтура. На основі власних записів дослідник упорядкував окремий збірник «Народні балади Закарпаття» (Ужгород, 1959. 140 с.). У передмові до книги він висвітлював питання генезису та розвитку народних балад, відзначав їх жанрові особливості, розрізняв різні історичні нашарування, підкреслював давність походження багатьох баладних сюжетів та образів. Характерною рисою балади вчений вважає яскраво виражену в ній реалістичну тенденцію. «Балада, — говорить П. Лінтур, — це значний крок вперед до реалістичного зображення життя. Якщо в казці, легенді, билині дійсність прикривається густим шаром фантазії, то в баладі вигадки значно менше, правди більше» (стор. 13).

Чимало важливих питань генезису й розвитку цього виду творчості зачіпає П. Лінтур у праці «Народные баллады Закарпатья и их западнославянские связи» (К., Вид-во АН УРСР, 1963. 60 с.). Дослідник прагне виявити конкретний історичний ґрунт, на якому виникають балади, й умотивувати віднесення художніх зразків до певної епохи. На основі порівняльної характеристики українських закарпатських балад з польськими, чеськими та словацькими він прийшов до висновку, що баладні сюжети в українському фольклорі можуть бути віднесені в основному до трьох епох: найдавнішої («міфологічний шар»), середньої (феодально-кріпацька доба) й нової, що в'яжеться з добою капіталізму (стор. 58).

Значну наукову вартість становить остання його публікація — «Народні балади Закарпаття» (Вид-во Львівського ун-ту, 1966. 283 с.), куди ввійшли понад 140 зразків ще не публікованих творів у записах самого упорядника. Три великі розділи — «Сюжети найдавнішого

походження», «Баладні пісні про боротьбу з турками» та «Баладні пісні феодальної доби» — якоюсь мірою відбивають історію розвитку даного жанру в уснопоетичній традиції краю. У вступній статті П. В. Лінтур зачепив важливі питання: про художню природу жанру, жанрову своєрідність, мову й стиль балад та їх місце й роль в культурі народу.

Пожвавилосся в цей час і вивчення народної лірики. Один з перших нарисів — «Ліричні пісні» — опублікував А. М. Кінько у згадуваній вже праці «Українська народна поетична творчість» (І, 1958). Автор розглянув тематику, характерні риси поетики, ритміки ліричних пісень, їх зв'язок з літературною традицією, особливості художнього узагальнення в народнопісенному ліричному образі. Проблему творчого методу в народній ліриці А. Кінько далі розвинув у статті «Життєва правда в ліричних піснях українського народу», що була надрукована як вступ до упорядкованого з його участю збірника «Українські народні ліричні пісні» (К., Вид-во АН УРСР, 1958. 686 с.; 2-е вид. — 1960).

Тут автор підкреслював, що реалізм проявляється в ліричних піснях своєрідно, конкретні події життя відбиваються через призму внутрішніх переживань героя, через світ суб'єктивних вражень і почуттів людини; відзначав винятково важливу роль в ліричних піснях загальних місць, що дають можливість вкладати в художній образ досить широкий зміст.

Розглядаючи українську народну лірику в її історичному розвитку, дослідник твори найдавнішого циклу (веснянки, обжинкові пісні тощо) генетично пов'язував з спільною для трьох східнослов'янських народів поетичною основою, а пісні пізнішого часу розглядав у нерозривному зв'язку з розвитком робітничої поезії. «В цілому, — говорить автор, — лірично-побутові пісні нового покоління селянства мали найбільше спільних рис з пролетарським фольклором» (стор. 54).

З кращих зразків української родинно-побутової лірики Г. К. Сидоренко уклала великий збірник пісень у двох томах¹. У передмові дослідниця дала загальну характеристику українських родинно-побутових пісень

---

¹ Українські народні пісні (родинно-побутова лірика). К., «Дніпро», ч. 1, 1964. 586 с.; ч. 2, 1965. 527 с.

різного плану, відзначала їх національні особливості, художньо-стильові ознаки, наголошувала на історичному характері складання й розвитку цього відносно самостійного виду творчості. «Народна лірика, — говорить вона, — розвивається історично. Слідом за історичними змінами в народному житті змінюються й пісні. З'являється нове у змісті, в лексиці, в народному світосприйманні, художньо вираженому в піснях. Виробленість і відносна сталість поетичних уявлень значно полегшувала й спрощувала завдання утворення нових пісень. І все ж таки час вносив зміни і в народну пісню» (ч. I, стор. 11).

Відзначаючи колективність творення й усність передачі пісень з покоління в покоління як їх суттєву ознаку, дослідниця підкреслювала винятково важливу роль традиції, звертала увагу на найхарактерніші народнопісенні засоби, які забезпечували життя пісні в єдності її форми і змісту, в органічному сполученні різних образотворчих начал. Велику вагу — як важливий ритмоутворюючий чинник — має, на думку автора, паралелізм, що впливає на характер всієї структури пісні. «Паралелізм, — говорить Г. Сидоренко, — відіграв особливу роль у формуванні єдності поетичних ознак народної пісні. Потреба в ньому виникла через необхідність образно передати настрій, а всяка образність виникає на ґрунті конкретних життєвих асоціацій. Поскільки ж текст і мелодія створювались одночасно, то паралелізм вкладався в рядки, як в ритмічні одиниці» (стор. 16).

Надзвичайно багата тематично і різноманітна щодо художньої форми українська народна лірика обрядового циклу. Творчість цього плану розглянула В. С. Бобкова в нарисі «Календарна обрядова поезія»¹. Автор аналізує кращі зразки обрядових пісень за їх основними групами («Колядки і щедрівки», «Веснянки», «Русальні пісні», «Купальські пісні», «Жнивні пісні»), подає історію їх збирання та вивчення, відзначає художню специфіку, особливості їх побутування в живій усній традиції та характер використання цього виду творчості в літературі.

У цій же двотомній колективній праці вміщено й нарис Г. С. Сухобрус «Весільна обрядова поезія». Тут

¹ Див. Українська народна поетична творчість, I, 1958.

дослідниця дала докладну характеристику весільної драми як важливого елемента народного побуту, розглянула найхарактерніші зразки виконуваних при цьому пісень, відзначала використання на весіллі різноманітних видів мистецтва, що своєрідно впливало на формування та розвиток весільних пісень.

В останні роки активно вивчає народнопісенну творчість обрядового циклу О. І. Дей. У впорядкованому ним збірнику «Українські народні пісні (календарно-обрядова лірика)» (К., Держлітвидав, 1963. 569 с.) фактично вперше зведено й систематизовано такі зразки народної лірики, як веснянки й гаївки, риндзівки, русальні, царинні, петрівчані, купальські, жнивварські, косарські та гребовицькі пісні, колядки й щедрівки. Упорядник додав до книги ґрунтовну передмову, де торкнувся ряду питань теорії й історії розвитку пісенної творчості календарно-обрядового плану.

Розглядаючи розвиток народних пісень у тісному зв'язку з конкретним побутом їх творців та носіїв, автор підкреслював трудову основу, глибокі соціальні джерела цього виду поезії, відзначав велику художньо-естетичну цінність і важливу функцію обрядової лірики в житті мас, зачіпав проблему її локальних особливостей, питання культурних взаємовпливів, що відбивалися у цій галузі пісенної творчості, торкався питань зв'язку пісні з епохою і специфіки історичного розвитку фольклору в цілому.

Ці ж та ряд інших важливих проблем ставить і вирішує О. І. Дей у вступній статті до упорядкованого ним збірника з багатотомної серії народної творчості «Ігри та пісні» (К., Вид-во АН УРСР, 1963. 671 с.). У цій книзі представлено твори тих же видів звичаєво-обрядової поезії, що й у розглянутому вище збірнику (крім колядок та щедрівок). Дослідник підкреслює світоглядні основи художньої творчості, відзначає безперервність і спадкоємність народнопоетичної традиції, оцінює колективну усну поезію як високохудожнє, життєстверджуюче мистецтво, характеризує живучість обрядової поезії як наслідок її нерозривного зв'язку з конкретною культурно-історичною і трудовою практикою мас. Автор відзначає різні історичні етапи розвитку української звичаєво-обрядової поезії, дає характеристику її окремим жанровим формам, відзначає особливості худож-

ньої структури, ритміки, образності, стилю кожної форми зокрема.

Своєрідним продовженням цієї праці О. І. Дея є упорядковані ним «Колядки та щедрівки» (К., «Наукова думка», 1965. 804 с.). Як і попередня книга, це — найповніше зведення народнопісенних творів (текстів і мелодій) даного циклу звичаєво-обрядової поезії.

У вступній статті автор вперше в українській фольклористиці дав широку характеристику жанрових особливостей величальних пісень — колядок та щедрівок, докладно зупинився на історії їх збирання й вивчення. Дослідник висвітлює різні погляди в науці на час і умови виникнення колядкової обрядовості в українського народу, підкреслює характер міжнаціональних взаємин у цій галузі, розглядає формування даного виду творчості на широкому історичному тлі, у процесі розвитку народнопоетичної традиції, з урахуванням специфіки зв'язку між собою її окремих ланок і типологічних основ художньої творчості в цілому. Причину особливої живучості окремих давніх елементів у фольклорі дослідник вбачає насамперед у характері конкретних запитів того або іншого часу, в тому, що «вони знаходили певний ґрунт і в нових історичних умовах» (стор. 14). Разом з тим автор, зважаючи на відносну самостійність народної творчості, частково пояснює це й специфікою «внутрішнього» її розвитку. «Збереження найстаровинніших рис у фольклорі, — пише О. Дей, — пояснюється також і такою його внутрішньою якістю, як полістадіальність, тобто нашаровування поетичних традицій та образів різних епох, рівнобіжне, органічно спаяне існування старого поряд з новим» (там же).

Автор відзначав негативний вплив християнської ідеології на розвиток українських колядок та щедрівок, підкреслював їх спорідненість з російськими билинами і деякими іншими видами епічної творчості, простежував міжжанрову взаємодію величальних пісень та висвітлював життя цих творів в усній традиції.

Нині О. І. Дей уклав великий збірник «Жартівливі пісні», який вийшов у серії «Українська народна творчість». Докладна вступна стаття є першою спробою глибокого висвітлення в українській фольклористиці специфіки та шляхів розвитку цього виду української народнопісенної творчості.

Важливе місце в ліричній поезії займає своєрідний, ще недостатньо вивчений вид пісенної творчості — романс, що за характером образності й загальним емоційним спрямуванням найближче стоїть до ліричної пісні і водночас органічно схрещується з піснями літературного походження. Деяких питань жанрової специфіки романсу торкалися у своїх нарисах про народні пісні А. М. Кінько, М. П. Стельмах та ін. Чимало уваги романсові приділив Г. А. Нудьга у вступних статтях до двотомного збірника «Пісні та романси українських поетів»¹ й окремої збірки².

Найповнішим дослідженням про українську романсову лірику, що з'явилося у післявоєнні роки, є вступна стаття Л. І. Ященка до укладеного ним збірника «Українські народні романси» (К., Вид-во АН УРСР, 1961. 411 с.). Тут автор простежує формування пісні-романсу в нерозривних зв'язках з усією народнопісенною традицією українського народу, визначає основні етапи та найхарактерніші лінії розвитку жанру, розкриває особливості взаємодії його різних художніх форм.

Характерним видом української народнопісенної творчості є коломийка й частушка. У двотомній колективній праці «Українська народна поетична творчість» розглядові дожовтневих коломийок і частушок було присвячено окремий нарис М. О. Грінченка та В. Г. Хоменко. Тут коломийки й частушки розглядалися як два дуже близькі між собою різновиди одного й того ж жанру. Автори дали широкий огляд їх, простежили історію розвитку та зв'язки з іншими видами творчості, підкреслили особливості образності, стилю й загальної поетичної структури, відзначали тісний зв'язок коломийок і частушок з повсякденним життям народу, що зумовлювало специфічність тематики, викликало посилення сатиричного струменя, появу своєрідних образів лірично-побутового плану і т. д.

Проблему жанрової специфіки коломийок і частушок В. Г. Хоменко зачепила і у вступній статті до упорядкованого Г. Литваком збірника «Коломийки» (К., «Радянський письменник», 1963. 206 с.). Дослідниця до-

¹ Г. А. Нудьга. Пісні та романси українських поетів. К., «Радянський письменник», 1956, т. I — 345 с.; т. II — 386 с.

² Г. А. Нудьга. Пісні та романси українських радянських поетів. 1917—1957. К., «Радянський письменник», 1960. 411 с.

Дослідження з української народної творчості та фольклористики.

Праці українських вчених про фольклорно-літературні взаємини.

водить органічність зв'язку частушки з усією народно-пісенною традицією українського народу, підкреслює важливу суспільну функцію частушок і коломийок, характеризує їх, як «жанр народної творчості, якому належить важливе місце у розвитку фольклорно-літературних зв'язків» (стор. 25), висвітлює шляхи взаємодії частушок та коломийок, з одного боку, і різних видів сюжетної пісні — з другого.

Спробу широкого синтетичного висвітлення художньої природи, жанрових особливостей, генетичних джерел та функціональної ролі коломийки зробив О. І. Дей у вступній статті до упорядкованого ним збірника «Коломийки» (Львів, 1962. 278 с.). Дослідник наголошує на світоглядних основах народної поезії, зупиняється на різних лініях розвитку художніх образів, аналізує найтиповіші зразки українських коломийок в єдності їх змісту й форми, характеризує цей вид усної поезії як яскравий і закономірний вияв життя, конкретного побуту широких трудящих мас.

Великий збірник українських коломийок для серії багатотомного видання з просторою передмовою підготувала Н. С. Шумада.

У післявоєнні роки розширюється вивчення і так званих малих жанрових форм — прислів'їв та приказок, загадок тощо. Розглядом деяких загальних питань жанрової специфіки і розвитку народного мудрослів'я була присвячена стисла передмова Ф. І. Лаврова до упорядкованої ним (спільно з В. Бобковою, М. Ліждвой, Г. Сухобрус та Ф. Ткаченком) науково-популярної збірки «Українські народні прислів'я та приказки» (К., Вид-во АН УРСР, 1955. 446 с.; 2-е вид. — 1961. 526 с.). Питання походження, ідейно-художніх особливостей та функції масової афористичної творчості дорадянського часу було порушено В. С. Бобковою в передмові до укладеного з її участю великого збірника «Українські народні прислів'я та приказки (дожовтневий період)» (К., Держлітвидав, 1963. 791 с.).

Найширшим нарисом про дожовтневі українські народні прислів'я та приказки є дослідження П. М. Попова, опубліковане в першій книзі згадуваної колективної двотомної праці (1958). Автор дав розгорнуту характеристику жанрових особливостей, художніх засобів, внутрішньої художньої структури народного мудрослів'я

в його найбільш типових зразках, підкреслював велику ідейно-виховну силу цього виду творчості, розкривав його глибокі життєві основи. Окремо П. Попов зупинився на питанні зв'язку колективної й індивідуальної художньої практики в галузі афористичної творчості, докладно висвітлив історію збирання й вивчення прислів'їв та приказок.

Першим приступив П. Попов і до вивчення народних загадок. У тій же двотомній праці він вмістив нарис «Загадки», в якому дав стислий огляд цього своєрідного виду творчості. Автор характеризував українські загадки за історичними етапами розвитку, відзначав найголовніші шляхи їх творення, підкреслював важливу виховну функцію, розкривав загальну художню основу та взаємини з письмовою традицією.

Автор цих рядків крім кількох популярних книжок народних загадок опублікував збірник «Загадки» (К., Вид-во АН УРСР, 1962. 512 с.) в серії багатотомного видання. Книга містить до 6 000 загадок (разом з варіантами) і примітки. У вступній статті упорядник прагнув розкрити жанрову специфіку, генетичні джерела, шляхи розвитку й характер взаємодії народних загадок з іншими художніми формами. Пізніше на основі цього збірника М. М. Шестопап упорядкував вужчу, популярного характеру збірку для масового читача — «Українські народні загадки» (К., Вид-во АН УРСР, 1963. 399 с.).

Стислий нарис про радянські народні загадки опублікував Ф. Лавров у підручнику з українського фольклору (1965).

Чимало для розв'язання проблем генезису народної поезії та побудови її історії може дати вивчення давніх форм творчості. Однією з таких цікавих, мало досліджених форм є трудові пісні, у яких своєрідно, через призму реальних потреб щоденного трудового побуту мас відбивалися естетичні ідеали епохи.

Першим дослідженням цього виду творчості була стаття М. М. Плісецького «Трудова пісня» (див. «Мистецтво. Фольклор. Етнографія». Наукові записки, т. I—II. К., 1947, стор. 183—205). Автор дав широкий огляд жанрових рис, функції, особливостей історичного розвитку трудових пісень, проте подекуди проявлялося некритичне ставлення дослідника до тверджень буржу-

азних вчених про нібито неосмислений характер їх, зокрема у початковій стадії виникнення.

Підсумкового плану статтю про походження, розвиток, специфічну функцію трудових пісень та особливості їх зв'язку з іншими жанрами опублікував П. Павлій у першій книзі колективної праці «Українська народна поетична творчість». Він зачепив широке коло питань про генезис, особливості розвитку фольклору, типи його зв'язку з конкретною історичною практикою мас, відзначав національні особливості й типологічні риси українських трудових пісень, простежував шляхи міжнародних взаємовпливів тощо.

У цій же книзі вперше були опубліковані нариси «Замовляння» (автор Г. С. Сухобрус) та «Голосіння» (автор М. П. Стельмах), де теж наводилось чимало цікавих думок про особливості розвитку народної поезії в давні часи, її трудову основу, характер відбиття світоглядного елемента, нерозривний зв'язок художньої творчості з побутом широких народних мас.

Органічною частиною проблеми історії фольклору є широкий комплекс питань загального стану, характеру й провідних тенденцій розвитку сучасної масової творчості. Тепер цей напрям досліджень виразно проявляється.

У перші післявоєнні роки, як уже згадувалося, особливої актуальності набуло збирання та вивчення фольклору Великої Вітчизняної війни¹. Українські дослідники на цьому матеріалі підготували й захистили ряд кандидатських дисертацій: А. Кінько — «Процес діалектичного переусвідомлення пісень в українському фольклорі Великої Вітчизняної війни» (1946), М. Лукаш — «Героїка партизанської боротьби в поетичній творчості народних месників України» (1950) та І. Кан-Шаргородська — «Героїка Радянської Армії в народній поетичній творчості» (1950). Докладно аналізувалися зразки сучасної народної поезії (у тому числі й твори повоєнного часу) також в дисертаціях Г. Сінченка «Народнопоетична творчість Буковини за роки радянської влади» (1953), М. Шестопаля «Дружба народів СРСР в українській народнопоетичній творчості» (1953), Ф. Ялового «Радянська поетична творчість робітників Криворіжжя»

---

¹ Ширше про це див. НТЕ, 1965, № 3, стор. 3—8.

(1953). Усе це було виявом глибокої зацікавленості фольклористів станом та особливостями розвитку сучасної народної творчості, активізувало її збирання й осмислення, вилившись згодом у низку статей та популярних брошур, де порушувались питання художньої природи радянського фольклору, його специфічних рис, суспільної функції.

Ряд цікавих спостережень про закономірності розвитку масової художньої практики залежно від конкретних умов життя народу знаходимо в статті А. Кінька «Процес переусвідомлення епічної традиції в думках про Велику Вітчизняну війну»¹. Огляд яскравих зразків сучасної народної поезії дано також у брошурах Ф. Лаврова «Радянський патріотизм в українській народній поетичній творчості» (К., 1956) та «Радянська Армія в українській народній поетичній творчості» (К., 1958). Окремі статті про фольклор Великої Вітчизняної війни опублікували О. Дей, А. Кінько, М. Шестопал, Б. Кирдан, І. Дем'янчук тощо в журн. «Народна творчість та етнографія». В 1953 р. М. С. Родіна та М. П. Стельмах видали збірник «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну» (К., Вид-во АН УРСР. 335 с.), куди увійшли кращі зразки масової пісенної творчості цього періоду. Яскрава, хвилююча народна поезія воєнних років стає предметом вивчення і для радянських істориків². Окреме дослідження про пісні в побуті українських партизан періоду війни нещодавно опублікував Л. Носов³.

Відрядно, що сучасна народна творчість тепер усе частіше друкується окремими збірниками. Першим виданням такого характеру була упорядкована О. Деєм і М. Нечиталюком збірка пісень (що вийшла у Львові за редакцією і з вступною статтю М. Матвійчука), записаних в західних областях України⁴. Згодом в Києві вийшла повніша збірка (упорядники З. Василенко, М. Гордійчук, В. Довженко; загальна редакція В. Дов-

---

¹ Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки, т. I-II. К., 1947, стор. 128—150.

² Див. М. В. Коваль. У битві з фашизмом. К., Вид-во АН УРСР, 1964, стор. 97—133.

³ Л. І. Носов. Пісня — партизанські крила. К., Вид-во «Мистецтво», 1965. 92 с.

⁴ Українська радянська народна пісня. Львів, 1950. 141 с.

женка, літературна редакція М. Стельмаха)¹. Нині А. М. Кінько упорядкував і видав в багатотомній серії українського фольклору великий збірник «Радянська пісня» з широкою передмовою й коментарями.

У післявоєнний час розвиваються різні форми народної творчості. Усе це привертає увагу дослідників. Продовжуючи лінію монографічного висвітлення питань жанрової специфіки фольклору за його окремими видами, вчені опублікували ряд статей, де розглядались важливі проблеми генезису й соціальної функції сучасної народної творчості в її різноманітних жанрових утвореннях, серед них статті П. Д. Павлія «Про радянські думи»², І. І. Кравченка «Радянська українська народна проза»³ й передмова А. М. Кінька до укладеного з його участю збірника «Радянські народні частушки і коломийки» (К., Вид-во АН УРСР, 1953. 215 с.).

Вивченню сучасної творчості повністю присвячені нариси, що увійшли до другої книги колективної праці «Українська народна поетична творчість» (1958): «Пісні» (автори — Ф. І. Лавров, А. М. Кінько, М. П. Стельмах), «Думи» (П. Д. Павлій), «Частушки і коломийки» (А. М. Кінько), «Прислів'я та приказки» (П. М. Попов), «Казки, легенди, оповідання» (Г. С. Сухобрус).

Окрему монографію «Українські народні прислів'я та приказки в радянську епоху» (К., Вид-во АН УРСР, 1962. 135 с.) опублікувала М. П. Ліждвой. Тут зачеплено багато питань походження, розвитку й функціональної ролі афористичної творчості в конкретному побуті мас. Багато уваги приділила дослідниця проблемі художніх традицій, взаємодії колективного та індивідуального начал у фольклорі. Книга М. Ліждвой — найповніше на сьогодні дослідження сучасного стану й характеру розвитку в наші дні українського народного мудрослів'я.

Важливу роль у посиленні збирання, пропаганди та вивчення радянського фольклору відіграли праці акад.

---

¹ Українські радянські народні пісні. К., вид-во «Мистецтво», 1955. 343 с.

² Мистецтво. Фольклор. Етнографія. Наукові записки, т. I-II. К., 1947, стор. 116—127.

³ Там же, стор. 94—115.

М. Т. Рильського. Розвиваючи горьківські положення про безперервність, специфіку розвитку уснопоетичної традиції, її нерозривні зв'язки з конкретним життям народу, вчений розглядав сучасну народну поезію як органічне, своєрідне продовження всього кращого в галузі народної творчості минулого, відзначав закономірність змін, що їх вносить в усну поезію кожна нова доба, говорив про деяке відставання художньої форми від змісту як про звичайне для мистецтва явище, підкреслював творчий характер подолання цього розриву в живій художній практиці мас. У передмові до збірника «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну» (1953) М. Т. Рильський писав: «В новій народнопоетичній творчості часто спостерігається використання вже готових формул, ходів, мелодій і т. п. для зображення цілком нових речей, перетворювання давніх пісень, казок тощо на сьогочасний лад, «вливання нового вина в старі міхи». Це — риса, властива взагалі народній творчості. Однак це не механічне перенесення давніх творчих засобів на сучасний зміст. Це — творче освоєння кращого з нашої фольклорної спадщини. Аналогічне явище спостерігаємо в літературі».

На протигагу окремим скептикам, які просторікували про «занепад» масової творчості, М. Т. Рильський виразно наголошував на невичерпних творчих силах народу, констатував наявність багатої в наш час народної поезії, підкреслював її нову якість, своєрідні риси. «В радянському фольклорі, — писав учений, — відпадає, як виключна ознака його, анонімність, так само, як відпадає і така його колишня виключна ознака, як обов'язкова усність. Фольклор, тобто народна творчість, розцвітає у нас невиданим цвітом. Але ця творчість набула нових якостей, одна з яких — найтісніший і плідний взаємозв'язок її з літературою»¹.

Характеризуючи нові умови розвитку народної творчості, М. Рильський великого значення надавав масовій художній самодіяльності, як щедрому джерелу розвитку радянської культури. «Поряд з мистецтвом професіональним, — говорив він, — втілює силу народної талановитості самодіяльне мистецтво, величезне значення яко-

---

¹ Максим Рильський. Література і народна творчість. К., «Радянський письменник», 1956, стор. 144—145.

го для нашого поступу вперед важко переоцінити»¹. Чимало важливих питань специфіки сучасного фольклору порушив М. Т. Рильський у вступі до другої книги згадуваної праці «Українська народна поетична творчість». Автор підкреслював нерозривний зв'язок усної творчості з історією народу, відзначав велику виховну силу фольклору, характеризував взаємини усної й писемної традиції як запоруку їх дальшого розвитку. «Фольклор, як і література, — відзначав учений, — не тільки відбиває життя, а й бере в ньому безпосередню активну, творчу участь. Це велика виховна, соціальна, ідейна сила. Твердження, буцімто розвиток літератури, розвиток письменності підтинає під корінь квітуче дерево народної поезії, цілком безпідставні. Навпаки, — і ми про це говоримо й будемо говорити, — література й народна поезія — рідні сестри, що взаємно збагачуються, що живуть і житимуть у добрій творчій злагоді»².

Оцінюючи фольклор як реалістичне, оптимістичне, високохудожнє мистецтво, М. Рильський разом з тим ставив перед дослідниками завдання його диференційованого, критичного осмислення й трактування з урахуванням історичного розвитку народної творчості, говорив про необхідність розмежування у ній передових і консервативних елементів. «Радянська фольклористика, — писав він, — вивчає народну поетичну творчість історично, підкреслюючи в першу чергу її прогресивне значення і викриваючи в ній елементи, що відігравали роль регресивну»³.

Діалектично ставив учений завдання вивчення традиційної й нової творчості, закликав сполучати різні лінії досліджень, виходячи з вимог сьогодення. «Ми не можемо і не повинні, — говорив він, — рвати з своїм великим минулим. Це стосується і літератури, і всіх видів мистецтва, і народної творчості. Разом з тим у центрі нашої уваги повинна стояти сучасність» (стор. 8).

Творчо розв'язував акад. М. Т. Рильський і такі важливі теоретичні проблеми, як масовість побутування,

¹ Максим Рильський. Література і народна творчість. К., «Радянський письменник», 1956, стор. 152.

² Українська народна поетична творчість, т. II. Радянський період. К., «Радянська школа», 1958, стор. 5.

³ Там же, стор. 8.

усність, анонімність народної поезії, місце в ній колективного та індивідуального начал. Елементарною умовою правильного вирішення цих питань вчений вважав конкретно-історичний підхід до матеріалу та його всебічне висвітлення з урахуванням динаміки розвитку фольклорного процесу й дії в ньому різноманітних культурних чинників.

Основним художнім методом радянського фольклору дослідник вважав метод соціалістичного реалізму, відзначав винятково важливу роль світогляду в розвитку цього методу, закликав вивчати сучасну масову творчість всебічно, зважаючи на особливості її художньої форми, національні риси. «Ми визначаємо художній метод радянського фольклору, — писав М. Рильський, — як метод соціалістичного реалізму. Метод цей перебуває, звичайно, в нерозривній єдності з соціалістичним світоглядом нашого народу. Цим і пояснюється те, що зміст творчості всіх народів Радянського Союзу, при найширшій різноманітності тем і сюжетів, у суті своїй єдиний. Але кожна народність творить своє мистецтво, свою культуру, соціалістичну змістом, в своїй національній формі» (стор. 17).

Великого значення надавав автор вивченню нових елементів у радянському фольклорі, відзначав, що з'ясування характеру новотворчості, висвітлення «нових поетичних шляхів та засобів... становить одну з найцікавіших проблем для фольклориста-дослідника» (стор. 17).

У нерозривному зв'язку з усім комплексом завдань вивчення традиційної та сучасної творчості розвивається в цей час прикладне використання фольклору, що склало окрему, специфічну ланку нашої науки. Виразно проявлялася ця лінія, зокрема, в галузі публікації народної творчості.

У післявоєнні роки було видано чимало популярних збірників тематичного характеру, жанрових збірників, розрахованих насамперед на масового читача¹. Уклада-

---

¹ Напр., Святий телепень (К., 1955); Народ про релігію (К., 1958); Народ про Кармалюка (К., 1961); Народ про Довбуша (К., 1965); Великий Жовтень і громадянська війна в народній творчості (К., 1957); Народ славить Жовтень (К., 1957); В. І. Ленін в українській народній поетичній творчості (К., 1961) та ін.

лися збірки і окремих творців або носіїв масової поезії¹. Окрему групу становлять публікації фольклору певного географічного району². Звичайно, при цьому прикладні й суто наукові завдання нерідко тісно перепліталися. Деякі з цих збірок (напр., збірники Лінтура, Іонова) мають широкі вступні статті, що виходять далеко за рамки звичайної для крайового збірника передмови і зачіпають актуальні питання радянської фольклористики.

Як і раніше, у повоєнні роки фольклористи активно збирають та популяризують кращі зразки історичної, соціально загостреної творчості, пропагують ідеї патріотизму, дружби народів³.

Дослідники опублікували ряд нарисів, де підноситься значення фольклору як однієї з ланок соціальної педагогіки, висвітлюються виховні ідеї народної творчості. Так, В. Г. Хоменко в нарисі «Антирелігійні мотиви в українській народній поетичній творчості» (К., Вид-во АН УРСР, 1957. 68 с.) розкривала стихійно-матеріальну суть відбитого у фольклорі народного світогляду, акцентувала на антирелігійному спрямуванні значної частини уснопоетичної творчості, підкреслювала виразно виявлене виховне призначення багатьох фольклорних зразків.

Активно працює в цьому напрямку сумський дослідник Ю. П. Ступак. В брошурі «Виховне значення українського фольклору» (К., 1960. 30 с.) він ставить завдання вивчення педагогічного досвіду мас. Автор розглянув чимало народнопоетичних зразків виразно дидактичного спрямування, висвітлював кращі традиції вітчизняної педагогіки в галузі використання фольклорного

---

¹ Напр., Народні пісні на слова Шевченка (К., 1961); Пісні Великого Кобзаря (К., 1964); Пісні Явдохи Зуїхи (К., 1965).

² Напр., Співає Радянська Волинь (Львів, 1954); Донбас у радянській народній творчості (Сталіно, 1956); Буковина в піснях (Чернівці, 1957); За владу Рад (Нова Каховка, 1957); Песни и сказы Донбасса. Сборник А. В. Ионова (Сталіно, 1960); Ой у дяка суета (Дніпропетровськ, 1961); Закарпатські казки Андрія Калина (Ужгород, 1955); Казки зелених гір (Ужгород, 1965); Закарпатські народні пісні (К., 1962); Буковинські народні пісні (К., 1964) та ін.

³ Див. В. Тищенко. Народ про свого героя. Ужгород, 1959; А. Кінько. Богдан Хмельницький в народній поезії. К., 1954; Лесь Гомін. Визвольна війна 1648—1654 рр. у народній творчості. К., «Радянська школа», 1960.

матеріалу з виховною метою, дав ряд цінних методичних порад педагогам щодо використання в навчальному процесі кращих зразків народної творчості. Пізніше він розширив свій нарис і опублікував його як окремий розділ в написаному разом з Д. Білецьким підручнику «Українська дитяча література» (К., «Радянська школа», 1963. 234 с.).

Треба сказати, що взагалі радянська школа різних ступенів і дитячі установи якраз є тими осередками, де прикладне застосування фольклору провадиться систематично і послідовно. Як уже відзначалося, для педагогів різного профілю видаються спеціальні фольклорні збірники й книги підручного типу.

У тісному зв'язку з розробкою проблем жанрової специфіки фольклору і значною мірою під впливом розвитку прикладного його використання у післявоєнні роки посилилось вивчення й такого характерного виду народної творчості, як сатира та гумор, що, як відомо, відзначається широкими виховними можливостями. З'явилися великі збірники сатиричної творчості, серед них «Українська народна сатира і гумор» (Львів, 1957. 282 с.; 2-е вид.— 1959), трьохтомний збірник «Україна сміється» (К., «Радянський письменник», 1960). Перша й частково третя книги цього видання містять народні сатиричні та гумористичні твори. Цікаві збірники такого характеру опублікували закарпатські фольклористи П. В. Лінтур¹ та В. Л. Микитась².

Однією з перших праць, присвячених розглядові цього виду творчості, була стисла вступна стаття Г. А. Нудьги до упорядкованого ним збірника «Українська народна сатира і гумор» (1957, 1959). Автор відзначав широту тематичного діапазону, глибоке соціальне коріння, шляхи історичного розвитку української народної сатиричної творчості в її найяскравіших жанрових виявах, розкривав своєрідність художніх засобів зображення, філософське спрямування багатьох образів, характеризував народну сатиру й гумор як специфічний вияв оптимізму, світлих надій і кращих поривань широ-

---

¹ Як чоловік відьму підкував, а кішку вчив працювати. Ужгород, вид-во «Карпати», 1966. 269 с.

² Закарпатські сміховинки. Ужгород, вид-во «Карпати», 1966. 141 с.

ких трудящих мас. «Незважаючи на віковий соціальний і національний гніт, — підкреслював Г. Нудьга, — на безправне політичне становище трудящих, бадьорий дух, творча енергія, віра в завтрашній день ніколи не лишали їх. Народ-гуморист вічно був і є дотепним і геніальним творцем художнього слова».

Жанрові особливості, ідейне спрямування, поетику українських анекдотів — як однієї з найяскравіших форм народної сатиричної творчості — розглянула Г. С. Сухобрус в розділі «Анекдоти» з першої книги «Української народної поетичної творчості» (1958). А в опублікованому тут же розділі «Казки» дослідниця чимало уваги приділила народній сатиричній казці.

Г. С. Сухобрус широко висвітлювала своєрідні риси, суспільну функцію народної сатири й гумору та характер зв'язку усної й писемної традиції в цьому виді творчості, розглядала основні питання його художньої природи в нерозривній єдності з проблемою жанрової специфіки фольклору в цілому, характеризувала сатиру та гумор не лише як одну з яскравих, специфічних категорій творчого методу, а й як важливий жанроутворюючий чинник.

Окрему працю про дожовтневу сатиру антирелігійного спрямування опублікував Ф. І. Лавров¹. Тут автор дав загальний огляд одного з найширших тематичних циклів української народної сатиричної творчості, висвітлював її глибокі життєві основи, підкреслював тісний зв'язок народної сатири з конкретною суспільною практикою мас. Багато уваги приділив дослідник художнім засобам антирелігійної сатири, констатував багатство поетики, відзначав стильові особливості сатиричних творів.

І все ж українська сатира та гумор є однією з найменш вивчених ділянок народної творчості. Досі вивчалася переважно їх функціональна роль і недостатньо висвітлювались генетичні джерела, складання традицій та міжжанрові взаємовпливи в процесі історичного розвитку цього своєрідного виду усної поезії. Мало уваги приділяється розглядові сатири та гумору як однієї з характерних стильових ліній, як специфічного прояву

---

¹ Ф. І. Лавров. Українська народна антирелігійна сатира. К., «Наукова думка», 1965. 138 с.

творчого методу в художній практиці мас. Категорія сатиричного в народній поезії з погляду загальної специфіки фольклору, в суто теоретичному плані, ще широко не осмислювалась.

На ґрунті сатиричної та гумористичної творчості в художній практиці мас розвинулось таке характерне явище, як пародія. В цікавому, оригінальному дослідженні Г. А. Нудьги «Пародія в українській літературі» (К., Вид-во АН УРСР, 1961. 173 с.) багато уваги приділяється й питанням пародії у фольклорі.

Визначаючи пародію як своєрідний вид художньої творчості, дослідник підкреслював, що вивченням пародії в різній мірі займався чимало українських вчених (О. Потебня, П. Житецький, Ф. Колесса, О. Пчілка, К. Грушевська, І. Єрофіїв та ін.). Він навіть чимало прикладів пародіювання у фольклорі окремих сюжетів і образів, характеризував відомий «Лист запорожців турецькому султану» як зразок творчості, що займає «серединне становище між народною і літературною пародією» (стор. 64) і взагалі широко торкнувся питань фольклорно-літературних взаємин в галузі пародії. Ці та інші питання творчого методу, стилю в масовій художній творчості висвітлював автор і в передмові до упорядкованого ним збірника «Українські пародії» (К., Вид-во АН УРСР, 1963. 416 с.).

Значною мірою завдяки посиленню прикладного застосування фольклору з виховною метою поживалась розробка і такого характерного виду творчості, як дитячий фольклор, хоч дана проблема має й самостійний науковий інтерес. Якраз у цій ділянці виразно відбивається історичний характер розвитку фольклору, проявляється взаємодія і зближення на єдиній функціональній основі різних щодо своєї жанрової природи форм творчості. Разом з тим багатотисячова педагогічна практика народу зумовила появу суто своїх, специфічних видів художньої творчості, що в свою чергу активно взаємодіють з іншими жанрами усної поезії, надаючи їм своєрідного колориту.

Окремий збірник «Український дитячий фольклор» (К., Вид-во АН УРСР, 1962. 248 с.) з широкою вступною статтею, де порушується ряд теоретичних питань цього плану, опублікував В. Г. Бойко. В такому ж плані слід розглядати й оцінювати появу значної кількості інших

публікацій та окремих статей — про колискові пісні, поезію пестування та ін.¹

Цікавою проблемою, що виникає при осмисленні процесу історичного розвитку народної творчості в її різноманітних жанрових утвореннях, є проблема робітничого фольклору. Якраз у цій ланці усної поезії яскраво проявляється цілковита залежність ідейного спрямування та художньої форми масової творчості від реальних запитів часу, від конкретних умов життя трудівника.

Робітничий фольклор характеризується особливо активним засвоєнням, переосмисленням і розвитком прогресивних традицій народної творчості, що знаходить свій вираз і в характері форми новонароджуваної масової творчості, викликає своєрідний синтез класичних видів фольклору. Пролетаріат своєю конкретною художньою практикою вплив у народну творчість могутній животворний струмінь, що в умовах нової суспільної формації фактично розвинувся в своєрідне, якісно нове явище — радянську народну поезію. Таким чином, робітничий фольклор відіграв винятково важливу роль у масовій художній творчості пізнішого часу, певною мірою визначаючи її зміст, форми та шляхи її майбутнього розвитку. Ось чому радянські вчені з особливою увагою ставляться до питань його збирання та вивчення.

У першій книзі двотомного нариса «Українська народна поетична творчість» (1958) надруковано окремими розділами працю В. С. Бобкової «Робітничий фольклор (допролетарський період визвольного руху)» і ширшу працю П. Д. Павлія «Робітничий фольклор (1895—1917)». Тут автори поставили проблему художньої творчості робітничого класу як одно з найбільш актуальних питань фольклористики, широко розглянули ідейне спрямування, художню специфіку, особливості поетики, жанрового складу, стилю цього виду творчості. П. Павлій окремо порушив питання про місце в робітничому фольклорі революційно-демократичної спадщини (насамперед революційних пісень) і дав

---

¹ Див., напр., Т. В. Ч а й к а. Українські народні колискові пісні. Київський університет. Студентські наукові праці, зб. 29. К., 1962, стор. 55—64; Над колискою. К., Держлітвидав УРСР, 1963. 279 с.

огляд розвитку робітничої революційної поезії 1917—1939 рр. на західноукраїнських землях.

Тісно примикає до цих праць і дослідження одеського вченого К. Ю. Данилка «Революційні пісні на Україні» (Одеса, 1962. 69 с.), а також збірник Ю. Гошка й В. Замлинського «Пісні та вірші революційного підпілля Західної України» (К., «Наукова думка», 1964. 216 с.) з широкою вступною статтею упорядників.

В цілому ж розробка даної проблеми ще не набула належного розвитку. «У ділянці збирання і вивчення робітничого фольклору,— справедливо зауважив акад. М. Т. Рильський,— у нас зроблено ще мало, і прогалину цю треба якнайдіяльніше заповнювати»¹.

Тенденція цілісно осмислювати фольклорний процес в його різноманітних аспектах викликала специфічні напрямки наукових студій. Одним з таких напрямків, що остаточно тепер утверджується як самостійна й актуальна лінія, є вивчення фольклорно-літературних та фольклорно-мистецьких взаємин.

Тим більшої актуальності набувають завдання широкої розробки цієї проблеми у зв'язку з поглибленням взаємодії професіонального й самодіяльного начал у всіх ланках художньої практики радянського народу, з дальшим розвитком на народній основі радянської літератури й мистецтва. Відповідно до цього дедалі більше конкретизуються й лінії та характер висвітлення цих взаємозв'язків.

Вивчення питань фольклорно-літературних та фольклорно-мистецьких взаємин також органічно в'яжеться і з завданнями з'ясування джерел розвитку національної форми, характеру національного стилю професіональної художньої творчості.

Природно, що в процесі розробки даної проблеми увага дослідників приковується насамперед до творчості класиків української культури, де найбільш виразно проявляються конкретні наслідки взаємодії колективного та індивідуального досвіду.

---

¹ Українська народна поетична творчість, т. II. Радянський період. Вид. 2. К., «Радянська школа», 1958, стор. 8.

У післявоєнні роки дослідники приступили до широкого вивчення народних джерел творчості І. Франка. Початок цьому поклав невеликий збірник акад. Ф. Колесси (з його ж передмовою) «Улюблені українські народні пісні Івана Франка» (Львів, 1946).

Активне вивчення питань зв'язку творчості І. Франка з фольклором розпочав О. І. Дей¹. Згодом ним була опублікована окрема розвідка про Франка як дослідника народнопоетичної творчості², а пізніше — ширша монографія «Іван Франко і народна творчість» (К., Держлітвидав, 1955. 298 с.).

У першому розділі цієї книги — «Іван Франко — дослідник народнопоетичної творчості» — автор докладно розглянув діяльність Каменяра в галузі збирання й видання народної творчості, висвітлив його погляди на фольклор, оцінив внесок поета у розвиток вітчизняної фольклористики.

Проблемі фольклорно-літературних взаємин дослідник присвятив другий розділ своєї праці — «Фольклор в художній творчості Івана Франка». Автор відзначав важливу роль народної поезії у формуванні реалістичного методу Франка-художника, простежував різноманітні зв'язки письменника з фольклором, розкривав народні джерела багатьох сюжетів, тем, мотивів та образів у поетичній, прозовій творчості, драматургії Франка. Окремо зупинився О. Дей на творчості поета в галузі казки й байки, високо оцінивши й цей доробок письменника.

Дослідник акцентував на взаємодії, обопільності впливу індивідуальної й колективної художньої творчості. Розвиваючи горьківські положення про нерозривну єдність колективного та індивідуального, автор підкреслював діалектику зв'язку цих двох начал в загальному культурному процесі. «Фольклор широких трудових мас, — відзначав він, — насичував Франка-художника своєю могутньою стихійною енергією, а Франко, орга-

---

¹ Див., напр., Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник другий. 1949, стор. 5—48; «Жовтень», 1951, № 4, стор. 85—90; «Вісник АН УРСР», 1951, № 5, стор. 9—16; Інститут суспільних наук АН УРСР. Дослідження з мови та літератури. Наукові записки, т. III. К., 1954, стор. 16—38.

² О. І. Дей. Іван Франко — дослідник народнопоетичної творчості. К., Вид-во АН УРСР, 1953. 91 с.

нізувавши її інтелектуально й ідеологічно, освітливши її своїм талантом, віддзеркалював назад в маси в своїй великій художній спадщині» (стор. 296).

Книга О. І. Дея — помітний внесок у розробку не лише проблеми фольклорно-літературних взаємин, а й багатьох важливих питань історії фольклористики. Продовжуючи розробку даної проблеми, дослідник нещодавно видав збірник пісень у записах Франка¹, додавши до нього свою передмову.

Висвітленню окремих, часткових питань проблеми «Франко і фольклор» присвятили статті М. Нечиталюк, М. Плісецький, Я. Шуст. Про внесок Каменяра в скарбницю української пісні йшлося в одній з статей Г. А. Нудьги (див. «Жовтень», 1956, № 9). Ставилось також питання про зв'язки І. Франка з музичною культурою українського народу², висвітлювалась його участь у розвитку музичної фольклористики³.

Дальшого розвитку набуло вивчення народних джерел творчості Т. Шевченка. Разом з ученими старшого покоління (П. Поповим, І. Пільгуком, В. Ващенко, П. Приходьком, Г. Нудьгою) активно вивчають цю проблему й молодші дослідники — Т. Комаринець, О. Правдюк, М. Гнатюк та ін. На сторінках наукових записок вузів, у журналах, газетах опубліковано багато статей і повідомлень про різноманітні зв'язки творчості Шевченка з народнопоетичною традицією. Укладаються збірки народної творчості, провадяться наукові експедиції по шевченківських місцях. Проблема зв'язку творчої діяльності Кобзаря з народною поезією й побутом має дедалі більше диференціюється й поглиблюється. Предметом вивчення стає й народна музика на слова Шевченка⁴. Праці фольклористів органічно допов-

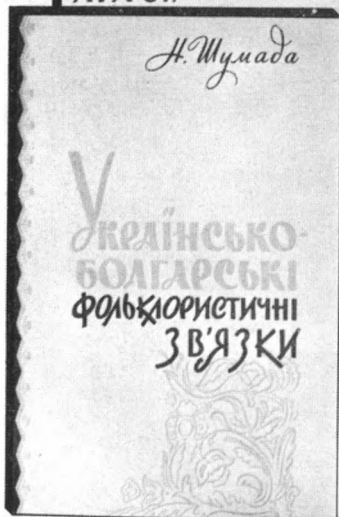
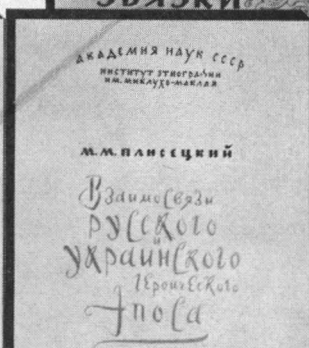
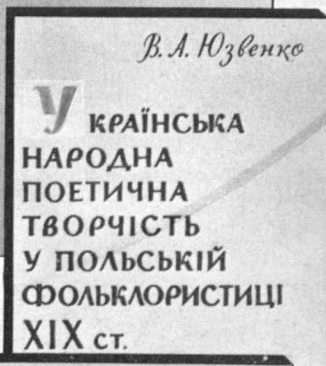
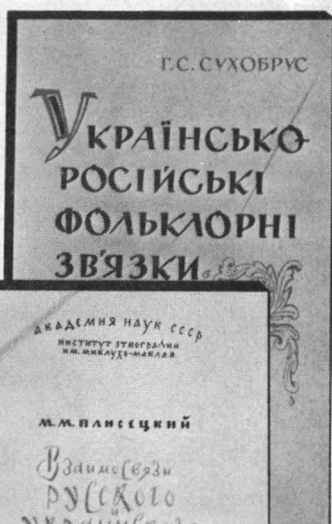
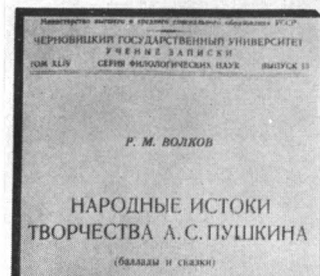
---

¹ Див. Народні пісні в записах Івана Франка. Львів, вид-во «Каменяра», 1966. 427 с.

² Житомирський педагогічний інститут. Наукові записки, т. IV. 1956, стор. 130—147.

³ М. Загайкевич. Іван Франко і українська музика. К., Держ. вид-во образотв. мист. і муз. л-ри, 1958, стор. 31—49.

⁴ О. А. Правдюк. Т. Г. Шевченко і музичний фольклор України. К., «Наукова думка», 1966. 240 с. Див. також вступні статті О. А. Правдюка до укладених ним збірок «Народні пісні на слова Тараса Шевченка» (К., 1961) та «Пісні Великого Кобзаря» (К., 1964).

Праці українських вчених з питань слов'янського фольклору і фольклористики.

Праці українських фольклористів про народну музику, хореографію, театр.

нюються розшуками етнографів¹. Продовжується вивчення зв'язків творчості українського поета з усною поезією інших народів². Широко зачепив питання про місце фольклору у формуванні Шевченка як художника слова П. Г. Приходько у цікавій монографії «Шевченко й український романтизм» (К., Вид-во АН УРСР, 1963. 315 с.).

Окрему монографію про зв'язки творчості Т. Г. Шевченка з народною поезією опублікував Т. Комаринець³. Автор розкриває народні джерела творчості Кобзаря, зокрема його романтичних балад, соціально-побутових та історичних поем, розглядає народнописанні мотиви та образи в ліриці й політичних поемах Шевченка.

Дослідник підкреслює також велике значення фольклору у формуванні світогляду поета. «Погляди Шевченка на історичне минуле рідного народу, — відзначає він, — формувались у першу чергу на ґрунті народної творчості» (стор. 163).

Торкаючись проблеми взаємодії колективного та індивідуального начал в живому процесі художньої творчості поета й народу, автор наголошував на високій принциповості, тенденційності поета, критичному відборі ним народнопоетичного матеріалу, що, зрештою, й дозволило Кобзареві досягти високого художнього синтезу, освітити творіння колективної музи щедрим сяйвом свого таланту. «Він (Шевченко. — І. Б.), — каже дослідник, — зумів з народної творчості про героїчне минуле взяти найкраще, визначальне, те, що служило розкриттю живого тіла епохи, її провідних тенденцій, народної психології, народних поглядів, і покласти на ньому незгладимий слід свого поетичного генія» (стор. 165).

Посилення інтересів дослідників до проблеми фольклорно-літературних взаємин зумовило дальше розширення кола українських письменників, творчість яких

---

¹ О. М. Кравець. Діяльність Т. Г. Шевченка в галузі етнографії. К., Вид-во АН УРСР, 1961. 107 с.

² Див. П. Попов. Шевченко і російська народна поезія. — Збірник праць четвертої наукової шевченківської конференції. К., Вид-во АН УРСР, 1956, стор. 242—269.

³ Т. Комаринець. Шевченко і народна творчість. К., Держлітвидав, 1963. 230 с.

вивчається в цьому плані (М. Коцюбинський¹, П. Мирний², Г. Сковорода³).

Активну участь у вивченні взаємин літератури і фольклору беруть працівники вузів та літературних музеїв. На сторінках місцевих видань з'явилося чимало статей про зв'язки з народнопоетичною традицією творчості І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, Ю. Федьковича, О. Кобилянської, Лесі Українки, О. Павловича.

Значну роль у популяризації цієї лінії досліджень відіграє нині журн. «Народна творчість та етнографія». Саме на його сторінках в останні роки опубліковані статті про зв'язки з фольклором творчості Христофора Фіалета (1963, № 1), Климентія Зінов'єва (1962, № 2), Квітки-Основ'яненка (1959, № 3), Нечуя-Левицького (1960, № 4), Федьковича (1961, № 3), Черемшини (1959, № 4), Руданського (1960, № 3), Тесленка (1961, № 4), Маковея (1958, № 4). Тут же друкувалися статті загального плану, де ця проблема ставилась на широкому матеріалі (див., напр., № 1 за 1963 р., стор. 130—133).

Дослідники не обмежуються висвітленням фольклорно-літературних зв'язків лише минулих часів. Ця проблема стала актуальною саме тепер, в епоху бурхливого розвитку самодіяльної та професіональної художньої творчості, коли взаємодія усіх видів мистецтва проявляється повсякчас і в особливо показових формах. Ось чому нині ці питання — як такі, що становлять і практичний інтерес, усе частіше розробляються на сучасному матеріалі.

Спроби вияснення зв'язків творчості радянських письменників з народними традиціями спостерігаються уже в перші післявоєнні роки⁴. Обґрунтування важливості вивчення в наш час питань фольклорно-літературних взаємин дала В. Бобкова в спеціальній статті про-

---

¹ Див. М. С. Грицютя. М. Коцюбинський і народна творчість. К., Вид-во АН УРСР, 1958.

² «Радянське літературознавство», 1950, № 14; Збірник наукових праць аспірантів з філології, № 16, Вид-во КДУ, 1961.

³ «Українська мова та література в школі», 1964, № 8.

⁴ Див. Наукові записки Інституту мови і літератури АН УРСР, 1946, т. III, стор. 7—41; Наукові записки Полтавського педінституту, 1946, т. 54, стор. 60—67.

блемного плану¹. Пізніше в журналі «Народна творчість та етнографія» з'являються статті про використання фольклору О. Гончаром (1960, № 4), П. Тичиною, О. Довженком, М. Стельмахом (1961, № 1), А. Малишком (1962, № 4). Спостереженнями про характер зв'язку з народною поезією ранньої творчості М. Рильського, П. Тичини, В. Сосюри поділився на сторінках преси В. Г. Бойко².

Цікаві факти про використання традицій народної сатири та гумору в партизанській пресі періоду Великої Вітчизняної війни навів у своїй статті І. Дем'янчук («Народна творчість та етнографія», 1961, № 2). Ширше цих питань автор торкнувся у своїй монографії «Зброєю слова» (К., 1966. 238 с.).

Значний вплив мала народна творчість на розвиток української радянської драматургії. Ці питання також були предметом вивчення радянських дослідників³.

Висвітлення характеру зв'язку колективного та індивідуального на прикладі творчості якогось одного майстра має свої позитивні й негативні риси. У цьому випадку справді вдається відшукати вражаючі приклади майстерного використання письменником колективних художніх традицій, виявити яскраві факти переходу зразків індивідуальної творчості в усний вжиток і т. д. Однак суттєвим недоліком даного методу є те, що при цьому сама проблема часто приглушується і мовби розчиняється в різних емпіричних нагромодженнях. Дослідникові буває нелегко піднятися над частковими спостереженнями і дійти якихось значних узагальнень, розглянути проблему на широкому фоні культурного процесу, розкрити взаємодію народного й професіонального як об'єктивну закономірність, історично необхідне явище.

Адже відомо, що творчість будь-якого майстра, яким би великим і геніальним він не був, визначається також цілим рядом суб'єктивних моментів, його значною мірою особистими уподобаннями, і це знаходить

---

¹ Філологічний збірник. К., Вид-во АН УРСР, 1958, стор. 266—273.

² «Радянське літературознавство», 1962, № 6; 1965, № 1; «Українська мова і література в школі», 1963, № 7; НТЕ, 1965, № 2.

³ Див. «Жовтень», 1960, № 9; «Література в школі», 1961, № 6; НТЕ, 1961, № 3; 1962, № 1; 1963, № 1.

своє вираження в індивідуальності стилю, своєрідності бачення автором дійсності, неповторності його творчого методу і т. д. Природно, що й висновки, зроблені на основі аналізу творчості окремого майстра; при всій ерудиції, проникливості дослідника та його прагненні до синтезу неминуче матимуть до певної міри часткове значення. Тому дедалі виразніша лінія на розширення об'єкта спостережень, на всебічне осмислення зв'язку індивідуальної і колективної художньої практики з урахуванням загальних закономірностей і провідних тенденцій розвитку культурного процесу певного періоду повинна бути визнана як крок вперед.

Спробу більш-менш широкої постановки й синтетичного висвітлення питань фольклорно-літературних взаємин зробив В. Г. Бойко в монографії «Поетичне слово народу і літературний процес (проблема фольклорних традицій в становленні української радянської поезії)» (К., «Наукова думка», 1965. 334 с.).

Дослідник розглянув творчу практику найяскравіших представників української поезії 20-х — початку 30-х років П. Тичини, В. Еллана, М. Рильського, В. Сосюри, І. Кулика, С. Пилипенка, В. Поліщука та багатьох інших, щоб вияснити характер використання ними традицій народнопоетичної творчості. Він показав закономірність глибоких органічних зв'язків народної поезії й української радянської літератури періоду її становлення, відзначав винятково важливу роль революційної пісні й народної сатири у формуванні нових літературних традицій, характеризував переробки старих пісень в дусі вимог часу, як закономірне, історично умотивоване явище, як одну з форм залучення мас до участі в створенні художніх цінностей і разом з тим як безпосередній вияв, прямиий наслідок їх творчої активності.

В. Г. Бойко доводить, що органічне сполучення творчих пошуків професіональних майстрів слова з уснопоетичними традиціями, яке виявлялося в різних ланках літературного процесу, збагачувало українську поезію новими засобами художньої виразності. Поети проявляли постійний, глибокий інтерес до народних пісень, дум, балад, казок, анекдотів, легенд, прислів'їв і творчо освоювали їх. Це не могло не позначитись і на характері жанрової структури, своєрідності стилю, особливостях художнього вислову тогочасної поезії. Народно-

поетична творчість, як підкреслює дослідник, була могутнім чинником формування поетики, джерелом збагачення композиційних засобів, стилю, мови професійної поезії.

Характерною особливістю вивчення фольклорно-літературних зв'язків є тісне поєднання основної лінії досліджень з дотичною — з проблемою міжнаціональних культурних взаємодій. Так, в ряді статей висвітлювалась розробка мотивів сербського фольклору С. Руданським¹, Лесею Українкою², кримсько-татарського фольклору — М. Коцюбинським³. В іншій групі досліджень простежується творче засвоєння української народної поезії російськими та польськими письменниками. Проблема використання української народної творчості в слов'янських літературах була широко поставлена у спеціальній доповіді українських фольклористів на V Міжнародному з'їзді славистів у Софії (1963 р.)⁴.

Розробка проблеми фольклорно-літературних взаємин на конкретному національному матеріалі дає багато для з'ясування специфіки їх прояву в залежності від особливостей історичного розвитку саме даного народу, в зв'язку з основними етапами формування окремої нації. Проте цей матеріал часом виявляється недостатнім для встановлення більш широких, об'єктивних закономірностей взаємовпливу професійного й самодіяльного мистецтва у світлі традицій розвитку культурного процесу та з погляду його історичних перспектив. Так перед дослідниками постають завдання вивчення, крім національних, також типологічних особливостей розвитку цих взаємовпливів, висвітлення даної проблеми на прикладі художньої практики інших народів. Це вилилось у ряд серйозних досліджень, здійснених українськими фольклористами за останні роки, таких як монографія Р. М. Волкова «Народные истоки творчества

¹ «Жовтень», 1957, № 3, стор. 90—91.

² Міжслов'янські літературні взаємини. Вип. 1. К., Вид-во АН УРСР, 1958, стор. 306—313.

³ Тези доповідей і повідомлень четвертої республіканської наукової конференції з питань творчості М. М. Коцюбинського. Дніпропетровськ, 1963, стор. 49.

⁴ О. І. Дей, О. І. Зілинський, Р. Ф. Кирчів, Н. С. Шумада. Український фольклор в слов'янських літературах. К., Вид-во АН УРСР, 1963.

А. С. Пушкина (баллади и сказки)» (Чернівці, 1960. 238 с.) і книга М. Ф. Матвійчука «Творчество М. Горького и фольклор» (К., Изд-во АН УССР, 1959. 267 с.), що є помітним внеском у радянську фольклористику в цілому. Оpubліковані також статті про зв'язки творчості російських (таких як М. Ломоносов, О. Пушкін, М. Лермонтов, М. Гоголь, М. Лесков, М. Салтиков-Шедрін, Л. Толстой, М. Горький), білоруських (Янка Купала) та інших письменників з національною народнопоетичною скарбницею. Ця ж проблема досліджується українськими вченими й на прикладі творчості російських письменників пізнішого часу (В. Маяковського, М. Шолохова, Л. Леонова, О. Твардовського та ін.).

У повоєнні роки посилилось вивчення і фольклорно-мистецьких взаємин. Оpubліковано ряд статей про народні основи творчості провідних композиторів України, а також самодіяльних митців¹. На сторінках журналу «Народна творчість та етнографія» висвітлювалися фольклорні джерела творчості М. Лисенка, С. Гулака-Артемовського, В. Верховинця, К. Стеценка, М. Леонтовича, С. Людкевича, Б. Лятошинського, Л. Ревуцького, А. Штогаренка, П. Дмитрієва-Кабанова. Ставилося також питання про вплив української народної поезії на творчість таких майстрів пензля, як І. Репін, М. Самокиш².

Проте в розробці даної проблеми є й певні недоліки. Досі переважає емпіричне нагромадження спостережень та фактів без широких синтетичних узагальнень, які можна було б застосувати до цілого процесу взаємодії літератури та фольклору на якомусь значному відрізку часу.

Встановлення окремих збігів у сюжетах, мотивах, констатація цікавих аналогій у загальній поетиці, творчому методі і т. д. самі по собі можуть мало що дати. Тепер уже слід говорити не лише і не стільки про використання окремих фольклорних елементів у тому або іншому творі професіонального мистецтва (чи навпаки), як насамперед про органічне змикання, постійне і глибоке взаємопроникнення цих двох творчих процесів, що знаходить нині своє вираження в загальному розши-

¹ Див., напр., «Мистецтво», 1956, № 3; НТЕ, 1957, № 3; 1959, № 2; 1960, № 4; 1962, № 2.

² НТЕ, 1957, № 1; 1963, № 2.

ренні їх жанрової структури, у дедалі більшому взаємо-заплідненні обох ділянок художньої творчості.

Окрему лінію досліджень визначає в цей час проблема міжнаціональних фольклорних та фольклористичних контактів, порівняльне вивчення фольклору в його різноманітних міжнародних зв'язках. Основна увага дослідників, що працюють у даній ділянці, спрямована на вивчення зв'язків фольклору та фольклористики передусім слов'янських народів. Вирішальне значення у піднесенні згаданої лінії досліджень мало створення з ініціативи М. Т. Рильського в складі відділу словесного фольклору ІМФЕ спеціальної групи славістики. Велику допомогу в розгортанні дослідної роботи цього осередку, особливо на перших порах його існування, подавав відомий російський славіст, фольклорист і літературознавець проф. М. І. Кравцов, який постійно кон-сультував українських вчених і протягом ряду років був науковим керівником багатьох українських аспірантів, що спеціалізувалися по цьому профілю.

З загального числа славістичних статей та оглядів слід виділити праці про східнослов'янські й насамперед українсько-російські взаємини.

Проблеми українсько-російського культурного єднання завжди були актуальними для передової вітчизняної науки. Взаємозв'язки усної поезії двох братніх народів ще в дожовтневий час були предметом вивчення фольклористів. Особливо сприятливі умови для розробки цих питань створилися після Жовтня. Помітно пошквалились такі дослідження у повоєнні роки.

За радянського часу дослідники опублікували ряд статей, а також окремі збірники¹, монографії. Щоб ознайомити російського читача з кращими зразками української народної творчості, було видано ряд збірників українського фольклору в перекладі російською мовою.

У вивченні російсько-українських фольклорних та фольклористичних зв'язків беруть участь як українські, так і російські дослідники. Це спричинилося до появи багатьох праць, так би мовити, зустрічного плану. З одного боку, українські фольклористи пильно вивчають

¹ Див. Російсько-українські мистецькі зв'язки. К., «Мистецтво», 1955; Из истории русско-украинских музыкальных связей. М., Гос. муз. изд-во, 1956.

російську народну творчість (див., напр., згадувані вище праці М. Плісецького, Р. Волкова, М. Матвійчука, І. Цапенка). Російські ж дослідники, у свою чергу, проявляють жвавий інтерес до українського фольклору і фольклористики, висвітлюють питання російсько-українських фольклорних взаємин¹.

Помітним внеском у розробку даної проблеми є монографія Г. С. Сухобрус «Українсько-російські фольклорні зв'язки в освітленні вітчизняної науки першої половини ХІХ ст.» (К., Вид-во АН УРСР, 1963. 215 с.). Дослідниця докладно розглянула в історичному аспекті постановку й вирішення представниками різних напрямків проблеми взаємовпливу українського й російського фольклору, розкрила суспільно-історичні підвалини, на яких закономірно розвинулося українсько-російське фольклорне єднання, відзначала, що «для фольклористики дореформеного періоду... проблема українсько-російських фольклорних взаємин, органічно пов'язана з загальною проблемою культурного єднання двох братніх народів, набувала особливої соціально-політичної актуальності» (стор. 39).

Важливі проблеми методології фольклористики зачепила Г. Сухобрус у третьому розділі книги — «Українсько-російські фольклорні взаємини в оцінці декабристів». Простеживши на широкому фоні суспільної боротьби розвиток прогресивної лінії у вітчизняній науці про народну творчість, дослідниця характеризувала декабристську фольклористику як новий, виключно важливий крок вперед у вирішенні всіх корінних питань народознавства, підкреслювала, що прогресивне розв'язання декабристами питань українсько-російських взаємин у галузі уснопоетичної творчості органічно впливало з характеру їх фольклористичної концепції, з визнання ними народної творчості як висхідного процесу, активного суспільного чинника, як важливої частини національної культури в цілому. «Для декабристів, — каже дослідниця, — народна поезія була найістотнішою демократичною частиною національної культури гноблених народів, активним фактором просвітництва, спря-

---

¹ Див. «Україна», 1949, № 3; НТЕ, 1958, № 4; 1960, № 1; «Мистецтво», 1961, № 3; Труды Отдела древнерусской литературы, т. XIV, 1958; Русский фольклор, VIII. М.— Л., 1963, та ін.

мованого на розхитування основ самовладдя. Тому декабристи гаряче обстоювали принцип самобутності літератури, заснованої на багатьох скарбах вітчизняного фольклору» (стор. 50).

Чітко розмежовуючи прогресивні й консервативні тенденції у вітчизняній фольклористиці першої половини XIX ст., Г. Сухобрус високо оцінила прогресивну діяльність К. Рилеєва, О. Сомова і піддала критиці обмеженість фольклористичної концепції М. Цертелева, який, «формально визнаючи народність літератури, насправді відкидав декабристський революційний романтизм, нероздільно зв'язаний з реалістичним трактуванням героїко-патріотичної народної поезії, з підкресленням в ній соціально-визвольних ідей» (стор. 56), трактував народну творчість як регресивне, реліктове явище.

Актуальними, невіддільними від основного кола проблем вітчизняного народознавства були ці питання і для революційно-демократичної фольклористики. Дослідниця детально зупинилася на вирішенні проблеми українсько-російських фольклорних контактів представниками передової фольклористики — Герценом, Белінським, Шевченком, Добролюбовим, Чернишевським, характеризуючи це як крок вперед у розвитку вітчизняної фольклористики в цілому, і засуджувала позиції представників дворянсько-націоналістичного напрямку в українській фольклористиці П. Лукашевича, І. Кулжинського, О. Корсуна та інших, а також діячів ліберально-буржуазної фольклористики.

Конкретно-історичний підхід автора до розгляду фольклористичних концепцій багатьох діячів вітчизняного народознавства дозволив виявити попутні напрямки, що часом наближалися до фольклористики революційного спрямування, хоча в ряді принципово важливих питань часом віддавали данину лібералізму. До попутників революційно-демократичної фольклористики дослідниця відносила Л. М. Жемчужникова, раннього О. Пипіна, М. Максимовича, І. Срезневського та почасти О. Бодянського (стор. 60).

Окремо зупинилась Г. Сухобрус на ролі Т. Шевченка в зміцненні фольклорних взаємин двох братніх народів, характеризувала його як поборника дружби українського та російського народів. «Шевченко, — відзначає

вона, — в однаковій мірі був непримиренним як до українського, так і до російського націоналізму, розрахованого на роз'єднання двох братніх народів. Поет стояв на позиції єдиного фронту загальноросійської революційної демократії» (стор. 206).

Крім проблеми українсько-російських фольклорних взаємин дослідниця торкнулася у своїй праці також питань наукового методу в фольклористичному дослідженні, зв'язку фольклористики з іншими суміжними науками (етнографією, літературознавством, історією культури, політичною історією), ролі світогляду вченого в розвитку фольклористичних студій тощо. Монографія Г. С. Сухобрус є важливим доробком і в галузі історії вітчизняної фольклористики.

Розкриття українсько-російських культурних контактів у працях наших дослідників органічно поєднується і з висвітленням не менш важливої проблеми фольклорно-літературних взаємин. Цікаве дослідження з цієї проблеми опублікував працівник Київського університету О. А. Назаревський¹. На багатьох яскравих прикладах вчений доводить, що використання у східнослов'янській писемній традиції українських і російських (а почасти — і білоруських) народних легенд має давню й багату історію. В додатку автор подав цікаві варіанти старовинних уснопоетичних легенд і повір'їв (деякі — за рукописними джерелами) та географічний показчик їх побутування на Україні.

Посилилася в цей час увага українських вчених і до білоруського фольклору. Журнал «Народна творчість та етнографія» часто друкує рецензії на праці білоруських дослідників². Фольклористи БРСР виступають на сторінках нашого журналу з різних питань вивчення білоруського фольклору та фольклористики³.

Висвітлюються й питання українсько-білоруських фольклорних контактів. Необхідно відзначити, що ця проблема поки що інтенсивніше розробляється білоруськими дослідниками. Плідно, зокрема, працює в цьому напрямку професор П. П. Охріменко (Гомель), який

---

¹ А. А. Назаревский. Из истории русско-украинских литературных связей. К., 1963. 110 с.

² Див. НТЕ, 1958, № 1; 1960, № 1; № 4; 1962, № 3.

³ НТЕ, 1959, № 1; 1962, № 4; 1963, № 1, 2.

опублікував ряд праць про взаємини українців та білорусів в усній народній творчості¹.

Ці ж та ряд інших питань розробляє також Г. І. Цитович².

Дедалі ширше включаються українські фольклористи і в розробку проблем полоністики. Цей напрямок наукових досліджень, зокрема, популяризує й журнал «Народна творчість та етнографія». На його сторінках друкуються статті про польсько-українські фольклорні взаємини³, вміщуються огляди польських фольклористичних видань, що торкаються питань україністики⁴. Працівник групи славістики В. А. Юзвенко опублікувала ряд статей про українсько-польські фольклористичні зв'язки⁵ та видала окрему монографію «Українська народна поетична творчість у польській фольклористиці ХІХ ст.» (К., Вид-во АН УРСР, 1961. 131 с.). Тут дослідниця розглянула діяльність З. Доленги-Ходаковського, К. Бродзінського, М. Грабовського, В. Залеського, Ж. Паулі, О. Кольберга, Я. Карловича й інших польських народознавців у галузі вивчення українського фольклору, зачепивши при цьому й ряд питань польсько-українських фольклористичних зв'язків та історії вітчизняної фольклористики в цілому.

Активізується розробка питань польсько-українських фольклорних взаємин і викладачами вищої школи⁶.

Здавна існують міцні зв'язки українського фольклору з чеською й словацькою народною творчістю. Проте до недавнього часу вивчення цих питань також було одним з вузьких місць в роботі українських дослідників. Лише з кінця 50-х років студії в цій ділянці активізуються. На сторінках українських журналів з'являються рецензії на здійснені в Чехословаччині видання чеського та словаць-

¹ П. П. А х р ы м е н к а. Фольклорна-літаратурные сувязі українського і беларуського народау. Мінск, 1959, 204 с.; П. П. О х р і м е н к о. Українсько-білоруські літературно-фольклорні зв'язки. К., 1959; див. також: НТЕ, 1957, № 4; 1958, № 4; 1959, № 4; 1961, № 2; 1963, № 1; «Жовтень», 1959, № 1.

² Беларускі фольклор (1926—1963). Мінск, 1964, стор. 64, та ін.

³ НТЕ, 1961, № 1.

⁴ НТЕ, 1957, № 2; 1958, № 3.

⁵ НТЕ, 1957, № 4; 1961, № 2; «Советская этнография», 1960, № 4; Міжслов'янські фольклористичні взаємини. К., Вид-во АН УРСР, 1963.

⁶ Див., напр., Наукові записки Чернівецького університету, т. ХІV, вип. 2, 1955; т. ХХХ, вип. 6, 1958.

кого фольклору¹, а також на укладені чехословацькими дослідниками² збірки українського фольклору; публікуються огляди чехословацької наукової періодики, хроніка фольклористичної роботи в Чехословаччині тощо.

Посилилось вивчення українсько-чехословацьких фольклористичних взаємозв'язків, про що свідчать опубліковані статті. Цікавий збірник, зокрема, видав чехословацький вчений М. Мольнар³.

Історії розвитку чехословацько-українських взаємин в галузі фольклористики після Жовтня М. М. Гайдай присвятив окремий нарис⁴, де докладно розглянув основні їх лінії й особливості розвитку за останні десятиріччя, відзначив обопільність і плідність таких взаємин у різних ланках нашої науки. Він написав також дослідження цього питання на матеріалі української й чехословацької фольклористики від давніх часів і до наших днів.

Розширюється порівняльне вивчення української та чеської й словацької народної творчості⁵. Широку розвідку про зв'язок української й чехословацької народної ліричної пісні підготував до друку В. М. Скрипка. Він опублікував також ряд статей на цю тему.

Посилився інтерес українських дослідників і до фольклору південних слов'ян. Активізувалась, зокрема, розробка питань українсько-болгарського фольклорного єднання. Поети (Л. Первомайський та ін.) перекладають українською мовою кращі зразки болгарської творчості, а українські дослідники разом з болгарськими вченими проводять спільні експедиції, обмінюються досвідом своєї роботи⁶.

Серед праць українських фольклористів-болгарознавців потрібно відзначити дослідження в галузі історії

---

¹ НТЕ, 1959, № 3; 1961, № 4.

² «Мистецтво», 1954, № 1; НТЕ, 1957, № 4; 1959, № 1; 1961, № 3; альм. «Карпати», 1959, № 1.

³ М. Мольнар. Людвік Куба про Україну. К., Держ. вид-во образотворч. мист. і муз. л-ри, 1963. 225 с.

⁴ М. М. Гайдай. Чехословацько-українські взаємини в сучасній фольклористиці (1918—1960). К., Вид-во АН УРСР, 1963. 87 с.

⁵ Див. Тези доповідей V міжвузівської республіканської славістичної конференції. Ужгород, 1962, стор. 179—182; НТЕ, 1963, № 1, стор. 57—61; Тези доповідей VI української славістичної конференції. Чернівці, 1964, стор. 196—197.

⁶ НТЕ, 1958, № 4; 1961, № 1; 1962, № 1.

українсько-болгарських фольклористичних зв'язків. Ряд статей, присвячених висвітленню цих питань, опублікувала Н. С. Шумада. Пізніше вона видала й окрему монографію «Українсько-болгарські фольклористичні зв'язки (період болгарського відродження)» (К., Вид-во АН УРСР, 1963. 163 с.). Дослідниця на широкому фактичному матеріалі розглянула участь українських діячів (Ю. Венеліна, М. Максимовича, О. Бодяньського, І. Срезневського, В. Григоровича та ін.) у розвитку болгарської фольклористики, відзначала взаємне кооперування багатьох українських і болгарських вчених-народознавців пізнішого часу, аналізуючи все це у зв'язку з основними проблемами української фольклористики ХІХ ст.

Українсько-болгарським фольклористичним (а почасти і фольклорним) взаєминам після Жовтня присвятив кілька статей О. О. Мордвинцев¹.

Посилюється увага й до фольклору народів Югославії. Уже в перші повоєнні роки на сторінках українських журналів ставились завдання збирати й вивчати фольклор югославських партизанів².

На Україні здавна значний інтерес викликав сербський героїчний епос. Його крапці зразки ще в дожовтневий час перекладались українською мовою. Після Великої Вітчизняної війни ця традиція знаходить своє продовження у творчій діяльності М. Рильського та Л. Первомайського. Активізувалось наукове студювання сербського фольклору. Дослідники цікавляться героїчними сербськими піснями³, казковим епосом⁴, вивчають історію перекладів сербської народної поезії українською мовою⁵. Окреме дослідження⁶ та ряд статей про це написав М. В. Гуць.

Не послаблюється в цей час інтерес українських дослідників і до фольклору етнічних груп, що живуть на території УРСР, та інших народів СРСР. Так, студенти Київського університету під час діалектологічної

---

¹ НТЕ, 1963, № 2; Міжслов'янські фольклористичні взаємини. К., Вид-во АН УРСР, 1963.

² Див. «Україна», 1946, № 12, стор. 31.

³ Студентські наукові праці КДУ. Збірник 9. 1949, стор. 33—46.

⁴ НТЕ, 1959, № 3, стор. 123—126.

⁵ Міжслов'янські фольклористичні взаємини, К., 1963.

⁶ М. В. Гуць. Сербо-хорватська народна пісня на Україні. К., «Наукова думка», 1966. 205 с.

експедиції (1959 р.) записали у грецьких селах Приазов'я чимало зразків грецького фольклору. Пізніше на основі цих записів було опубліковано ряд статей про українсько-грецькі фольклорні взаємовпливи¹. Професор Київського університету С. Г. Лавров відкрив коміперм'яцький героїчний епос. Деякі епізоди з цієї поеми вчений опублікував окремим популярним виданням українською мовою².

Певним показником розвитку інтересів на Україні до уснопоетичної творчості інших народів можуть бути здійснювані тепер публікації кращих зразків світової фольклорної класики у перекладі українською мовою, зокрема таких класичних пам'яток, як індійський епос «Рамаяна» (К., Держлітвидав УРСР, 1959), «Байки» Езопа (К., Держлітвидав УРСР, 1961), балади народів світу³ та ін. Широко друкуються українською мовою й казки багатьох народів світу.

Пошвавлення в українській фольклористиці досліджень цього напрямку закономірно доповнюється тепер зустрічними лініями — зростанням інтересу до української народної творчості за межами України. Так, в 1947 р. українські думи були опубліковані окремою книгою у Франції⁴. До збірника було включено 18 дум українською мовою з паралельним перекладом кожної з них французькою. Збірник відкривався передмовою упорядника і перекладача Марії Шерер, де висвітлювалась історія вивчення цього виду української народної творчості. Чимало уваги приділила М. Шерер українським кобзарям та лірникам.

У 1952 р. в Празі вийшла книга українських дум у перекладі на чеську мову⁵. Збірник містив 29 українських дум з короткими примітками і післямовою пере-

---

¹ Вісник Київського університету, № 3. Серія філології та журналістики. Вип. 1. 1960, стор. 123—128; НТЕ, 1960, № 4, стор. 97—103.

² Кудим Ош і його син богатир Пера. Комі-перм'яцька богатирська легенда. К., «Веселка», 1964.

³ Л. Первомайський. З глибини. Балади народів світу. К., Держлітвидав, 1956.

⁴ Les dумы ukrainiens. Epopée cosaque. Textes ukrainiens et traductions integrales avec une introduction et des notes Par Marie Scherrer. Paris, [1947]. 140 с.

⁵ Kozácke dумы. Z ukrajinštiny preložil Jan Vladislav. Praha. «Svet Sovetu», 1952. 148 с.

кладача Яна Владислава. Роком раніше там же було видано чеською мовою великий збірник вибраних українських народних пісень¹.

За кордоном з'являються публікації українського фольклору також в оригіналі. Широко здійснюються такі видання в Чехословацькій Соціалістичній Республіці. У 50-х роках чехословацькі вчені видали ряд значних збірок українського пісенного фольклору, зібраного переважно на Пряшівщині (Словащина), де проживає чимало українців. Серед цих видань повинні бути в першу чергу названі «Співаночки мої» (Братіслава, 1956. 316 с.), «Українські народні пісні Пряшівського краю», книга перша (Словацьке видавництво художньої літератури, 1958. 301 с.), «Українські народні пісні Східної Словащини», книга друга (Словацьке педагогічне видавництво, 1963. 450 с.).

Проводиться збирання та вивчення українського фольклору і в Канаді. Ще в 1946 р. тут опубліковано окремим виданням прислів'я та приказки місцевих українців². З'явилися й інші збірки та дослідження українського фольклору. Слід, проте, відзначити, що збирання і студіювання української народної творчості за кордоном нерідко провадиться з хибних методологічних позицій.

Питання взаємин українського фольклору з світовою культурою усе більше привертає увагу радянських дослідників. Так, Г. Нудьга опублікував про поширення українських пісень серед інших народів кілька статей і окрему брошуру³.

Посилюється вивчення й народної музики в аспекті її міжнаціональних зв'язків. Українські дослідники цікавляться також музикою, хореографією, музичними інструментами різних народів Європи та Азії⁴, роблять спроби порівняльного аналізу українського музичного

---

¹ Ukraina spiva. Vybor z ukrajinskych pisni. Preložili Marie Marčanová, Jan Vladislav a František Tovarek. Praha, «Svet Sovetu», 1951. 415 с.

² Приповідки, або українсько-народня філософія. Зібрав та видав Володимир С. Плавюк. Едмонта, Алберта, 1946. 354 с.

³ Г. Нудьга. Українська пісня серед народів світу. К., 1960. 40 с. Див. також «Вітчизна», 1958, № 11; «Радянське літературознавство», 1962, № 4.

⁴ НТЕ, 1961, № 3; 1962, № 4.

фольклору¹ та визначають найближчі завдання розробки цієї проблеми².

Як бачимо, нині інтенсивно нагромаджуються спостереження, виявляються найбільш доцільні й актуальні лінії дослідження, що дозволить згодом розпочати широке порівняльне вивчення української народної творчості в різноманітних міжнаціональних та культурних взаєминах. Це може дати багато і для з'ясування її національної специфіки, для розкриття закономірностей розвитку усної поезії як художнього літопису історії народу, як невід'ємної складової частини національної культури.

Характерною рисою фольклористики післявоєнного часу є дальше розширення об'єкта досліджень. У сферу вивчення, крім словесного фольклору, все частіше включається й народна музика, народна драма, хореографія, народне образотворче мистецтво. Стала вже традицією спільна робота фольклористів — словесників і музикознавців — при укладанні збірників народнописенної творчості.

Широке дослідження про українське радянське народне мистецтво нещодавно опублікував Б. С. Бутник-Сіверський³. Успішно працює над вивченням народної кераміки львівський дослідник Ю. П. Лашук. Активно вивчає народний орнамент Н. О. Глухенька (Дніпропетровськ). Окрему монографію про українське народне килимарство дожовтневого часу опублікував А. К. Жук⁴. Автор докладно висвітлив історію українського килимарства, розглянув техніку виготовлення килимів та їх використання в побуті. Дослідник простежує розвиток художніх форм у даній галузі народного декоративного мистецтва, дає характеристику їх особливостей.

Посилення інтересу до народного театру, до драматичних традицій фольклору викликало появу ряду праць

---

¹ Міжслов'янські фольклористичні взаємини. К., Вид-во АН УРСР, 1963, стор. 56—77; Тези доповідей VI української славистичної конференції. Чернівці, 1964, стор. 191—193.

² НТЕ, 1962, № 3, стор. 90—95.

³ Б. С. Бутник-Сіверський. Українське радянське народне мистецтво. К., «Наукова думка», 1966. 220 с.

⁴ А. К. Жук. Українські народні килими (XVII — початок XX ст.). К., «Наукова думка», 1966. 149 с.

Серія видань українського фольклору (вид-во «Дніпро»).

Збірники багатотомної серії «Українська народна творчість».

і про цю галузь народної культури. Нарис «Народна драма» опублікував П. П. Пономарьов у першій книзі двотомної колективної праці «Українська народна поетична творчість» (1958). Автор розглянув розвиток уснопоетичної творчості, що здавна виконувалась в народному театрі на Україні, відзначив важливу роль старовинних обрядів як художню основу цього виду народного мистецтва, підкреслив спільні генетичні джерела російської, української та білоруської народної драми. У статті проаналізовано такі народні вистави, як «Коза», драматизовані ігри — «Дід», «Коструб», «Війт і жебрак», «Мак» та ін. Дослідник широко висвітлював розвиток народного лялькового театру — «вертепу», а також зупинився на питаннях побутування на Україні популярних російських народних драм «Трон» («Цар Максимилян») і «Лодка», характеризував художні особливості української народної драми, підкреслював органічний зв'язок українського театру і драматургії пізнішого часу з кращими народними традиціями.

В. Г. Хоменко у підручнику «Українська народна поетична творчість» (1965) також надрукувала стислий нарис про українську народну драму, де підкреслювала велику виховну роль драматичної творчості мас, розкривала її соціальні джерела.

Широке дослідження монографічного характеру опублікував І. О. Волошин¹. Він докладно розглянув походження й побутування народних ігор та обрядів, на основі яких розвивалися різноманітні драматичні діїства, відзначав скомороші видовища, поширені ще в часи Київської Русі, як такі народні ігри, «які вже мали зародки театральної форми», підкреслював «синкретичний характер мистецтва скоморохів». Дослідник характеризує рядження в народних іграх та обрядах як істотний елемент розвитку народного театру.

Висвітлюючи початки театру в народній творчості, І. О. Волошин багато уваги приділяв питанням художньої майстерності творців і носіїв фольклору, підкреслюючи вирішальне при цьому значення індивідуальної обдарованості того або іншого виконавця, його хисту імпровізувати. «Зміни у фольклорному творі,— пише

---

¹ І. О. Волошин. Джерела народного театру на Україні. К., Держ. вид-во образотв. мист. і муз. л-ри, 1960. 226 с.

вчений, — часто виникають внаслідок поетичних здібностей виконавців. Деякі з них самі стають співавторами, створюють нові варіанти. Вони свідомо вносять зміни, причому талановитіший виконавець, природно, надає текстам і своєму виконанню більш художньої виразності. Тут уже йдеться про зародки акторської майстерності, про театральність, яка посідає велике місце у всіх народних іграх і має неабияке значення для вивчення питань походження драматичного мистецтва» (стор. 38—39).

І. О. Волошин дав розгорнуту характеристику народним виставам «Мельниця, дід і баба», «Коза», «Лодка», «Трон» і «Цар Ірод», розглядав питання про місце в них соціально загостреної сатиричної й гумористичної творчості, розкривав народні основи української драматургії. В додатках до книги наведено характерні варіанти народних драм у записах самого автора та інших вчених і збирачів народної творчості.

Органічно в'яжеться з цими дослідженнями й цікава розвідка О. А. Казимирова¹, де питання українського народного театру розглядаються головним чином через призму традицій художньої самодіяльності в народній творчості.

У післявоєнні роки пошавилась робота і в галузі музичної фольклористики. Одним з важливих напрямків досліджень у цій ділянці є теоретичне осмислення корінних проблем походження й побутування народної музики. Дослідники прагнуть збагнути художню природу, жанрову специфіку, внутрішні закономірності розвитку цього виду творчості, намагаються розкрити діалектику зв'язку традиції й новотворчості, характер взаємодії форми й змісту, сутність та особливості художнього стилю, творчого методу, виявити основні типи і реальне значення усталених структур у процесі музичної творчості українського народу.

Чимало важливих питань теорії народної творчості порушує О. А. Правдюк у монографії «Ладові основи української народної музики» (К., Вид-во АН УРСР, 1961. 195 с.). Основним завданням, яке поставив перед собою дослідник, було простежити (за історичними

---

¹ О. А. Казимиров. Український аматорський театр (дожовтневий період). К., «Мистецтво», 1965. 133 с.

етапами) розвиток важливого стильоутворюючого і взагалі образотворчого чинника, однієї з головних форм організації народної мелодії — музичного ладу — в своєрідності його прояву та конкретному функціональному значенні на кожному етапі. Обґрунтовуючи необхідність розробки питань ладової організації української народної музики, автор відзначає: «Серед усіх компонентів музичного вислову ладові особливості відіграють значну роль у визначенні національної характерності музики того або іншого народу, нерідко вони виступають показником ступеня розвитку музичної культури цілої нації» (стор. 6).

Розглядаючи — через призму всієї суспільно-історичної й культурно-побутової практики мас — процес формоутворення в народній музиці, О. Правдюк докладно характеризує різні види ладової змінності, модифікації ступенів ладу, торкається питань зміщення устою, модуляції і т. д., пов'язуючи усе це з різними етапами і своєрідними умовами художнього розвитку народу.

Широке коло питань зачепив дослідник у третьому розділі своєї праці — «Ладово-інтонаційні засоби виразності». Тут розглядається процес складання й еволюції образотворчих засобів ладово-інтонаційного характеру, в залежності від жанрових особливостей та функціонального значення творчості, за такими її формами: пісні календарного циклу (колядки і щедрівки, весняні пісні, літні пісні); весільні пісні; голосіння; думи, епічні та історичні пісні; танцювальна музика; пісні на радянську тематику.

Аналізуючи словесні й музичні образи пісень як єдине художнє ціле, дослідник підкреслює цілковиту залежність форми від змісту, ідейного спрямування твору, відзначає нерозривний зв'язок пісні з конкретним життям народу і часом, висловлює свої припущення щодо джерел походження окремих пісенних образів. «Насиченість колядок і щедрівок весняними образами, — каже, наприклад, автор, — дає підставу припускати, що в глибоку давнину колядки і щедрівки співались на новий рік, який у стародавніх слов'ян починався весною» (стор. 83). За характером приспіву та строфічними й інтонаційними особливостями дослідник розрізняв давній і більш пізній шар колядок і щедрівок, характе-

ризував мелодії пісень календарного циклу, як «початковий етап у розвитку народної музики» (стор. 103).

Автор підтверджував висновки Ф. Колесси та інших дослідників про генетичну спорідненість українських дум з народними голосіннями і разом з тим чітко розмежовував думу та пісню. Речитатив, мелодійні відступи й «заплачка» — це, на думку дослідника, найхарактерніші засоби виразності в думах, засоби, що «служать передачі цілої гами почуттів і настроїв» (стор. 123), і в цьому полягає суттєва відмінність дум від пісень. В думах, голосіннях, підкреслює автор, виразно проявлялося індивідуальне начало, що певною мірою знаходить відбиття і в характері ладово-інтонаційної організації мелодії.

О. Правдюк зачіпає також проблему жанрової визначеності в фольклорі, говорить про два значення (вузьке й ширше) терміну «історична пісня», схиляючись до думки, що жанр історичної пісні слід розуміти широко. «Звичайно, — каже автор, — історичними піснями слід вважати ті, які відтворюють справжні історичні події в житті народу, в яких наводяться справжні історичні імена, але це не є правилом. В змісті багатьох історичних пісень ми часто не знайдемо ні визначеного місця і часу події, ні імен історичних осіб, ні конкретних фактів того або іншого явища в житті народу, але загальний образний зміст їх дає настільки повне уявлення про ту або іншу епоху, що належність цих пісень до історичного жанру не підлягає ніякому сумніву» (стор. 132).

Багато уваги приділяє дослідник питанням національного стилю в пісенній творчості, проблемі взаємозв'язку музики, пісні й танцю, міжжанровим взаємозв'язкам, підкреслює важливу роль народної музики (і зокрема пісні) у розвитку різних видів професійного мистецтва, ставить завдання освоєння й розвитку народнохудожньої традиції.

Важливою теоретичною проблемою музичної фольклористики, де сходиться чимало питань художньої специфіки, походження й розвитку фольклору, є проблема народного багатоголосся. Правцівники ІМФЕ З. Василенко, М. Гордійчук, А. Гуменюк, О. Правдюк та Л. Ященко уклали широкий збірник (з передмовою Л. Ященка) «Українське народне багатоголосся» (К.,

«Мистецтво», 1963. 537 с.), куди увійшло 612 найкращих українських хорових пісень з нотами. Вміщені у збірнику пісні свідчать про багатство традицій українського народного багатоголосся.

Окрему монографію з такою ж назвою, присвячену дослідженню проблем народної музики і фольклору в цілому, насамперед у зв'язку з розвитком хорового співу, опублікував Л. І. Ященко¹.

Заслуговує на увагу сам підхід дослідника до вивчення пісень у їх конкретно-історичному контексті, в органічних зв'язках з безпосереднім життям народу, що забезпечує повніше розкриття основних закономірностей розвитку цілого фольклорного процесу. «Народна пісня,— відзначав автор,— перебуває в тісній залежності від навколишнього оточення і завжди чутливо реагує на зміни, що відбуваються в ньому. Отже, народну пісню необхідно вивчати в зв'язку із середовищем та умовами її побутування, в зв'язку з життям та працею простих людей, їх світоглядом, психікою та ін. Це єдино вірний шлях до правильного розуміння народно-пісенного мистецтва як творчого історичного процесу... Ідучи цим шляхом, ми зможемо виявити й вивчити основні закономірності цього процесу» (стор. 5).

У вступі до книги Л. Ященко ставив проблему народного багатоголосся в широкому теоретичному плані, пов'язуючи її з багатьма іншими важливими питаннями художньої специфіки фольклору, такими як питання колективності творення й відтворення пісні, усність передачі художніх зразків у живій фольклорній традиції, зв'язок пісні з життям, питання стильових особливостей, соціальної функції української пісенної творчості, безперервність художньої традиції народу, своєрідність народної естетики тощо. «Як і народна творчість в цілому, народне багатоголосся,— каже дослідник,— має глибоко національний, самобутній характер, що сформувався на основі давніх і міцних традицій масового хорового співу. Будучи породженням і яскравим виразом колективних засад народного мистецтва, хорова пісня відіграє в житті народу величезну згуртовуючу виховну роль» (стор. 3).

---

¹ Л. І. Ященко. Українське народне багатоголосся. К., Вид-во АН УРСР, 1962 235 с.

У першому розділі книги автор висвітлює історію вивчення українського народного багатоголосся, відзначає плідну діяльність у цій галузі чеського дослідника Л. Куби, а також багатьох українських вчених — П. Демуцького, М. П. Гайдая, В. Харкова, А. Лиходія та інших, розглядає проблеми генезису й поширення поліфонії в українському фольклорі. Визнаючи певну роль партесного співу, кантів, що пізніше впливали на розвиток багатоголосного викладу пісні, дослідник основний акцент робить на давніх традиціях масового народного співу, зокрема пов'язує це з розвитком протяжної ліричної пісні, становлення якої припадає ще на XV—XVII ст. «Багатоголосся в українській народнопісенній творчості,— підкреслює автор,— почало розвиватися приблизно з часу утворення жанру протяжної ліричної пісні, який спричинився також до розвитку нових виконавських прийомів» (стор. 31).

У другому розділі автор аналізує різні форми народної пісні з погляду особливостей вияву в них поліфонічної лінії розвитку художнього образу, підкреслює важливу роль у піднесенні багатоголосного співу кращих традицій колективної творчості, розкриває конкретні умови творення й особливості побутування цього виду музичного мистецтва. «Саме завдяки існуванню традицій,— каже дослідник,— стало можливим вироблення яскравих і самобутніх форм та стилів народнопісенної творчості, які так вражають своєю красою та колоритністю» (стор. 64). Чимало уваги приділяє автор питанням співвідношення художньої самодіяльності й народної творчості.

Третій розділ книги присвячений головним чином проблемі взаємозв'язку народної й професійної творчості в галузі хорового співу.

Проте не всі актуальні питання музичної фольклористики знайшли на Україні однакову наукову розробку. Так, ще чекають на широке висвітлення й узагальнення фольклорно-професійні взаємини в галузі музичного мистецтва.

Дещо занедбаною ділянкою всієї нашої фольклористики певний час була проблема міжнаціональних фольклорних та фольклористичних зв'язків. Це якоюсь мірою зумовило недостатність розробки цієї проблеми й на матеріалі музичної творчості. Українська народна

музика, чудові мелодії українських пісень знайшли загальне визнання й увійшли золотим фондом до скарбниці світової музичної культури. У зв'язку з цим перед дослідниками постає необхідність вивчати процес взаємодії української народної музики з музичною творчістю інших народів. Першочергове значення при цьому має висвітлення українсько-слов'янських зв'язків у галузі народної музики. І цю роботу вже розпочато. Оpubлікована докладна стаття С. Й. Грици про стан та завдання вивчення проблеми міжслов'янських народномузичних взаємин в українській науці про народну творчість¹.

Наші фольклористи-музикознавці усвідомлюють свої завдання і щодо створення підсумкової праці про українську народну музику. У довоєнний час проф. М. О. Грінченко написав стислий нарис української народної інструментальної музики, який після смерті вченого увійшов до збірника його праць². Професор Московської консерваторії К. В. Квітка ще у перші повоєнні роки підготував до друку чималий «Нарис української народної музики»³, який, проте, не був опублікований. У 1953 р. А. І. Гуменюк завершив дослідження «Танцювальна музика українського радянського народу», що було певним внеском в розробку даної проблеми. В останні роки танцювальна музика все більше стає предметом уваги дослідників. Про це свідчать як окремі збірки танцювальних мелодій, так і наукові статті наших вчених⁴.

Назріла також потреба монографічного дослідження історії української музичної фольклористики з широким, спеціальним висвітленням проблем теорії народної музики та основних питань методики її збирання, класифікації й вивчення.

Як і раніше, важливим джерелом розвитку музичної фольклористики в наші дні є культурно-освітня робота. Тепер, коли на черзі дня стали завдання формування людини комуністичного майбутнього, закономірно поси-

---

¹ Див. зб. Міжслов'янські фольклористичні взаємини. К., Вид-во АН УРСР, 1963, стор. 56—77.

² М. О. Грінченко. Вибране. К., 1959, стор. 55—110.

³ Див. «Вісті АН УРСР», 1946, № 2, стор. 74.

⁴ Українські народні танці (танцювальні мелодії). Упорядкував А. Гуменюк. К., «Мистецтво», 1955; НТЕ, 1962, № 2, стор. 53—60.

люється увага до музики, що, як відомо, особливо активно виховує в людині почуття прекрасного, розвиває її естетичні смаки, формує її як художника. Лозунг «Музика — в маси!», що був проголошений культармійцями ще в 20-ті роки, і нині звучить актуально. Це в свою чергу тісно переплітається з сучасними завданнями розвитку професіонального мистецтва по шляху піднесення його реалізму й народності. Самі практики (композитори, співаки) ставлять питання творчого засвоєння народної музики, підкреслюють важливе виховне значення музичного фольклору, закликають використовувати народну музику в педагогічному процесі¹, характеризують музичний фольклор як невичерпне джерело збагачення стилю, образності, музичної мови професіональної музики². З'являються статті про використання композиторами українських народномузичних скарбів³.

Одне з чільних місць у колі інтересів фольклористів та культармійців посідають питання народної інструментальної музики. Про потребу широкої популяризації народних музичних інструментів, зокрема бандури, йшлося на сторінках культосвітньої преси у перші післявоєнні роки⁴. Публікуються й перевидаються посібники, науково-популярні нариси про народні інструменти⁵, друкуються статті з питань історії та перспектив розвитку найбільш поширених у народі музичних інструментів⁶.

Широкий розмах художньої самодіяльності й пов'язане з цим зростання інтересу до інструментальної музики висувають на чергу дня потребу створення в республіці оркестру народних інструментів⁷. Публікуються методичні поради щодо його організації. Чимало уваги виявляється майстрам-сопілкарям, виконавським колективам сопілкарів, бандуристів, вивчається методика орга-

---

¹ Див. журн. «Мистецтво», 1959, № 2, стор. 22—25.

² «Радянська культура» від 25. II 1962 р.

³ НТЕ, 1959, № 4; 1960, № 2; 1962, № 1, 2, 3.

⁴ «Культурно-освітня робота», 1947, № 4, стор. 27—31.

⁵ М. В. Л и с е н к о. Народні музичні інструменти на Україні. К., «Мистецтво», 1955; А. Г у м е н ю к. Українські народні музичні інструменти, інструментальні ансамблі та оркестри. К., Т-во для поширення політ. і науков. знань УРСР, 1959; Є. Б о б р о в н и к о в. Грай, музико. К., Дитвидав УРСР, 1963.

⁶ «Мистецтво», 1956, № 3, стор. 22—25; НТЕ, 1962, № 2, стор. 106—109.

⁷ «Радянська культура» від 27. XII 1959 р.

нізації їх роботи тощо. Народна інструментальна музика все частіше стає предметом пильної уваги фахівців¹.

Одним з виявів тенденції до розширення в цей час предмета фольклористичних студій є посилене збирання та вивчення зразків народної хореографії. Піднесення цієї ланки науки до деякої міри завдячувало також розвитку культурно-виховної й освітньої роботи серед мас.

Уже в перші повоєнні роки культосвітні журнали популяризують народні танці, закликають творчо використовувати народний досвід у галузі хореографічного мистецтва². Пізніше ці виступи в пресі набувають систематичного характеру³. Чимало місця при цьому відводиться висвітленню досвіду самодіяльних хореографічних колективів⁴. Друкуються також методичні поради щодо практичного опанування мистецтва народного танцю⁵.

З кожним роком питання вивчення народної хореографії усе більше ставились на наукову основу. Посилюється збирацька робота фольклористів-хореографістів. У зв'язку з цим першочергового значення набуває розробка методики опису основних рухів та запису народних танців⁶. Удосконалення її дало можливість більш широко популяризувати кращі зразки народного танцювального мистецтва.

Прихильно була сприйнята громадськістю упорядкована А. Гуменюком книга «Українські народні танці» (1962 р.), де значне місце посіли й питання теорії народної хореографії, а також широко представлені кращі її зразки. З'явилося ряд популярних збірників-метеликів з описами танців: «Шалантух» (1960), «Хортичанка» (1961), «Дрібушечки» (1962), «Сокальський козак» (1962). Час від часу описи народних танців друкуються і в спеціальних наукових журналах.

Своєрідним підсумком роботи, проведеної дослідниками в цій галузі фольклористики, є монографія

¹ НТЕ, 1960, № 1, стор. 91—97.

² «Культурно-освітня робота», 1948, № 11; 1950, № 1; 1951, № 2.

³ НТЕ, 1957, № 2; «Мистецтво», 1961, № 4; «Радянська культура» від 7. VI та 12. VII 1959 р.

⁴ «Культурно-освітня робота», 1953, № 10; «Прапор», 1957, № 3; НТЕ, 1958, № 4; 1961, № 1.

⁵ «Культурно-освітня робота», 1948, № 4, 11; 1950, № 5.

⁶ НТЕ, 1959, № 4; 1961, № 2, 3, 4.

А. І. Гуменюка «Народне хореографічне мистецтво України» (К., Вид-во АН УРСР, 1963. 235 с.).

Основним завданням, яке поставив перед собою автор, було «дати загальну характеристику зародження і розвитку українського хореографічного мистецтва, вивчити національні особливості українських народних танців на основі аналізу тексту, хореографії і музики» (стор. 11). Але фактично дослідник зачепив ширше коло питань. Розглядаючи українські танці в їх історичному поступуванні, у взаємодії з іншими культурними чинниками, А. Гуменюк багато уваги приділив вивченню конкретного побуту трудівника, конкретних обставин, при яких виникали й поширювались різні форми танцювального мистецтва, прагнучи виявити питому вагу й місце танців інших народів у розвитку цього виду українського фольклору, розкрити характер зв'язку в ньому різноманітних виражальних засобів — слова, танцювального руху й мелодії.

Автор дав докладну характеристику танцювальній лексиці, різним хореографічним малюнкам в українських танцях, торкнувся проблеми їх локальних рис і зробив спробу на основі аналізу стилістичних особливостей танців визначити певні географічні райони, кожен з яких характеризувався своїми відмінностями в розвитку цього виду творчості.

Найдавнішим шаром народної хореографії дослідник вважає хороводи. З іншим, вищим етапом культурного розвитку автор пов'язує виникнення та поширення так званих сюжетних танців, які значно глибше й повніше, аніж хороводи, охоплювали різноманітні явища життя. У четвертому, останньому розділі книги — «Народні танці в театральних та концертних видовищах» — А. Гуменюк широко зупиняється на характері використання танцювального мистецтва скоморохами, підкреслює важливе місце, яке посідали танці у вертепній драмі та різних народних виставах, у професіональному, аматорському театрі й на естраді, характеризує танцювальний фольклор як активний фактор розвитку на народній основі українського національного театру, драматургії й балету. «Танці й пісні, — акцентує дослідник, — визначили характерні національні особливості української класичної драматургії, завдяки їм постановки п'єс українських письменників стали одним з найдемократичні-

ших видовищ. Українські народні танці, в основному гопаки, козачки, метелиці, коломийки, визначили національні особливості українського класичного балету» (стор. 226).

Розкриваючи національну специфіку українських народних танців, підкреслюючи їх самобутність, дослідник разом з тим великої ваги надає інонаціональному елементу. «У творчих взаємозв'язках культур різних народів, — каже автор, — одна з основних умов дальшого розвитку хореографічного фольклору» (стор. 226).

Книга А. І. Гуменюка — найповніше на сьогодні дослідження проблем теорії й історії українського народного танцювального мистецтва.

У післявоєнні роки все чіткіше окреслюються й визначаються першочергові теоретичні проблеми науки про народну творчість та дедалі більше конкретизуються завдання їх розробки.

Одним з важливих завдань вивчення проблеми генезису й художньої специфіки фольклору — найголовнішої в нашій науці — є з'ясування питання про його творця та носія, встановлення співвідношення колективного й індивідуального начал у фольклорному процесі. Вивчення цього питання в історичному розрізі зумовило появу окремих нарисів різного плану про найбільш яскравих українських кобзарів дожовтневого періоду¹.

Продовжуючи традиції попередніх років, дослідники чимало уваги приділяють і радянським кобзарям, вивчають їх репертуар, характер імпровізації, виконавську манеру. У повоєнний час було опубліковано нариси про таких народних музик, оповідачів і співаків, як Є. Мовчан, Ф. Кушнерик, П. Носач, І. Кучугура-Кучеренко, В. Перепелюк, А. Гребень, А. Шковорода, О. Коваль, Г. Перев'язко, Н. Прудкий та ін.²

Значну роль у розвитку масової пісенної творчості різного часу відігравали самодіяльні поети з народу.

¹ Див. Ф. І. Лавров. Кобзар Остап Вересай. К., Вид-во АН УРСР, 1955; «Вісті АН УРСР», 1946, № 8; «Советская Украина», 1955, № 11; «Вісник АН УРСР», 1955, № 9; НТЕ, 1958, № 24; 1959, № 1, 4; 1961, № 1.

² М. Т. Рильський, Ф. І. Лавров. Кобзар Єгор Мовчан. К., Вид-во АН УРСР, 1958; НТЕ, 1957, № 1, 3; 1958, № 2, 3, 4; 1960, № 3, 4; 1961, № 1, 4; 1962, № 2; 1963, № 2.

Імена деяких з них (наприклад, козака С. Климовського) уже давно відомі дослідникам¹. За роки радянської влади у жанрі масової пісні, частушки, коломийки проявило себе багато самодіяльних поетів — Т. Фіалко, Х. Литвиненко, Ф. Карпенко, П. Амбросій, Р. Савицький, С. Шуплик, М. Бондаренко, Є. Манько, О. Улинець, М. Машкін, М. Панько, І. Гурдзан, О. Добахова та ін.

У творчості народних співців, яка є характерною, ніби проміжною ланкою між фольклором і професійною поезією, своєрідно сполучається колективний та індивідуальний художній досвід. Вивчення цього матеріалу з урахуванням його специфіки може також дати чимало для розв'язання проблеми співвідношення колективного та індивідуального у фольклорному процесі. Ось чому твори сучасних самодіяльних поетів також привертають увагу наших дослідників.

Працівники ІМФЕ уклали й видали збірник «Народні співці Радянської України» (К., Вид-во АН УРСР, 1955. 288 с.), де представлено творчість найбільш яскравих сучасних самодіяльних поетів. Пізніше в Держлітвидавї УРСР вийшла збірка «Степові квіти» (К., 1960), куди увійшли кращі твори народних поетес П. Амбросій, Ф. Карпенко, О. Добахової, Х. Литвиненко та М. Бондаренко.

Проблема співтворчості особи й колективу включає в себе цілий ряд вужчих питань, розв'язання яких може пролити світло на закономірності розвитку фольклорного процесу. Одним з них є питання індивідуального стилю в масовому мистецтві та органічно пов'язане з ним питання авторства у фольклорі. Багато уваги встановленню авторства, з'ясуванню особи творця в українській пісенній творчості, аналізу художньої майстерності професійних поетів-піснярів приділив Г. А. Нудьга у вже згадуваних збірниках пісень та романсів українських поетів. Про спадщину народної поетеси Марусі Чурай ідеться в окремій брошурі композитора Л. С. Кауфмана «Пісня знаходить автора» (К., «Знання», 1966. 47 с.).

Звичайно, ні встановлення авторства, особливостей індивідуального стилю в масовій культурній практиці, ні факт інтенсивного засвоєння професіоналом колек-

¹ «Радянське літературознавство», 1960, № 4, стор. 53—66.

тивних традицій чи такої ж активної його віддачі в загальну фольклорну скарбницю самі по собі ще не вирішують проблеми взаємодії колективного та індивідуального. Усе це — лише певні орієнтири для дослідника в його розшуках і спостереженнях над життям того або іншого твору. Вияснення закономірностей зв'язку, специфіки взаємодії окремого й загального в цілому процесі повинно переломлюватись через всю низку проблем художньої природи народної творчості, проймаючи всі його ланки, враховувати усі можливі шляхи взаємопереходу одного в друге.

Незважаючи на чималий обсяг роботи, проведеної нашими дослідниками, проблема творця народної поезії ще остаточно не розв'язана. До того ж, у самому підході до питань співвідношення колективного та індивідуального в художній практиці мас часом проявляються крайності, навіювані ще не до кінця подоланими концепціями різних ідеалістичних шкіл. Це, зокрема, виявляється в переоцінці дослідниками то одного, то іншого начала, в ігноруванні складної діалектики їх взаємодії, що визначається конкретними умовами розвитку художньої творчості мас.

Проблема ще недостатньо диференціюється, не завжди встановлюється основне коло питань та черговість їх розробки в кожному конкретному випадку. Нерідко змішуються між собою фактично різні за своєю природою явища. Це, до речі, можна бачити і в підборі самого матеріалу, на якому дана проблема ставиться та вирішується. Так, до аналізу притягується на одних правах і творчість самодіяльних поетів, що займає проміжне місце між фольклором та літературою, і суто колективна творчість, яка закономірно виростає з народних імпровізацій, і фольклоризовані твори професіональних майстрів.

Перебільшення ролі творчої індивідуальності у фольклорному процесі часом призводить до підміни вивчення народної поезії в її історичному розвитку відшукуванням початкових форм цієї творчості, встановленням авторства її окремих елементів і т. д., що стає мовби самоціллю для дослідників.

Однаково хибною є тенденція «замовчати» авторство окремих творів, представити фольклор як якусь безіменну, наскрізь колективну, «артільну» творчість.

Конкретно-історичний підхід до матеріалу, розкриття діалектики зв'язку часткового й загального в процесі виникнення та розвитку масової творчості — єдино вірний шлях до розв'язання цієї важливої проблеми.

Основним завданням сучасної фольклористики є створення широкої, повної історії народної творчості за головними етапами її розвитку. Цьому повинна передувати велика підготовча робота по опануванню всієї суми фактів різнохарактерної художньої творчості мас, її детальне вивчення у всіх різноманітних ланках та характерних лініях розвитку. Невід'ємною складовою частиною цієї роботи є розробка періодизації фольклорного процесу, проведення чіткого, науково умотивованого його членування на окремі частини, кожна з яких має відзначатися певною внутрішньою єдністю. Здійснюване нині цілісне осмислення дослідниками походження й розвитку окремих, найхарактерніших видів народної творчості в її широких взаємозв'язках є певним кроком на шляху побудови історії фольклору.

Історичний підхід до фольклору пропагував ще І. Франко. В радянський час цю точку зору поділяли О. І. Білецький, М. О. Грінченко, Р. М. Волков, М. М. Плісецький, які до певної міри прагнули застосувати цей принцип у своїх оглядах народної творчості.

У повоєнні роки ідея створення історії фольклору ще міцніше утверджується в українській науці. Після деяких вагань остаточно сприйняв її й акад. Ф. Колесса, який ще раз підтвердив свої міркування щодо періодизації пісенної творчості українського народу¹.

Своєрідно розв'язує проблему періодизації українського героїчного епосу проф. К. Г. Гуслистий, який доводить, що окремі етапи історичного поступу деяких видів уснопоетичної творчості повністю відповідають певним періодам етнічного розвитку народу й органічно пов'язані з ними².

Спробу більш-менш широкого, суцільного огляду народнопоетичної творчості за історичними етапами зро-

---

¹ Інформаційний бюлетень (додаток до журн. «Вісті АН УРСР»), 1946, № 3-4 (16-17), стор. 46—48.

² К. Г. Гуслистий. До питання про історичні умови виникнення історичних дум.— Історичний епос східних слов'ян. Зб. праць. К., Вид-во АН УРСР, 1958, стор. 128.

бив П. Д. Павлій у підручнику «Українська народна поетична творчість» (К., «Рад. школа», 1965, стор. 61—82), поклавши в основу періодизації фольклору закономірності розвитку суспільно-історичного процесу в цілому. Виклад історії народної творчості він подає у стислих нарисах.

Написання історії фольклору немислиме також без глибокого розкриття внутрішніх закономірностей складання традицій, що мають виняткове значення в розвитку усної народної творчості, без уявлення художньої природи фольклору, встановлення його реальної історичної й художньої цінності, визначення його місця в загальному культурному процесі. Це вимагає від дослідників широкого вивчення проблеми творчого методу народної поезії, виявлення принципів типізації в залежності від характеру об'єкта зображення та основних вимог народної естетики на кожному окремому щаблі історичного розвитку мас, розв'язання проблеми художнього стилю в масовому мистецтві, глибокого осмислення сутності народної творчості як своєрідного, колективно створюваного й поширюваного та удосконалюваного мистецтва, що відзначається особливою схильністю до взаємодії з іншими культурними чинниками. Ось чому таке важливе місце в роботі радянських фольклористів посідають нині проблеми художньої специфіки народної творчості.

Вирішуючи багато з цих питань на конкретному художньому матеріалі, нерідко у зв'язку з розглядом ряду інших, таких же важливих проблем, українські дослідники все частіше вдаються і до спеціального, суто теоретичного вивчення даної проблеми.

Значну роль у піднесенні теоретичної думки радянських вчених відіграла дискусія, що точилася ціле десятиліття (1953—1963) і яка, власне, й досі не завершена, — про специфіку народної творчості взагалі і радянського фольклору зокрема¹.

Як відгук на цю дискусію в 1955 р. було опубліковано цікаве дослідження П. М. Попова «Про деякі питання теорії народнопоетичної творчості» (Філоло-

---

¹ До речі, досить повний огляд матеріалів дискусії радянських фольклористів зробив чехословацький дослідник Б. Бенеш. Див. журн. «Česky Lid», 1965, № 2, стор. 91—98.

гічний збірник КДУ, № 7, 1955, стор. 145—198). Ця праця мовби підсумовувала розробку корінних проблем художньої специфіки фольклору, які зачіпалися в ході дискусії, й активізувала творчу думку фольклористів-теоретиків.

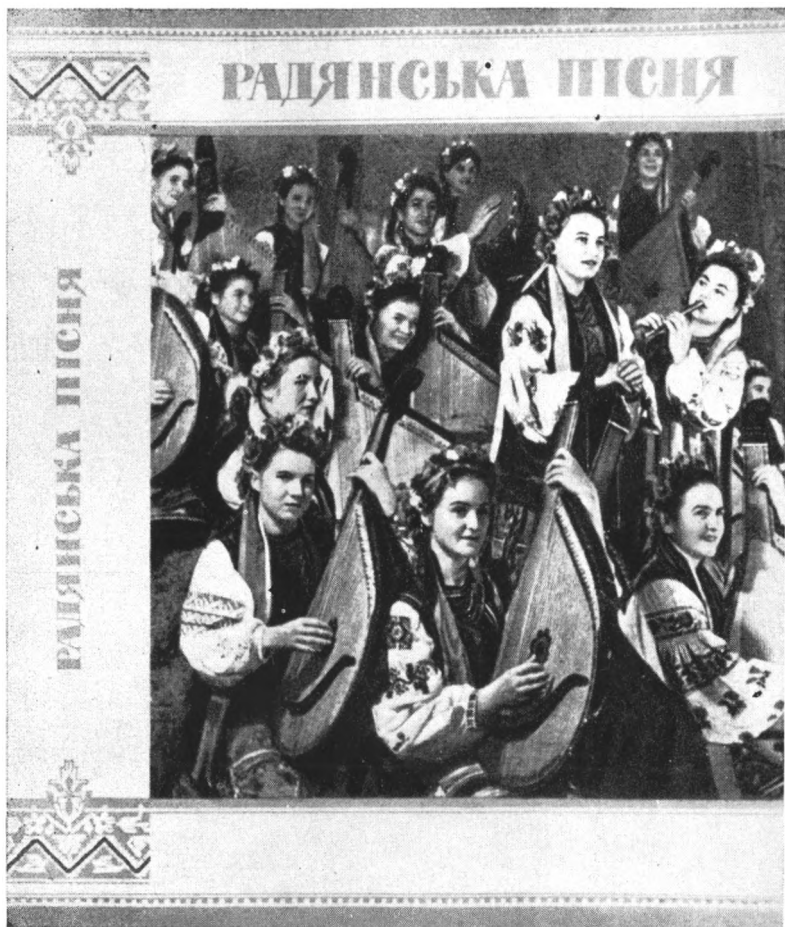
Виходячи з основних методологічних засад марксистської фольклористики, П. М. Попов чітко поставив проблему народу як основну в науці про народну творчість, підкреслював необхідність диференційованого підходу (в світлі даної проблеми) до характеристики й оцінки конкретних явищ у фольклорі минулих епох. Дослідник розвивав горьківські положення про фольклор як творчість передусім трудового народу, відзначав соціальну природу, глибокі світоглядні основи цієї творчості, характеризував фольклор як прогресивне, активно діюче мистецтво, рішуче виступав проти підробок під фольклор, різних бездумних стилізацій тощо, оцінював художню творчість мас як важливе історичне джерело. «Залежністю мистецтва від життя, реальної дійсності,— зазначає дослідник,— пояснюється, зокрема, виразний, яскраво виявлений історизм народнопоетичної творчості, активне, реалістичне зображення нею різних епох історії народу, суспільства» (стор. 163).

Спираючись на марксистський тезис про вирішальну роль мас у всіх ланках історичного процесу, П. М. Попов основною ознакою фольклору вважає колективність його творення та удосконалення, а усність характеризує як другорядну, несуттєву, формальну його рису, «яка сама походить від більш істотної соціальної ознаки народної творчості, як колективної творчості найширших мас» (стор. 166).

Саме в колективному характері фольклору дослідник вбачає причину постійного художнього піднесення цієї творчості, запоруку її висхідного розвитку. «Поширюючись як колективний творчий здобуток мас,— говорить вчений,— народний твір, природно, не залишається і не може залишатись незмінним. Він знаходиться у стані постійного розвинення... Внаслідок постійного шліфування в масах народні твори не тільки не знижуються в своїй якості, а в більшості випадків поліпшуються, вдосконалюються. Народний творчий процес є в основному висхідний, прогресивний процес, а не спадаючий, не регресивний» (стор. 170).

«Жартівливі пісні» (суперобкладинка).

«Радянська пісня» (суперобкладинка).

Діалектично ставить дослідник і проблему співвідношення та взаємодії професіонального й самодіяльного начал в культурному процесі, розглядає їх як взаємодіючі. «Ми дуже високо цінімо, — каже П. Попов, — індивідуальну творчість митців-професіоналів, письменників, критиків, редакторів, але не протиставляємо її народній творчості як обов'язково і принципіально вищу, вирішальну в усіх без винятку випадках. Не тільки вчити народ, а й учитися у народу вчить Комуністична партія» (стор. 171).

Автор торкнувся й інших важливих проблем теорії фольклору — таких як національний стиль в народному мистецтві, проблема єдності форми і змісту, варіативність, авторство в масовій творчості, самодіяльність творчого процесу мас, світове значення радянського фольклору тощо.

Проблема художньої своєрідності нерозривно пов'язана з визначенням природних меж цієї творчості. Завдання цілісного осмислення фольклору органічно доповнюється потребою виявлення обсягу предмета фольклористики. Це в свою чергу вимагає розробки питань специфіки самої науки, встановлення місця фольклористики серед ряду інших, насамперед суміжних з нею, галузей.

Наука про народну творчість завдяки широті свого предмета природно схрещується з багатьма іншими дисциплінами — літературознавством, мистецтвознавством, історією, соціологією, педагогікою, філософією, проте чи не найорганічніший її зв'язок з етнографією. Адже ці дві споріднені, суміжні галузі народознавства мають спільний предмет дослідження: фольклористика вивчає духовну, художню творчість мас в її естетичній функції та генетичних зв'язках, а етнографія широко захоплює і сферу матеріальної культури, студіює різноманітний за своїм характером конкретний їх побут, акцентуючи переважно на соціальній історії цих форм. Ось чому провідні українські вчені — М. Т. Рильський, П. М. Попов, К. Г. Гуслистий, О. І. Дей та інші — неодноразово підкреслювали необхідність зміцнення й розширення зв'язків між фольклористикою та етнографією. Про потребу всілякого зближення цих галузей науки нещодавно висловився і російський вчений Б. М. Путілов, закликаючи дослідників народної творчості «збагатити

свою методологію й методику принциповими і значними елементами етнографізму»¹.

Вияснення специфіки фольклористики та її точок схрещення з іншими, передусім народознавчими, дисциплінами є одним з актуальних завдань наших дослідників.

Своєрідним показником рівня розвитку кожної науки, істотним ступенем її викристалізування в самостійну галузь знань є наявність значних історіографічних праць. Саме в працях цього типу звичайно окреслюється основний предмет науки, дається підсумок, оцінка уже досягнутого в цій галузі й намічаються ближчі завдання його вивчення.

Свідченням дальшого розвитку української фольклористики як окремої ланки народознавства, виявом її «самоусвідомлення» серед інших суміжних дисциплін є поява у післявоєнні роки значних підсумкових праць, що висвітлюють її історію. Серед досліджень цього плану необхідно насамперед згадати широкий нарис «Розвиток української фольклористики» (вміщений у першому томі колективної праці «Українська народна поетична творчість», 1958), який набагато просунув уперед справу створення історії української фольклористики дожовтневої доби.

Нарис складається з кількох розділів. У кожному з них дається загальна характеристика розвитку фольклористичних інтересів на Україні за історичними етапами, визначаються й аналізуються основні проблеми збирання та вивчення народної творчості на кожному з цих етапів, розглядається діяльність найяскравіших українських фольклористів певного часу.

У першому розділі — «Зародки вивчення староруської і української народної поетичної творчості з найдавніших часів до початку XIX ст.» (автор П. М. Попов) — простежується зародження східнослов'янської фольклористики з часів Київської Русі (з XI ст.), наводяться дані про розвиток інтересів до народної творчості у пізніший період, про місце фольклору в рукописних і друкованих джерелах XVIII ст.

Багатим фактичним матеріалом, цікавими спостере-

---

¹ Матеріали сесії, посвященої итогам археологічних і етнографічних досліджень 1964 года в СССР. (Тезиси докладов). Баку, 1965, стор. 238—239.

женнями та важливими висновками позначені й інші розділи — «Фольклористика першої третини ХІХ ст.» (автор І. Цапенко), «Фольклористика 40—60-х років» (автор М. Нечитайюк), «Фольклористика 70—90-х років» (автор О. Дей), «Фольклористика 1895—1917 років» (автори М. Іщук та М. Матвійчук).

Чимало уваги проблемі становлення й розвитку української фольклористики приділено в підручнику «Українська народна поетична творчість» (1965). Тут вміщено нарис О. І. Дея «Основні відомості з історії фольклористики», де простежується розвиток збирання й вивчення народної творчості на Україні в дожовтневий час та висвітлюються основні теоретичні проблеми фольклористики. Він складається з окремих розділів, порядок розташування яких також відбиває основні етапи формування та поступального розвитку цієї галузі науки.

В цьому ж підручнику фактично вперше більш-менш широко змальовано розвиток української науки про народну творчість у пожовтневий час у нарисі «Радянська фольклористика» (автор П. Д. Павлій). Тут відзначено важливу роль радянської преси в посиленні інтересу дослідників до новотворчості, розглянута діяльність науково-дослідних установ, аналізувалися основні видання, здійснені радянськими фольклористами, охарактеризовані основні ланки, проблематика й завдання радянської науки про фольклор.

Узагальнюючі історіографічні праці українських вчених органічно доповнюються дослідженнями Г. С. Сухобрус, М. М. Плісецького, Б. П. Кирдана, І. П. Цапенка, В. А. Юзвенко, Н. С. Шумади, М. М. Гайдая, О. О. Мордвинцева та інших, присвяченими вивченню окремих проблем, а також статтями й монографіями, де розглядається діяльність яскравих представників української фольклористики. Сюди ж слід віднести статті П. М. Попова — «До характеристики наукової діяльності О. О. Потебні» («Радянське літературознавство», 1947, № 7-8), «Тарас Шевченко про народну творчість» («Радянське літературознавство», 1952, № 16), «М. О. Максимович» («Вісник АН УРСР», 1954, № 10). Нещодавно вчений завершив чималий нарис про фольклористичну діяльність М. Костомарова. Окремі питання історії української фольклористики порушуються

і в ряді статей працівників вузів — О. С. Романця, Г. А. Нудьги, Г. І. Сінченка, В. Л. Микитася, О. Й. Коцюби тощо.

Багато важливих проблем історії української фольклористики зачепив О. І. Дей у монографії «Іван Франко і народна творчість» (К., Держлітвидав України, 1955). Дослідник всебічно охарактеризував збирацьку і видавничу діяльність Франка-фольклориста, докладно розглянув його погляди на народну творчість, оцінив вклад Франка у вивчення різних жанрових форм українського фольклору.

На яскравих прикладах О. Дей характеризує Франка як послідовного борця за передову науку, як принципового критика ідеалістичних теорій у вітчизняному народознавстві. Він розкриває суть різних шкіл у буржуазній фольклористиці, виділяє проблеми, навколо яких точилася гостра боротьба між представниками прогресивного й реакційного напрямку.

Автор дав високу оцінку діяльності Франка як фольклориста і вказав на потребу творчого опанування радянськими дослідниками наукового доробку Каменяра. «Видатна фольклористична спадщина І. Франка, — підкреслює він, — заснована на матеріалістичному тлумаченні явищ народної творчості і пройнята безмежною любов'ю до трудового народу й до кращих його духовних досягнень, сповнена демократичних ідей і палкого революційно-демократичного заперечення буржуазно-націоналістичних та космополітичних наклепів на народ і його культуру, є цінним здобутком української дожовтневої фольклористики, критичне засвоєння її і є одним з важливих завдань радянської науки про народну творчість» (стор. 129).

Вперше більш-менш широко дослідила багату фольклористичну спадщину Ф. М. Колесси С. Й. Грица¹, зачепивши при цьому чимале коло теоретичних проблем фольклористики, що знаходились в центрі уваги видатного вченого. Вона докладно зупинилась на проблемі музичного стилю і питаннях походження українських дум, проаналізувала праці Колесси про народнопісенну творчість, відзначала заслуги вченого в розробці питань

---

¹ С. Грица. Ф. М. Колесса. К., Держ. вид-во образотв. мист. і муз. л-ри УРСР, 1962. 111 с.

жанрової специфіки, локальних особливостей, класифікації, методики збирання й вивчення українських пісень, підкреслювала його постійні інтереси до новотворів. Дослідниця дала розгорнуту характеристику фольклористичної концепції Ф. Колесси, відзначала прогресивність його поглядів, оцінювала праці вченого, як важливий внесок у розвиток вітчизняної науки про народну творчість, підкреслювала спільність ідейної позиції вченого в ряді принципово важливих питань фольклористики з позиціями багатьох передових діячів вітчизняного народознавства — І. Франка, М. Лисенка, М. Горького, Ю. Соколова, М. Азадовського та ін. Окремо зупинилась авторка на діяльності вченого в радянський час. Повне уявлення про різноманітну і плідну діяльність Ф. Колесси дає сама його наукова спадщина, видання якої здійснюється нині працівниками ІМФЕ.

Окреме дослідження фольклористичної й етнографічної спадщини І. І. Манжури опублікував автор цих рядків¹.

Помітне місце серед подібних праць зайняла книга М. Яценка про одного з найвидатніших українських фольклористів В. М. Гнатюка². Автор глибоко висвітлив громадську й наукову діяльність вченого, на широкому фактичному (в тому числі й багатому рукописному) матеріалі розкрив його різноманітні й плідні, багатосторонні зв'язки з прогресивними вченими України, Росії та інших слов'янських країн, проаналізував його основні праці. Значний внесок зробив В. Гнатюк у збирання народної творчості, в розробку методики збиральної роботи, що також відзначено дослідником.

Багато важливих теоретичних проблем фольклористики зачепив автор у третьому розділі книги, де розглядаються погляди В. Гнатюка на народну творчість. Дослідник показує, як неоднаково вирішували різні школи у фольклористиці проблему народу, як ставились та розв'язувались в українській науці кінця ХІХ — початку ХХ ст. питання творця фольклору, питання новотворів, як по-різному розумілась проблема історизму народної творчості, її зв'язок з епохою тощо.

¹ І. П. Березовський й Іван Манжура (нарис життя і діяльності). К., Вид-во АН УРСР, 1962. 123 с.

² М. Т. Яценко. Володимир Гнатюк (життя і фольклористична діяльність). К., «Наукова думка», 1964. 286 с.

Чимало уваги приділив автор розглядові таких проблем, як співвідношення колективного та індивідуального у фольклорному процесі, діалектика форми і змісту в художній творчості, своєрідність зв'язку традиції й новотворів, проблема жанрової специфіки фольклору. На багатьох прикладах дослідник доводить прогресивний характер діяльності Гнатюка, підкреслює його великі заслуги перед всією слов'янською наукою.

Окремий розділ книги присвячений вивченню славістичних інтересів ученого.

Відрадно, що фольклористи України та інших республік Союзу в останні роки посилили висвітлення також недостатньо вивченої проблеми українсько-східних фольклорних та фольклористичних взаємин¹.

На кожному етапі розвитку радянської фольклористики життя висувало перед дослідниками свої найактуальніші завдання, розв'язання яких у свою чергу викликало розробку відповідних проблем, зумовлювало піднесення певних ліній і ланок науки. Одним з таких завдань, значення якого для дальшого розвитку науки важко переоцінити, є здійснення багатотомного видання українського фольклору, що розпочалося в останні роки. Уже вийшли в цій серії «Історичні пісні» (1961), «Загадки» (1962), «Ігри та пісні» (1963), «Колядки та щедрівки» (1965), «Пісні Явдохи Зуїхи» (1965), «Радянська пісня» (1967), «Жартівливі пісні» (1967); незабаром мають також вийти «Коломийки», «Танцювальні пісні», «Весілля», «Думи», «Весільні пісні».

З метою підвищення наукового рівня книг, що виходять у даній серії, учена рада Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського Академії наук УРСР створила спеціальну редколегію, до якої увійшли: О. І. Дей (голова), М. М. Гордійчук,

---

¹ Див. О. Ш. Гвінчідзе. Н. Церетелі — дослідник української народної творчості. Тбілісі, Вид-во АН Грузинської РСР, 1954 (грузинською мовою; Н. Церетелі — М. Цертелев. — І. Б.); А. Ковалівський. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII—XX ст. — Антологія літератур Сходу. Харків, [Вид-во Харківського університету], 1961, стор. 9—122; М. Я. Чіковані. Російські та українські фольклорні мотиви в творчості Давида Гурамшвілі. — НТЕ, 1963, № 3, стор. 65—68; Я. Дашкевич. Армянский ученый Садок Баронч как собиратель украинского фольклора. — «Историко-филологический журнал», Ереван, 1965, № 1 (28), стор. 296—300.

К. Г. Гуслистий, О. А. Правдюк, М. П. Стельмах,
Г. С. Сухобрус.

Щоб представити в єдиному науковому зводі величезний фактичний матеріал, дослідники повинні виробити більш-менш тверді, чіткі критерії його відбору й систематизації. Народна творчість — досить неоднорідне художнє утворення, надзвичайно складний культурний комплекс, в конкретних формах якого різноманітні, історично змінні особливості — часові, локальні, жанрові, тематичні тощо — органічно переплітаються і, залежно від конкретних умов місця і часу, виступають у різних, часом несподіваних, комбінаціях з перевагою то одного елемента, то іншого. Зрозуміло, що критерії оцінки й відбору, принципи класифікації цієї творчості повинні органічно виростати з наукового синтезу, повністю базуватися на ґрунті цілісного осмислення всього фольклорного процесу і відзначатися певною універсальністю та гнучкістю. Адаже вони мають охопити в єдиній системі широкий матеріал найрізноманітнішого ідейно-художнього й естетичного плану.

Ось чому в останній час наші вчені все більше проявляють живий інтерес до проблеми класифікації народної творчості. Вирішення її проллє світло на багато важливих питань генезису й розвитку фольклору і дасть ключі до побудови в майбутньому широкої, суцільної його історії.

Цікаву статтю, яка стала предметом жвавого обговорення¹, нещодавно опублікував О. І. Дей². Дослідник висловив чимало плідних думок щодо проблеми жанрової специфіки народної поезії і зробив спробу намітити деякі принципи класифікації пісенної творчості за характером прояву в ній головних, визначальних рис.

Систематизація різноманітної щодо художньої форми, конкретної функції та сфери побутування народної творчості має провадитись з максимальним урахуванням характеру поєднання й специфіки вияву в ній усіх її ознак з огляду на історичний розвиток фольклору, з в'ясненням шляхів складання різних художніх форм та розкриттям їх взаємодії, встановленням причин особливо інтенсивного розвитку в певний історичний період.

¹ НТЕ, 1966, № 4.

² НТЕ, 1966, № 2.

одних видів творчості й затування чи консервації інших тощо. Це в свою чергу висуває перед дослідниками завдання поглибленого історичного вивчення народної творчості в її основних жанрових утвореннях: за найяскравішими рисами, в конкретних, різноманітних зв'язках з епохою і широкій взаємодії з іншими культурними чинниками.

Одним з важливих завдань, що закономірно впливає з пануючої нині тенденції до широкого, цілісного осмислення й узагальнення розвитку фольклорного процесу, є здійснення систематичної й якомога повнішої наукової інформації, проведення постійного обміну досвідом, систематичне вивчення і творче засвоєння кращих досягнень світової науки, піднесення культури наукового пошуку, розробка методики конкретно-соціологічного вивчення фольклору тощо. Невід'ємною складовою частиною цього завдання є підвищення рівня бібліографічної роботи, створення відповідних покажчиків і путівників різного типу.

В цілому бібліографічна робота в галузі фольклористики ще провадиться недостатньо, хоча й тут уже намітились певні зрушення. В останні роки М. Г. Марченко та П. Д. Павлій розпочали публікацію матеріалів до бібліографії української радянської фольклористики¹. Певне місце посіла бібліографія сучасної фольклористики і в покажчику Н. Ф. Королевич та Ф. К. Сарани «Слов'янська філологія на Україні (1958—1962 рр.)» (К., Вид-во АН УРСР, 1963. 611 с.). Все це повинно служити справі зміцнення і збагачення фактичної наукової бази для розгортання в майбутньому народознавчих студій.

Нерозривність організації фольклористики та послідовного розвитку на марксистській основі її власної наукової методики, діалектика, єдність наукового аналізу й синтезу при вивченні народної творчості, постійне зміцнення зв'язку з життям народу — в цьому запорука дальшого розвитку української науки про фольклор.

---

¹ Див. НТБ, 1959, № 2, 3, 4; 1960, № 1, 2, 3, 4; 1961, № 1, 3; 1966, № 1, 2, 3, 4, 5; 1967, № 3, 4.

ВИСНОВКИ

Велика Жовтнева соціалістична революція, яка відкрила нову еру в історії людства, внесла істотні зміни і в характер та функції духовної культури мас, в самі погляди на суть народної творчості та мету її вивчення. Вперше за свою історію фольклористика стала наукою державного значення і почала розвиватися на плановій основі. Перед дослідниками постали завдання витлумачити з нових методологічних позицій конкретне значення різноманітної народної творчості, розкрити шляхи її розвитку та взаємини з іншими культурними чинниками, органічно поєднуючи наукове дослідження фольклору з повсякденною художньою практикою мас, з усім процесом культурного будівництва в країні й завданнями формування нової людини.

У пожовтневий час виникли сприятливі умови для розвитку народознавчої науки в цілому. Було створено спеціальні науково-дослідні установи для збирання й вивчення народної творчості, провадилось організаційне зміцнення фольклористики, збагачувалась її наукова база, а марксистсько-ленінське вчення, що дедалі більше утверджувалось як ідеологія всього радянського народу, давало ключі до глибокого проникнення в суть складних явищ народної творчості, розкриття її художньої природи та визначення місця фольклору в історичному процесі. Проте перебудова науки про народну творчість на нових методологічних засадах, в дусі вимог часу, перехід від вибіркового, часткового вивчення різних сторін народної творчості у її окремих формах до все повнішого й глибшого, цілісного осмислення з діалектикоматеріалістичних позицій всього фольклорного процесу — як специфічної ланки історичної діяльності мас — відбулися не відразу.

Українська радянська фольклористика за п'ятдесят років, що минули з часу Великої Жовтневої соціалістичної революції, пройшла в своєму розвитку три основних етапи.

Перший з них обіймає час від встановлення радянської влади на Україні до середини 30-х років. Це був період інтенсивного шукання дослідниками відповідних методів та форм збирання, вивчення й практичного використання — у світлі нових завдань — різноманітних видів народної творчості, період формування фольклористики на якісно новій методологічній основі.

Переборюючи шкідливі впливи різних ворожих марксизмові шкіл та напрямів у народознавстві, підхоплюючи й розвиваючи прогресивні традиції дожовтневої фольклористики, українські вчені в ці роки прагнули збагнути сутність діалектикоматеріалістичної концепції фольклору та виявити основні лінії й форми перетворення в життя тих настанов, що випливали з марксистсько-ленінського розуміння народної творчості.

Характерною особливістю тогочасної фольклористики був її нерозривний зв'язок з етнографією, що плідно позначалося на розвитку обох близьких між собою галузей народознавства, забезпечувало можливість різнобічного вивчення народної творчості у зв'язку з конкретним побутом мас. Значною мірою завдяки цьому виразно почала проявлятися тенденція до розширення предмета науки про фольклор.

Почасти на цьому ґрунті розвинулась тоді й музична фольклористика та закладалися основи вивчення народної хореографії, народного театру, народного образотворчого мистецтва.

Вдячним джерелом розвитку радянської фольклористики періоду її становлення була політико-виховна й культурно-освітня робота серед мас, що набула тоді чималого розмаху і до певної міри визначала шляхи формування в новому дусі (насамперед на конкретній, прикладній основі) науки про народну творчість. На цій базі дедалі більше утверджувалось функціональне вивчення фольклору, хоча в цілому дана лінія досліджень тоді ще не набула достатнього розвитку.

Не менш важливим фактором, що специфічно впливав на форми й методи фольклористичної роботи та загалом на розвиток науки про народну творчість, було піднесення народної освіти в країні. Перші підсумкового плану огляди української народної творчості, опубліковані в цей час, своєю появою якраз завдячували розвиткові школи різних ступенів.

Окрема яскрава сторінка радянської фольклористики 20-х — початку 30-х років пов'язана з посиленням краєзнавчого руху, що значно активізувало збирацьку роботу на місцях, надавши їй широкого розмаху й масовості.

Визначальним фактором у розвитку української радянської науки про народну творчість періоду її становлення була діяльність науково-дослідних осередків, перш за все установ Академії наук УРСР. Саме тут вироблявся новий підхід до фольклору, утверджувались наукові методи розкриття з марксистських позицій його суті, виявлення його функціональних рис тощо; це, зокрема, відбилось у працях А. Лободи, К. Квітки, В. Петрова, В. Білого та ін. Плідно позначалась на розвитку комплексних досліджень в новому дусі, на утвердженні соціологічної лінії в працях українських вчених науково-дослідна практика передових російських фольклористів — братів Б. М. та Ю. М. Соколових, М. Аздовського, О. Нікіфорова, М. Андрєєва та ін. Винятково важливу роль у справі перебудови радянської фольклористичної науки відіграли в цей час виступи О. М. Горького з корінних проблем народної творчості.

Разом з тим якраз у науково-дослідних установах тих років гірші традиції буржуазної науки виявились найбільш живучими. Певної шкоди розвитку фольклористики на марксистсько-ленінських засадах завдавала, зокрема, діяльність М. Грушевського, який пропагував різні хибні ідеалістичні, буржуазно-націоналістичні концепції в науці, чинячи опір передовим тенденціям, що йшли від прогресивної частини радянських вчених.

Відчутними були пережитки міфологічної, буржуазно-соціологічної та інших ідеалістичних шкіл, що виявлялося в перебільшенні значення колективного начала у фольклорному процесі, в посиленому студіюванні насамперед первісних та пережиткових форм культури.

Негативно позначились на розгортанні дослідної роботи в галузі народної творчості недосконалість наукової методики, відсутність єдиного фольклористичного центру і в цілому організаційна рихлість Академії наук УРСР. Це часом призводило до дублювання наукових тем та односторонності їх розробки, до безсистемного, не завжди цілеспрямованого нагромадження фактів та спостережень і сприяло поширенню в науці об'єктивіст-

ського за своєю суттю, так званого фактографічного методу досліджень.

Проте в цілому українська фольклористика розглядуваного періоду в порівнянні з дожовтневою наукою про народну творчість була значним кроком вперед — як щодо широти охоплення вивченням фольклорного процесу, так і щодо глибини, повноти його осмислення з діалектикоматеріалістичних позицій. Фактично в цей час були закладені основи історичного, конкретно-соціологічного вивчення різноманітної народної творчості і все більше утверджувались погляди на фольклор як на цінне історичне джерело, активний суспільний чинник, ділянку культури, що особливо міцно пов'язана з повсякденною історичною практикою мас. Це, зокрема, вилилось у ряд комплексних, підсумкових праць (монографій, збірників і статей), де розглядались питання генезису й розвитку окремих видів народної творчості. Саме тепер започаткувалось систематичне вивчення новотворів як суттєвого елемента при з'ясуванні характеру й тенденцій розвитку цілого фольклорного процесу. Винятково важливу роль у посиленні інтересів дослідників до сучасного фольклору і в пропаганді марксистських поглядів на народну творчість в цілому відіграла партійна, громадсько-політична та культосвітня преса.

Як окремий період у розвитку радянської науки про народну творчість слід розглядати наступне десятиліття (середина 30-х — середина 40-х років). Характерним в цей час було активне організаційне зміцнення фольклористики. В системі Академії наук УРСР з 1936 р. почав діяти спеціальний науково-дослідний осередок — Інститут українського фольклору (що в 1942 р. був реорганізований в Інститут народної творчості і мистецтва, а в 1944 р. на його основі виник Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії). Це цілком визначалося своєрідними обставинами часу, органічно пов'язувалося з посиленням тоді централізації керівництва у всіх сферах життя радянського народу і забезпечувало можливість цілеспрямованіше розвивати з партійних позицій науку про народну творчість. То були роки експериментування і спроб перетворити в життя настанови, що випливали з розуміння фольклору як повноцінного, глибоко сучасного й дійового ми-

стецтва. Саме тепер було остаточно сформульовано марксистську концепцію фольклору, більш чітко визначилися завдання його наукового осмислення в новому дусі, удосконалювалися форми й методи його практичного використання, посилилось функціональне вивчення народної поезії.

Дедалі більшого визнання серед дослідників набуває в ці роки ідея створення історії народної творчості. Почасти під впливом цього, а також у зв'язку з піднесенням в країні культурного будівництва, з потребами розвитку радянського мистецтва на народній основі вчені прагнуть збагнути особливості розвитку фольклору в його безпосередніх зв'язках з життям, з усією суспільно-історичною практикою народу, виявити головні напрямки розвитку народної творчості та виробити відповідні форми її освоєння в процесі культурного будівництва.

На цій основі почалась розробка проблеми фольклорно-літературних і фольклорно-мистецьких взаємозв'язків. Робляться спроби «вплинути» на процес масової художньої творчості, інтенсивно вивчаються творці та носії фольклору. Предметом пильної уваги дослідників стає сучасна народна поезія, бо саме тут особливо виразно простежуються конкретні джерела художньої творчості, розкривається характер її зв'язку з дійсністю, більш-менш повно виявляється соціальна функція, справжнє місце цієї творчості в житті народу.

І все ж фольклористика цього десятиріччя, яке загалом було перехідним етапом в історії радянської народознавчої науки, ще мала значні недоліки, зумовлені цілим рядом характерних обставин часу (культ особи, специфічні умови життя воєнних років та ін.). Деякі органічні й суміжні ділянки науки про народну творчість (музична фольклористика, етнографія) фактично були тоді згорнуті; в час війни звузилося також студіювання народно-поетичної творчості. Певної шкоди завдавали й волюнтаристська практика «керувати» фольклорним процесом та надмірне захоплення фольклористів культосвітньою роботою, а особливо — вульгарносоціологічний підхід до збирання й вивчення народної творчості. Це сприяло поширенню в радянській науці традицій буржуазної так званої історичної школи, що виявлялося насамперед в перебільшенні значення індивідуального на-

чала у фольклорному процесі, в деякій недооцінці художньої природи народної творчості та ролі в ній художніх традицій, в тлумаченні її як якогось «протоколу» історичного життя мас. Тим часом теоретичне осмислення народної творчості, її порівняльне вивчення провадилось недостатньо.

Вищим етапом є фольклористика повоєнного часу. Помітно збагатилась її база, відновились і зміцніли традиційні зв'язки з етнографією, розширився предмет дослідження.

У післявоєнні роки остаточно усвідомлюється більшістю дослідників — як основне завдання — необхідність створення суцільної історії народної творчості. Тепер це широке завдання все більше конкретизується й диференціюється на ряд вузких, спеціальних завдань, що в свою чергу зумовило піднесення певних напрямків дослідної роботи.

Однією з найважливіших ліній його здійснення є поглиблене осмислення фольклору в найяскравіших жанрових утвореннях. Це зумовило посилення розробки проблем епосу, робітничого фольклору, висвітлення питань історичного розвитку пісенних форм народної творчості, висунуло на перший план потребу широкої розробки проблеми фольклорно-літературних та фольклорно-мистецьких взаємин, активізацію порівняльного вивчення уснопоетичної творчості, висвітлення її міжнародних зв'язків.

Невід'ємною складовою частиною цієї праці є здійснення багатотомного видання фольклору, що також пов'язане з необхідністю вирішення ряду важливих завдань (розробка проблем жанрової визначеності у фольклорі, обґрунтування критеріїв та принципів класифікації конкретних художніх зразків, розкриття міжжанрових взаємовпливів тощо). У післявоєнні роки і цей напрямок фольклористичної роботи активізувався.

Багато уваги приділяють тепер дослідники з'ясуванню специфіки фольклористики як окремої, важливої галузі науки, визначенню її місця серед інших народознавчих дисциплін та її ближчих завдань.

Показником зрілості й зростання сучасної науки про народну творчість є поява значних історіографічних праць, активна розробка питань історії й методології науки про народну творчість. У повоєнні роки

цей напрямок дослідної роботи проявився в працях П. Попова, О. Дея, П. Павлія, Г. Сухобрус, І. Цапенка.

Разом з тим необхідно відзначити, що ще не всі лінії сучасної фольклористики розвиваються рівномірно. Так, недостатньо розробляється методика збирання й дослідження фольклору, не завжди чітко визначаються основні проблеми; недостатньо ефективним буває й наукове планування та координація дослідних робіт.

Ще ждуть своєї постановки й серйозного вивчення проблема локальних особливостей народної творчості; проблема творчого методу, стилю, мови фольклору. Порівняно слабо освітлені й співвідношення та взаємодія жанрів на різних етапах розвитку фольклорного процесу, роль традицій у масовій художній практиці.

Одним з важливих завдань є створення історії української фольклористики з якомога повнішим урахуванням її різноманітних ділянок та відгалужень, розкриттям зв'язків з іншими народознавчими дисциплінами й висвітленням її міжнародних взаємозв'язків. Усе це вимагає дальшого опанування прогресивної спадщини вітчизняного народознавства, глибокого осмислення й належної оцінки того внеску, що його зробили в нашу науку як М. Максимович, Т. Шевченко, І. Франко, В. Гнатюк (діяльність яких порівняно широко вивчена), так і І. Срезневський, М. Костомаров, П. Чубинський, М. Драгоманов, П. Житецький, Б. Грінченко, М. Сумцов, А. Кримський, П. Мартинович, А. Лобода, К. Квітка, В. Кравченко, В. Петров, В. Камінський, В. Білий, М. Грінченко, Ф. Колесса, Р. Волков, М. Рильський, П. Попов та багато інших діячів української фольклористики дожовтневого й радянського часу, пильного вивчення діяльності наукових осередків, критичного перегляду й оцінки всіх публікацій та досліджень народної творчості, розкриття методики української науки про фольклор в її історичному розвитку.

Глибоке опанування кращих традицій нашого народознавства сприятиме їх дальшому розвитку і втіленню в практику культурного будівництва.

Зусилля радянських вчених якраз і спрямовані тепер на дальше всебічне зміцнення основних ланок науки, осмислення специфіки фольклористики, визначення її місця в сучасному житті, розв'язання найактуальніших питань походження й розвитку народної творчості.

ПОКАЖЧИК ИМЕН

- Абрагам О.— 92
Азадовський М. К.— 13, 37, 53,
185, 186, 325, 331
Айзеншток І. Я.— 197
Александров Г. Ф.— 251
Аляб'єв О. О.— 88
Амбросій П.— 316
Амірі Г.— 172
Андерсен Г. Х.— 47
Андреев М. П.— 4, 64, 186, 331
Андрієвський О. О.— 156
Андрущенко К.— 132
Анікін В. П.— 13
Антонович В.— 66, 67
Арнаутов В.— 45
Артемський А. Я.— 81, 82, 149
Астахова А. М.— 13
- Багмет А.— 132
Бажан М. П.— 220, 224
Базанов В. Г.— 13
Байда — 95
Баранников О. П.— 151
Баронч С.— 326
Батюк П.— 25
Бахтинський Ф.— 151
Белінович Н.— 231
Бенеш Б.— 319
Береговський М.— 152, 172, 226
Березовський І. П.— 325
Бедний Д.— 136
Белінський В. Г.— 17, 297
Білецька В. Ю.— 85, 127, 148
Білецький Д. М.— 244, 282
Білецький Л.— 39, 40
Білецький О. І.— 4, 12, 78, 148,
190, 191, 192, 318
Білий В.— 120, 134, 140, 331,
335
Блакитний В. М. (Еллан В.) —
17, 19, 292
Бобкова В. С.— 269, 273, 285, 290
- Бобровников Є.— 312
Богатирьов П. Г.— 252
Богданов В. В.— 55
Богуславський К.— 21, 23, 28,
30, 135
Бодянський О.— 3, 157, 297, 301
Бойко В. Г.— 284, 291, 292
Бондаренко А. І.— 258
Бондаренко М. С.— 316
Борисов Е.— 38
Борисов Н.— 44
Борисова Є.— 179
Браун В.— 146
Бродзінський К.— 299
Будяк Ю.— 45
Бузук П. А.— 50
Букатевич Н. І.— 82
Булаховський Л. А.— 252
Бутник-Сіверський Б. С.— 35,
304
Бюхер К.— 42, 119
- Вагилевич І.— 3
Василенко З. І.— 276, 308
Ващенко В. С.— 288
Венелін Ю.— 301
Вересай О.— 193, 207, 315
Верховинець В. М.— 23, 44, 93,
145, 294
Верьова Г. Г.— 172
Веселовський О. М.— 185, 210,
252, 254
Ветухов О.— 85, 132
Виноградов В. В.— 257
Виноградов Г.— 112, 185
Владимирський Г. Д.— 185
Владислав Я.— 302, 303
Вовк Ф. К. (Хв. Вовк) — 63, 73,
84, 85, 96, 111, 120
Вовчок Марко — 4, 222, 290
Возняк М. С.— 4, 61, 73, 94, 95
Волинський П. К.— 181, 197

- Волков Р. М.— 4, 45, 50, 122,
 131, 148, 181—183, 243, 258,
 293, 296, 318, 335
 Волошин І. О.— 305
 Воробей П. І.— 21
 Вундт — 40, 71
 Вухналь Ю.— 44

 Габель М.— 148
 Гаевський К.— 140
 Гайдай М. М.— 12, 300, 323
 Гайдай М. П.— 52, 86, 167, 169,
 197, 310
 Гайовий Л.— 147
 Галиця М.— 262, 263
 Галюн І.— 134
 Гвінчідзе О. Ш.— 326
 Герасименко В. Я.— 127
 Герцен О. І.— 297
 Глинський І. В.— 228
 Глібов Л.— 43
 Глінка М.— 204
 Глоба А.— 231
 Глухенька Н. О.— 304
 Глущенко І.— 139
 Гнатюк В. М.— 4, 61, 84, 95,
 157, 325, 326, 335
 Гнатюк М. П.— 288
 Гоголь М. В.— 197, 223, 294
 Головацький Я.— 3
 Гомер — 43, 219
 Гомін Л.— 281
 Гонтаренко П. Ф.— 212
 Гончар О. Т.— 291
 Гордійчук М. М.— 201, 245, 276,
 308, 327
 Горленко В. П.— 68
 Горький О. М.— 18, 19, 32, 37,
 53, 59, 121, 125, 163, 164, 169,
 173, 180, 192, 193, 206, 208,
 213—215, 217—219, 222, 223,
 265, 294, 325, 331
 Гошко Ю. Г.— 286
 Грабовський М.— 299
 Гребень А.— 315
 Гребінка Є.— 3, 43
 Григорович В.— 301
 Грица С. Й.— 11, 107, 311, 324
 Грицюта М. С.— 290
 Грінченко Б. Д.— 4, 43, 44, 74,
 335
 Грінченко М. О.— 4, 86, 93, 160,
 167, 169, 171, 200—207, 272,
 311, 318, 335

 Грузман З. М.— 193
 Грушевська К. М.— 68, 70—73,
 94, 116, 117, 129—131, 153,
 284
 Грушевський М. С.— 66, 68—70,
 72, 97, 116, 118, 119, 121, 260,
 331
 Гудзій М. К.— 253
 Гузь П. І.— 134
 Г-ук М.— 137
 Гулак-Артемівський П. П.— 222
 Гулак-Артемівський С. С.— 294
 Гуменюк А. І.— 245, 308, 311—
 315
 Гурамівшілі Д.— 326
 Гурдзан І.— 316
 Гуревич Р.— 47, 190
 Гурін І. І.— 74
 Гусев В. Є.— 10, 13
 Гуслистий К. Г.— 12, 242, 243,
 318, 321, 327
 Гуць М. В.— 301

 Данилко К. Ю.— 286
 Данилов В. В.— 61, 64, 67, 157
 Дашкевич В.— 85
 Дашкевич М. П.— 261
 Дашкевич Я.— 326
 Дашченко М.— 132
 Дей О. І.— 4, 12, 242, 270, 271,
 273, 276, 287, 288, 293, 321,
 323, 324, 326, 335
 Демуцький П. Д.— 28, 32, 87,
 88, 157, 310
 Дем'янчук І.— 276, 291
 Дерев'янченко К.— 219
 Джабаев Джамбул — 193, 220
 «Джангар» — 224, 225
 Дзбановський Є.— 84
 Димінський А.— 4, 132, 157
 Димшиц О. Л.— 185
 Дмитрієв-Кабанов П.— 294
 Дмитрова Л.— 78
 Дмитрук Н.— 52
 Добахова О.— 316
 Добролюбов М. О.— 17, 185,
 297
 Довбуш — 280
 Довженко В. Д.— 11, 28, 276
 Довженко О. П.— 291
 Дога В.— 37
 Доленга-Ходаковський З.— 299
 Донченко О.— 44, 45
 Дорошкевич О.— 39, 40

- Драгоманов М. П.— 4, 66, 67,
 95, 96, 235, 267, 335
 Дюркгейм — 69, 70, 83, 117, 121,
 252
 Езоп — 302
 Еллан В. (Елланський) — див.
 Блакитний В. М.
 Елькін Д.— 38
 Енгельс Ф.— 8, 194, 196
 Єрофіїв І.— 145, 284
 Єрузалем — 70
 Єфименко П. С.— 4
 Жданов А. О.— 251
 Жемчужников Л. М.— 4, 235,
 297
 Жирмунський В. М.— 185
 Житецький П. Г.— 4, 101, 117,
 265, 284, 335
 Жінкін М. І.— 94, 128, 129, 148,
 205
 Жук А. К.— 304
 Забіла Н.— 45
 Загайкевич М. П.— 288
 Загірня М.— 44, 157
 Заграда Н.— 84, 94, 111
 Закревський М.— 157
 Залеський В.— 299
 Залужний О.— 46
 Замлинський В.— 286
 Затонський В. П.— 27, 48
 Зеленін Д. К.— 64, 73, 186
 Землянова Л. М.— 253, 254
 Зілинський О. І.— 293
 Зінов'єв К.— 290
 Золотоверхий І. Д.— 145
 Зуїха Явдоха — 281
 Іваненко О.— 45, 226
 Іваниця Г.— 38
 Іванов С.— 35
 Іванченко І.— 219
 Іллюмінарський С.— 153
 Іонов О. В.— 281
 Ірод — 306
 Ісірович М.— 212
 Іщук М.— 323
 Кабашников К. П.— 258
 Кагаров Є. Г.— 64, 156
 Казимиров О. А.— 306
 «Калевала» — 149, 225
 «Калевіпоег» — 225
 Калинин А.— 262, 281
 Калінін М. І.— 8
 Камінський В.— 335
 Кан-Шаргородська І.— 275
 Капустянський І.— 140, 141
 Караман П.— 96, 97
 Карлович Я.— 299
 Кармалюк — 127, 280
 Карпеко О. О.— 51
 Карпенко Ф.— 316
 Кауфман Л. С.— 316
 Квітка К. В.— 4, 14, 61, 73,
 86—93, 100, 114, 116, 145, 149,
 235, 250, 311, 331, 335
 Квітка-Основ'яненко Г.— 3, 43,
 235, 290
 Кирдан Б. П.— 13, 257, 276, 323
 Кирчів Р. Ф.— 293
 Кінько А. М.— 212, 266, 268,
 272, 275—277, 281
 Кіров С. М.— 209
 Климовський С.— 316
 Клінгер В.— 73
 Кнейчер В. Н.— 258
 Кобилянська О.— 290
 Ковалівський А. П.— 85, 326
 Коваль М. В.— 276
 Коваль О.— 315
 Кожушний М.— 23
 Козаченко А. І.— 53
 Козицький П. О.— 4, 21, 23, 30,
 167, 243
 Колесса І.— 89
 Колесса О.— 97
 Колесса Ф. М.— 4, 11, 14, 33,
 38, 61, 66, 73, 88, 94, 95, 97—
 107, 129, 131, 145, 153, 157,
 168, 183, 195, 197—202, 210,
 222, 230, 233, 235, 243, 267,
 284, 287, 308, 318, 324, 325, 335
 Кольберг О.— 299
 Комаринець Т. І.— 288, 289
 Копержинський К.— 73
 Корнфельд Л.— 225
 Королевич Н. Ф.— 328
 Король П.— 139
 Коротін Є.— 123
 Корсун О.— 297
 Корсунська Б.— 172
 Коряк В.— 19, 40, 41, 45
 Косарик Д. М.— 139, 220
 Костенко В.— 42

- Костомаров М. — 3, 157, 323, 335
 Коструб — 305
 Котляревський І. П. — 3, 43, 157, 222, 290
 Коцюба О. Й. — 324
 Коцюбинський М. М. — 4, 222, 290, 293
 Кравець О. М. — 289
 Кравцов М. І. — 13, 258, 295
 Кравченко В. Г. — 51, 145, 158, 335
 Кравченко І. І. — 212, 277
 Кравченко М. — 67
 Краєр — 107
 Крижановський Г. М. — 53
 Крижановський Б. — 120
 Кримський А. Ю. — 4, 11, 61, 116, 150, 151, 154, 157, 335
 Кропивницький М. Л. — 222
 Крупська Н. К. — 8, 46, 177, 194, 248
 Крюкова М. — 219
 Куба Л. — 300, 310
 Кудим Ош — 302
 Кудрик Б. — 149
 Кузьміч В. — 226
 Кулжинський І. — 297
 Кулик І. — 19, 292
 Кулина — 132
 Куліш П. — 3, 75
 Куницький О. С. — 120
 Купала Янка — 294
 Кучеренко О. — 23
 Кучугура-Кучеренко І. — 315
 Кушнарєнко Д. О. — 212
 Кушнерик Ф. Д. — 193, 207, 219, 315
 Кушніренко А. — 37

 Лавров С. Г. — 302
 Лавров Ф. І. — 12, 193, 212, 227, 245, 273, 274, 276, 277, 283, 315
 Лашук Ю. П. — 304
 Лебединський М. — 44
 Леві-Брюль — 69—72, 83, 121, 196, 252
 Левченко М. — 78, 109, 116, 132, 148
 Ленін В. І. — 7, 8, 15, 18—20, 22, 33, 34, 136, 138, 139, 145, 188, 206, 209, 230, 280
 Леонов Л. — 294
 Леонтович М. — 28, 86, 93, 204, 294

 Лепкий Б. — 96
 Лермонтов М. Ю. — 223, 294
 Лесков М. — 294
 Лисенко М. В. — 4, 86, 88, 172, 201, 204, 294, 312, 325
 Литвак Г. М. — 226, 231, 258, 272
 Литвиненко Х. — 219, 316
 Литвинів С. — 47
 Лиходій А. — 212, 310
 Ліждвой М. П. — 273, 277
 Лінтур П. В. — 262, 263, 267, 268, 281, 282
 Лобода А. М. — 4, 11, 14, 55, 61, 63, 73, 75—77, 83, 84, 109, 110, 128, 148, 151, 166, 331, 335
 Лозанова О. М. — 124
 Лозієв П. — 151
 Ломоносов М. В. — 294
 Лукаш М. — 275
 Лукашевич П. — 3, 297
 Луначарський А. В. — 8, 33, 145
 Людкевич С. — 294
 Лятошинський Б. — 294
 Лященко А. — 148

 Маковей О. — 290
 Максимільян — 305
 Максимович М. О. — 3, 66, 67, 88, 96, 104, 117, 157, 194, 235, 297, 301, 323, 335
 Малеча Н. — 84
 Малинка О. — 84
 Малишко А. — 291
 Манжура І. І. — 4, 67, 325
 Манько Є. — 316
 Маркович О. — 4
 Марковський Є. — 78, 145
 Маркс К. — 8, 194
 Марр М. Я. — 159
 Мартинович П. — 74, 335
 Марчанова М. — 303
 Марченко М. Г. — 328
 Матвійчук М. Ф. — 4, 213, 276, 294, 296, 323
 Машкін М. — 316
 Маяковський В. В. — 294
 Микитась В. Л. — 282, 324
 Милухо-Маклай М. М. — 252
 Миловидов Л. — 54
 Мирний П. — 4, 290
 Миронів М. — 45, 47—49, 190
 Миронець М. — 219
 Митрусь — 44
 Михайлов О. — 179

- Міллер В.— 187
 Мовчан Є.— 219, 315
 Молдавін М.— 245
 Мольнар М. І.— 300
 Мордвинцев О. О.— 12, 249, 301, 323
 Мочульський М.— 67
 Мураделі В.— 251
- Нагорний М. В.— 167, 169, 182, 207—209
 Надель Х.— 220
 Назаревський О. А.— 148, 298
 Насреддін Ходжа — 151
 Науман Г.— 107, 117, 123, 126, 187
 Нечиталюк М.— 276, 288, 323
 Нечуй-Левицький І. С.— 290
 Нікіфоров О. І.— 64, 112, 113, 131, 331
 Ніс С.— 74
 Ніцше — 117
 Новицький Я. П.— 4, 61, 74
 Новоселов Ф. П.— 54
 Номис М.— 4, 109
 Носач П.— 219, 315
 Носенко О.— 141, 142
 Носов Л.— 276
 Нудьга Г. А.— 212, 266, 272, 282—284, 288, 303, 316, 324
 Н. Ф.— 21
- Обручев С. В.— 53
 Олексієва О. В.— 134
 Олійник М. М.— 12
 Олійник Ф.— 136
 Ольденбург С. Ф.— 53, 55, 131
 Оніщук А.— 84
 Островський М.— 193
 Островський О.— 148
 Отамановський В.— 57
 Охріменко П. П.— 298, 299
- Павелко П.— 222
 Павлій П. Д.— 11, 12, 167, 182, 209, 256, 264, 275, 277, 285, 319, 323, 328, 335
 Павлович О.— 290
 Панів А.— 17, 23
 Панч П.— 220
 Панько М.— 316
 Паулі Ж.— 299
 Пера — 302
 Первомайський Л.— 300—302
- Перев'язко Г.— 315
 Перепелюк В.— 315
 Перетц В. М.— 4, 64, 94, 118, 122, 132, 133, 148
 Петров В. П.— 57, 58, 83, 94, 148, 158, 159, 195—197, 250, 331, 335
 Петніков Г.— 226
 Пилипенко С.— 292
 Пипін О.— 297
 Піксанов М. К.— 53
 Пільгук І. І.— 4, 197, 222, 243, 288
 Плавюк В. С.— 303
 Плеханов В. В.— 8, 39
 Плісецький М. М.— 4, 172, 210, 211, 243, 245, 260, 274, 288, 296, 318, 323
 Плотніков І.— 124, 125
 Полівка Ю.— 123, 126
 Поліщук В.— 292
 Поліщук Ф. М.— 244
 Полтавський С.— 46
 Померанцева Е. В.— 13
 Пономарьов П. П.— 305
 Попов О.— 46
 Попов П. М.— 4, 10—12, 62, 115, 167, 172, 182, 194, 209, 227, 239, 243, 245, 246, 258, 273, 274, 277, 288, 289, 319—323, 335, 335
 Постоев П.— 55
 Потебня О. О.— 4, 96, 284, 323
 Правдюк О. А.— 288, 306, 307, 308, 327
 Притула Є. І.— 228
 Приходько П. Г.— 288, 289
 Пропп В. Я.— 252
 Прудкий Н.— 315
 Птуха М. В.— 55
 Путілов Б. М.— 13, 267, 321
 Пушкін О. С.— 179, 194, 222, 223, 294
 Пчілка О.— 157, 284
 Пясковський А. В.— 147
- «Рамаяна» — 302
 Ревть Ю.— 262
 Ревуцький Д. М.— 118, 167, 169, 197, 221, 235
 Ревуцький Л. М.— 294
 Репін І.— 294
 Рилєєв К.— 297

- Рильський М. Т. — 4, 11, 12, 171, 224, 241—243, 258, 263, 265, 266, 278—280, 286, 291, 292, 295, 301, 315, 321, 335
- Родіна М. С. — 11, 168, 169, 172, 212, 245, 256, 264, 276
- Роздольський О. — 61, 96, 233
- Розенберг О. — 148
- Розенцвайг А. — 152
- Романець О. С. — 324
- Руданський С. — 4, 132, 157, 290, 293
- Руднева А. В. — 93
- Рудченко І. — 4, 74, 157
- Руставелі Шота — 224
- Рябінін-Склярєвський О. — 68
- Рябчій З. Н. — 228
- Савицький Р. — 316
- Савченко С. — 61
- Савченко Ф. — 67, 70, 71—73, 95, 158
- Сав'як І. — 45
- Садківський Ф. — 38
- Сакулін П. М. — 123
- Салій П. — 55
- Салтиков-Щедрін М. — 294
- Самарін Г. О. — 258
- Самарін Ю. А. — 153
- Самокиш М. — 294
- Сарана Ф. К. — 328
- Сасунський Давид — 193, 224
- Свенціцький І. — 94, 96, 97
- Свидницький А. — 4
- Сенгалевич Ф. — 79, 150
- Сиваченко М. Є. — 242
- Сидельников В. М. — 13
- Сидоренко Г. К. — 268, 269
- Сінченко Г. І. — 275, 324
- Сковорода Г. С. — 290
- Сковорода О. — 37
- Скрипка В. М. — 300
- Скрипник М. О. — 20, 30, 145
- Слатін В. — 234
- Слободянюк М. В. — 172
- Смідович П. Г. — 53
- Сокальський П. — 92, 214
- Соколов Б. М. — 113, 122, 123, 124, 331
- Соколов Ю. М. — 4, 12, 37, 53, 64, 113—115, 123—125, 167, 169, 186—190, 193, 206, 208, 211, 215, 246, 247, 325, 331
- Соколова В. К. — 13
- Соколянський І. — 45, 46
- Сосенко К. — 97
- Сосюра В. — 291, 292
- Спенсер Г. — 196
- Сперанський М. — 4, 73
- Срезневський І. — 3, 157, 297, 301, 335
- Сталін Й. В. — 164
- Стальський С. — 219, 220
- Стельмах Г. Ю. — 12, 116
- Стельмах М. П. — 256, 272, 275—277, 291, 327
- Степовий Я. — 204
- Стеценко К. — 204, 294
- Студинський К. — 94
- Ступак Ю. П. — 244, 281
- Сумцов М. Ф. — 4, 38, 39, 61, 63, 96, 267, 335
- Сухобрус Г. С. — 4, 12, 172, 212, 245, 258, 260, 261, 263, 269, 273, 275, 277, 283, 296, 297, 323, 327, 335
- Тан-Богораз В. Г. — 81
- Танцюра Г. Т. — 74
- Тарасенко Н. Д. — 228
- Тардов М. — 220
- Твардовський О. — 294
- Тейлор Е. — 196
- Терещенкова С. М. — 154
- Тесленко А. — 222, 290
- Тимченко Є. — 149
- Титаренко С. — 37
- Тичина П. Г. — 192, 193, 219, 224, 291, 292
- Тищенко В. І. — 281
- Ткаченко Ф. Д. — 273
- Товарек Ф. — 303
- Толстов С. П. — 13, 185
- Толстой Л. М. — 294
- Трублаїні М. — 45
- Українка Леся — 4, 18, 222, 290, 293
- Улинець О. — 316
- Устенко М. — 182
- Ушинський К. — 44
- Федькович Ю. — 4, 290
- Фіалко Т. — 316
- Фіалет Х. — 290
- Фірканд — 70
- Фішер А. — 96

- Франко І. Я.— 4, 18, 65, 66, 95,
96, 157, 200, 222, 267, 287, 288,
318, 324, 325, 335
Фрезер — 69, 196
Фрунзе М. В.— 19
- Харків В. Й.— 86, 166, 234, 310
Хвиля А. А.— 167, 212, 234—236
Хмельницький Б.— 251, 281
Хоменко В. Г.— 264, 272, 281,
305
Хоткевич Г.— 93, 177
- Цапенко І. П.— 258—260, 296,
323, 335
Цертелев М.— 3, 117, 194, 297,
326
Цитович Г. І.— 299
- Чайка Т. В.— 285
Чебан І.— 225
Чепіга Я.— 37, 45
Червян К.— 55
Черемшина М.— 290
Чернишевський М. Г.— 18, 185,
297
Чернявський Д.— 55
Чечвянський В.— 137
Чистов К. В.— 13
Чичеров В. І.— 13, 253, 258
Чіковані М. Я.— 326
Чубинський П. П.— 4, 96, 335
Чурай Маруся — 316
- Шамрай А.— 41
Шаховський С. М.— 222
- Шашкевич М.— 3
Шевченко І. І.— 23, 134—136
Шевченко Т. Г.— 3, 18, 43, 51,
95, 154, 167, 188, 193, 194, 197,
204, 205, 209, 221; 222, 281,
288, 289, 297, 323, 335
Шерер М.— 302
Шестопал М. М.— 253, 274—276
Ширяєва П. Г.— 185
Шковорода А.— 315
Шолом-Алейхем — 223
Шолом Ф. Я.— 12
Шолохов М.— 294
Штогаренко А.— 294
Шугай М.— 262
Шульгіна Л.— 84
Шумада Н. С.— 273, 293, 301,
323
Шуплик С.— 316
Шуст Я. І.— 11, 288
- Щепотьєв В. О.— 51
Щербаківський Д.— 84
Щоголів Я. І.— 43
Щурат В.— 95
- Юзвенко В. А.— 299, 323
- Яворницький Д. І.— 4, 12, 61,
168
Яворський Ю.— 132
Яловий Ф.— 275
Яновська Е.— 45, 46
Ястребов В.— 157
Яценко М. Т.— 325
Яценко Л. І.— 272, 308, 309

З М І С Т

	Стор.
ВСТУП	3
Розділ перший	
СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ НАУКИ ПРО НАРОДНУ ТВОРЧІСТЬ	14
Розділ другий	
РАДЯНСЬКА ФОЛЬКЛОРИСТИКА СЕРЕДИНИ 30-х — СЕРЕДИНИ 40-х РОКІВ	160
Розділ третій	
ВИВЧЕННЯ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ НА УКРАЇНІ У ПІСЛЯВОЄННІ РОКИ	237
ВИСНОВКИ	329
ПОКАЖЧИК ІМЕН	336

ИВАН ПАВЛОВИЧ БЕРЕЗОВСКИЙ
УКРАИНСКАЯ СОВЕТСКАЯ ФОЛЬКЛОРИСТИКА
(этапы развития и проблематика)
(На украинском языке)

*Друкується за постановою
вченої ради Інституту мистецтвознавства, фольклору
та етнографії ім. М. Т. Рильського Академії наук УРСР*

Редактор *Є. М. Антоненко*
Художнє оформлення *М. І. Марущанець*
Художній редактор *В. П. Кузь*
Технічні редактори *Є. Н. Розенцвейг,*
О. М. Лисовець
Коректор *Т. М. Бодак*

БФ 01526. Зам. № 784. Вид. № 226. Тираж 3000. Па-
пір № 1 84 × 108^{1/32}. Друк. фіз. аркушів 10,75 +
+ 11 вкл. Умовн. друк. аркушів 19,215. Обл.-видавн.
аркушів 21,13. Підписано до друку 19.І 1968 р. Ціна
~~4~~ крб. 54 коп.

Видавництво «Наукова думка», Київ, Репіна, 3.
Київська фабрика набору Комітету по пресі при Раді
Міністрів УРСР, Київ, вул. Довженка, 5.

1крб. 54 коп.

УКРАЇНСЬКА РАДЯНЬКА
ФОЛЬКЛОРИСТИКА

НАУКОВА ДУМКА